

Az idő a campusokon. Felsőfokú tanulmányokat folytató hallgatók időszociológiai vizsgálata

Értekezés a doktori (Ph.D.) fokozat megszerzése érdekében
a neveléstudomány tudományágban

Írta: Bocsi Veronika okleveles szociológus

Készült a Debreceni Egyetem Interdiszciplináris Társadalomtudományi- és
Bölcsészettudományi Doktori Iskolája
(Nevelés- és Művelődéstudományi Doktori Programja) keretében

Témavezető: Prof. Szabó Ildikó D.Sc
(olvasható aláírás)

A doktori szigorlati bizottság:

elnök: Dr.
tagok: Dr.
Dr.

A doktori szigorlat időpontja: 200...

Az értekezés bírálói:

Dr.
Dr.
Dr.

A bírálóbizottság:

elnök: Dr.
tagok: Dr.
Dr.
Dr.
Dr.

A nyilvános vita időpontja: 200...

Én, Bocsi Veronika, teljes felelősségem tudatában kijelentem, hogy a benyújtott értekezés a szerzői jog nemzetközi normáinak tiszteletbentartásával készült. Jelen értekezést korábban más intézményben nem nyújtottam be és nem utasították el.

Ezúton szeretnék köszönetet mondani Kiss Gabriellának, akinek éveken át tartó segítsége nélkül ez az értekezés nem születhetett volna meg.

Tartalomjegyzék

BEVEZETÉS.....	6
1. AZ IDŐ A TÁRSADALOMTUDOMÁNYOKBAN	11
1.1. MI AZ IDŐ?	11
1.2. AZ IDŐ TÁRSADALOMTUDOMÁNYI MEGKÖZELÍTÉSÉNEK TÖRTÉNETE.....	13
1.2.1. Az első periódus – a XIX. századtól az I. világháborúig	13
1.2.2. A második periódus – a két világháború közötti időszak.....	15
1.2.3. A harmadik periódus – 1950-től az 1980-as évek közepéig.....	16
1.2.4. Az 1980-as évek közepétől napjainkig: a modern idő kutatás periódusa..	20
1.3. A TÁRSADALMI IDŐ FOGALMÁRÓL	21
1.4. AZ IDŐBELISÉG LEÍRÁSÁNAK DUÁLIS KATEGÓRIÁI.....	23
2. AZ IDŐBELISÉG VÁLTOZÁSAI	27
2.1. A TRADICIONÁLIS TÁRSADALMAK IDŐBELISÉGE	27
2.2. A MODERN TÁRSADALMAK IDŐBELISÉGE	30
2.2.1. A metrikus idő eredete és elterjedése.....	30
2.2.2. A metrikus idő jellemzői.....	33
2.3. A POSZTMODERN IDŐ JELLEGZETESSÉGEI.....	34
2.3.1. A posztmodern idő színterei: a nagyvárosok	39
2.3.2. Globalizáció és posztmodern idő.....	41
2.3.3. A posztmodern idő kockázatai	43
3. AZ IDŐ ÉS AZ ÉLETMÓD KAPCSOLATÁRÓL	48
3.1. A SZABADIDŐ PROBLEMATIKÁJA.....	49
3.2. AZ IDŐ MEGJELENÉSE AZ ÉLETMÓD SZOCIOLÓGIÁJÁNAK ÁTFOGÓ ELMÉLETEIBEN	54
3.3. AZ IDŐFELHASZNÁLÁS TÁRSADALMI KÜLÖNBSÉGEI.....	56
3.3.1. A késleltetett kielégülés elmélete.....	60
3.4. AZ ÉLETMÓD ÉS A SZERVEZETI KERETEK VIZSGÁLATA.....	62
4. AZ IFJÚSÁG ÉS AZ IDŐ	67
4.1. A LEGFONTOSABB IFJÚSÁGSZOCIOLÓGIAI ELMÉLETEK VALAMINT EZEK IDŐHÖZ VALÓ KAPCSOLÓDÁSA.....	70
4.2. AZ IDŐ KEZELÉSÉNEK SZOCIALIZÁCIÓJA ÉS OKTATÁSI INTÉZMÉNYEK IDEJE	77
4.3. AZ IFJÚSÁG ÉS AZ IDŐ KAPCSOLATÁT VIZSGÁLÓ EMPIRIKUS KUTATÁSOK EREDMÉNYEI	81
5. AZ IDŐMÉRLEG-VIZSGÁLATOKRÓL.....	86
5.1. AZ IDŐMÉRLEG-VIZSGÁLATOK TÖRTÉNETÉRŐL	87
5.2. A NEMZETKÖZI IDŐMÉRLEG-VIZSGÁLATOK LEGFONTOSABB EREDMÉNYEI	90
5.2.1. A felnőtt lakosság időmérlegének jellegzetességei	90
5.2.2. Az ifjúság időmérlegének legfontosabb jellegzetességei.....	95
5.3. A MAGYARORSZÁGI KUTATÁSOK EREDMÉNYEI.....	97
5.3.1. A felnőtt lakosság időmérlegének magyarországi jellegzetességei	97
5.3.2. Az ifjúság időmérlegének legfontosabb magyarországi jellegzetességei	104

6. AZ EMPIRIKUS VIZSGÁLAT MÓDSZERTANÁNAK FŐBB JELLEGZETESSÉGEI.....	109
6.1. AZ EMPIRIKUS VIZSGÁLAT KONCEPCIÓJA	109
6.2. A KÉRDŐÍVES VIZSGÁLAT RÖVID BEMUTATÁSA	110
6.3. AZ IDŐFELHASZNÁLÁS FELTÉRKÉPEZÉSRE VONATKOZÓ KÉRDÉSBLOKK BEMUTATÁSA	111
6.4. AZ ELEMZÉSBE BEVONT FÜGGETLEN VÁLTOZÓK BEMUTATÁSA	113
6.5. A KUTATÁS HIPOTÉZISEI	116
7. AZ ELSŐ ÉVES HALLGATÓK IDŐFELHASZNÁLÁSÁNAK JELLEMZÉSE.....	118
8. A VÉGZÉS ELŐTT ÁLLÓ HALLGATÓK IDŐMÉRLEGÉNEK VIZSGÁLATA	125
8.1. A MINTA BEMUTATÁSA	125
8.1.1. Az elemzésben felhasznált változók alapmegoszlása	125
8.1.2. Az elemzésben felhasznált változók összefüggései.....	127
8.1.3. A klasszikus és a modern szabadidő-orientáció változójának bemutatása.....	133
8.2. AZ IDŐRÁFORDÍTÁSOK AZ EGYES TEVÉKENYSÉGEK TÜKRÉBEN	135
8.3. A DEMOGRÁFIAI VÁLTOZÓK HATÁSA A HALLGATÓK IDŐRÁFORDÍTÁSÁIRA.....	138
8.3.1. A nemek közötti eltérések jellemzői.....	138
8.3.2. Az egyetemi-főiskolai karok hatása a hallgatói időráfordításokra	141
8.3.3. A településtípus hatása a hallgatói időráfordításokra.....	148
8.3.4. A tartózkodási hely és a hallgatói időráfordítások kapcsolata.....	150
8.3.5. A szülők iskolai végzettségének hatása a hallgatói időfelhasználásra ...	151
8.3.6. A gazdasági tőke és a időfelhasználás kapcsolata.....	154
8.3.7. A kulturális tőke és az időráfordítások kapcsolata.....	156
8.4. A SZABADIDŐS SZOKÁSOK INDEXEINEK KAPCSOLATA AZ IDŐRÁFORDÍTÁSOKKAL	158
8.4.1. A modern szabadidő-orientáció hatása a diákok időfelhasználására	159
8.4.2. A klasszikus szabadidő-orientáció és a diákok időfelhasználásának kapcsolata	160
8.5. A TEVÉKENYSÉGEK EGYÜTTJÁRÁSÁNAK VIZSGÁLATA	163
8.6. A FÜGGETLEN VÁLTOZÓK IDŐFELHASZNÁLÁSRA GYAKOROLT HATÁSAINAK ÖSSZEVETÉSE	165
A numerikus változók vizsgálata.....	166
A kategoriális változók vizsgálata	167
Az egyes tevékenységeket leginkább befolyásoló változók modellezése	168
8.7. AZ EMPIRIKUS VIZSGÁLAT LEGFONTOSABB KÖVETKEZTETÉSEI.....	171
9. ÖSSZEGZÉS	175
TÁBLÁZATOK JEGYZÉKE.....	186
FÜGGELÉK ÁBRÁINAK JEGYZÉKE	188
FÜGGELÉK.....	192
FELHASZNÁLT IRODALOM.....	280

Bevezetés

Az idő problematikája már egy évszázaddal ezelőtt is felbukkant mind a szociológiai elméletekben, mind pedig az empirikus kutatásokban, önálló aldiszciplinává azonban – időszociológia néven („sociology of time” ill. „Zeitsoziologie”) – csak az utóbbi pár évtizedben fejlődött. Míg a nemzetközi szakirodalomban a hasonló tárgyú írásoknak igazi felfutását tapasztalhatjuk, addig magyar nyelven ennek a tendenciának szinte alig láthatóak a jelei. A disszertáció arra tesz kísérletet, hogy a társadalom egy speciális csoportjának, a felsőoktatásban résztvevő nappali tagozatos hallgatóknak az időfelhasználást elemezze, és mindezt egy olyan keretbe ágyazza bele, amely tartalmazza az utóbbi évtizedek angol és német nyelvű szakirodalmának aktuális elemeit és eredményeit, valamint átnyúlik más társadalomtudományok területére is. Az elméleti keret ilyen jellegű kibővítését az is indokolja, hogy magát az idő fogalmát már a múlt század elején is a szociológia és az antropológia határain értelmezték (vö. Durkheim 2003, Hubert–Mauss 2000), napjainkra pedig az interdiszciplinaritás a modern időszociológia egyik legfontosabb jellemzőjévé vált (Matuschek 2005).

A szociológiában szinte közhelynek számít az a kijelentés, hogy az ifjúsági életszakasz keretei, jelentősége és jellegzetességei a huszadik század második felében teljes mértékben átalakultak. Míg az „iskolai ifjúsági korszak” (Zinnecker 1993a) kibontakozása Nyugat-Európában és az Egyesült Államokban az 1960-as években kezdődött el, addig Magyarországon a 90-es években alakultak ki az ehhez szükséges alapok (Gábor 2002). Az így kiformálódó ifjúsági kultúra és életmód a felnőtt világ szabályrendszerével és szokásaival szemben értelmezi magát, és éli meg önazonosságát. Ennek a szembehelyezkedésnek, a „kvázi felnőtt-létnek” kínál tökéletes terepet a felsőoktatás, ahol az egyéni autonómiák – a középfokú oktatási intézményekhez viszonyítva is – kiszélesednek, míg a későbbi életszakaszok kötöttségei még nem, vagy nem oly mértékben nehezítik meg a hallgatók életét. A „campus-lét” (vö. Kozma 2004) másfajta életritmussal, életmóddal, súlypontokkal és szabályokkal bír, amely a társadalomnak csak egy speciális szeletét jellemzi. Ezt a felnőtt világon kívüli speciális létet sokhelyütt a városok térszerkezete is modellezi:

az egyetemvárosok, a főiskolai campusok mintegy zárványokat képeznek a „normális” világban, ahol a hallgatók saját szokásaik szerint élik mindennapjaikat – a felnőtt társadalom időszerkezetétől teljesen eltérő jellegzetességeket produkálva.

Már pusztán a hallgatói lét e különössége is megindokolhatná a dolgozat témaválasztását. Az utóbbi években azonban a diákok életmódjában alapvető változások történtek, amelyek jelentős mértékben átstrukturálták a tevékenységi rendszerüket. Az egyik ilyen tényező a kereső munka egyre nagyobb volumenű megjelenése (Molnár-Szegő 1996), a másik pedig az internet és a számítógép-használat terjedése – ezt a második tevékenységi kört még a KSH legutóbbi, 1999/2000-es időmérleg-vizsgálata sem tartalmazza. Az elemzés során ezek az egyre hangsúlyosabbá váló elemek is a vizsgálat tárgyát képezik.

A disszertáció empirikus része a Regionális Egyetem Kutatás¹ 2005-ben elvégzett kérdőíves vizsgálatának az eredményein alapul. Az elemzés során különös hangsúlyt kapnak a hallgatók szocio-kulturális mutatói, a különböző tőkefajtákkal való ellátottságuk, valamint az egyetemi-főiskolai karok szerinti besorolásuk is. A hallgatói időfelhasználásnak ez a számokban megragadható, kvantitatív oldala azonban időbeliségüknek csupán az egyik olvasatát jeleníti meg – az egyéni motivációk, az időkonfliktusok, valamint az életminőség kategóriái, tehát a számok mögött meghúzódó elemek továbbra is láthatatlanok maradnak. Az elemzés során nyert adatok azonban képezhetnek egy olyan alapot, amely egy jövőbeli, kvalitatív jellegű kutatással kiegészítve már pontos és árnyalt képet ad a hallgatók időfelhasználásáról és életmódjáról, erről a nem túl gyakran vizsgált, ám a társadalom egyre szélesebb rétegeit érintő és a társadalomtudományi kutatásoknak kiváló terepet kínáló problémaköréről.

¹ NKFP-26-0060/2002

A dolgozat elméleti keretének kiindulópontját az idő fogalmának társadalomtudományi megközelítése képezi. Az első fejezet (Az idő a társadalomtudományokban) kapcsán megemlítendő, hogy a magyar nyelvű szociológiai írásokban az ehhez hasonló kérdésfelvetés nem túl gyakori, az időmérleg-vizsgálatok esetén pedig szinte nem is találkozhatunk ezzel a problematikával. Az ide kapcsolódó alfejezetek (Az idő fogalmáról, Az idő társadalomtudományi megközelítésének története, A társadalmi idő fogalma, Az időbeliség leírásának duális kategóriái) nagy számban tartalmaznak antropológiai, valamint a modern idő kutatásokban felbukkanó elemeket.

Az idő megélésének, az időbeliségnek a történeti változásait a második fejezet ismerteti. Ennek alapját a német időkutató, Geissler ide kapcsolódó elméletei, valamint társadalomtörténeti jellegű írások (többek között Thompson és Ingold munkái) képezik. Itt jelennek meg a posztmodern időhöz kapcsolódó legújabb elméletek és kutatási eredmények is, a fejezet vége pedig a globalizáció időbeliségre gyakorolt hatását elemzi.

A disszertáció harmadik fejezete az életmód és az idő összefüggéseinek elemzésével foglalkozik (Az életmód és az idő kapcsolatáról). Az időmérleg-vizsgálatokat az életmód szociológiai megközelítéséhez sorolják (vö. Losonczy 1978), hiszen a tevékenységi struktúrák, az egyes tevékenységekre fordított időmennyiségek rendszerét jelentős mértékben az életmód kereteit meghatározó tényezők alakítják (feltételek, kulturális minták, értékek-normák stb.). Itt kerül ismertetésre a „késleltetett kielégülés” elmélete, amely erőteljesen nyomhatja rá a bélyegét a diákok-hallgatók életmódjára, tevékenységi körére, és természetesen az időfelhasználásukra is.

A negyedik fejezet (Ifjúság és idő) célja, hogy az ún. iskolai ifjúsági korszak legfontosabb jegyeit ismertetve egy olyan ifjúságszociológiai keretet adjon, amelybe ágyazva a felsőoktatási hallgatók helyzete, életmódja értelmezhetővé válik. Itt jelenik meg az iskola mint szervezet időszociológiai jellegű vizsgálata – a felsőoktatási intézmények ugyanis sajátos időkezelést tesznek lehetővé a nappali tagozatos diákjaik számára.

Az utolsó, még az elméleti kerethez tartozó fejezet az időmérleg-vizsgálatok sajátosságait, történetét, a Szalai Sándor vezette kutatócsoport eredményeit, valamint a magyarországi empirikus vizsgálatokat taglalja. Kiemelt hangsúlyt kapnak a KSH életmód és időmérleg kutatásaink diákokra vonatkozó adatai, amelyek azonban a közép- és a felsőfokú tanulmányokat folytatók csoportját az alapvető változók bontásai nélkül elemzik. A fejezet egy része arra tesz kísérletet, hogy a nemzetközi szakirodalom alapján a nyugat-európai időfelhasználás aktuális jellegzetességeit elemezze.

A disszertáció empirikus fejezetei egyrészt tartalmazzák a Regionális Egyetem Kutatócsoport 2005-ös vizsgálatának leírását, az elemzésbe bevont változók kiválasztásának indoklását, az felhasznált indexek kialakításnak a módját, valamint a hipotéziseket.² A minta jellemzése után az adatbázis időfelhasználásra vonatkozó kérdésblokkjának elemzésére kerül sor. A dolgozat empirikus része alapjaiban illeszkedik az időmérleg-vizsgálatok bevett metodológiájához, ugyanakkor meg kell jegyezni, hogy azokhoz hasonló pontosságot a Regionális Egyetem Kutatócsoport lekérdezése során nem érhattünk el. Ugyanakkor úgy véljük, hogy a disszertációhoz kapcsolódó kutatás számos ponton tud újszerű adatokat, illetve az időfelhasználáshoz kötődő, a korábbiakban fel nem használt megközelítési módokat nyújtani – ennek egyik oka a korábbiakban már megfogalmazott, a hallgatói életmód átalakulásának területén megfogható változások, valamint a diákok populációjának jellegzetes, és a társadalom más részeitől eltérő volta. Az empirikus elemzés során az egyes tevékenységek időráfordításait, valamint a tevékenységeket végzők arányait egyrészt a legfontosabb szocio-kulturális változók mentén vizsgáljuk (például anyagi tőke, kulturális tőke, településtípus), másrészt pedig a diákságot alapvetően rétegző, az egész társadalom időmérleg-vizsgálatai során azonban értelemszerűen nem felbukkanó tényezők segítségével elemezzük. (Ide sorolható például az egyetemi-főiskolai karok változója.) Legfontosabb célunk azonban az, hogy mindezek segítségével a hallgatói életmód különlegességét, valamint a populáción belül meghúzódó eltéréseket úgy ragadjuk meg, hogy a kapott eredményeket szervesen

² A disszertáció egyik hipotézise miatt az empirikus részben egy rövid fejezet erejéig foglalkozunk a Regionális Egyetem Kutatócsoport 2003-as adatbázisának időfelhasználásra vonatkozó eredményeivel is – ez azonban a dolgozatnak nem képezi hangsúlyos részét.

illeszkedjenek az első fejezetekben felvázolt elméleti keretekhez (az idő szociológiai megközelítése, a történeti összefüggések felvázolása, az életmód, illetve az ifjúságszociológia ide vonatkozó átfogó elméletei és empirikus vizsgálatai, az időmérleg-vizsgálatok metodológiai jellegzetességei és kutatási eredményei). Az egyes tevékenységek átlagain túl az eloszlásokat, a független változók és az egyes tevékenységek közötti szignifikancia-szinteket, valamint a korrelációs és regressziós együtthatókat is megvizsgáljuk.

1. Az idő a társadalomtudományokban

*„Nem ok nélkül gondoljuk, hogy a tartam,
az idő, és az örökkévalóság természetében
valami nagy homályosság rejlik.”
John Locke*

*„Az idő problematikáját... tökéletes értetlenséggel
tárgyalta az összes olyan gondolkodó, aki vizsgálódásai
során a létrejött világ szisztematizálására törekedett.”
Oswald Spengler*

1.1. Mi az idő?

„Mi az idő? Elkoptatott kérdés, amire eleve reménytelen a válasz.” – írja Fejős Zoltán, majd hozzáteszi, hogy erre a kérdésre csupán a filozófia képes adekvát választ adni (Fejős 2000). Az idő problematikájához kapcsolódóan így minden diszciplína a saját módszereivel és szemléletmódjával keresi, és meg is kapja a maga adekvát választ. Az időre vonatkozó különböző értelmezések azonban sem a szociológia, sem más társadalomtudományok számára nem tudnak minden esetben alapot képezni az ide kapcsolódó kérdésfelvetéseik kapcsán – különösen így van ez az empirikus szociológiai esetében.

Schilling szerint az idő kutatásban hat különböző közelítési mód létezik (Schilling 2005). Ezek rajzolják meg az egyes paradigmák kereteit, valamint a következő párokba rendezhetők:

1. abszolút vagy relatív
2. konstruktív vagy perceptív
3. individuális vagy kollektív

Az abszolút kategória a természettudományoknak leginkább a huszadik század előtti időfelfogásának feleltethető meg leginkább – tehát események és állapotok változásában ragadható meg úgy, hogy az az embertől, annak megfigyelési helyétől független. A relatív időre ez a kijelentés már nem érvényes: az einstein-i relativitás-elmélethez kapcsolódó paradigmában a megfigyelő pozíciója már befolyásolja az idő kereteit. Hasonló ellentét-párral dolgozik Goudsblom is, aki az időnek kétfajta értelmezését különbözteti meg: egy, a természeti folyamatokhoz kötődő értelmezést,

amely szerint „*ha egyetlen ember sem volna, hogy megélje vagy észlelje, akkor is múltna az idő*” (Goudsblom 2005: 21), valamint egy individuális, az emberi tapasztalatokhoz és léthez kötődő értelmezést, amely szerint az idő egy észlelési kategória. A szociológia megközelítési módja Goudsblom szerint valahol e két felfogás között húzódik meg.

Az idő konstruktív értelmezése egyfajta társadalmi reflexióként fogható fel, amely a környezeti adottságokra reagál, a percepciók paradigma esetében azonban a kiindulópont az egyéni tudat észlelése. A konstruktív paradigma talán az antropológiához, annak is a relativista ágának időszemléletéhez áll a legközelebb. „*Az idő az emberiségnek az entrópiára adott válasza.*” – foglalja össze Gell a poszt Durkheimsták álláspontját (Gell 2000: 16). „*Az antropológusok mindig is kulturális jelenségeként beszéltek az időről, amelyet a társadalom, a kapcsolatok, a gyakorlati és a szimbolikus diszpozíciók határoztak meg*” – írja Gell (Gell 2000: 13), aki azonban elhatárolódott ettől az elképzeléstől.³ Az ő értelmezése valahol a két paradigma között található. Forrai Ibolya idő-értelmezése viszont a konstruktív paradigmával rokonítható, hiszen így ír: „*Az idő-felfogás nem az érzékeléssel, hanem az értelmezéssel függ össze. Az idő értelmezése, felfogása az emberek hit- és hiedelemvilágával szoros kapcsolatban alakul ki...*” (Forrai 2000: 100)

Az individuális idő tiszta formájában aligha életképes (Schilling 2005), hiszen ezek az egyéni időbeosztásnak a közösségi kényszerektől és a hétköznapi rutintevékenységektől mentes pillanatai. Ez rokonítható az időszociológiában gyakran használt, Helga Nowotny által megalkotott „sajátidő” (Eigenzeit) fogalmával: ennek létrejötte egy történelmi folyamat eredménye, és amelyet az egyénnek az intézményesített, idegen idővel kell összhangba hoznia (Matuschek 2005). A kollektív idő az egyéni időfelhasználás másik szféráját, tehát a közösséghez igazított és azáltal megszabott tevékenységi kört öleli fel. Schilling szerint a három pár közül egyedül ez utóbbi nem ellentétes egymással – egy időfelfogásban a két pólus akár

³ Szerinte az idő nem kulturálisan relatív, hanem egyike a logikai-konstruktív univerzáléknak. Az így megszületett időkeretek alapját minden esetben a világról alkotott, tényeken alapuló és azonos értékű megfigyelések alakítják (bővebben lásd: Gell 2000).

azonos súllyal is szerepelhet. (A másik két pár esetében az egyik ellentétpár mindig magasabb értéket kap, vagy teljesen kizárja a másik elképzelést.) (Schilling 2005).

Ezek a paradigmák kapcsolatba hozhatóak egyes tudományterületekkel és az idővel problematikáját érintő különféle elméletekkel (pl. a huszadik század természettudományának relatív időképével, a bergsoni belső-idő kategóriájával, vagy akár a társadalmi idő fogalmával), valamint egy adott társadalmon belül ezek a kategóriák igen bonyolult módon fonódhatnak össze. Az idő ún. „hétköznapi felfogása”, amely a természettudományokon alapuló abszolút időfelfogáson nyugszik, az emberek időről való gondolkodásában továbbra is őrzi dominanciáját, míg az egyes tudományterületeken a hegemoniája már a huszadik század fordulójától megtört (Schilling 2005, Matuschek 2005).

Az idő természetéhez kapcsolódó vizsgálódásainkat azonban a fejezet következő részében le kell szűkítenünk a társadalomtudományok körére, hogy közelebb kerülhessünk időszociológia megközelítési módjához.

1.2. Az idő társadalomtudományi megközelítésének története

A társadalomtudományok tárgykörébe tartozó és az idővel összefüggő kérdésfelvetések ismertetésekor Ingo Matuschek korszakhatárait és súlypontjait használjuk, amely az egyes elméleteket és gondolkodókat a XIX. század elejétől rendszerezi. A kezdő időpont kiválasztása Matuschek szerint azzal indokolható, hogy bár korábban is léteztek ezzel a problematikával foglalkozó elméletek - ide sorolható pl. Szent Ágoston vagy Arisztotelész időfelfogása is (erről bővebben: Eco 2002) -, a történeti jellegű megközelítést mégsem célszerű elkezdni a szociológia megszületése előtt. Egyrészt ezek időszociológiai szempontból kevésbé hoznak releváns eredményeket, másrészt pedig a szociológia szemléletmódja az időről való társadalmi gondolkodásra is hatott – vagy legalább is a jelenségeknek egy újabb olvasatát adta.

1.2.1. Az első periódus – a XIX. századtól az I. világháborúig

Az első periódus során az idő problematikája már fel-felbukkan a társadalomtudományokban, de nem válik központi elemmé vagy gyakran kutatott területté. Ugyanakkor jelentős szerzők elméleteiben találkozhatunk a fogalmával: Marx a munkaidővel kapcsolatban, az osztályok közötti konfliktusforrásként és az

alku tárgyaként ír az időről, Simmel pedig „A pénz filozófiája” c. művében a ritmusok szerepét hangsúlyozza, amely az ismétlődések révén megkönnyítik az élettevékenységek megszervezését (Simmel 2004). Kiemelkedő fontossággal bír Webernek „A protestáns etika és a kapitalizmus szelleme” c. műve, amelyben a puritán időszervezés terjedését, valamint annak belső parancssá alakulását a protestantizmus, majd az erre ráépülő kapitalista gazdaság egyik alapjaként írja le - ezzel bővebben a dolgozat egy későbbi fejezetében foglalkozik (Weber 1982).

Az emberi gondolkodásban a „nagy időtávlatok” igazi áttörése is ekkorra tehető – az evolúció gondolatköre, a lineáris fejlődéssel leírható folyamatok modelljei egyre szélesebb időbeli horizontokat ölelnek fel. Az időtávlatok kibomlását a régészet és a geológia XVIII. századtól tapasztalható fellendülése alapozta meg (Bidlo 2001).

A századforduló környékén bontakozik ki a természettudományok területén a relatív idő paradigmája, amely komoly hatással bír a kor egzisztencialista filozófusaira is, és ezáltal az időhöz kötődő elméleteket is átformálja (Bergson, Heidegger és Husserl ide vonatkozó elméleteiről bővebben: Matuschek 2005, Schilling 2005).

Az antropológia és a szociológia időfelfogásának alapjait azonban Durkheim rakja le „A vallási élet elemi formái” című, 1912-ben megjelent művében, amely bár alapvetően vallásszociológiai tárgyú írás, azt a máig is sok helyen használatos definíciót tartalmazza, amely szerint az idő olyan szociális produktum, amely lehetővé teszi a társadalmak tagjainak együttélését, valamint szabályozó-szervező rendszerként funkcionál. A társadalmi idő értelmezését Durkheim tanítványai, Mauss és Hubert is használták, de ez az elképzelés a későbbi évtizedek antropológusai közt is követőkre talált (Evans-Pritchard, Leach), sőt, éreztette hatását a történettudomány területén is (Braudel, Bloch). (A társadalmi idő jellegzetességeit a disszertáció egy későbbi alfejezete tárgyalja.)

A Matuschek által elkülönített kezdeti periódusban kerül sor az első empirikus jellegű, az időfelhasználással foglalkozó kutatásokra is. Ezeknek az egyik helyszíne a cári Oroszország, ahol már egy évszázaddal ezelőtt a munkások időráfordításait elemzik. A vizsgálatok másik színhelyét pedig az Egyesült Államok jelenti, ahol

hasonló szándékkal figyelik meg 1876-ban a Giddings nevű település lakosait (Matuschek 2005).

A szervezetszociológia szempontjából kiemelkedő jelentőséggel bír a Charles Taylor nevéhez kapcsolódó tudományos üzemszervezés, ahol az idő- és mozdulatelemzéses technika segítségével történik meg a munkafolyamatok szinte végletekig történő feldarabolása.

A századfordulónak és századelőnek az időhöz való újszerű viszonya a művészetek és az irodalom területén is megfogható – elég az Oscar Wilde által megrajzolt Dorian Gray karakterére, vagy Virginia Woolf Orlando-jára gondolni, de meg lehet említeni a futuristák jövő-kultuszát, vagy akár Salvador Dali szétfolyó óráit is.

1.2.2. A második periódus – a két világháború közötti időszak

A két világháború közötti korszak idővel foglalkozó társadalomtudományi értekezései közül kiemelkednek Sorokin és Merton nevéhez kapcsolódó 1937-ben publikált „Social Time. Methodological and Functional Analysis”, valamint az 1943-as csak Sorokin által jegyzett „Sociocultural causality, Space, Time” című írások. Sorokin és Merton az időhöz való közelítésükben a durkheimi értelmezési keretet felhasználva alkotják meg a máig is használt „társadalmi idő” fogalmát. Megközelítési módjuk a schillingi paradigmák szerint a konstruktív és a kollektív jegyekkel írható le. Ez a kategória a természettudományos időképpel ellentétes – Sorokin és Merton a megszámlálható, összevethető és a végtelenségig darabolható időt túl üresnek találta, hiszen elveszi annak mélységét és sokszínűségét (Schilling 2005, Matuschek 2005). Az egyes társadalmak esetén az időfelfogással erősen összefügg annak differenciáltsági foka, valamint koordinációs kényszerének mértéke – így szerintük az urbanizációnak és a modernizációnak együtt kell járnia az időhöz való viszony átalakulásával.

Az 1930-as években további, az időfelhasználással foglalkozó empirikus munkák születnek. 1939-ben Sorokin Bergerrel együtt a szovjet Bakuban olajmunkások időfelhasználását vizsgálja, Németországban pedig 1930-ban lát napvilágot a „Die Arbeitlosen in Marienthal” c. munka, amiben a munkanélküliségnek az időfelhasználásra gyakorolt hatását elemezték – tehát hogy

hogyan válik fokozatosan feleslegessé és értelmetlenné az időbeosztás szükségessége a kereső tevékenységet nem végzők esetében.⁴ (Jahoda-Lazarsfeld-Zeisel 1999) A speciális foglalkozási csoportok időkezelését leíró kutatások sorát gyarapítja Cottrell 1939-es vizsgálata is, amelyben a szerző a vasutasok helyzetét elemzi – a kutatások célja annak kiderítése volt, hogy vajon azok a feszes időterek, amelyekben ezek a munkások mozognak, hogyan befolyásolják a magánéletüket és a munkán kívüli időszervezésüket (Bergmann 1990).

A két világháború közötti időszakban tehát az idő problematikája már hangsúlyosabban van jelen a társadalomtudományokban, ám az ide vonatkozó elméletek és kutatások összességükben még mindig marginális helyzetűnek tekinthetők. Az idő kutatásában az igazi áttörésre azonban még várni kell, hiszen azt csupán a következő évtizedek hozzák magukkal.

1.2.3. A harmadik periódus – 1950-től az 1980-as évek közepéig

Az idővel foglalkozó társadalomtudományi kérdések igazi felfutási periódusa – Schilling szerint – nagyban köszönhető annak, hogy a pszichológia kiemelten kezd el foglalkozni ezzel a témával. Piaget szerint az időfogalom több évig tartó tanulási folyamat eredménye, amely a gyermekkorban jól körülírható szakaszokban zajlik le (Schilling 2005).

Ezekben az évtizedekben azonban azoknak a szociológusoknak is jelentős a száma, akiknek munkái vagy időszociológiai tárgyúak voltak (Elias, Gurvitch, Rinderspracher, Rammstedt), vagy pedig más kezdőpontokból indulva érintik azt (Luhmann, Giddens).

Gurvitch az 1964-es „The spectrum of social time” c. írásában dialektikus modellt vázol fel, amely az egyes társadalmak fejlődési állomásait jelenti. Ezek a

⁴ A vizsgálat M. Jahoda, P. F. Lazarsfeld, és H. Ziesel nevéhez kapcsolható, akik egy gyár bezárása után a Bécs melletti Marienthalban végeztek kutatásokat kvalitatív, illetve kvantitatív technikákkal egyaránt. A munkanélküliségnek a családokra gyakorolt hatása alapján alkottak típusokat: ilyen kategória volt például a „rezignált” vagy az „apatikus”. Az elemzés lényeges eleme még a tartós munkanélküliség hatásainak nemek szerinti elkülönítése: a nők esetében ugyanis a házimunka és a gyermeknevelés elég fogódzót képez, hogy életük keretei továbbra is megmaradjanak, a férfiak azonban szinte „belevesznek” a semmittevésbe. Az életmód így kiforrólódó differenciái házastársi konfliktusokat is gyakran generáltak. A szerzők még arra vonatkozóan is végeztek megfigyeléseket, hogy a falu lakói milyen sebességgel sétáltak az utcákon, közben hányszor álltak meg, hordtak-e órát stb. (Jahoda-Lazarsfeld-Zeisel 1999).

szintek egy nyolcfokozatú skálán modellezhetőek, ahol a spektrum az extrém lassúságtól („enduring times”) a gyorsaság robbanásszerű fokozódásáig tart („explosiv times”) (Schilling 2005). Ez az elmélet azonban azt feltételezi, hogy a különböző alrendszerek minden egyes területén azonos ritmusok figyelhetőek meg – hasonló jelenséget jelen társadalmi viszonyok között igen nehéz volna elképzelni.

Rammstedt az idő tudatának négy típusát különítette el, és az általa kidolgozott tipológia a mai napig számos empirikus munkának képezi az alapját (pl. Häder 1996). Az időtudat rammstedt-i típusai (eseti, ciklikus, lineárisan nyitott, illetve lineárisan zárt) a társadalmak differenciáltsági fokához igazodnak, de nem egymást kizáró, hanem az adott fokon csupán dominanciával bíró kategóriák (Matuschek 2005, Häder 1996). Míg az eseti beállítottság egy, a jelent és a nem jelent megkülönböztető szemlélettel jár együtt⁵, a lineáris-nyitott időtudat a felfelé mobilitás igényével és követelményével egyeztethető össze. Az egyes társadalmi rétegek fontos jellegzetessége az, hogy tagjaik zömmel milyen időtudattal bírnak.

Rinderspracher vizsgálatai az életritmus fokozódását, és az ezzel járó leterheltséget és frusztrációt – tehát a káros egészségügyi következményeket is – elemezték. Rinderspracher nemcsak a rekreáció fontosságára hívja fel a figyelmet, hanem egy esetleges állami beavatkozás szükségességére is⁶ (Matuschek 2005).

Luhmann az idő problematikájához a rendszerelmélet felől közelít – az egymástól távolodó alrendszerek összekapcsolásában szerinte a természettudományos alapokon nyugvó világidő (Weltzeit) kiemelkedő fontossággal bír (Matuschek 2005).

A szervezetszociológia és az idő kapcsolatának vizsgálata többek között Giddens nevéhez is fűződik. Szerinte az idő az intézményekben fegyelmezési és szabályozási eszköz, amely leképezi a hatalmi pozíciókat és az emberre egy töle idegen életritmust, időbeosztást kényszerít – például az iskolába járó gyermekek esetében (Matuschek 2005). Schöpsnek az időről alkotott elképzelése egyrészt a rendszerek funkcionalitásának a szemszögéből közelíti meg annak problematikáját. Az idő szerinte egy önálló normatív és rendező elv, mivel a rendszerek valamennyi sajátosságát képes felmutatni (normák, ellenőrző mechanizmusok, szankciók stb.)

⁵ Ez domináns formában Rammstedt szerint az archaikus társadalmakat jellemzi.

⁶ Ennek az irányzatnak, amely egy állami szintű „Zeitpolitik” életre hívását célozta meg, a 90-es évek Németországában volt igazi felfutási periódusa.

(Berger 1990). Ezen kívül a hatalom kérdésköréből kiindulva – tehát a konfliktuselméletekhez kapcsolódóan – ahhoz a megállapításhoz is eljut, hogy az idővel való rendelkezés fontos velejárója bizonyos társadalmi pozícióknak (Schilling 2005). Az egyenlőtlenségek rendszere tehát az időszociológiának ebből a szemszögéből is tökéletesen kirajzolódik.

A harmadik periódus legmeghatározóbb időszociológiai elméletének megalkotása Elias nevéhez fűződik. Elias értelmezésében az idő dichotóm természetű rendszer, amely egyszerre bír fizikális és szociális jegyekkel – bár „Az időről” c. írásában annak mégis társadalmi intézmény-voltát hangsúlyozza, amely fontos tájékozódási eszközként jelenik, és amelynek ismerete nélkül az egyén nem képes betölteni az adott társadalomban a felnőtt szerepét (Elias 1990). Értelmezése azonban nem feleltethető meg a relativista antropológia álláspontjának – az időt ugyanis nem „emeli ki” teljes a természeti környezetből, és a társadalmi tudás alapját nagyobb mértékben magyarázza az objektív viszonyokkal. Elias szerint az idő jelentős integratív-szintetizáló funkcióval bír, hiszen a vallási-kulturális elemeken túl egy egységes értelmezési keretbe olvasztja össze a természeti jelenségeket és az egyéni életciklusokat is: *„Az idő kifejezés tehát utalás két vagy több, állandóan mozgásban lévő történés... pozícióinak vagy szakaszainak a megfeleltetésére.”* (Elias 1990: 23)

Elias szerint az időről való tudás az egyes társadalmakban hosszú, sok-sok generáción átnyúló tanulási folyamat eredménye – saját, az időről való elképzelésünk tehát évszázadokkal korábbi megfigyeléseket is tartalmazza. A gazdasági-társadalmi átalakulások hatására (vagy azokkal együtt), valamint a generációk közötti tudásátadás problematikája miatt azonban az időről alkotott társadalmi tudás nem statikus (vö. Mannheim 1969). Lényegesen új időfelfogást terjeszt el szélesebb körben az ipari társadalmak rendszere, amely nemcsak az órákban-percekben mért időt tette általános érvényűvé, hanem habitus-béli változásokat is eredményezett. A társadalmi időnek ugyanis csak egy része vezethető le a külső kényszerek rendszeréből, másik – ugyan olyan lényeges - dimenziója a belső tényezők (motivációk, attitűdök) mentén ragadható meg. A szigorú és racionális időkezelés egyre inkább ebben a dimenzióban jelenik az egyének életvezetésében, és válik a

mindennapok megszervezésének egyik alapelve és a személyiségstruktúra részévé (vö. Weber 1982, Riesman 1983). Az időnek ez a jellegzetes vonása – Elias szerint – a fejlődésnek csak egy kései fokán jelenik meg. Ez a markáns ön-szabályozás eredményezi azt a képességét is, ahogyan az ember a jelenbeli előnyökről egy remélt jövőbeni cél érdekében képes lemondani (Elias 1987). (Az ide kötődő, ún. késleltetett kielégülés elméletével a dolgozat bővebben „Az idő és életmód” c. fejezetben foglalkozik.) A történelmi fejlődéssel együtt mozog az egyéni autonómiák eltérő szintje is – ezek a játékterek koronként hol bővülő, hol pedig szűkülő döntési és életvezetési lehetőségeket biztosítanak az egyéneknek. Az autonómiák rendszere és a belső önszabályozás megléte a társadalomban elfoglalt pozíciókkal is összefügg (Elias 1990).

A harmadik periódus elméleti jellegű eredményei mellett az idővel kapcsolatos empirikus szociológiai kutatások területén is jelentős előrelépés történik. Az 1960/70-es években a Szalai Sándor vezette nemzetközi kutatócsoport tizenkét országban (köztük az Egyesült Államokban, a Szovjetunióban és Chilében is) végzett időmérlegvizsgálatokat, és kidolgozta ennek a módszernek a mai napig is használatos technikáját. (Ennek bemutatásával a dolgozat ötödik fejezete foglalkozik.) Ennek nyomán időmérleg-vizsgálatok az életmód szociológiájának egyik elfogadott ágává és kutatási irányává váltak.

Az 1950-től 1980-as évek közepéig tartó időszakban tehát jelentősen megnőtt az érdeklődés a társadalomtudományokban az idő problematikája iránt. Nemzetközi összehasonlító kutatások zajlanak, és ekkor szerveződik meg az „International Society for the Study of Time” is, amely azonban interdiszciplináris megközelítési módjával inkább a modern időkutatások irányvonalához illeszkedik (Schiller 2005). A szociológiának az ehhez a periódushoz kapcsolódó értelmezési kerete, amellyel az időfelhasználás kérdésköréhez közelít, azonban sokhelyütt komoly kritikai visszhangokat váltott ki. A túlságosan is a számokra koncentráló kvantitatív kutatásokban ugyanis maga az ember veszik el, az időhöz való viszonyával, érzéseivel és konfliktusaival. Az időmérleg-kutatások során a mélyben meghúzódó attitűdök, normák – amelyek az időhöz való viszony legalább olyan fontos területét

jelenti, mint a tevékenységek percekben mért hossza – a kutató számára rejtve maradnak.

1.2.4. Az 1980-as évek közepétől napjainkig: a modern idő kutatás periódusa

Az idő jelensége a társadalomtudományok területén csak ekkor, tehát a 1980-as évek második felétől válik igazán gyakran kutatott problematikává, valamint a szociológia egyik önállósult aldiszciplínájává (Schilling 2005). Kiemelkedő szerepet játszottak ebben a felfutási periódusban a német nyelvterület társadalomtudósai, akiknek tevékenységét konferenciák, projectek, folyóiratok és könyvek sokasága jelzi.⁷ Az időhöz való közelítés az utóbbi másfél évtizedben az interdiszciplinaritás fokozódását hozta magával. A korábbi korszakokban is találhatunk példát a történelem, a pszichológia, a filozófia vagy az antropológia hangsúlyosabb megjelenésére, de az utóbbi periódus újabb tudományok bekapcsolódását hozza magával: a chronobiológia a biológia és az idő kutatások határán helyezkedik el, a településföldrajz a nagyvárosokban kialakuló új időkezelési formákkal foglalkozik, a globalizációval kapcsolatos írásoknak pedig az összemosódó időrendszerek válnak kikerülhetetlen részeivé. Talán ez az interdiszciplinaritás is eredményezi azt a tendenciát, hogy a társadalmi idő kategóriája és paradigmája a modern idő kutatások során veszít fontosságából (Schilling 2005).

A kilencvenes években látnak napvilágot – talán Elias írásai nyomán is haladva – a történelmi időstruktúrák fejlődését modellező újabb elméletek, amelyek közül Geissler írását kell kiemelnünk (Ezzel bővebben a következő fejezet foglalkozik.) Komoly lendületet kapnak a szabadidő-kutatások, valamint az életpályák destandardizálódásával foglalkozó elméletek is komoly időszociológiai vetülettel rendelkeznek (vö. Kohli 1985).

A magyar nyelvű szakirodalomban azonban – kivéve talán az antropológiai jellegű írásokat – a modern idő kutatások eredményeinek és szemléletmódjának alig találni nyomát - hiányoznak például az egyes fogalmak magyar nyelvű megfelelői is.⁸

⁷ Az időszociológiában elfoglalt központi szerepükre jellemző, hogy számos időszociológiai szakkifejezés, fogalom eredetileg németül született meg, majd innen került át az angol nyelvbe, és ezáltal a nemzetközi szociológia szakirodalomba.

⁸ Kivételt képez ez alól Haraszi Ágnes „Az idő archeológiája” c. írása, amelyben szintén kifejezésre kerül a modern idő kutatások interdiszciplináris jellege. „Az ember és az emberi produkció

A disszertáció elméleti fejezeteinek megírásakor az egyik legnagyobb kihívást talán éppen ez a probléma jelentette.

1.3. A társadalmi idő fogalmáról

A szociológia és az antropológia időhöz való közelítéséhez kapcsolódik a társadalmi idő fogalma (vö. 16-17. oldal), amely Sorokin és Merton nevéhez kapcsolható, eredete azonban a durkheimi megközelítési módban gyökerezik. Az időről Durkheim „A vallási élet elemi formái” c. könyvében így ír:

„Az idő... olyan elvont és személytelen keret, amely nem nemcsak egyedi létiünket, de az emberi létet is magába foglalja. Olyan mintegy végtelen tábla, melyen az egész tartam kiteríthető a szellem tekintete előtt, s amelyen valamennyi lehetséges esemény meghatározott fix viszonyításai pontokhoz képest helyezhető el. Már nem az én időm van ily módon elrendezve, ez az az idő, amit egyazon civilizáció valamennyi embere objektíven gondol el.”

(Durkheim 2003: 20)

Az antropológia és szociológia tehát az időnek inkább azzal az aspektusával foglalkozik, amely az emberi észleléshez kapcsolódik, és amelynek eredete – legalább is Durkheim és a követői szerint – társadalmi tényezőkre vezethető vissza. Ezen alapul az egyes kultúrák időszemlélete, amely az emberi élet szinte minden szférájában megragadható: a képzetekben, a rítusokban, a magatartásformákban és a tárgyokban is (Fejős 2000).

A társadalmi idő a lokalitások ideje, amely kényszerítő erővel bír, és az egyének életvezetésének minden egyes szegmensét szabályozza. Előírja az életritmust, a pihenés idejét, a munka kezdetét és végét, valamint az emberi kommunikáció kereteit is. A társadalmi idő – Sorokin és Merton szerint – kvalitatív és heterogén, tehát darabjai egymásnak nem megfeleltethetők. Kialakulása hosszú időt, több évszázadot vagy évezredet vesz igénybe, hiszen a különböző rendszerek (pl. csillagászati ritmusok, nap- és holdciklusok, a természeti környezet és az emberi élet fázisai) harmonikus összeillesztése, valamint vallási-kulturális keretekbe való

szükségszerű időbeniségének, kvázi történetiségének kérdése „kiszabadult” a konkrét szaktudomány szűkösnek bizonyuló keretei közül, s a kultúratudományok egész spektrumában olyan provokatív kihívásaként jelenik meg, amelyre mindenképpen reagálni kell.”- írja (Haraszti 2003: 3).

beágyazása nem könnyű feladat. A társadalmi idő tartalmazza az időbeliségre vonatkozó normákat, az időkezelési stratégiákat és technikákat, amely a társadalom számára releváns tapasztalatokon nyugszik. Ezáltal megkönnyíti az embernek a világban való tájékozódását, a különböző kapcsolatok ápolását, a közösségi integrációt, a tevékenységi rendszerek megszervezését, beosztását, valamint az emberi élet végességének a feldolgozhatóságát is. Ingold a társadalmi idő fogalmával kapcsolatban azt hangsúlyozza, hogy ez az egyes – éppen az adott időben esedékes – munkafolyamatok és cselekvések nélkül nem értelmezhető: a társadalmi idő tehát feladatorientált (Ingold 2000).

Az ipari forradalom hatására kialakuló életmódváltás során jelenik meg és válik dominánssá az élet egyre több területén az ún. sziderikus vagy csillagászati idő, amely már az időhöz a mennyiségi szempontok szerint közelít – tehát kvantitatív módon. Ez az órákban-percekben mért idő, amely a nyugati civilizáció hozadéka, egyre inkább az egész emberiség számára az időfelfogás alapjait képezi, vagy korábbi időbeliségükkel összefonódva létezik. (Ezzel bővebben Az időbeliség változásai c. fejezet foglalkozik.)

A társadalmi idő kategóriája és a posztmodern időbeliség összeegyeztethetősége számos problémát vet fel. Az individualitás, a társadalmak atomizációja megkérdőjelezi a közösségi jelleg dominanciáját, a globalizáció pedig a zárt lokálisok megszűnésének irányába hat. Bár Schilling megjegyzi, hogy mindig is voltak olyan személyek („Zeitdolmetscher”), akik átlépheték az egyes rendszerek és kultúrák közti időbeli kereteket – ez azonban a társadalmaknak csupán a töredékére volt érvényes (Schilling 2005).

Adam és Gell szerint a társadalmi idővel kapcsolatos vélekedések tévútra vitték a társadalomtudományokat, hiszen ezáltal a fogalom elveszítette általános értelmét – tehát hogy léteznek az eltérő kultúrkörök időészlelésében is azonos motívumok. Vannak tehát közös vonások abban, ahogyan az egyes társadalmak időbeliségük kereteit az objektív alapokra építve megszerkesztik és felépítik (Fejős 2000). Az univerzalista antropológia szerint „... az időészlelés módja közös emberi tulajdonság” (Wilhelm 2002: 95). Más szerzők (vö. Bloch 2000) azt hangsúlyozzák, hogy az antropológusok azért kaphatnak kultúrkörönként egymástól teljesen eltérő

elképzeléseket,⁹ mert nem a hétköznapi események és tevékenységek szintjét vizsgálják, hanem leginkább a valláshoz és a kultúrához kapcsolódó elemeket – és így szinte egymással összeegyeztethetetlen elképzelések születnek a különböző civilizációk vizsgálatakor.¹⁰

Ez a kritikai állásfoglalás megjelenik a modern idő kutatások szemléletmódjában is, amelyre egyre inkább jellemző a társadalmi idő kategóriájától való eltávolodás. A társadalmi idő tehát – ha létezik is a posztmodern időbeliségben – mindenképpen lazábban öleli körül az egyént, valamint annak megváltozott jellegét eredményezi. Többek teszik fel azt a kérdést, hogy jelen körülmények között használhatjuk-e még a társadalmi idő fogalmát annak korábbi jelentésében – bár az is lehetséges, hogy csupán az Elias által is megírt „bővülő játékterek” időszakát éljük (vö. 21. oldal), az időbeliség keretei azonban nagyvonalakban továbbra is a régiek maradtak.

1.4. Az időbeliség leírásának duális kategóriái

Az időbeliség megközelítésében, ábrázolásában a szakirodalom gyakran olyan kategória-párokat alkalmaz, amelyekkel vagy az időbeliség változásai, vagy pedig az egyszerre jelenlévő időszervezési keretek írhatóak le. A disszertáció ezen részének a célja az, hogy a társadalomtudományok területének legfontosabb fogalom-párjait ismertesse.

Egyes társadalmak időhöz való viszonyának leírásakor talán a leggyakrabban használt fogalom-pár a lineáris és a ciklikus idő elkülönítése. Ezek alkalmazása gyakran sematikus történik, hiszen a különböző időértelmezési kereteket végletesen sorolják egyik vagy másik kategóriába Barnes azonban arra hívja fel a figyelmet, hogy az inkább ciklikus időfelfogással bíró társadalmak sem egy körbe-körben forgó

⁹ Különösen sok vitát váltott ki pl. Geertznek a bali emberek időérzékeléséről és a bali naptárról írott tanulmánya (Geertz 2000).

¹⁰ Tény, hogy tradicionális kultúrák időkezelési formái és az ehhez kapcsolódó vallási-társadalmi elemek igen változatos – és sok esetben egymásnak látszólag teljesen ellentmondó – formákat mutatnak. Ezek kapcsolódási pontjai azonban a természeti adottságokhoz (évszakok és napszakok váltakozása, áradások, csillagászati jelenségek stb.) és a mindennapi élet megszervezéséhez vitathatatlanok. A természeti környezettől való fokozottabb elszakadást az időbeliségben a modern társadalmak életritmusa és környezete fog jelenteni.

rendszernek képzelik el a világot (Gell 1990).¹¹ Ugyanakkor ennek a két „iránynak” minden kultúrában megvannak bizonyos elemei, hiszen a ciklikusság a természeti környezet ritmusában, a vissza-visszatérő ünnepek rendszerében, a linearitás pedig sok esetben a vallás dimenziójában, valamint egyéni életciklusok szintjén jelenhet meg.¹² E kategória-párt gyakran kapcsolják az újjászületés, valamint az élet és a halál kettősségének gondolköréhez. A linearitás és a ciklikusság egyszerre jelenik meg például az Egyiptomi Újbirodalom időbeliségében vagy a maja időszámítási rendszerben.¹³ A tradicionális társadalmak linearitása sem egyeztethető össze a modern társadalmakéval: a hagyományos társadalmak idő-elképzeléseiben mindig vannak időn kívüli kategóriák, amelyek a világ megszületése előtti és azutáni periódust illesztik a gyakorlatban használt egységekhez. A keresztény kultúrkör végideje, az „eszkhaton” az idő kimerevítését jelenti (Fröhlich 2002).

Az időbeliség komplex rendszer, amelynek egyes dimenziói egymás mellett futó időszámítási módokat eredményezhettek. Evans-Pritchard elkülöníti az ökológiai és a strukturális idő kategóriáit – az előbbi a gyakorlati élet megszervezését, az utóbbi pedig a társadalmi-szimbolikus kereteket jelenti. Az idő gyakorlati megszervezését inkább a természeti adottságokhoz, a termelés folyamatához való alkalmazkodás alakítja (Evans-Pritchard 2000) – ez a különböző kultúrákban azonos vonásokat eredményezhet (pl. alkalmazkodás a folyók áradásaihoz). Ennek a fogalom-párnak a relevanciáját jelzi, hogy egyes társadalmakban ezek mentén születettek meg a párhuzamosan futó naptárrendszerek: előfordult, hogy elkülönült a gyakorlati cselekvések és a rituális-szimbolikus dimenzió ritmusa, időszámítása.¹⁴ A ciklikusság azonban nem szükségszerűen jár együtt az ökológiai szinttel, de ennek az ellentettje sem tekinthető általános érvényűnek. Bloch is hasonló kategóriákat használ

¹¹ Ebben az esetben nem lenne értelme pl. a világot megújító rítusoknak sem – ezek pedig szinte mindenhol megtalálhatóak (Gell 2000).

¹² A időről való felfogás grafikus ábrázolása az empirikus szociológiai kutatásokban is megjelenik. Schilling kutatásában különböző rajzok alapján kell a megkérdezetteknek az időre asszociálniuk (Függelék, 1. ábra).

¹³ Luft szerint ez nem a keresztény értelmezés szerinti linearitást jelenti: ez egy, az örökkévalóhoz kapcsolódó térbeli hely, amelybe a Nap ciklikusan tér vissza (bővebben: Luft 2002). A maja időszámítása esetében az éveket egyszerre számolták két ciklikus és egy – európai értelemben vett – lineáris rendszer szerint. A két ciklikus rendszer 52 évente esett egybe (Hammond 2002).

¹⁴ Sokszor ezek a párhuzamosan futó időszámítási módok a naptári és a csillagászati évek egybe nem eséséből következtek. Ennek korrekciójára is találhatunk példát pl. Mezopotámiában (Kalla 2002) vagy Egyiptomban (Luft 2002).

ennek a „kettősségnek” a leírásakor, mikor a gyakorlati ill. az ideológiai időről ír. Ez utóbbi szerinte fontos eszköze a társadalmi egyenlőtlenségek fenntartásának is (Bloch 2000).

Az időbeliség változásainak vizsgálatakor szintén gyakran használta fogalom-pár Sorokin és Merton nevéhez köthető – a korábbiakban már jellemzett - társadalmi- és sziderikus idő kategóriája.

Az idő sokdimenziós jellegét hangsúlyozza a szent és a profán idő elkülönítése. A vallás fontos értelmezési keretet képezett és képez az időbeliség kialakulásában (pl. az idő folyamatának megjelenítésekor) vagy a ciklikusan ismétlődő események magyarázatában. Az ünnepek és a rituálék alkalmával az egyének az időnek egy másik olvasatába kerülnek. Ez a szent idő, amely – Barna Gábor szavaival élve – kiragadja az embert az idő múlásából, felfüggeszti a mindennapok időstruktúráját (Barna 2002, Eliade 1987), és lehetőséget biztosít a transzcendenssel való összekapcsolódásra. Az időbeliség változásának vizsgálatakor szembevetendő a „világ varázstalanításának” jelensége, amely átszabta a szent és a profán idő egykori egyensúlyát. A modern társadalmakban az ünnepek szent jellege és a transzcendenssel való kapcsolat háttérbe szorul. Sokkal kevésbé – vagy egyáltalán nem – tartják be az ezen alkalmakhoz kapcsolódó tabukat (pl. munka tilalma) és szokásokat (böjtök, templomba járás). Ez az időkeret gyakran pusztán szabadidőként, vagy nem formálisan elvégzett munkaként jelenik meg az emberek életében.

Ezek a kategóriák azonban – mint ahogy Gell is kiemeli – minden kétséget kizáróan a nyugati kultúrkör megközelítési módjának a termékei. Forrai „tipikus hiba”-ként írja le az időrendszerek dichotómiákra való bontását és egyszerűsítését (Forrai 2000). Azok a kultúrák, amelyeket az ún. ciklikus időkeretek közé sorolnak, valószínűleg nem rendelkeznek semmilyen, az időről alkotott vizuális elképzeléssel (Gell 2000). Az egyes időfelfogások dimenziókra való felosztása egy, a világhoz való holisztikus szemléletmód esetén értelmezhetetlen lehet, éppen úgy, mint sok esetben az időnek a nyugati kultúrkörben meghatározott fogalma.

Végül meg kell jegyezni a fogalom-párok ismertetésekor azt a tényt, hogy a felsorolt kategóriák nem egymást kizáró fogalmak, hanem inkább weberi értelemben vett ideáltípusok, amelyek nem tisztán ebben a formában, hanem egymás mellett is

léteznek. Bizonyos foglalkozási csoportok esetében dominánsabban jelentkezhetnek a természeti ritmusok ciklikusságot erősítő hatásai. (Többen hangsúlyozzák, hogy például a háztartási munkák kereteit a mai napig ez határozza meg leginkább.) A vissza-visszatérő ritmusok azonban nem csak a természeti környezetből vezethetők le: a diákok életmódjának periódusait például az iskola szervezeti keretei alakítják. A kategóriák összefonódása ráadásul nemcsak az egyes társadalmakban, társadalmi rétegekben, hanem az egyének életében is megfigyelhető.

Jelen fejezet célja az volt, hogy először röviden bemutassa az idő fogalmának rendkívül problematikus, és több tudományterület felől is megközelíthető értelmezését, majd a társadalomtudományok területére fókuszálva modellezze annak megjelenését az elméleti és az empirikus munkákban, végül pedig tisztázza a társadalmi idő fogalmát, amely a szociológia megközelítési módjához a leginkább kapcsolódik. A fejezet utolsó oldalain a leggyakrabban felhasznált duális kategóriákat ismertettük, amelyeknek végletes alkalmazása azonban gyakran sematikus képet rajzol ki az egyes társadalmak, társadalmi rétegek időbeliségének ismertetésekor. Ezeket az elméleti alapokat felhasználva kerül sor a következő fejezetben az időbeliség történeti változásainak áttekintésére.

2. Az időbeliség változásai

Az idő észlelésének és jellegzetességeinek változását nemcsak a társadalmi idő és a sziderikus idő dominanciájával lehet modellezni, hiszen ezen kívül még számos, erre a problémakörre fókuszáló elmélet létezik a társadalomtudományok területén. Ráadásul Sorokin és Merton idővel kapcsolatos írásai az 1930-as és az 1940-es években láttak napvilágot, így a mai viszonyok ábrázolására és az utóbbi évtizedek tendenciáinak jellemzésére szinte teljesen alkalmazhatatlanok. Már az is számos kérdést vet fel, hogy ezeket a változásokat hogyan ítélik meg az egyes, a témával foglalkozó szakemberek: míg pl. Bergmann a folyamat kapcsán egyfajta evolúcióról beszél (Bergmann 1990), addig a posztmodern azonos értékű időkezelési módokat említ. A kapitalizmus-kritikák szemszögéből nézve pedig ezek a változások számos negatív következményekkel bírnak.

Az időbeliség történeti szakaszhatárainak leggyakrabban használt, és az utóbbi évtizedeket is magába foglaló felosztása Geissler nevéhez fűződik, aki egy modernitás előtti, egy modern, illetve egy posztmodern időhöz való viszonyt különböztet meg (Geissler 1999). A premodern időkezelés a tradicionális társadalmakat jellemzi, a modern az ipari forradalom következtében kialakuló rendszereket, míg a posztmodern az utóbbi évtizedek sajátossága. (Itt fontos azt is megjegyezni, hogy ez a felosztás a nyugati kultúrkörre fókuszálva tekinthető érvényesnek. Ezeknek az időkezelési módoknak a megjelenése nem tisztán történik, hanem egymással keveredve, domináns szerepet azonban korszakonként csak egyikük játszik.) A fejezet további részeiben Geissler felosztása alapján kívánjuk bemutatni az időbeliség történeti jellegű változásait.

2.1. A tradicionális társadalmak időbelisége

A hagyományos társadalmak időkereteit a társadalmi idő szabja meg. Ez a keret hangolja össze a közösségek cselekvéseit és határozza meg az egyén kötelességeit is. A társadalmi idő nem csak feladatokat, elvégzendő munkákat ír elő, hanem kijelöli a rekreáció különböző módjait is. A munka és a szórakozás a tradicionális társadalmakban sokkal nehezebben szétválasztható kategóriák – egyes tevékenységek

egyszerre voltak gazdaságilag hasznosak és biztosítottak lehetőséget a társasági életre, kikapcsolódásra – ilyen volt a magyar paraszti társadalomban pl. a fonóba járás.

A tradicionális társadalmak időbelisége „feladatorientált” (Ingold 2000), tehát nem választható le az éppen aktuális tevékenységek rendszerétől. A feladatoknak kötött, meghatározott időpontja van, ami nem tolható későbbre vagy hozható előbbre – ennek azonban a tradicionális társadalmak gondolkodásában nem is lenne értelme. Az egyén a feladatorientáltság keretei között cselekvőként jelenik meg, ezen cselekvések pedig összhangban vannak a közösség tevékenységeivel.¹⁵

A tradicionális társadalmakban elvégezendő feladatok változó intenzitásúak – néha „üresjáratokkal” vannak teli¹⁶, máskor pedig fokozott teljesítményt követelnek az egyénektől (pl. a nagy mezőgazdasági munkák idején). Megfigyelhető azonban, hogy ezen intenzív, munkával eltöltött periódusok után mindig előírják a rekreáció kereteit is (pl. aratási multságok).

Az élet ritmusa a természeti környezet ritmusához igazodott – a nappalok nyáron megnyúlnak, télen összezsugorodnak, az ébrenlét periódusait pedig a napszakok befolyásolják. A munkafolyamatok is ehhez a ritmushoz illeszkednek.¹⁷

Az idő kisebb egységeinek mérésére praktikus, mindenki által ismert egységeket használnak. Időtartamot jelölt például Madagaszkáron a „sáskasütésnyi” Ázsiában a „rizsfőzésnyi”, vagy Európában a „miatyánknyi” idő (Thompson 1990). Ezek az egységek összhangban vannak a tradicionális társadalmak feladatorientált időkezelésével. A hosszabb periódusok mérésére, az események elhelyezésére valamilyen rendszer a legtöbb társadalomban létrejött¹⁸ (még ha különböző kidolgozottsággal is, hiszen nem tulajdonítottak ennek mindenhol azonos

¹⁵ A nagyobb, a közösségek szinte egészét átfogó ünnepekre való felkészülés folyamán (pl. lakodalmak szervezésénél) mindenki tisztában van a ráháruló feladatokkal, valamint azzal, hogy ezek mikor esedékesek.

¹⁶ Thompson ír a középkori Európában megtalálható „suszterhétfők” szokásáról, amely azt jelentette, hogy a műhelyekben a hétfői napokon alig dolgoztak, mintegy meghosszabbítva a hétvége pihenő-időszakát (Thompson 1990).

¹⁷ A természeti ritmusokhoz való igazodás egyes elemei fennmaradtak a modern társadalomnak még a tényleges mezőgazdasági munkát nem végző rétegeiben is – Láng Panni visszaemlékezésében például tökéletesen megfogható az évszakokhoz való igazodás a téli és a nyári napirendekben. Ezt sokszor a családok lakóhely-változtatása is alátámasztja (Láng 1986).

¹⁸ Kivételeket azonban még az alól az állítás alól is találhatunk. Woodburn jegyzi meg a hadza társadalom vizsgálatakor, hogy kommunikációjukból és gondolkodásukból szinte teljesen hiányzik a múlt. Cselekedeteik és minimális mennyiségű szertartásaik a jelenre irányulnak (Bloch 2000).

fontosságot). De sem ez, sem pedig a naptárak megléte nem törvényszerű jelenség.¹⁹ Ezek a naptárak a mai szemmel nézve pontatlanok voltak a naptári és a csillagászati év különbségéből adódóan, ezért sokszor szorultak ráadás-hónapokkal vagy napokkal történő korrekcióra. Ezek a hézagok néha több hónapos különbségeket is eredményeztek. Az idő kezelését egyfajta komplexitás, szinkronizáció jellemzi, amely az idő sokféle dimenziójával magyarázható. Erre jó példát képeznek a katolikus szentekhez kötődő, éppen aktuális gazdasági jellegű cselekvések (pl. Gyümölcshordó Boldogasszony vagy Szent Márton lúdja).

A tradicionális társadalmakban az egyes tevékenységeknek – a feladatorientáltsághoz kapcsolódóan – saját idejük van, amit nem érdemes megváltoztatni. Az a pontosság, az idő racionális kezelése, valamint az idővel való takarékoskodás, ami a későbbi korokat fogja jellemezni, a hagyományos keretek között nem jellemző. Az események egymásutánosságának, akár csak az öregedésnek, szigorúan vett forgatókönyve van, amit az egyének be kell tartani (pl. az öltözködési és viselkedési szokásokban), de ennek terhével sokkal kevésbé kell megküzdenie, mint a modern társadalmakban.

A jövő – Bourdieu szerint – ezekben a közösségekben a gazdasági tapasztalatokkal megragadható és meghatározható fogalom. A gazdasági alapok igen szorosan kapcsolódnak az idő-tudathoz, és az emberek ehhez mérten alakítják az elkövetkező eseményekről való gondolkodásukat is (Bourdieu 1978).

A hagyományos közösségekben az egyének számára előírt cselekvések kényszerítő erővel rendelkeznek. Az a szigorú konformitás, amely ezeket a társadalmakat jellemzi, a feladatok elvégzésének minden sajátosságában érvényre jut. Riesman írja a tradíciók által vezérelt típusról azt, hogy nem választhatja meg, hogy mikor dolgozik és mikor szórakozik, vagy a kettőt mikor kapcsolja össze (Riesman 1983). Ezt a közösség tradíciói döntenek el. Bourdieu szerint *„gyanút keltenek mindazok, akik akkor dolgoznak, mikor mások pihennek, otthon ülnek, mikor a többiek a mezőn vannak vagy a falu utcáin sétálnak”* (Bourdieu 1978: 331).

¹⁹ Turton és Ruggles az etiópiai mursziki időbeliségét vizsgálva figyelte meg azt, hogy az évet szakaszokra („bergu”-kra) osztják, de ezek határai képlékenyek és társadalmi konszenzus eredményét tükrözik. Néha – ha ez nem történik meg – más-más egységet neveznek meg aktuálisnak a megkérdőjelezettek (Turton-Ruggles 2000).

A hagyományos közösségek által előírt tevékenységek sok esetben nem közelíthetők meg a racionalitás és a hasznosság szemszögéből. Néha jelentőségük szimbolikus, de társadalmi funkciójuk – akár munkáról, akár szórakozásról van szó – minden szituációban adott (Bourdieu 1978).

2.2. A modern társadalmak időbelisége

2.2.1. A metrikus idő eredete és elterjedése

A metrikus idő használata összefügg azzal az igénnyel, hogy a napokat egyenlő hosszúságú órákra osszák fel – korábban ugyanis az órák időtartama az aktuális évszaktól függött - az ókori Babilóniában például 12 állandóan változó hosszúságú időegységre osztották fel a napokat. Meg kell azonban jegyezni azt is, hogy (mai szemmel nézve) nagyobb pontosságra egy tradicionális társadalomban nincs is igény. A pontos időbeli tervezés megszületésének helyét több szerző is a középkori kolostorokba helyezi (Weber 1982, Betts 2002, Bidlo 2001, Geissler 1999) Egyes helyeken már a VII. században napi hétszeri – azonos időpontokban megszólaló – harangkongatással jelezték az idő múlását – ezzel is segítve az imádkozások rendjének betartását. Weber úgy ír erről az időbeosztásról, amely szerinte a keresztényi aszkézissel fonódik össze, mint a racionális lét első jeléről. A keresztény egyház tehát az időbeliség átalakulásában kulcsfontosságú szerepet játszott. A mechanikus órák megjelenése előtt azonban a napok azonos egységekre való felosztása nem volt egyszerű feladat – a kolostorok lakói nap-, tűz-, homok-, és vízórát használtak erre a célra. A vallás és az újfajta időkezelés összefonódására a nyelvészet is szolgál bizonyítékokkal: az angol „noon” (dél) szó ugyanis a latin „nona”, azaz „ima” szóból eredeztethető (Betts 2002).

A mechanikus időmérő szerkezetek az 1300-as évek elején kezdtek elterjedni Európában, és az egyház fennhatósága alól kikerülve lassan megjelennek a városok piacterein és a kastélyokban is – ez azonban nem vont maga után a percekben-órákban mért metrikus idő elterjedését. Bár a templomi és a köztéri órákat a XIV. századtól kezdve használták, az időbeliséget alapjaiban ez még nem változtatta meg – az órát ellenérzésüket kifejezve az „ördög malmának” nevezték (Thompson 1990), és az embereket továbbra sem a pontosság vagy a sietség jellemezte.

Az idő újfajta kezelése a XVI-XVII. században a polgári-kereskedő rétegből indult ki. Ekkor jelenik meg az idő értékességének a gondolata, a pontosság erény-volta és az időtakarékoság követelménye, amely a piacok-üzletek nyitva tartásával és kereskedelem összehangolásával áll kapcsolatban - a percekben-órákban mért idő tehát egyre szorosabban fonódik össze a gazdasággal. A XIV. század végi Firenzéből már arra vonatkozó források is fennmaradtak, hogy a munkásoknak már túlórát számoltak el (Geissler 1999) – ez pedig már megfeleltethető annak az elképzelésnek, hogy az idő pénzbe is átszámolható. Fokozatosan jelenik meg az egyre kisebb időegységek meghatározásának az igénye is – az órák kezdetben csupán egy mutatóval működnek, de koraközépkor végén már a percek meghatározására is egyre nagyobb teret hódít.

A metrikus idő elterjedésével azonban csak az ipar nagyüzemi formáinak a tömegessé válásától számolhatunk, amikor más társadalmi csoportok is átveszik az idő ilyen jellegű fogyasztását - ez pedig az órák elterjedésével körülbelül egy időben, tehát az 1800-as években történik (Thompson 1990). Természetesen a metrikus idő dominanciájában számos, a gazdaságon kívüli vagy azzal csak lazábban összefüggő tényező is szerepet játszott (pl. szekularizáció, kultúrák közötti szorosabb kapcsolatok, közlekedés felgyorsulása).

A nagyüzemi munkarendre való átállás számos konfliktust indukált, hiszen a munka az eddigiektől gyökeresen eltérő körülmények és követelmények között történt. Ezeket az elvárásokat kezdetben külső kényszerként élték meg a dolgozók, és az erre való átállás hosszú folyamatot jelentett. Ez a munkaforma percre pontosan rögzített, és a tevékenységek a természeti környezettől függetlenül minden nap ugyanabban az időpontban kezdődtek és végeztek. A munka intenzitása nem ingadozott, de egy futószalag mellett állva az ember teljesítménye nem is ingadozhat – így megszűntek a tradicionális munkavégzésre oly jellemző „üresjáratok”. Ez a kötött tevékenység másképp vagy jobban terhelte le a munkafolyamatban résztvevőket, akiknek ezáltal újfajta szabadidős igényei alakultak ki. Ezek a tevékenységek sok esetben csupán egyetlen mozdulat végeláthatatlan ismételtetését jelentették – ezáltal a munka differenciáltsága is lecsökkent. A világítás megoldásával a munka periódusa belenyúlhatott az éjszakába, vagy akár pirkadat előtt

megkezdődhetett. A gépek alkalmazásával a tevékenységek középpontjából az egyén perifériára került. A percekben-órákban mért, a pontosságra építő és kreativitást nem igénylő gyári munkaforma a fordí rendszerben csúcsosodott ki, és egyének számára komoly kihívást jelentett, hiszen a termelés szintjét felügyelőkkal, ellenőrzésekkel és büntetésekkel tartották fenn. A munka – írja Ingold – időegységekkel mért terméké vált (Ingold 1990). Ezek között a keretek között a tradicionális időkezelési mód tarthatatlanná vált – a munkavégzés helyszínén és ideje alatt mindenféleképpen. A mozdulatokat, a munka intenzitását és beosztását a racionalitás és a hasznosság elve alapján szervezték újjá – jó példa erre a mozdulatelemzéses technika megszületése.

A közösségekből és a csoportos munkavégzés kereteiből való kiszakadás szintén éles váltást jelentett. A feladatok társas jellegéhez szokott, az emberi kapcsolatokba erősen beágyazott embereknek az újfajta tevékenységekhez, a korlátozottabb kommunikációhoz igen nehéz volt hozzászokniuk (Ingold 1990).

Ezek a megváltozott körülmények, a gyári környezet, az igen hosszú munkaidők a napok legnagyobb hányadát lekötötték, így a metrikus idő az ott dolgozók életének egyre nagyobb részét irányította. Mindez nem jelentette a tradicionális időbeliség megszűnését,²⁰ de korábbi dominanciáját ez az időkezelési forma elvesztette. Az átállás nehézségei után lezajlott a metrikus-homogén idő szerinti életritmus belsővé tétele és rögzülése az egyéni értékrendekben, amely a tradicionálistól teljesen eltérő időtudatosságot alakított ki és tett általánossá.

A metrikus idő lassan szétfeszítette a lokalitások zártságát is. Míg a premodern társadalmakban a közösségek időszámításai egymástól függetlenül működtek, a középkorban pedig a legtöbb városnak saját (sokszor egyszerre több) lokális ideje volt, a közlekedés fejlődésével, a vasúthálózat kiépülésével ez az állapot már

²⁰ Fél és Hofer a heves megyei Átány község paraszti világának átfogó vizsgálatát végzeték el az 1950-es években. Arányok és mértékek a paraszti gazdálkodásban c. könyvük egyik fejezete az idővel foglalkozik, amely a tradicionális időkezelés egyes elemeinek a fennmaradását, valamint a két időkezelés egymás mellett élését is szemlélteti. A természeti ritmusokhoz való alkalmazkodást a Függelék 2. ábrája ismerteti. Az idő folyásában való tájékozódás a következő idézet segítségével modellezhető: „Megjegyez az ember valamit, a Csontos házakat vagy a mellette egy fát. Márciusban Samu bátyám kéménye felett van négy óraker... Őszi szántásba, amikor Török Károlyék óljuk felett van, akkor szoktam felkelni, 5-6 méter távolságba van egy eperfa, 10 nap alatt afelett van, ennyivel rövidebb a nap.” (Fél-Hofer 1997: 416)

tarthatatlanná vált.²¹ Az 1884-es Nemzetközi Meridián Konferencia egy egységes, az egész világra kiterjedő időmérési szabvány kidolgozását tűzte ki célul, amelynek eredménye lett a greenwichi idő világszerte elfogadott használata (Betts 2002).

2.2.2. *A metrikus idő jellemzői*

A társadalmi idő visszaszorulásával vagy átalakulásával bekövetkező egyik legfontosabb változás az idő-fogyasztás közösségi kontrolljának háttérbe szorulása. Az egyének a modern társadalomban életritmusuk kialakításában sokkal nagyobb szabadsággal bírnak, de ezt a szabadságot természetesen a rögzült, munkaközpontú értékrend és a még mindig létező közösségi elvárások is befolyásolják. Az idő hasznossági elven történő kezelése a rekreációs lehetőségeket korlátozza, a közösségek előírásai pedig egyre inkább a különböző munkafolyamatok végzésére, mint a szabadidő fogyasztására kínálnak forgatókönyvet.

Az idő racionális kezelésének következménye a fokozott idő-tudatosság, az idő elvesztegetésének gondolata,²² az idővel való takarékoság fokozásának igénye.²³ Rezsőházy a hagyományos társadalmak ipar társadalmakká való átalakulása során egy átmeneti szakaszt feltételez. Ebben a periódusban fokozatosan történik meg az idő értékének növekvő interiorizálása, míg az idő – mai szemszögből nézve – pazarlása lassan visszaszorul (Rezsőházy 1978).

A szekularizációval párhuzamosan szorul ki a vallás dimenziója az idő szférájából. A szent idők periódusai nem illeszthetők bele a kvantitatív és homogén percek és órák rendszerébe – a naptárak ezért egyre inkább metrikus idő szerint számolnak. Háttérbe szorul az ünnepek transzcendens jellege, amelyek ezentúl már nem képeznek markáns eltéréseket a mindennapi élet kereteihez viszonyítva.

²¹ Az Egyesült Államokban az 1860-as években például 300-féle lokális időszámítás létezett (Geissler 1999).

²² Rezsőházy írja a perui és a belga időmérleg-vizsgálatok eredményeit elemezve, hogy bár a munkával töltött idő Belgiumban sokkal magasabb, mint a dél-amerikai országban, az emberek mégis itt érzik úgy, hogy elvesztegették az idejüket (Rezsőházy 1978).

²³ Beauvoir az „Egy jóházból való úrilány emlékei” című könyvében a következőket írja: „Nálunk semmi sem mehetett veszendőbe... anyám soha egy percet sem hagyott kihasználatlanul; olvasás közben kötött; apámmal, barátokkal beszélgetve varrt, javított vagy hímzett; metróban, villamoson kilométerszám horgolta a pamutcsipkét... Úgy képzeltem – nemcsak nálunk, de mindenütt -, az idő, a pénz annyira kimért dolog, hogy csak a legnagyobb szigorúsággal lehet bánni vele.” (Beauvoir 1961: 82-83.)

A vallás dimenziójának háttérbe szorulása komoly hatással van az időről kialakított képzetekre és az idő szubjektív megélésének feldolgozására is.²⁴ Ez összefügg az idő transzcendens jellegének visszaszorulásával is. A „világ varázstalanítása” az ezzel való megbirkózást az egyén vállára helyezi – így a szubjektív idő végessége még nagyobb terhet, megfejtésre váró kérdést jelent. Az idő – Derrida szerint – onnantól kezdve jelenik meg teherként az ember életében, hogy a ciklikusság megszakad (Derrida 2003). A metrikus-homogén idő egyik legfontosabb sajátossága ez a fajta linearitás, amelynek során az egyének csak egy rövid, egyszeri periódusát élhetik meg az időnek (ellentétben például az egyes vallások által szabott keretekkel, ahol az egyén újjászületés vagy a végidőben való feltámadás miatt nem szakad ki véglegesen ebből a folyamatból). A linearitás a XIX. századi evolucionista felfogásban csúcsosodik ki – ahol a jövő alakíthatóvá, a múlt pedig mérhetővé válik (Geissler 1999). A ciklikusság és a vallási dimenzió háttérbe szorulásán kívül a másik fontos oka a természeti környezettől való fokozottabb függetlenedés. Mindezekkel párhuzamosan az egyének életében a jövő – a tradicionális társadalmakhoz képest – hangsúlyosabban jelenik meg, de nem a Bourdieu által meghatározott értelemben, tehát nem a lehetséges „kimenetek” területként vagy pedig a tapasztalatok előrevetítéseként, hanem egy kevésbé kiszámítható, és a korábbi generációk tudásának keretein túlnyúló horizontként (Bourdieu 1990).

(A szabadidő problematikájával, amelynek megszületése a modern időfelhasználáshoz köthető, Az idő és az életmód c. fejezet foglalkozik.)

2.3. A posztmodern idő jellegzetességei

A XX. század az időhöz való viszonyban radikális változásokat eredményezett – ez a tendencia mind a filozófiában, mind a művészetekben megfogható. A hagyományos gondolati keretek, struktúrák és világképek feloldódása, amellyel párhuzamosan a globalizáció is egyre inkább átszabja az egyének életét, újfajta – Geissler szavaival élve – posztmodern időbeliséget eredményezett. Ez természetesen

²⁴A halálhoz, az idő múlásához való új viszony gyökerei a reneszánsz gondolkodáshoz nyúlnak vissza: megjelenik a „halál elfojtása” a hétköznapiakban, a művészetekben pedig az egyén elmúlása, a halandóság és az öregedés az egyik leggyakrabban ábrázolt témává válik. A XV. században jelennek meg az ún. „Vanitas-ábrázolások” a festészetben, ahol az elmúlás képi ábrázolásának megjelenési formái közé tartozik pl. a koponya, a gyertya és a buborék (Betts 2002).

nem értelmezhető a távolságok csökkenése, a mediatizáció, a hálózatokba rendeződés vagy az interdependencia fogalmának használata nélkül.

A posztmodern időbeliség sarkalatos pontjai a munkaerőpiaci változások is – tehát az átmenet a posztfordizmus és a szolgáltatói szektor túlsúlyának irányába. Ennek eredményei az atipikus munkaformák terjedése és a munkaidő flexibilitásának fokozódása is. Ez az új időbeliség egy spirális folyamatnak is felfogható, hiszen minél többen dolgoznak éjszakai műszakban vagy teljesen rendszertelen keretek között, a szolgáltatások rendszerének annál inkább kell megszakítások nélkülivé válniuk. Az irreguláris állások a munkaerőpiacok egyre nagyobb hányadát fedik le (Mills 2004, Herrmann 2005, Jurczyk-Voss 2005). Az egyenlőtlenségek azonban itt is megfoghatóak: az irreguláris állások alsó szféráját az ún. „McMunkák” képezik, amelyek sem túl magas béreket, sem komoly perspektívákat nem kínálnak azoknak, akik ezekbe belekényszerülnek. Ebben a csoportban felülreprezentáltak a képzetlen fiatalok, a kisebbségek, valamint a nők is. Az irreguláris állásoknak csupán egy vékony, felső része kínál kedvező lehetőségeket és bérezést a munkavállalóknak (Mills 2004). Egyesek az utóbbi pár évtized kapcsán a „munka elfogyásának” a problematikájáról beszélnek. A megemelkedett munkanélküliségi ráták megerősíteni látszanak a modern társadalmak időbeliségének, valamint a munka-paradigma szerinti értékrendeknek a meggyengülését (Kiss 1997).

Az utóbbi évtizedekben megszülető társadalmak időbeliségének leírására több fogalom is született, amelyek a jelenség más és más aspektusaira helyezik a hangsúlyt: a német nyelvű szakirodalomban elterjedt a „felgyorsult társadalom” (Hochgeschwindigkeit-Gesellschaft), a „világidő” (Weltzeit), a „flexibilis idő” (Flexzeit), az „idő nélküli társadalom” (Gesellschaft ohne Zeit) vagy a „nonstop-társadalom” (Nonstop-Gesellschaft) kifejezés is. Magyar nyelven ezekről a jelenségekről azonban alig, vagy egyáltalán nem olvashatunk.

A posztmodern időbeliség legfontosabb jellegzetességei a következők:

- *Flexibilitás.* A posztmodern időbeliség a kötött, szabályozott és kiszámítható időkeretek végét jelenti mind a munkaidő, mind pedig a szabadidő tekintetében - a szabadidő és munka határai ezáltal összemosódnak. A jövő kiszámíthatatlanná, a napok menetrendje pedig hektikussá válik: a rutin tevékenységeknek többé már

nincsenek rögzített időpontjaik (pl. felkelés-lefekvés, étkezés, munka). Ez a sajátosság kapcsolható a Sennet által megrajzolt „flexibilis ember” képéhez (Sennet 2000), akinek életritmusa minden rendszerességet nélkülöz.

- *Reflexió.* A posztmodern társadalmak tevékenységrendszere, a napi időbeosztás bármikor a pillanatnyi szükségletekhez igazítható és alakítható: a posztmodern idő tehát szituatív (Sigalova 2005). Ez összefügg az egyének folyamatos (éjjel-nappali, hétvégénkénti) elérhetőségével, és az állandó készenlétben állásával is – ez természetesen leginkább a munkaadók igényeinek feleltethető meg. Azonban nem csak a munka, hanem a szabadidős tevékenységek is szituatívvá válnak. *„Az idő nyitottsága, kiszámíthatatlansága, a sztochasztikusan fellépő követelmények nem anomáliák, hanem a normalitás.”* – írja Jurczyk és Voss (Jurczyk-Voss 2005).

- *Gyorsaság.* Az információs technológia nyújtotta lehetőségek, a munkaerőpiaci versenyhelyzet éleződése, a gépekhez való igazodás az egyének életritmusának fokozódásához vezetett. A „felgyorsult társadalom” fontos sajátossága, hogy az egyének minél több tevékenységet minél kisebb időegységekbe szeretnének belepréselni. A jelen is egyre inkább összezsugorodik (Schilling 2005) – ez megfogható például a fogyasztási javak, trendek (pl. divat, zene) egyre rövidebb időre való tervezésében is.

- *A tevékenységek összesűrűsödése.* A szabott ritmusok nélkül az egyének életében a munka- és pihenőidő fázisai változó intenzitással követik egymást. Különösen igaz ez a project-munkáknál, ahol a felfokozott tevékenységgel töltött napokat néha napokig-hetekig tartó rekreációs időszak követi. Ez többek szerint a tradicionális társadalmak időbeliségét idézi, ahol a komolyabb fizikai igénybevétellel járó periódusokat hasonló nyugalmi fázisok következtek (Thompson 1990, Jurczyk-Voss 2005).

- *Az idő „kitágulása”.* Az emberi tevékenységek – legyen szó akár munkáról, akár szórakozásról – egyre inkább átsűrődnek az idő korábban hasonló célokra fel nem használt területeibe. A műszakos- és távmunkák, a projekt-munkák belenyúlnak, vagy teljesen kitöltik az éjszakai órákat. Ide kapcsolódik a tévécsatornák állandó műsorszórása, a boltok nonstop nyitva tartása, valamint a szolgáltatások éjjel-nappali biztosítása is.

- *Az idő individualizációja.* A közösség által megszabott időkeretek kényszerítő ereje a modern időkezelés kezdete óta csökkenő tendenciát mutat. A posztmodern idő az egyénnek egyfajta „idő-szuverenitást” biztosít, azaz döntési lehetőséget saját életritmusának kialakításában. Ez azonban az emberek számára nemcsak korábban nem látott szabadságot, hanem eddig nem tapasztalt terheket és felelősségeket is jelent. Az individualizáció következtében az egyes emberek egyre sajátosabb, eltérőbb idő-mintázatokat produkálnak (Eberling-Henckel 2005b).

- *A szinkronizáció és a kollektív ritmusok feloldódása.* A tradicionális társadalmakban a rendszeridők és az egyéni idők kerek egészet alkotnak. Ez a ritmusbeli egység a posztmodern időbeliség esetében megbomlik, és végképp elszakad a természeti környezettől. A szétcsúszott rendszerek idejének összeegyeztetése, változtatása az egyéntől speciális képességet követel meg. A szakirodalomban több utalás is található arra vonatkozóan, hogy a férfiak és a nők eltérő módon élik meg a rendszeridők szétcsúszását. A nők ugyanis a házimunkák és a gyermeknevelés révén soha nem szakadtak ki a férfiakhoz hasonló mértékben a hagyományos időkeretek közül, ahol az egyes tevékenységeket egymással párhuzamosan végezték, és sok esetben változó intenzitással. Az új munkaviszonyok jellemzésekor ezért is lehet találkozni a német nyelvű szakirodalomban a „Hausfrauisierung der Arbeit” vagy a „Feminisierung der Arbeitszeit” kifejezésekkel (Jurczyk-Voss 2005). A deszinkronizációval kapcsolatos jelenség az „időkollázs” fogalma, amely a posztmodern időszervezés sajátossága (Sigalova 2005, Schilling 2005). A különböző rendszeridők szétcsúszásával ugyanis a társadalmakban már nincsenek tiszta időbeli szabályok, így az egyes embereknek ezekből az összefüggéstelen darabokból kell saját életvezetésük során egy egységes egészet – mintegy kollázsként – teremteniük. Ez azonban egyénenként eltérő, ún. hibrid idő-mintázatokat eredményez.

- *Az időhatékony tevékenység-szervezés és az egyidejűség fokozódása.* Az emberek soha ennyi különböző tevékenységet nem végeztek még tudatosan egy időben (Gleick 1999). Az időtudatosság az élet tágabb értelmezését is jellemzi, az emberek ma egyik lábbal a jelenben, másikkal pedig a jövőben állnak, és tökéletesen tudatában vannak az idejük végeességének (Geissler 1999).

- Az időhiány és az időbőség egyszerre történő jelenléte. Geissler szerint ez a posztmodern időkezelés egyik legérdekesebb sajátossága (Geissler 1999). Ezt a kettősséget szemlélteti az is, hogy míg az egyének sokszor az idő hiányára panaszkodnak, addig - az időmérleg vizsgálatok tanúsága szerint – az általuk naponta tévézésre fordított időtartam folyamatosan növekszik.

- Az idő mint negatív státuszsimbólum. Faust írja, hogy míg pl. az ókori Görögországban a nyugodt, ráérős mozgás és tevékenységvégezés státuszsimbólumnak számított, addig a sietség a szolgák sajátossága volt – mára azonban ez a tendencia a visszájára fordult (Faust 2005). A határidő-naplók, palmtopok birtoklása - valamint esetenként látványos használata - is megerősíti az idő negatív státuszsimbólum jellegét.

Rager a posztmodern idő kapcsán arról ír, hogy a kollektív ritmusok és a társadalmi idő teljesen új alapokra helyeződik. Míg a tradicionális társadalmakban ezt a különböző természeti jelenségek valamint a vallás szabályozta, az utóbbi évtizedekben azonban ez már kizárólag az órák mutatta idő alapján történik. Rager a másik jelentős változást abban látja, hogy az idő szinkronizációjának egyéni problémája egy, az egész életen átívelő feladattá válik, ennek elsajátítása pedig – szintén az egész életpályát lefedő – tanulási folyamat során történik (Rager 2006).

A megváltozott viszonyokhoz való alkalmazkodás eltérő viselkedésbeli, és különböző adaptációs készségekkel rendelkező embertípusokat rajzol ki aszerint, hogy az egyének mennyire képesek igazodni a flexibilitáshoz, és mennyire interiorizálják az ehhez fűződő értékeket. Ahrens az időfelfogás dimenzióján kívül az információs technológia felhasználását és a kommunikáció milyenségét is figyelembe véve rajzolta meg a technika bővületében élő, a hagyományos kommunikációért aggódó szkeptikus, és az idő-zsonglőr karakterét.²⁵ Az első típus esetében jellemző az újabbnál újabb információs technológiák használata, amely erős és racionális időpraxissal, valamint személytelen és nagy sebességű információáramlással fonódik össze. A szkeptikus csoportba sorolható egyének igyekeznek a kommunikáció face-to-face jellegét megőrizni, az internet és mobiltelefon nyújtotta lehetőségeket pedig

²⁵ Ezek eredeti német nyelvű megfelelői a következők: der technikfaszientierte Wellenmesiter, der kommunikationbesorgte Skeptiker és der zeitjonglierenden Spieler (Ahrens 2005).

inkább kényszerként élik meg, vagy messziről elkerülik. Munkavégzésük tempója lassú, szándékosan nem is törekednek a sietségre. Az utolsó csoport időbelisége szituatív és reflektív, egyénekre szabott, a kollektív ritmusokról leoldódott. Az idő-zsonglőrök modern technikát felhasználói szinten alkalmazzák, de nem nyugözik le őket az újabbnál újabb lehetőségek – csupán beleillesztik az életükbe a szükséges eszközöket és módszereket (Ahrens 2005). Hall a monokronikus és a polikronikus emberek csoportját különíti el: míg az előzőek felparcellázzák az idejüket, és egyszerre csupán egy feladatra koncentrálnak, az utóbbiak egy időben számos feladatot képesek elvégezni (Hall 1980). Jurczyk és Voss „az idő veszteseiről” és „az idő nyerteseiről” beszél: A vesztesek a posztmodern időt tehernek élik át, jelentős stresszorként. Soha nem érik utol magukat, állandó időhiányban szenvednek, és visszavágynak a „rég szép időkbe”, ahol minden tevékenységnek megvolt a maga ideje és helye. A nyertesek a flexibilitást és a kiszámíthatatlanságot pozitív jelenségként, szuverenitásuk bővülését pedig lehetőségként értelmezik. Náluk számítanak státuszszimbólumnak az időbeosztást segítő eszközök és technikák (ez utóbbiak többek között az ún. time-management kurzusokon sajátíthatóak el) (Jurzyck-Voss 2005).²⁶

A tipológiák, bár a szerzők hangsúlyozzák, hogy nem tiszta típusokról van szó, feltételezik egy olyan csoport létezését, akik az újfajta időbeliséget pozitívan élik meg, míg a másik póluson elhelyezkedők nehezen, vagy egyáltalán nem képesek alkalmazkodni a posztmodern idő követelményeinek. A posztmodern idő kritikusai azonban több esetben még a sikeresen alkalmazkodók pusztá létezését is megkérdőjelezzik. A másik oldal viszont joggal teszi fel azt a kérdést, hogy hogyan is feltételezhetjük azt, hogy az emberek semminemű adaptációra nem képesek (Garhammer 2002).

2.3.1. A posztmodern idő színterei: a nagyvárosok

A posztmodern időbeliség jelenségei mind a térszerkezet kialakításában, mind a lakosok életmódjában, igényeiben és ellátásában, a nagyvárosok biztosította keretek között válhatnak általános jelenséggé. „A város, amely soha nem alszik el, a huszadik

²⁶ Garhammer a „modernizáció veszteseinek” nevezi azokat, akik nem képesek alkalmazkodni fennálló viszonyokhoz.

század egyik mítosza” (Eberling-Henckel 2005a). A nagyvárosok életét a korábban domináns ritmikus váltakozás helyett immár a megszakítás nélküli aktivitás jellemzi. A nappal és az éjszaka, a nyugalom és a munka fázisai többé nem különülnek el élesen egymástól. Napjaink nagyvárosainak legfontosabb jellegzetessége a korábban alapvető fontosságú kollektív és összehangolt ritmusok felbomlása, amelynek során a ciklikus idő-folyam egyre inkább azonos intenzitásúvá válik. Az ipari termelés, a szállítások és a megrendelés megszakítás nélkül zajlik, a szórakozási lehetőségek, a szolgáltatások és a tömegközlekedés egész nap az emberek rendelkezésére állnak. Egy város lakosságának növekedése hasonló igényeket alakít ki (orvosi ügyelet, rendőrség, tömegközlekedés biztosítása stb.). Ugyanakkor meg kell jegyezni azt, hogy a nagyvárosi lakosság jelentékeny része nem teljesen ezek között az időkeretek között él, viszont számos elemét építi bele az életébe.

Azt a kérdést, hogy ezek a jelenségek a jövőben milyen mértékben fognak fokozódni, azaz a társadalmak mekkora hányadát fogják majd érinteni, számos, a témával foglalkozó szakember feltette, a válaszok azonban nem egyértelműek. Szintén elgondolkoztató az a kérdésfeltevés is, hogy ez az időbeliség nagyvárosi jelenségként fogható-e fel, vagy esetleg egy nagyobb volumenű és minden településtípusra kiterjedő időbeli átalakulás előjeleiként értelmezhető. A posztmodern idő azonban nem általánosítható – bizonyos társadalmi csoportok esetében szinte alig mutathatóak ki a nyomai. Ugyanakkor azt is meg kell jegyezni, hogy a metrikus idő általánossá válása is több évszázadot vett igénybe.

A DIFU (Deutscher Institut für Urbanistik) az ezredfordulón egy városok közötti összehasonlító vizsgálatot végzett el, amelynek célja a nonstop-társadalmak jelenségének feltérképezése volt. A kutatás során esettanulmányokat készítettek német, osztrák és Európán túli nagyvárosokban (pl. Bécs, Berlin, Frankfurt am Main, London, New York, Tokio). Közös vonásként szociális összetartó-erő csökkenését, a szinkronizáció romlását, az izoláció növekedését, a térszerkezetben a „kontinuitás zónáinak” kiforrását, az utóbbi pár évben pedig az atipikus munkaformák újabb fellendülését tapasztalták (nemcsak információs technológia, hanem a hagyományos iparágak területén is). Ugyanakkor különbséget lehetett tenni a kontinensen elhelyezkedő és a kontinensen túli nagyvárosok között: a nonstop-társadalmak

kiformálódása az előbbi kategóriában ugyanis még sokkal kevésbé volt előrehaladott stádiumban. Az európai városok egymáshoz képest is eltéréseket mutatnak azonban abban a tekintetben, hogy milyen húzóágazatok és területek állnak kapcsolatban és indukálják a nonstop-társadalmak jelenségét. A vizsgálat hátrányként említi azt a tényt, hogy a nagyvárosokban az így kialakuló életmód a bioritmussal nem, vagy csak nehezen összeegyeztethető, és növeli a stressz, valamint az üzemi és közlekedési balesetek kockázatát (Eberling-Henckel 2005b).

Henckel egy másik írásában a metropoliszok térszerkezetének átalakulását vizsgálja, és azokon belül eltérő időzónákat különít el. A nagyvárosok központi részén találhatóak a „kontinuitás fellegvárai”. Elhatárolhatóak még ún. vegyes területek, fordí ipari területek, alvóvárosok, közlekedési csomópontok, banki-üzleti központok, valamint a gettók részei. Ez utóbbi területeken a magas munkanélküliségi ráta, valamint a középosztálytól teljesen eltérő etnikai összetétel és életmód sajátos időkezelési formákat alakít ki (Henckel 2003).

A nappali tagozatos hallgatók életkörülményei és életritmusa szorosan kapcsolódik az újfajta időkezelési normákhoz, hiszen életmódjukban az ezekhez szükséges feltételek biztosítottak. A változó intenzitású periódusok, a kiszámíthatatlanság, valamint a campusoknak a „normális” nyugalmi periódusokkal sok esetben szöges ellentétben álló aktivitási szintjei a posztmodern idővel való rokon vonásokat mutatnak fel.

2.3.2. Globalizáció és posztmodern idő

A globalizáció fogalmának egységes definíciójával nem rendelkezünk. Az egyik értelmezés szerint ez a jelenség már több évszázados múltra tekint vissza, első igazi lendületét azonban a nagy földrajzi felfedezések okozta változások indukálták (vö: Ellwood 2003). Az időbeliség újfajta rendszerének megszületésében tehát a kereskedelmi kapcsolatok fellendülése és a közlekedés felgyorsulása egyértelmű szerepet játszott. A globalizáció másik értelmezése azonban egy, a hálózatokba rendeződésnek egy minőségileg új szakaszáról ír, amely felszámolja a még lefedetlen területeket és a zárt lokalitások világát, és szorosan összefügg a mediatizációval – ez a huszadik század végének a sajátossága (Cséfalvay 2004). Az így kiformálódó

viszonyok az időbeliségnek teljesen új kereteit jelölik ki – ezen keretek nélkül pedig a posztmodern idő nem értelmezhető.

A világméretű hálózatokba való szerveződés, amely a globalizáció egyik legfontosabb eleme, egyfajta „világidőt” eredményez, amely kvantitatív, és kulturális-vallási dimenziótól mentes. A világidő – bár alapjai minden kétséget kizáróan a nyugati kultúrkörben születtek meg – nem tekinthető euro-centrikusnak (Goudsblom 2005). Átvétele nem zökkenőmentes (hiszen komoly gondokat okoz például az iszlám világban), de a globalizáció korában szükségszerű lépésnek tekinthető.

Az internet, a telekommunikáció, és a közlekedés felgyorsulása lehetővé teszi azt, hogy a különböző időzónák összemosódjanak. A munkavállalás az internet segítségével akár egyszerre több időzónában is megszervezhető (Az Eberling által is használt „global players”-fogalom is ide kötődik.) (Eberling-Henckel 2005). Lehetővé válik az egyes időzónák közötti „váltás” – a közlekedés felgyorsulása miatt ráadásul ezek nem is minden esetben zökkenőmentesek, hiszen sokszor tényleges helyváltoztatással is járnak. Bauman a tértől és az időtől való elszakadás képességét a társadalmi egyenlőtlenségek egyik dimenziójaként írja le: az új globalizált elit mobil, hiszen mentes mindennemű térbeli és fizikai korlátoktól. Ugyanakkor azt is megjegyzi, hogy a történelem folyamán a mindenkori elit mindig is átléphette ezeket a határokat (Bauman 2001). Levine szerint az ilyen váltásokra képes egyének egy multitemporális kultúrában élni (Schilling 2005). A globalizáció sűrűsödési pontjaiban ún. transznacionális terek jönnek létre, ahol a különböző nemzeti normák és cselekvések összemosódnak.

Eltérő a társadalmak szélső pólusainak az időbeli helyzete is. Míg a globális elit inkább időhiánnyal küzd, és az „abszolút jelen kultúrájában” él (Heller 1997), addig a társadalom alsó szférájában az embereket a haszontalan idő terhe nyomja, tehát a küzdelem azzal, hogy a rendelkezésünkre álló időt valahogyan elüssék.²⁷

A globalizációnak és a mediatizációnak az időbeliségre gyakorolt egyik legfontosabb hatása az egyidejűség fokozódása. Az élő közvetítések, a webkamerák stb. segítségével az eseményeket azonos időben közvetítik a világ bármely pontján. A „Föld összezsugorodása” tehát megszünteti, vagy redukálja azt az időtartamot, amíg

²⁷ Az idő eltöltésének kényszerét Gleick a következőképpen magyarázza: „Ha magunkban maradunk a gondolatainkkal, lehet hogy kiderül, nincs annyi, hogy elszórakoztathatnánk.” (Gleick 1999: 321)

az információk az egyénekhez eljutnak.²⁸ A gyorsaság a média területén is kézzel foghatóvá válik – a filmek és reklámok az utóbbi évtizedben jelentősen felgyorsultak, a korábbi alkotások pedig gyakran tűnnek - különösen a fiatalok szemszögéből – unalmasnak vagy hosszadalmasnak.

Az információs technológia révén átalakul a munkahelynek az ipari társadalmakkal megszületett elkülönülése: a térbeliség kötöttségei eltűnnek, hiszen ezentúl az otthon, vagy akár a közlekedéssel töltött percek is munkára fordíthatóak. Ezáltal – akár csak a tradicionális társadalmak esetében – ismét a munka és a rekreáció nagyobb fokú keveredésének lehetünk tanúi.

A globalizáció azonban a lokalizáció fogalmával együtt értelmezhető, ez pedig kedvező lehetőségeket kínál a lokális vagy kisebbségi identitásoknak, és ezáltal a lokális időbeliség kereteinek is. Ennek igen sok terepe elképzelhető: elég, ha a vallási kisebbségek eltérő és párhuzamosan futó időszámítási rendszereire gondolunk, vagy a kisebb közösségeknek a hagyományőrzéssel összekapcsolódva arra az igényére, hogy régi ünnepeket, tradíciókat elevenítsenek fel.²⁹

2.3.3. A posztmodern idő kockázatai

A chronobiológia szemszögéből, amely a biológiai ritmust és a belső órák sajátosságait vizsgálja, a posztmodern idő számos problémát vet fel. Az így kialakuló életritmus, munkarend – állítják többen is – az ember nem természetes állapota, testi és lelki zavarokat okozhat (Faust 2005). Mások szerint elsajátításához bizonyos készségek kellenek, amelyeket nem mindenki birtokol. Ugyanakkor a fiatalabb generációknak talán nagyobb esélye van arra, hogy életét - komoly problémák nélkül – ezen időkezelés alapján szervezze meg (Gleick 1999). A legnagyobb gondot ebben az esetben az okozhat, hogy a rekreációra nem, vagy csak alig, és kiszámíthatatlanul marad idő. Az így kiformalódó életritmus huzamosabb időn keresztül – írja Faust – felemészti az egyének tartalékait, és a pihenést a legszükségesebb időtartamra redukálja le (Faust 2005). (Meg kell azonban említeni azt is, hogy a XIX. század ipari

²⁸ A középkorban pl. az egyes járványokról, fontosabb eseményekről szóló információk esetében ez az időtartam több hónap vagy akár év is lehetett - ezalatt az idő alatt azonban sokszor átalakult a hírek tartalma, vagy éppen teljességgel elvesztették aktualitásukat.

²⁹ Ezek a jelenségek egyrészt a felgyorsulás ellenpontjaként értelmezhetők, másrészt pedig az identitástudat megőrzéséhez kapcsolhatók, amely mindezt az idő kerekét visszaforgatva teszi meg (például a jeles történelmi események újrarájátszása kapcsán).

munkarendje - a munkaidő-szabályozása előtt - szintén nem volt emberbarát jellegű, és a biológiai ritmushoz sem illeszkedett.

Sennet szerint a flexibilis ember egyfajta izolációt él meg, amelynek során a társadalmi integráció sérül. A mobilitás eredményeképpen pedig az egyéneknek újra és újra fel kell építeniük társas környezetüket – ezek azonban felületesek és a munkahelyi kapcsolatokon alapulnak (Sennet 2000).

Az chronobiológia az egyik központi kérdésköre az alvás természetes ritmusa és hossza. Az alváskutatók abban egyetértenek, hogy a nappalok és az éjszakák rendjének felbomlása vagy felcserélése huzamosabb ideig semmi esetre sem jótékony hatású. Az éjszakai pihenés ugyanis a szervezet testhőmérséklet-ingadozásához és keringési sajátosságaihoz illeszkedik, a nappali munkavégzés pedig a teljesítőképesség optimumaihoz (bővebben: Zulley 2003). Fontos azonban megemlíteni a genetikai adottságokat, valamint a szocializáció során elsajátított normákat is, amelyek különbséget tesznek az egyes emberek abbéli képességei között, hogy az eddig fel nem használt időterületeken milyen intenzitást, és azt pontosan mikor képesek kifejezni (bővebben: Zulley 2003). Abban a tekintetben, hogy az alvásra fordított idő történeti szempontból hogyan alakul, a szakirodalom egymásnak ellentmondó adatokat említ. Míg egyesek drasztikus csökkenésről beszélnek (az elmúlt században kb. egy órával csökkent átlagosan az alvásra fordított idő – Gleick 1999), mások az utóbbi két generáció között fél óras különbséggel számolnak (Faust 2005). Létezik azonban olyan álláspont is, miszerint az alvás hossza már évszázadok óta stagnál, és az erre fordított hét-nyolc óra kielégítőnek tekinthető. Sőt, az ipari forradalom munkarendje alatt ennek a mennyiségnek csupán töredékét, körülbelül öt órát tudtak a munkások - köztük gyerekek is - alvással tölteni (Zulley 2003). A premodern társadalmak rögzített időkeretei, amelyek a felkelés és a lefekvés időpontját is megszabták, tényleg felbomlani látszanak. A folyamat negatív hatásaként a chronobiológia a baleseti kockázatok növekedését, a munka és pihenés intenzitásának csökkenését, pszichológiai problémák terjedését (depresszió, agresszió stb.), és a stimulánsok használatának fokozódását jelöli meg. A felborult életritmust a szakirodalom leginkább külső kényszerként értelmezi, és gazdasági okokkal magyarázza. A folyamat azonban – véleményünk szerint – nem ennyire egyértelmű.

A posztmodern időkezelés komoly hatással bír az egyének szociális kapcsolataira és társadalmi integrációjára is. A társadalmi idő közösségi jellege vitathatatlan – kényszerítő ereje révén pedig nem csak a feladatokat jelöli ki, hanem a rekreációt és az emberi kapcsolatok ápolását (és ezáltal a társadalmi integrációt is) szabályozza. Az individualizáció fokozódásával a közösség befolyásoló képessége csökken, és a társas tevékenységek megszervezésének egyre nagyobb hányada válik a családi, de leginkább az egyéni döntések felségterületévé. Az izoláció következményei rendkívül összetettek – elég, ha csak a modern társadalmak „többlet-devianciájára” gondolunk.

A mobilitás fokozódása az egyéni kapcsolathálókat képlékenyebbé formálja, a társas struktúrák újra és újra való megszervezése pedig megkérdőjelezi azok intenzitását. Azok a kapcsolatok viszont, amelyekben az ember nem teljes személyiséggel vesz részt, az egyéni igényeket nem elégíthetik ki teljes mértékben. Ez egyfajta gyökértelenséghez is vezethet, különösen akkor, ha számításba vesszük, hogy a posztmodern társadalmak időkeretei között élők gyakran egyszemélyes háztartásokat vezetnek. Opaschowski egy olyan flexibilis társadalomról beszél, amely állandóan mozgásban van, és ahol az egyének stabil kötésekkel nem rendelkeznek, értékke pedig (a munkaadók szemében mindenestre) a kötöttségek nélküli élet válik (Opaschowski 2005). A posztmodern időkeretek igen nehezen összeegyeztethetőek az egyének családi életével. A megszakítás nélküli elérhetőség, az ünnepek és a rekreáció nem biztosított volta további és igen komoly konfliktusokat eredményezhet.

A posztmodern idő kisebb valószínűséggel biztosít egy, az időben való optimális létet – ez pedig ún. időkonfliktusokhoz vezethet. A konfliktusok egyik magyarázatát – a kutatók szerint – a különböző ritmusok szinkronizációjának csökkenése adhatja: a rendszeridők és az egyéni idők egysége megbomlik, aminek következtében az egyén elveszíti a biztonságérzetét, a stabilitását. Disszonancia alakulhat ki pl. a szociális és a saját idő között, vagy a biológiai rendszeridő és munka világának ideje között. Az összehangolt ritmus – írja Baeriswyl – kiszámíthatóvá teszi a jövőt, biztonságot teremt. A jelenlegi viszonyok elcsúszott síkjainak összehangolása azonban – egy a tradicionális társadalmakban ismeretlen - idő-kompetenciát igényel (Baeriswyl 2005). Vannak olyan szakemberek is, akik egyenesen azt a kérdést teszik

fel, hogy létezik-e egyáltalán ember, aki élni tud ezzel a lehetőséggel, és otthonosan mozog annak keretei között (Matuschek 2005). A munkaidő és szabadidő összemosódása is veszélyeket rejthet magában. A rekreáció időszakai ideális esetben „tisztán” és rendszeresen jelennek meg az egyének életében. Az élet ritmusának és a természeti környezet ritmusától egymástól való elszakadását a kutatók szinte mindegyike a negatív tendenciák közé sorolja.

Henckel az egyik németországi Volkswagen-gyárban a flexibilitásnak a munkavállalóra gyakorolt hatásait kutatta: a következmények a családi élet, a szabadidő, az energiafogyasztás és a térhasználat területén is számos káros következményt mutattak ki. (bővebben: Henckel 2005)

Az utóbbi évtizedek időbeliségét szokás az elidegenedés marxi kategóriájával is jellemezni (Bidlo 2005). A posztmodern életmód következtében a ritmusok feloldódásával elvész a korábbi korokban megtapasztalt szerves és konfliktusmentes kapcsolat az egyén és az idő között.

További konfliktusforrást képezhet az idő teher-jellege. A felfokozott életritmus megterhelő – Eriksen norvég etológus ezzel kapcsolatban arról ír, hogy a lassúságot az emberek érdekében meg kell védeni (Eriksen 2005). Garhammer az idő okozta stressz által veszélyeztetett csoportokként a teljes munkaidőben foglalkoztatottakat, a gyermekeiket nevelő, különösen az egyedülálló anyákat, a kétkeresős párokat, a vállalkozókat, szabadúszókat, magas iskolai végzettséggel rendelkezőket, és a flexibilis munkaidővel bírókat nevezi meg (Garhammer 2002).

A gyorsulás, az idő megtakarításának igénye egy kényszerű spirálként fogható fel – az ebből a körforgásból való kiszakadás pedig csöppet sem egyszerű dolog. Furcsa jelenség az a kettősség, hogy miközben az egyének minden elnyert másodpercért keményen megküzdének, addig nosztalgiával fordulnak a régi időkezelési minták és életmód felé.³⁰ Kérdés, hogy a jövőben tovább fog-e még fokozódni a jelenlegi életritmus, vagy lassan beérnek a témával foglalkozó szakemberek egyre inkább szorgalmazott életmódváltási javaslatai.

Ugyanakkor azt is meg kell jegyeznünk, hogy minden kritikai felhang ellenére – paradox módon – a nemzetközi összehasonlító vizsgálatok tanúságai szerint az idő

³⁰ Ez a jelenség a reklámok világában is tapasztalható.

teher jellege, nyomása együtt jár a szubjektív jólét érzésével („Time-pressure-happiness-paradox”) (Garhammer 2002).³¹

Az idő posztmodern formájának a megközelítési módja - a szakirodalom tükrében - leginkább a fogyasztói társadalmak kritikájához kötődik.³² Létrejöttét főként gazdasági okokkal magyarázzák. Ugyanakkor elgondolkodtató, hogy egyes elemei olyan társadalmi csoportoknál is megtalálhatóak, amelyeknél ez az életritmus nem lehet kizárólag gazdasági következmény eredménye (pl. a főiskolások-egyetemisták körében).

A fejezet során áttekintettük az időbeliség történeti változásainak leggyakrabban használt modelljét, amelyet a tradicionális, a modern, illetve a posztmodern kategória alkot. Ezen formáknak a sajátos jegyei a különböző társadalmakon belül egymás mellett is létezhetnek, sőt az egyéni élet különböző szféráit akár egyszerre is jellemezhetik – tehát nem egymást kizáró, inkább ideáltipikus kategóriáknak tekinthetők. Az időbeliség sajátos formáiról a szakirodalomban eltérő értékítéletekkel találkozhatunk. Leginkább a posztmodern idő az, amelynek elemeit a legkevésbé tekintik optimálisnak – ez a jelenség azonban leginkább azzal indokolható, hogy ennek keretei csupán az utóbbi évtizedekben formálódtak ki. A történeti jellegű megközelítés után az idő problematikáját az életmód szociológiája felől kell megközelítenünk, hiszen ez az az aldiszciplína, amely a disszertáció módszertani alapjaihoz a legközelebb áll.

³¹ Ennek lehetséges (pl. pszichológiai vagy a modernizáció pozitív hatásaiból levezethető) okairól lásd bővebben: Garhammer 2002.

³² A posztmodern időbeliség egyes elemeivel foglalkozó írások egy része sok esetben nem is törekszik objektivitásra, hanem csupán a jelenség negatív vonásait hangsúlyozza.

3. Az idő és az életmód kapcsolatáról

Az időfelhasználás és az időhöz való viszony az életmód szociológiájának az egyik legátfogóbb értelmezési kerete. Az életmód-kutatások terminológiájában leggyakrabban használt fogalmak az időszociológia eltérő aspektusait ragadják meg: az életmód a végzett tevékenységekhez fűződő időtartamokra világít rá – leggyakrabban az időmérleg-vizsgálatok segítségével –, az életstílus pedig a szabadon választott tevékenységekre fókuszál hasonló megközelítési móddal, és leginkább a szabadidő fogalmához kapcsolódik. Az életminőség kategóriája az idő megélésével összefüggő szubjektív dimenzióban értelmezhető – ide sorolhatóak olyan, a disszertáció során már idézett nemzetközi időszociológiai kutatások, mint Rammstedt (Rammstedt 1975), Häder (Häder 1996), Garhammer (Garhammer 2002) vagy Schilling (Schilling 2005) empirikus elemzései. A Bourdieu által használt habitus-fogalom, amely a tevékenységek választása mögött meghúzódó attitűdökre vonatkozik, szintén összefügghet az idő szociológiai jellegű kutatásával.

Az életmódot Losonczy szerint a következő tényezők alakítják: a környezeti feltételek és adottságok, a szokás- és a normarendszer, amely a különböző intenzitással nehezedhet az egyénre, a kulturális minták, valamint az egyes emberek személyiségstruktúrája (Losonczy 1977). Az ezen tényezők hatására kialakuló életmódbeli-jegyek így egészen eltérő rajzolatokat produkálnak, ugyanakkor a makrostrukturális hatások hasonló vonásokat eredményeznek az egyes társadalmi csoportokon és kultúrkörökön belül.

Az életmód szociológiáján belül Losonczy a következő kutatási irányokat különíti el: az anyagi-gazdasági feltételeket és a létfenntartáshoz kötődő szükségleteket, a környezeti feltételeket, ahová a hagyományok, és a településtípusok közötti különbségek is tartoznak, az életminőséget, valamint a tevékenységek rendszerének kutatását – ez utóbbi csoportban szerepelnek a munkával és a szabadidővel kapcsolatos kutatási irányok is (Losonczy 1977). Az időmérleg-vizsgálatok ez utóbbi kategóriába illeszthetők bele, az időre irányuló szociológiai kutatások köre azonban nem korlátozható csupán az elvégzett tevékenységek percekben-órákban mért jellemzésére.

Az időhöz való viszony jellegzetességei azonban nem írhatóak le pusztán az életmód szociológiájának segítségével. A kulturális szakszociológiák – és ezen belül talán leginkább az értékszociológia – szintén fontos támpontokat képesek nyújtani annak a kutatásában, ahogyan pl. az egyének életritmusukat vagy tevékenységi köreiket megszervezik, valamint kultúrák közti összehasonlítások kapcsán is érinthetik az idő dimenzióját (Szilvási 2005).³³ Az egyes társadalmakban preferált értékek a durkheimi kollektív tudat részét képezik, és hatásukat nem csupán a szoros közösségi integráció segítségével fejtik ki, hanem interiorizáció révén az egyéni döntéseket és a megvalósuló cselekvéseket is áthatják. Az értékek átalakulása az időhöz való viszony jellegzetességeire is rányomja a bélyegét (vö: Weber 1982).

Az időszociológia megközelítési módjának ettől jóval tágabbnak kell lennie, és át kell nyúlnia nem csak ez előbb említett másik három irányzatra, így az életminőség kategóriájára is, hanem más szakszociológiák területét is érintenie kell (pl. kulturális szakszociológiák, településszociológia stb.).³⁴ A Magyarországon lezajlott és az idővel kapcsolatos kutatások azonban legtöbb esetben az időmérleg-vizsgálatok technikáját és megközelítési módját alkalmazzák.

3.1. A szabadidő problematikája

Az életmód kialakítása során megvalósuló elemek egy része a munkától és a létfenntartástól elkülönülő tevékenységeket ölel fel, amelyek a rekreációt szolgálják – ez a szféra a szabadidő szférája, amelyet sok esetben kötöttségektől mentes területként jellemeznek. Sőt, a szó köznapi értelmezése is a szabadon választható, munkán túli tevékenységeket érti alatta. Maga a szabadidő jelensége és fogalma azonban nem túl hosszú múltra tekint vissza, hiszen a modern ipari társadalom produktuma.

³³ Kluckhohn és Strodtbeck az Egyesült Államok délnyugati részén végzett összehasonlító jellegű értékszociológiai kutatást, amelynek során öt paraszti közösséget vizsgáltak: spanyol-amerikaiakat, mormonokat, texasiakat, valamint zunyi illetve navaho indiánokat. A kutatás egyik aspektusa a vizsgálat csoportok időorientációja volt (bővebben: Szilvási 2005).

³⁴ Schilling szerint az időszociológiai jellegű elméleti kutatások legfontosabb területeit a következők: az idő társadalmi konstrukciója, a társadalom időbeli szerveződése, az életstílus és az idő kapcsolata, a mediatizáció hatása az idő-tudatra, időmérleg-vizsgálatok és szabadidő kutatások, a munkaidő problematikája, az idő ökológiája, valamint az idő dimenziói (gyorsulás, sebesség, összesűrűsödés stb.) (Schilling 2005). Láthatjuk, hogy ezek az irányok több más tudományág területére is átnyúlnak, valamint igen sok szakszociológiával fonódnak össze.

Amiatt a változás miatt, hogy a munkahely és a lakóhely elvált egymástól, a munka pedig időben lehatárolt tevékenységgé vált, újfajta, a tradicionális társadalmaktól eltérő igények jelentek meg az emberek életében. Kezdetben azonban – a rendkívül hosszú munkaidő miatt – ezeket az igényeiket a gyárakban dolgozó munkások első generációi nem tudták kielégíteni. Az üzemekben eltöltött idő csökkenésével és a munka hosszának évtizedekig tartó szabályozásának eredményeképpen született meg a mai értelemben vett szabadidő, amely nagyobb tömbökben realizálódott az esti órákban és a hétvégék folyamán. A modern társadalmakban így a munka és szabadidő fázisai fokozottabban különülnek el.³⁵

A szabadidő tekinthető a munkától való menekülésnek, a munka szférájának hiányosságait pótló tevékenységeknek,³⁶ az érzelmi alapokon választott aktivitási formának, vagy a munka okozta feszültség levezetésének (ez utóbbi gondolatmenetet annak ellenére is használják, hogy a szabadidős tevékenységek egy része maga is feszültségeket kelt). Ezek az állítások azonban egyáltalán nem általánosíthatóak, hiszen maga a szabadidő fogalma sem pontosan definiált, valamint az ide sorolható tevékenységek is nagyon sokrétűek.

A munka és a szabadidő szféráját azonban csak a munkával kölcsönhatásban szabad értelmezni és helyesen megítélni – hiszen már a megszületése is a munka folyamatában és helyében történő átalakuláshoz kapcsolódik (Friedman 1971). A szabadidő azonban messzemenően nem tekinthető a szabadon választott tevékenységek terepének. A Friedman által megalkotott tipológia is ezt sugallja, hiszen a szabadidőt a következő szférákra bontja le: gazdasági szükségletekhez kötődő, társadalmi kötelezettségekhez kapcsolódó, családi kötelezettségekhez fűződő, valamint szórakozási és kulturális tevékenységek. Norbert Elias és Eric Drunning felosztása rutin szabadidős tevékenységeket (pl. biológiai vagy háztartási rutin-tevékenységek), önfejlesztéshez és örömszerzéshez kötődő szabadidős tevékenységeket, illetve szórakozási tevékenységeket különít el (Granasztói 2000). Ezekből a felosztásokból is kitűnik, hogy a szabadidős tevékenységeknek csak egy

³⁵ Riesman azonban a XX. század második felében jelentkező tendenciaként írja le a kívülről irányított ember időkezelésének azt a jellegzetességét, hogy ismét keveri a munkát a szabadidővel (Riesman 1983)

³⁶ A futószalag melletti vagy csupán egyes mozdulatokból álló munkák kompenzálása történhet például a barkácsolással vagy más alkotó jellegű tevékenységek végzésével (Friedman 1971).

kisebb része tekinthető ténylegesen az autonóm döntések és választások területének. Felvetődik tehát a kérdés, hogy mindaz a pozitív hatás, amelyeket a szabadidő fogyasztásához társítanak (frusztráció levezetése, alkotás, stb.), kapcsolható-e annak egész szférájához. A válasz valószínűleg nemleges, hiszen mindez inkább a kötöttségektől mentes vagy ritkán rutinná váló tevékenységek esetén jelentkezik.

Az értékrendek változásához és különbözőségéhez kapcsolódik a munka- és szabadidő-paradigma elmélete (Kiss 1997). A munka-paradigma szerint élő és gondolkodó ember életében a munka központi helyet foglal el, ez képezi önértékelésének és hasznosságtudatának alapját, és kiemelt helyet kap a kommunikációban és az énképben is. Az életnek azok a percei-órái, amelyeket nem munkavégzéssel tölt el, értéktelennek tűnnek számára. Interjúk kutatások során gyakran az ilyen értékrenddel bíró emberek gyermekkorukat úgy jellemzik, mintha végigdolgozták volna, ugyanakkor sok esetben – mutat rá Granasztói Péter – ezek a visszaemlékezések csupán a tevékenységek munkaközpontú percepciója miatt torzulnak (Granasztói 2000). Hasonló jelenség a tradicionális társadalmakban a tétlenség elutasítása – ezt a problémát Bourdieu szerint gyakran szimbolikus tevékenységekkel oldják meg (Bourdieu 1978). A munka-paradigma megléte mindenképpen köthető a protestáns etika kiformalódásához és az ipari forradalom okozta változásokhoz, napjainkban pedig inkább a társadalom hierarchiájának alsóbb rétegeire jellemző.³⁷

A „szabadidő-paradigma” (Kiss 1997), amelyben a rekreáció nagyobb fontossággal jelenik meg, felfogható a megváltozó társadalmi gondolkodás jeleként is, hiszen egy olyan társadalomban, ahol a „munka elfogyása” (Kiss 1997) jelent problémát, nem tarthatók fenn a korábbi értékrendek és időkezelési stratégiák.³⁸ Ezen változások nem értelmezhetők a munkaidő hosszának folyamatos csökkenése nélkül. A szabadidő-paradigma elterjedésének kezdete Nyugat-Európában és az Egyesült Államokban a huszadik század második felére tehető, Kelet-Európában pedig ez a trend több évtizedes késéssel jelenik meg. A munka és a szabadidő

³⁷ Az ún. work-alcoholism jelensége azonban, ami szintén ide köthető (még ha lazábban is), már inkább a középosztálybeli életmód része.

³⁸ A szabadidős tevékenységek felértékelődését jelzi többek között az is, ahogyan az önéletrajzok szerves részévé vált a hobbik ismertetése – szinte társadalmi elvárásként jelenik meg, hogy néhány ilyen jellegű tevékenységet fel tudjunk sorolni (Schilling 2005).

értékének átalakulása több generáción átívelő folyamat, ami szervesen illeszkedik az életmódot alakító tényezők területén tapasztalható változásokhoz (pl. környezeti feltételek, normarendszerek átalakulása stb.). A két paradigma okozta eltérő életvezetés kiváló terepet kínál a generációs konfliktusoknak is.

Az időkezelési stratégiák, értelmezések összhangban álltak az adott társadalmak gazdasági-kulturális stb. viszonyaival, hiszen a különböző közösségek a számukra legmegfelelőbb időbeliséget formálták ki. A modernizációval azonban az értékrendek, a társadalmi környezet, az elvárt viselkedési mód, és az életritmus - sok szerző szerint – az utóbbi évtizedekben elcsúszott egymástól. A feltételek változása ugyanis gyorsabb ütemben történt, mint az értékrendek átalakulása: így a munka-paradigma alapján történő életmód és az időkezelés jelenlegi lehetőségei, módjai a posztmodern társadalmak kereti között komoly konfliktusokat eredményeznek. A szabadidő hosszabb tömbökben történő, és egyre nagyobb mennyiségben való megjelenése több okból kifolyólag is problémát okozhat az egyének életében. Az értékrendek, amelyek meghatározzák az időkezelési stratégiákat, annak racionális fogyasztását írják elő. A rekreációnak és a szórakozásnak azonban – a hasznossági elv szempontjából megvizsgálva – közvetlen haszna nincsen, pedig a gyári munka keretei, a kötött tevékenységek egymásutánja miatt ezekre az órákra-percekre még inkább szükség lenne. A munka-centrikus gondolkodási forma csekély lehetőséget hagy a rekreáció változatos megvalósításához. A szabadidő megnyirbálását eredményezheti a társadalmi ranglétrán való feljebbjutás lehetősége és reménye is: ekkor az egyének céljuk megvalósítása érdekében használják fel pihenőidejüket kereső tevékenységek végzésére. A munkaidő és szabadidő hosszának kapcsolata azonban ettől sokkal bonyolultabb képet mutat: a hosszú munkaidővel rendelkező, magasabb státusú csoportok ugyanis nem rendelkeznek automatikusan kevesebb szabadidővel. Matuschek szerint ezt úgy képesek megvalósítani, hogy a reprodukcióhoz szükséges időtartamokat, valamint a háztartási munkákra szánt órákat-perceket képesek minimalizálni (Matuschek 2005).

A szabadidő eltöltése különböző aktivitási szinteken történhet. Az egyik legelterjedtebb tipológia a Vitányi Iván által is felhasznált passzív, kreatív,

akkumulatív és és inspiratív csoportosítás (ezekről bővebben: Vitányi 1995).³⁹ Friedman szerint a szabadidőbe való menekülésnek két aktivitási szintje van, az „időölés”, ami passzívnak tekinthető, illetve az aktív formák, amelyek a menekülés magasabb rendű változatai (Friedman 1971). A szabadidőt Matuschek szerint is egyre inkább a passzivitás jellemzi, bár ezen a területen a nemek között is megfigyelhetők bizonyos különbségek. A férfiak inkább az aktívabb, teljesítményközpontú szabadidő-felhasználást preferálják, míg a nők a kommunikációval járó, de gyakran passzívabb tevékenységeket részesítik előnyben (Matuschek 2005).

Az emberek életében tehát komoly problémát jelenthet az, hogy elkülönült szakasszá válik a rekreáció időtartama, de ennek kellően differenciált elfogyasztása nem valósul meg. A tradicionális társadalmakban a pihenés és a szórakozás a közösség által előírt gyakorisággal történt és változatosabb formákat öltött (zene, tánc, népszokások, stb.). A közösségi kontroll gyengülésével a döntési szabadság ezen a területen megnőtt, de az egyre nagyobb tömbökben keletkező szabadidő elfogyasztására kész forgatókönyvekkel az egyének sokkal kevésbé rendelkeznek. Ez eredményezi az egysíkú rekreációs stratégiák megvalósulását.⁴⁰ Az időmérleg-vizsgálatok szerint az európai társadalmak a kötött tevékenységeik alól felszabadult perceiket szinte kizárólag tévézésre fordítják, míg a korábban jellemző differenciáltabb szabadidő-fogyasztási módok (pl. színház, olvasás, mozi, társas élet) egyre inkább háttérbe szorulnak.⁴¹ A szabadidő mennyiségi növekedése tehát együtt jár annak egyre passzívabb eltöltésével – ez pedig a szabadon választott és széles spektrumú aktivitási formák okozta pozitív hatásoktól fosztja meg az embereket. Sőt, több szerző úgy véli, hogy az így kialakuló szabadidő-tömbök „elfogyasztása” inkább okozhat problémát és megoldandó feladatot, mint kikapcsolódást, sőt mintegy

³⁹ Vitányi összehasonlítja ennek a négy csoportnak a százalékos arányát a magyar és az amerikai társadalomban. Ennek eredménye szerint Magyarországon a passzív kategória mutatkozik jóval szélesebbnek. A középső csoportok megoszlása alacsonyabb, az inspiratív szabadidő-fogyasztással bírók aránya pedig hasonló értékeket mutat (Vitányi 1995).

⁴⁰ Hunyadi egy 2002-es vizsgálat alapján 3,5 millió főre, a 14 éven felüliek 40%-ára becsüli a magyar társadalomnak azt a részét, akiket a „kultúrán kívüliek csoportjának” nevez. Ezek az egyéneket a szabadidős szokásokat vizsgáló kutatás klaszteranalízissel történő elemzésekor a „sivár”, illetve a „fakanál” elnevezésű csoportokba sorolták (bővebben: Hunyadi 2005).

⁴¹ A magyarországi időmérleg-vizsgálatok is ezt a tendenciát rajzolják ki (vö. Időfelhasználás 1986 és 1999 őszén, 2000).

teherként nyomja az ember vállát. Friedman írja, hogy az emberek egy része „*töri magát, hogy időt nyerjen, azután nyugtalankodik, hogy agyonüthesse az időt, amit nyert*” (Friedman 1971: 198). A megoldást sokan abban látják, hogy ezen a területen szakembereket alkalmazzanak (pl. szabadidő-szervezők), valamint a fiatalok nevelése során ezekre a készségekre komolyabb hangsúlyt fektessenek. Kérdés tehát az, hogy a fokozatosan növekvő szabadidő mennyiségét az egyének hogyan tudják majd kezelni, és ezt a változást hogyan tudják majd az értékrendszerükbe beilleszteni. Mindezek a disszonanciák természetesen rányomják a bélyegüket a társadalmak mentális állapotára és életminőségére is.

3.2. Az idő megjelenése az életmód szociológiájának átfogó elméleteiben

Az idő – ha nem is központi fogalomként – de gyakran felbukkan azokban a szociológiai elméletekben, amelyek az életmód fogalmához kapcsolódnak. Ezek közül a dolgozatban már megemlítettük Weber⁴² és Elias⁴³ ide vonatkozó műveit, az időfelhasználás és a szabadidő szempontjából azonban Riesman és Veblen elméletei is számos, a téma szempontjából alapvető fontossággal bíró elemet tartalmaznak.

A Riesman által megalkotott kategóriák – a tradícióktól, a belülről, illetve a kívülről irányított embertípusok – eltérő időfelfogással, tevékenységi körökkel, autonómiákkal és értékrendekkel jellemezhetőek. A tradicionális típus tevékenységi struktúrája kötött, és döntési joga csekély (vö. „A tradicionális társadalmak időbelisége” c. alfejezettel). A belülről vezérelt ember ezektől a kívülről ránehezülő előírásoktól megszabadul, de a saját maga számára előírt életritmus talán még komolyabb erőfeszítéseket igényel, és alig hagy teret a szabadon választható tevékenységek számára.

A belülről irányított embert a társadalmi struktúrában egy felfelé irányuló elmozdulási törekvés jellemzi – ez a mobilitás azonban a tevékenységi körökre és az időfelhasználásra is rányomja a bélyegét. A munka-jellegű feladatok a napok jelentős hányadát töltik ki, a szabadidő pedig csekély, kevésbé hangsúlyos, ritmusa pedig

⁴² Itt a protestáns értékrend és életmód kialakulását és elterjedését értjük.

⁴³ Elias az életmód átalakulásában kulcsfontosságúnak tartja azt a változást, amelynek során az egyéni időtudat kialakul. A szociális idő ezáltal belsővé válik, bár ez a folyamat nem mentes a konfliktusoktól sem.

kötött. Ez az embertípus az, aki szakít az életmód előre megszabott közösségi jellegével, a rögzített, ki nem kerülhető szórakozási alkalmakkal és forgatókönyvekkel – sőt hajlamos az erre szánt időtereket akár munkával is kitölteni. (Ez egybecseng a „szent idő” korábban már említett összezsugorodásával is.)

A kívülről irányított ember legalább akkora energiával veti bele magát a szabadidős elfoglaltságaiba, mint tette azt az előző csoport a munkához kapcsolódó elfoglaltságaiba. Életmódja kialakítása, az elvégzendő tevékenységek kiválasztása során a kívülről vezérelt típus társas környezetének elismerését keresi. Egyik lényeges sajátossága az így kialakuló életmódnak a munka és a szabadidő szférájának összemosódása, amely az öltözködésben is megjelenhet. Az értékrendekben a szabadidő és a szórakozás sokkal hangsúlyosabban jelenik meg – ezzel értelemszerűen jár együtt az arra való törekvés, hogy a munkára fordított időtartamokat a lehetőség szerint minimális hosszúságúra szorítsák le. A kívülről vezérelt ember szórakozása leginkább a tömegkultúra elemeire épül, és a leggyakrabban társas környezetben történik meg. Az állandó közösségi lét ellenére azonban a kívülről irányított embernek egyfajta izolációt kell átélnie és feldolgoznia mind a munkahelyén, mind pedig a szabadidős tevékenységei során. Ez a folyamatos társas környezet ugyanis felületes jelenség - ahogyan Riesman fogalmaz, „hamis személyesség”, ahol az egyik legfontosabb cél a konfliktusok elkerülése. A kívülről előírt feladatok és életmód azonban az egyes tevékenységekkel való azonosulás, és a szabadidő pozitív hatásait akadályozzák meg. Éppen ezért – Riesman szerint - az utóbbi évtizedek fejleményei miatt szükségessé vált a „szabadidőre nevelés”. Még a belülről vezérelt típus is könnyebben találja meg számításait a szabadon választott tevékenységekben, mint kívülről vezérelt társaik, akiknek - többek között - az életmódjuk kialakítására vonatkozó autonóm döntések meghozatalának képességét is meg kell tanulniuk (Riesman 1983).

Veblen értelmezésében a „dologtalanság” az idő inproduktív fogyasztása, amely nem azonos a tétlenséggel vagy a restséggel (Veblen 1975). Ennek megítéléséről és értékéről így ír: *„A görög filozófusoktól egészen napjainkig, a gondolkodó emberek méltó vagy szép, sőt makulátlan emberi élet előfeltételének tekintettek bizonyos dologtalanságot, az emberi élet közvetlen, mindennapi céljait szolgáló ipari*

folyamatok alóli mentességet. A dologtalan élet mind önmagában, mind következményeiben szép és nemesítő minden civilizált ember szemében.” (Veblen 1975: 59)⁴⁴

Az inproduktív élet mentes a munka méltatlanságától, az életmód során megvalósuló tevékenységek gyakorlása vagy ismerete azonban komoly időráfordítást igényel a dologtalan osztálytól. Ezek elsajátítása természetesen csak abban az esetben lehetséges, hogy ezek a csoportok mentesülnek a létfenntartás gondjai alól. A produktivitástól mentes tevékenységek gyakorlása státuszszimbólum értékű, és bizonyos társadalmi körökben elengedhetetlen. Az inproduktivitás Veblen szerint nemcsak a tevékenység-struktúrában, hanem az életmód és a kultúra más elemeiben is megfogható, így például az öltözködésben, a női szépségideálban, a nemi szerepekben vagy a berendezési tárgyakban. Ezek a motívumok az egyes társadalmi rétegek elkülönülését is biztosítják (Veblen 1975).

3.3. Az időfelhasználás társadalmi különbségei

Az életmód a társadalmi csoportok elkülönülésének egyik kulcsfontosságú eleme – Weber szerint az anyagi helyzet és a hatalmi pozíció mellett az életmód kategóriája az, amely kialakítja a társadalom struktúráját. Az életmód időbeliséghez kapcsolódó jegyei azonban éppen olyan sajátos jellemzői egy társadalmi rétegnek, mint például iskolázottsági és műveltségi szintje vagy térhasználata (Fejős 2000). Ezek, az egyes csoportokat elkülönítő egyedi jegyek és egyenlőtlenségek az eltérő időstruktúrában, a végzett tevékenységek rendszerében, időtartamaiban és időpontjaiban válnak megfoghatókká.⁴⁵ Ez a jelenség egyáltalán nem újkeletű – elég, ha a középkori vagy az újkori Európában kirajzolódó, és az időfelhasználásra vonatkozó különbségekre gondolunk (pl. az étkezések, illetve a felkelés és lefekvés időpontjai). Ezek az eltérések a társadalmak differenciáltsági fokával együtt

⁴⁴ Érdeemes összevetni ezt a gondolatsort akár Riesman előbb ismertetett, belülről irányított típusával, akár a munkaparadigma értékrendjével, akár pedig bizonyos, a koraújkorban és az újkorban is megfigyelhető nevelési elvekkel. Az iskolákban például sokhelyütt a pihenés vagy az idő inproduktív fogyasztása a legnagyobb bűnök egyikének számított, a gyermekektől pedig már pár éves kortól rendkívül rigid, feszített munkatempót vártak el (vö. ez utóbbit Pukánszky 2001).

⁴⁵ Az időfelhasználás társadalmi különbségeinek magyarázatára több megközelítés is ismert. A KSH időmérés és életmódvizsgálata döntő tényezőként a háztartás miliójét nevezi meg (Harcza 2002), míg más kutatások a foglalkozási csoportok szerinti eltérésekkel magyarázzák ezt a jelenséget (vö. Matuschek 2005). A két tényező természetesen szorosan összefügg egymással.

növekednek, és rajzolnak ki igen komoly eltéréseket az egyes társadalmi rétegek időfelfogásában és használatában (Fejős 2000). Az eltérő társadalmi idők kifformálódása tehát már jóval az iparosodás előtt kezdődött, ezek egymás mellett élése pedig a későbbi évszázadok az európai társadalmában is folytatódott (pl. a polgárok, az arisztokraták, vagy a munkások társadalmi ideje) (Granasztói 2000). Az eltérő időbeosztás az egyes társadalmi rétegek elkülönülését is szolgálta: Dennis mutatott rá arra, hogyha a különböző társadalmi csoportoknak ugyanazokon a tereken kellett is megjelenüniük, akkor annak időpontjai eltérőek voltak (pl. a parkokba való kikocsizást más napszakban tették meg az arisztokraták, mint a rangban alattuk álló csoportok) (Dennis 1999). Gyáni a budapesti közterek kapcsán írt arról, hogy azok használatát a térbeli szegregáció mellett olykor időbeli korlátok is alakították. (Gyáni 1999)⁴⁶

Az ekkor kialakuló, egymástól eltérő társadalmi idők egyes elemei a mai napig kimutathatóak a néprajzi kutatások segítségével. Fél Edit több vizsgálata foglalkozik a magyar paraszti rétegek időfelhasználásával,⁴⁷ kutatásának eredményei pedig több, más társadalmi csoportoktól eltérő vonást ismertetnek. Szerinte a marcelházai parasztok a munkájukat – polgári mértékkel nézve – hihetetlen lassúsággal végzik, és gyakran megszakítják beszélgetésekkel, étkezésekkel. A szerzők olyan esetet is ismertetnek, amikor egy egyszerűbb ebéd elkészítése, amely krumplilevesből és túrós tésztából állt, három és fél órát vett igénybe (Granasztói 2000). A paraszti rétegek esetében a tradicionális időfelhasználás egyes vonásai (pl. feladatorientáltság, környezeti ritmushoz való alkalmazkodás stb.) nemcsak nálunk, hanem Nyugat-Európában is mind a mai napig fennmaradtak, és keveredtek az újabban ráépülő és rögzülő életmód-elemekkel.

Az utóbbi évtizedek időre vonatkozó szociológiai vizsgálatai kiemelik azt a tényt, hogy a társadalom alsóbb rétegeiben a munka-centrikus életforma és gondolkodás – tehát a munkaparadigma dominanciája – hangsúlyosabban van jelen.⁴⁸ Ez nem törvénytörően ellentétes az előbbieken ismertetett, a paraszti

⁴⁶ Egyes köztereknek az – általában sikertelen – „visszahódítás kísérletei” például úgy zajlottak le, hogy az elitek megfelelő időpontokban sajátították ki azt. (Gyáni 1999)

⁴⁷ Ilyen például az átányi (Fél-Hofer 1997) vagy a marcelházai (Granasztói 2000) parasztok életmódjának vizsgálata.

⁴⁸ Mindez természetesen nem zárja ki azt, hogy a társadalmi hierarchia alsóbb régióiban ne lennének olyan csoportok, ahol a munka-centrikus gondolkodás alig megfogható jelenséggé jelenik meg – éppen úgy, ahogyan az eliten belül is leválaszthatóak a hasonló értékrendekkel bíró egyének.

időfelhasználásra vonatkozó, a huszadik században tett megfigyelésekkel – elég, ha a korábban már idézett hamis, az életmódra vonatkozó percepció tényére gondolunk. Ezek a beállítottságok csak lassan, több generációkon átívelve alakulnak át: éppen úgy, mint az ipari munkásság életmódjának számos eleme a XVIII-XIX. századi akkulturáció során. Más kutatások azt a tényt hangsúlyozzák, hogy az utóbbi évtizedek szabadidős szokásainak vizsgálatakor az a tendencia rajzolódik ki, hogy a hátrányosabb helyzetben lévő csoportok a passzívabb és egysíkúbb szórakozási formákat részesítik előnyben.⁴⁹ (pl. Matuschek 2005. Ezzel bővebben „Az időmérleg-vizsgálatokról” c. fejezet foglalkozik) Az idő hatékony kezelése területén tapasztalható sajátosságokat az alacsonyabban iskolázott és szegényebb rétegek esetében Falussy is kiemeli. (Falussy 1993). Ezek a jelenségek természetesen csak a kultúra és az értékek eltérő vonásainak a felhasználásával együtt vizsgálhatóak.

A felfelé irányuló mobilitás megvalósításához életmód-váltás, és ezzel együtt az időbeosztás, valamint a tevékenység-struktúra átalakítása is szükséges. Thompson a szegénységből való kilábalást a puritán időbeosztás kialakításával látja megvalósíthatónak (Thompson 1990), míg Fónai arról ír, hogy a magyar társadalom a szocializmus időszakában abból a célból, hogy a nyugati szabadidő-társadalmak színvonalát elérje, éppen a szabadidejét áldozta fel. Ennek eszköze legtöbbször a második gazdaságba való beilleszkedés, ezáltal pedig a munka-jellegű tevékenységek váltak hangsúlyossá az egyéni időfelhasználásban (Fónai 1995). A felfelé irányuló elmozdulás az életmód átalakítása nélkül a Lewis nevéhez kapcsolható, a „szegénység kultúrája” néven ismertté vált elméletben sem megvalósítható (Lewis 1968). Az időfelhasználás alapvető jellegzetességei mögött ugyanis értékrendbeli, a habitus fogalmához köthető tényezők állnak.

Nyilvánvaló tény az egyes szabadidős szokásoknak a társadalmi hierarchiához kötött volta is (pl. extrém sportok, hangversenyek látogatása, turizmus stb.). Ezek felmutatása erősítheti az identitásnak a státushoz kapcsolódó elemeit, illetve a leképezi a tervezett mobilitás irányát. A Riesman által megrajzolt „menekülő fogyasztó” egyik típusa esetében a szabadidő eltöltésének bizonyos módjai emelnek az ember rangján, vagy megerősítik a társadalmi hierarchia magasabb régióiban való

⁴⁹ Mindenképpen le kell azonban szögeznünk, hogy a társadalmi hierarchiában elfoglalt hely és a szabadidős szokások kapcsolata ettől jóval árnyaltabb összefüggéseket produkál.

elhelyezkedés tényét. Ilyen felfelé irányuló menekülésnek tekinthetők a művészeti tevékenységek (hangszeres zene, színjátszás, képzőművészet) - ezek leginkább a korábbi évszázadok legfelsőbb rétegeinek életmódját idézik. A lefelé irányuló menekülés ezzel ellentétben nem emel az egyén rangján, sőt bizonyos szabadidős tevékenységek akár „rangen alulinak” is tűnhetnek. Ezeknek a menekülési módoknak az igénye mind belső készítés, mind pedig a külvilág irányából megfogalmazódó elvárás hatására alakulnak ki (Riesman 1983).

A társadalmi struktúrában elfoglalt hely rányomja a bélyegét az időkezelési stratégiákra is. Az idő hatékonyabb kezelése, a szabadidő hasznossága és fontossága a középosztály és az elit gondolkodásában fokozottabban mutatható ki (Falussy 1993). Természetesen a döntési lehetőségek nagyobb szabadsága, a rekreáció változatosabb formái is ebben a közegben valósíthatók meg könnyebben, és inkább itt épültek be nagyobb mértékben az értékrendekbe is. A szabadidő megítélése a társadalom magasabb szférájában felértékelődik, fontossága megnő – mindez pedig összekapcsolódik a szabadidő-paradigma elméletével. A rekreáció sem minősül pusztán elvesztegetett időtartamnak és időpocsékolásnak – mindez az intenzív pihenő-időszakok rendszeres beiktatását biztosítja, míg más rétegek esetében – még ha ez sok esetben anyagilag finanszírozható is lenne – ezek a tevékenységek nem beilleszthetők az egyének életébe. A szabadidős tevékenységi formák a középosztály és az elit esetében magasabb fokú változatosságot mutatnak, és kevésbé sorolhatóak a „passzív” kategóriába (ezt a kapcsolatot a magyar és a nemzetközi idő-mérleg vizsgálatok is kimutatják).

A szabadidőnek egyre fontosabbá váló részét képezi az önképzésre, tanulásra és a készségek fejlesztésére fordított időtartam – ezek hasznossága a munka szférájában vitathatatlan. Ezek a tevékenységek tehát nem tekinthetők in produktívnak, hiszen a kulturális tőkébe való beruházás bizonyos idő elteltével megtérül. Ráadásul bizonyos ismeretek és készségek birtoklása elengedhetetlen a társadalmi hierarchia egyes szintjein.

A társadalmi hierarchiában való elhelyezkedés fontos mutatója a kulturális tőke megléte és milyensége is – ennek átadása pedig, amely az egyes csoportok rekonverzációjához feltétlenül szükséges, időigényes feladat, amelynek ráadásul

komoly anyagi vonzata van. Ezek a hosszú távú elképzeléseknek a megléte összefügg az egyes társadalmi rétegek távlati idő-perspektívájával is, hiszen egy jelenre koncentráló gondolkodási mód esetében ezek az áldozatok értelmezhetetlenek.⁵⁰ Számos vizsgálat elemezi az idő-perspektívák és a szocio-kulturális háttér kapcsolatát (pl. a vallásosság, az iskolai végzettség vagy az anyagi helyzet változójának segítségével.) - pl. Zinnecker-Strozda, Cavalli, vagy Fischer-Fuchs (Matuschek 2005). A kutatások eredményeiből kiolvasható, hogy a magasabb státus gyakrabban jár együtt egyfajta jövő-orientált gondolkodással.

Az életmód idővel kapcsolatos elemeinek a különbségei azonban nemcsak egy adott társadalom rétegei között mutatkoznak meg – a szakirodalomban ugyanis találhatunk utalásokat az ún. nemzeti idő kultúrájára (National Time Culture), amely már több összehasonlító empirikus vizsgálatnak is az alapját képezte. Ezt olyan összevont mutatók segítségével mérik fel, amely kiterjed például az idővel kapcsolatos pozitív értékekre, a sebességhatárookra, a különböző intézményekben való várakozással töltött órákra-percekre (pl. orvosnál, hivatalokban) vagy a pihenőidők biztosítására (hétvégék, esték stb.) (Garhammer 2002).⁵¹

3.3.1. A késleltetett kielégülés elmélete

A késleltetett kielégülés elméletének (Deferred Gratification Pattern, azaz röviden DGP) első felbukkanása 1952-re tehető – ekkor látott napvilágot LeShan „Time Orientation and Social Class” c. írása. Ebben a szerző azt állítja, hogy a különböző szocio-kulturális háttérű csoportok időképeinek eltérő a terjedelme (tehát hogy milyen a jövő-érzékelésük, illetve mennyire képesek életüket előre megtervezni), valamint az egyes jövőbeni események érdekében bekövetkező frusztrációt is különböző mértékben tudják feldolgozni. A társadalom alsóbb rétegeiben LeShan szerint a jelenre irányuló orientáció a jellemző, az ide sorolható egyének tehát szűkebb idő-horizontokkal bírnak. Ebből következik az a tény is, hogy kevésbé képesek olyan áldozatokat meghozni, amelyek a jelenben

⁵⁰ Lewis „Sanchez gyermekei” című könyvében például pontosan kirajzolódik az időperspektíva jelenorientáltsága (Lewis 1968).

⁵¹ Igen sok vizsgálat látott már napvilágot, amely többek között az USA, az uniós országok vagy Japán így kapott mutatóit vetik össze. Az EU-n belül ezek egybehangzó eredményei alapján Írország az, amelyik a legjobban „siet” (Garhammer 2002).

kellemetlenségekkel, anyagi ráfordítással vagy bármilyen lemondással járnak együtt. A középosztály és az afeletti rétegek ezzel szemben jövőre orientált perspektívával rendelkeznek, és képesek a jelenlegi szükségleteiknek az elhalasztására (LeShan 1952). Ehhez természetesen az is szükséges, hogy ezek a csoportok tisztában legyenek ezeknek a befektetéseknek a megtérülésével.

1953-ban Schneider és Lysgaard a késleltetett kielégülés elméletét a mobilitás szempontjából vizsgálta meg. Úgy találták, hogy ez egyfajta, a középrétegekben érvényesülő viselkedésminta, amely lehetővé teszi a társadalmi hierarchiában a felfelé való elmozdulást, és egy olyan teljesítmény-orientált viselkedést, tevékenységstruktúrát és időbeosztást alakít ki, amely bizonyos vágyak kiélését a távolabbi jövőbe tolja el (pl. az agresszió levezetését, a szexuális vágyak kielégítését stb.) (Matuschek 2005). Az alsóbb társadalmi rétegekben értelemszerűen ennek a viselkedési módnak az ellentéte (az ún. non DGP) tapasztalható – e nélkül pedig mobilitási törekvéseik nem realizálódhatnak.

Strauss a késleltetett kielégülés elméletét nem általánosítja a középrétegekre, hanem azoknak az egyéneknek a jellegzetességeihez sorolja, akik életpályájuk során sikeres karrier-mobilitást valósítottak meg. A DGP tehát olyan egyéni tulajdonság, amely a felfelé irányuló törekvés záloga, de nem jellemez automatikusan minden, a középosztályba tartozó egyént (Matuschek 2005).

Bourdieu arról ír, hogy az azonnali kielégülés elhalasztása nem csupán a társadalmi hierarchia alján elhelyezkedő csoportokat jellemzi, hiszen szerinte az elit is hasonló attitűdökkel bír. A DGP szerinte leginkább a középosztálybeliek mentalitását és habitusát jellemzi (Bourdieu 1978).

A DGP elmélete összekapcsolható a Rammstedt nevéhez fűződő különböző időtudat-típusokkal is (Rammstedt 1975). Az „eseti” időtudat nem egyezethető össze a késleltetett kielégüléssel jellemezhető életformával, sőt egyenesen a „non DGP”-vel mutat rokon vonásokat. A ciklikus időképből a jövő alakíthatósága, és az ebben megjelenő egyéni felelősség hiányzik – így a lemondás szintén értelmét veszíti. A lineáris nyitott időtudatban az egész életet átrendező célok nem lelhetőek fel. A lineáris zárt időtudat azonban sok rokon vonást mutat a DGP-vel, hiszen itt az

életmódot, az egész életfelfogást egy bizonyos jövőben bekövetkező célnak vagy eseménynek rendeli alá az egyén - ez pedig akár egy karrier-mobilitás is lehet.

A késleltetett kielégülés által jellemezhető életmód megvalósulása esetén meglehetősen kötött időbeosztást, háttérbe szorított szabadidős-szórakozási tevékenységeket, és a célélérés szolgálatába állított tevékenységstruktúrát jelent. Mindez tökéletesen alkalmazható a fiatalok iskolai karrierjének vizsgálatakor, illetve a főiskolás-egyetemista populáció idősociológiai elemzésekor.

A DGP elméletét és az ehhez kapcsolódó empirikus kutatásokat – szinte megjelenése óta – számtalan kritika érte. Legtöbb esetben a vizsgálatok metodikai hiányosságait rótták fel a kutatóknak. Más esetben viszont azt hangsúlyozták, hogy az egyes emberek jövőképe nem lehet teljesen azonos az egyének összes életszférájának területén (Matuschek 2005). Mindazonáltal kétségtelen tény, hogy a késleltetett kielégülés elmélete az életmód és a mobilitás kapcsolatának kutatásakor az egyik legfontosabb elméleti alapot képezi, amelynek hatása más társadalomtudományok területén (pl. a neveléstudományban) is érvényesült.

3.4. Az életmód és a szervezeti keretek vizsgálata

Az életmód és az egyes tevékenységek rendszerének a kialakítása sok esetben nem, vagy nem teljes spektrumában tartozik bele az egyének döntéseinek jogkörébe. A huszadik századnak pedig éppen az az egyik legfontosabb jellegzetessége – véli Garhammer – hogy az egyéni idő nagy részét intézmények és szervezetek strukturálják,⁵² tehát előírják számunkra a megfelelő munkatempót, életritmust és a cselekedetek egymásutániságát (Schilling 2005). Ennek megvalósulása azonban nem tekinthető totálisnak (még ha sok esetben fel is bukkantak ilyen irányú törekvések), hiszen valamilyen szintű idő-autonómiával az egyén mindig rendelkezik – ennek egyfajta korlátozott formája még a karcerszervezetekben is megvalósul. A formális rendszerek esetében azonban az időfelhasználás összehangolása a működés alapvető feltétele, ez pedig egy ún. szervezeti időbe kényszeríti bele az egyént. A munkahelyek, a hivatalok, és természetesen az iskolák - így a főiskolák és egyetemek

⁵² vö. Weber bürokrácia-elméletével.

– is saját szervezeti idővel rendelkeznek, melynek elsajátítása hosszabb tanulási folyamat eredménye.

A szervezeti idő tehát egyfajta külső kényszerként fogható fel, „idegen idő”-ként („Fremdzeit”), amelyhez az egyén az életmódját, és a tevékenység-struktúráját hozzáigazítja, vagy annak aláveti. A formális rendszerek legtöbbször merev időbeosztást, pontosságot, racionális időkezelést, valamint magas, és lehetőleg állandó intenzitást követelnek. Ez számtalan konfliktust rejt magában – elég, ha csak az ipari forradalom során fellépő, és a dolgozat egy korábbi fejezete által már ismertetett ellentétekre gondolunk. Itt ütközhet a szervezeti tagok, valamint magának a szervezetnek az érdeke, az idő kezelése pedig számtalan alku tárgyát képezheti.⁵³

A szervezeti idő keretei által megszabott, és huzamosabb ideig megvalósuló életmód során az egyén internalizálhatja annak bizonyos elemeit. Az egyes foglalkozások sajátos idő-struktúrájával foglalkozó vizsgálatok eredményei is megerősítik ezt a feltevésünket.⁵⁴ A szervezeti időre való átállás hossza, és az ahhoz való viszony természetesen függ a belépés önkéntességétől is – a kényszerűség meglétét a csatlakozás szándéka ugyanis nagymértékben szabja meg. A szervezetbe való beilleszkedés elképzelhetetlen a szervezeti idő elsajátítása nélkül. Ennek alapvető elemeit az egyének még gyermekkorukban sajátítják el: az óvodák és iskolák szerepe kulcsfontosságúnak tekinthető ebben a folyamatban. (Ezzel bővebben a disszertáció „Idő és ifjúság” c. fejezete foglalkozik.)

A formális rendszerek időbeli szabályainak meghatározása természetesen a hatalmi viszonyok függvénye. A hierarchiában magasabb szinten elhelyezkedőknek van joga ugyanis arra, hogy az alattuk állók idejét strukturálják – és a legtöbb esetben természetesen meg is várakoztassák őket. Demokratikusabban működő szervezetek esetében az időkeretek megszabása közös feladatként jelenik meg, előírásai pedig kevésbé rendelkeznek kényszerítő erővel. Ebben az esetben a szervezeti időnek természetesen csökken az „idegen” jellege is. A Lewin által megalkotott vezetési

⁵³ A munkahelyek idegen-ideje alóli mentességet biztosíthatja – részlegesen vagy teljesen – a távmunkák lehetősége, ahol az egyéni autonómiák jóval szélesebben rajzolódhatnak ki.

⁵⁴ Cottrell a vasutasoknál a magánélet szférájában mutatta ki a feszes időterek betartását, míg P. Schlesinger a hírszerkesztőkkel foglalkozó vizsgálata során állapította meg, hogy az aktualitás és a gyorsaság az ő esetükben már több mint egyszerű munkafeltétel (Bergmann 1990).

típusok is alkalmazható elméleti alapokat kínálnak a szervezeteken belüli időrendek vizsgálatakor.

Ha egy szervezetnek magas a differenciáltsága – írja Schilling – akkor az magas időbeli differenciáltsággal is együtt jár. Ebben az esetben a szervezeti idő egyfajta koordináló funkciót tölt be ezekben a rendszerekben. Ennek elemei pedig megjelennek az intézményi keretek között kiformalódó szerepekben is (Schilling 2005). A csoportokon belül a teljesítmény alapján elkülönített bűnbak-, vagy stréber-szerephez sajátos idő-kezelés is tartozik, de az iskolákon belül a tanári és a diák-szerep is elemezhető ebből a szempontból.

A szervezeti keretekkel való szembenállás esetén gyakran figyelhető meg az időre vonatkozó előírások szándékolt áthágása: ez késésekben, nem tervezett szünetek beiktatásában, bizonyos tevékenységek időbeli eltolásában stb. nyilvánul meg. A szervezet ezeknek a szabályoknak a betartatásában érdekelt, míg a határok feszegetése vagy átlépése a tiltakozás vagy az uniformizálási törekvések ellen való fellépés jele lehet. Különösen igaz ez azokra az intézményekre, ahol a belépés nem önkéntesen történik (börtönök, iskolák). Ezek a kihágások a szervezet részéről szankciókat vonnak maguk után – amely akár kiutasítást is eredményezhet.

A szervezetek idő-struktúrájának rugalmassága az informális csoportokhoz viszonyítva – írja Bergmann – meglehetősen alacsony (Bergmann 1990). Ugyanakkor a legfontosabb cél a szervezet működésének biztosítása, és ennek érdekében az időkereteket bizonyos esetekben újra és újra át kell szabni. A környezet igényeihez való alkalmazkodás megfogható a szervezeti idő területén is: példát képezhet erre a szolgáltatási szektorok munkahelyein az éjszakai vagy műszakos munkák bevezetése. Ez a hatás azonban a másik irányban is működik, hiszen egyes szervezetek idő-struktúrája annak közvetlen környezetét is átszabja. Egy egyetem vagy nagyobb munkahely megléte egész városrészek életmódját átalakíthatja, hiszen befolyásolja a környező boltok és szórakozó helyek nyitva-tartását, a tömegközlekedést, sőt más, kisebb szervezetek alkalmazkodását is eredményezheti.

A szervezetek és az időszabályozás kapcsolatát Aldrich 1973-ban megalkotott modellje ábrázolja (1. táblázat), amely a szervezeti rendhez való hozzáférést két dimenzió mentén vizsgálja (Schilling 2005). Ennek egyike a rendszerben való

résztétel önkéntessége, míg a másik az időbeli autonómiával való rendelkezés megléte a szervezeten belül. E két szempont mentén négy, eltérő szervezeti idővel jellemezhető csoport rajzolódik ki előttünk.

1. táblázat Aldrich szervezeti típusai

<i>Szervezetbe való bekerülés</i>	<i>Időbeli autonómia megléte</i>	
	igen	nem
kényszerű döntés	I. típus	III. típus
önkéntes döntés	II. típus	IV. típus

Forrás: Schilling 2005

A legcsekélyebb időbeli autonómiával Aldrich modellje alapján a harmadik típus rendelkezik, amelynek tagjai nem önként csatlakoznak a szervezethez, az időrend kialakításában pedig semmilyen jogkörrel nem bírnak, és ezen a területen alternatívákkal sem rendelkeznek. Ilyen intézmények lehetnek az alapfokú oktatási intézmények vagy a börtönök.⁵⁵ A szervezeten belüli lét itt egyfajta kényszerként jelenik meg, ami maga után vonhatja az azzal való gyakoribb szembenállást, és ezáltal az időbeli határok áthágását. Az első csoportba tartozó rendszerek esetén a belépés nem önkéntes ugyan, de az autonómiák szélesebbek, és alternatívák is állnak a tagság rendelkezésére.⁵⁶ A szervezetek negyedik típusa esetén a csatlakozás önkéntesen történik egy olyan intézményhez, amelyben az időbeli autonómiák nem biztosítottak, az életmód elemeinek rögzítése pedig nem közös döntések vagy választások eredménye.⁵⁷ Az idő felett a legcsekélyebb kontrollt a formális rendszerek második típusa gyakorolja, ahová a tagok nem kiválasztás útján kerülnek be, a belépés után pedig alternatívákat biztosítanak a számukra. Erre képeznek példát

⁵⁵ Schilling a szervezetek harmadik típusára példaként az olyan munkahelyeket említi, amelyek a kistérségekben egyedül kínálnak munkalehetőségeket, így a munkavállalók kénytelenek belépni oda. Ebben az esetben a munkaidő hossza, a szünetek biztosítása önkényesen – és sok esetben nem a dolgozók számára ideális módon történik (Schilling 2005).

⁵⁶ Ha Schiller előző példáját továbbgondoljuk, ugyanez a monopol helyzetben lévő munkaadó egy demokratikus vezetési stílus megvalósítása esetén már ebbe a kategóriába sorolható.

⁵⁷ Például ide sorolható egy szerzetesrendhez való önkéntes csatlakozás.

azok a felsőoktatási intézmények, ahol az órarendek nem kötöttek, és még az időben rögzített események látogatásakor is kapnak bizonyos szabadságokat a hallgatók.

Az Aldrich-féle modell ez utóbbi típusának segítségével tehát leírható az a kötetlen campus-lét, amely a diákok életmódját olyan sajátosságossá teszi. Éppen ezért nem mosható össze az alap- és középfokú oktatási intézmények tanulójának időfelhasználása és életmódja a felsőoktatásban tanuló diákságéval. A magas szintű autonómiák megléte miatt az egyetemeken és a főiskolákon az egyes hallgatók tevékenységrendszere teljesen eltérő lehet – éppen úgy kivitelezhető a szinte kizárólag a szórakozásra koncentráló életforma, mint a tanulási tevékenységek dominanciája, vagy a napi nyolc, esetleg több órában történő munkavégzés. Jelen disszertáció pedig pontosan arra a kérdésre próbálja megkeresni a választ, hogy milyen tényezők húzódnak meg a hallgatók időre vonatkozó választásai mögött.

Az életmóddal kapcsolatos fejezet legfőbb célja az volt, hogy az időfelhasználás és az időhöz való viszony alapvető kérdéseit az aldiszciplína elméleteinek segítségével elemezze (pl. Riesman 1983, Veblen 1975). Ezáltal véleményünk szerint a későbbi empirikus eredmények esetében megtapasztalt, az időráfordítások területén megfogható differenciák válnak majd átláthatóbbakká. A szervezeti keretek vizsgálata – amely a magyar nyelvű szakirodalomban szinte alig bukkan elő – pedig annak a speciális élethelyzetnek a modellezését segíti, amely a hallgatók életmódjának legfontosabb kereteit határozza meg. A diákok időhöz való viszonyának pontos megrajzolása azonban nem vázolható fel az életkori sajátosságok nélkül. A következő fejezet legfontosabb célkitűzése tehát az, hogy a hallgatók időmérleg-vizsgálatának ifjúságszociológiai alapjait rakja le.

4. Az ifjúság és az idő

„Az ifjúság, mint nemzedéki egység társadalmilag autonóm szférát, társadalmilag öntörvényű világot alkot.” – így jellemzi Helmut Schelsky azt az eszményképet, amely a fiatalságról az utóbbi évtizedekben kialakult, és amely a realitásoktól meglehetősen messze áll. Ennek egyik oka az, hogy a megközelítések az alapját szerinte a kutatók saját ifjúság-élményeikből állítják össze – a valóság ugyanis szerinte ettől sokkal árnyaltabb (Schelsky 1969: 86).

Az ifjúság a Pedagógiai Lexikon szerint egy átmeneti szakasz a gyermekkor és a felnőttkor közötti, amikor is az ember önmagára találása, és az identitástudatának a kialakulása zajlik (Pedagógiai Lexikon, szerk.: Báthory, 1997). A kutatóknak azonban nemcsak az ifjúkori életszakasz sajátosságainak a megrajzolása okozhat problémát, hanem már annak pusztá definiálása is. Az ifjúkor határait az empirikus vizsgálatok alkalmával leggyakrabban az életkor alapján próbálják meghúzni; ezek azonban nem pontosan megragadhatóak: egyrészt nincsen kialakult konszenzus az életkori határok tekintetében,⁵⁸ másrészt pedig a pár évtizede meghúzott vonalak a mai társadalmi viszonyok között már nem mindig tekinthetők érvényesnek. Az ifjúsági életszakasz definiálását tovább bonyolítják az egyenlőtlenségek is, hiszen a társadalmi struktúra alsóbb régióiban elhelyezkedő csoportok gyermekeinek fiatalkora nem sok rokon vonást mutat azzal a képpel, amely az ifjúságszociológiai írások olvasása során bontakozik ki a szemünk előtt. Talán közelebb visz minket az a megközelítési mód, amely az életmód fogalmán keresztül próbálja megragadni ennek az életszakasznak a sajátosságait⁵⁹ – a disszertáció szerzőjének az ifjúsági életszakaszcól kialakított álláspontjához is ez az elképzelés áll a legközelebb Mindez azonban nem értelmezhető bizonyos, a XIX-XX. században lezajlott társadalmi változások nélkül.

⁵⁸ A különböző empirikus elemzések az ifjúkor felső határát eltérően állapítják meg: ez lehet 29, 30, vagy akár 35 év is. Az alsó határok meghúzása szintén problematikus, egységesen elfogadott életkorról ebben az esetben sem beszélhetünk.

⁵⁹ Az ifjúsági életszakasznak az életmód alapján történő vizsgálata viszont az életkori határok megrajzolásával nem összeegyeztethető: eltérő szocio-kulturális háttérrel rendelkező csoportok esetében ugyanis eltérő életkorokban következnek be az egyéni élet fordulópontjai.

Az ifjúság, mint önálló életszakasz ugyanis korábban ismeretlen jelenség volt (vö. Aries 1978), az emberek életében a gyermekkort ugyanis közvetlenül a felnőttkor évtizedei követték – mai szemmel nézve sok esetben megdöbbentően korán. Ráadásul a gyermekek világa a felnőttekéhez igazodott, és nem bírt saját szabályrendszerrel. Az ifjúkor kiformálódása a középosztálybeli, polgári mentalitással bíró családokon belül zajlott le, háttérben pedig a következő társadalmi folyamatok álltak: a nevelés felértékelődése, az iskolakötelezettség bevezetése, valamint a képzettség növekvő fontossága (Zinnecker 1993b, Chrisholm 1993, Matuschek 2005). Az oktatás tehát kulcsfontosságú szerepet játszott ebben a folyamatban. Az ifjúkor elkülönülése több évtizeden átívelő folyamatot képezett, melynek során a legtöbb eleme fokozatosan terjedt el más társadalmi körökben is – általánosítani azonban nem volna szerencsés, hiszen bizonyos rétegekben még napjainkban is alig mutathatóak ki a nyomai. Érdekes jelenség, hogy az ifjúsági életszakasz intervalluma az egyéni életnek egyre nagyobb szakaszát öleli fel. Azok a jegyei, amelyek a szabadságokat biztosítják (pl. a fogyasztás vagy az életmód területén), egyre korábban, míg a kötöttségeket jelentő elemek (pl. tényleges integráció a munka világába) egyre későbbi életkorokban jellemzik a fiatalokat (Zinnecker 1993b). Mások arra hívják fel a figyelmet, hogy a korábban élesen elhatárolt életszakaszok átmenetei kezdenek összemosódni – az ifjúság és a fiatal felnőttkor esetében ez mindenképpen igaznak tekinthető.

Az ifjúkor egyik legszembevetőbb sajátossága talán a bizonyos területeken kivívott autonómiák rendszere. Ezek autonómiák a szülői háztól való leválás, az önálló életvezetés kialakításának első jegyeiként is felfoghatóak, és kiterjednek a szabadidős tevékenységekre, a szexualitásra, valamint a fogyasztás területére, és gyakran érintik a lakhatási viszonyokat is (kollégium, albérlet stb.). Az anyagi függetlenedés azonban a legtöbb esetben nem, vagy csak részlegesen történik meg⁶⁰ – mindez együttesen pedig egy ún. „kvázi-felnőttlétet” eredményez.

Másik fontos sajátosság az, hogy az ifjúság bizonyos esetekben a felnőttek világával szemben helyezkedik el, és önazonosságát is így éli meg. Ez azonban nem törvényszerű – elég, ha csak a yuppie-jelenségre gondolunk. Abban az esetben

⁶⁰ A diákmunkák segítségével megszerzett jövedelem leggyakrabban nem a létfenntartáshoz szükséges, hanem az előbb felsorolt területekhez (fogyasztás, szabadidős tevékenységek stb.), ahol a már említett autonómiák is megtapaszthatóak.

azonban, ha ez az igény kiformalódik, az ifjúsági életszakasz erre kiváló lehetőségeket nyújt. Szintén ki kell emelni az ifjúkorban megélt társas kapcsolatok egyik legfontosabb sajátosságát, a kortárscsoportok felértékelődését is, amely összefüggésben áll az utóbbi évtizedekben, a szocializáció mechanizmusában lezajlott változásokkal. Ezek az évek biztosítják a fiataloknak a későbbi, felnőttkori szerepeiknek a kipróbálását, valamint ez a szabályokkal és a devianciákkal való kísérletezéseknek az időszaka is. Az ifjúsági életszakasz alatt zajlik le a személyiségfejlődés utolsó nagyobb felfutása – bár ez egyáltalán nem jelent végleges rögzülést, hiszen a fiatal felnőttkor is egyre inkább ennek a folyamatnak a részévé válik (Szapu 2000). Természetesen ezek a sajátosságok nem egységesen jellemzik a jelenkori társadalmak minden egyes csoportját - a középrétegek esetén például az előbb felsorolt autonómiák sokkal hamarabb megjelennek.⁶¹

Az ifjúsági életszakasz modellezése elképzelhetetlen az ifjúsági kultúra fogalma nélkül. Ez olyan szubkultúraként értelmezhető, amely magán viseli az adott társadalmakban a fiatalság helyzetét befolyásoló tényezők nyomait (az ifjúsági kultúra fogalmáról bővebben: Brake 1980, Clarke 1979, Gábor 1993). Egységes jellemzőkkel azonban nem írható le, hiszen az ifjúságot számtalan dimenzió szabdalja szét: az anyagi helyzet, a szülői házban átadott kulturális tőke milyensége, a települések közti különbségek stb. Ezek a tényezők rányomják a bélyegüket arra, hogy a fiatalok a felnőttek, valamint saját szüleik világát mennyiben fogadják, vagy éppen utasítják el. Az ifjúsági kultúra magába foglalja az életmódot, a szabadidős tevékenységek körét,⁶² az emberi kapcsolatok milyenségét, a kulturális fogyasztás sajátosságait (pl. a zenei stílusokat) és az öltözködési jegyeket. Az egyes szubkultúrák esetében azonban mindezek nem csak a felnőttek világának mondanak ellent, hanem egymásnak is. Mindezen elemek rögzülését és alkalmazását a tömegkommunikációs eszközök és a kortárscsoportok erősítik meg (Szapu 2000). A felnőttek, valamint intézmények szabta szabályok áthágása maga után vonhat bizonyos szankciókat, de ha a fiatalok számára nem ezek a mérvadóak, akkor hatásuk megkérdőjelezhetővé

⁶¹ Megfogható ez például abban, hogy a fiatalok a középosztálybeli vagy afeletti családokban korábban vesznek részt első önálló turista-útjaikon (Matuschek 2005).

⁶² A szabadidős tevékenységek köre az ifjúság esetében akár egyfajta önmegvalósítási kényszerként is felfogható - másrésztől viszont társadalmi elvárásként nehezedik az egyénre az, hogy sajátos szórakozási formákkal bírjon (Schilling 2005).

válí. A normaszegés ugyanis a szubkultúrákon belül magasabb státushoz juttathatja az egyént, hiszen a számára fontos személyek elismerését biztosítja. Ezek eredményezhetik azt, hogy az ifjúság bizonyos csoportjai tudatosan az ún. „megfordított normák” alapján szervezik meg az életüket (Rácz 1995).

Az ifjúkori életszakasznak a legtöbb esetben nem az élettársi kapcsolatok vagy a házasság vetnek véget.⁶³ Igazi fordulópontot a munkaerőpiacra történő integráció vagy pedig a gyermekvállalás jelent mind az életmód területén, mind pedig a felelősségek rendszerében. Ennek időpontját éppen úgy, mint magának az ifjúkornak a meglétét vagy jellegzetességeit, a szocio-kulturális közeg is magyarázza. Ez az átmenet (például a tanulásról a főállású munkára történő átállás) számtalan nehézséget rejthet magában, más esetekben pedig az okozhat gondot, hogy az ifjúkornak a tényleges „kimenete” hiányzik - például a pályakezdők munkanélkülisége esetén.

4.1. A legfontosabb ifjúságszociológiai elméletek valamint ezek időhöz való kapcsolódása

Az ifjúsági életszakasz tehát a huszadik század során illeszkedik bele az egyéni életutakba, és alkot egy, a felnőtt világ rendjével nem leírható életmódot és kultúrát. A generációs konfliktusok megjelenése (vö. Mannheim 1969), valamint az ifjúsági szubkultúrák megszületésének ténye (bővebben: Rácz 1998, Szapu 2000) is ezzel a jelenséggel áll kapcsolatban. A fiatalok társadalmi helyzetét színezi át az információ-áramlás irányainak összekuszálódása is – a Mead által megrajzolt prefiguratív társadalmakban az ifjúság már ennek a folyamatnak a kiindulópontját is képezi⁶⁴ (Mead 1974).

Mindezen változásoknak talán a legfontosabb keretét a Zinnecker nevéhez kapcsolódó „ifjúsági korszakváltás” elmélete képezi. Zinnecker elkülöníti az ún. átmeneti- és az iskolai ifjúsági korszakot: míg az előzőt a felnőttek világához és intézményeihez való igazodás, a szigorúbb ellenőrzés, a mintakövetés jellemzi, az

⁶³ Például egy albérlésben vagy kollégiumban lakó egyetemista házaspár életmódja tökéletesen leírható az ifjúsági életszakasz jellegzetességeivel.

⁶⁴ A posztfiguratív, kofiguratív, illetve a prefiguratív társadalmak természetesen ideáltipikus esetek. A valóságban ezeknek az információs irányoknak a keveredése jellemző. A fiatalok felől kiinduló tanulási folyamat azonban kizárólag a huszadik században megtapasztható jelenség (Mead 1974).

iskolai ifjúsági korszakhoz a bővülő autonómiák, a mintaadás, valamint a lazább kontroll kapcsolható.⁶⁵ Az ifjúság mint önálló életszakasz csak ez utóbbi esetben jelenik meg, kialakulásának időpontja pedig Nyugat-Európában és az Egyesült Államokban a huszadik század második felére tehető (Zinnecker 1993a). Zinnecker elméletét továbbgondolva kijelenthető, hogy az iskolai ifjúsági korszak kibővült döntési jogkörei a tevékenységstruktúra kialakítására, az életmód időbeliségére, és természetesen a szabadidős tevékenységekre is vonatkoznak – az utóbbi évtizedek tehát korábban nem tapasztalt, az idővel kapcsolatos autonómiákat adtak a fiatalok kezébe. Abban az esetben pedig, ha egy ifjúsági szubkultúra szembehehelyezkedik a bevett társadalmi szabály- és normarendszerrel, akkor el fogja utasítani annak az időre vonatkozó elvárásait is.

Az egyes társadalmi rétegek esetén az ifjúsági életszakasz eltérő funkciókkal bír. Az elit számára ezek az évek az egyéni erőforrások kibontakoztatására, kifejlesztésére szolgálnak (ezek sok esetben a praktikumnak látszólag ellentmondó tevékenységek), komoly hangsúlyt kapnak, és lazább kontroll mellett valósulnak meg. Az középosztály esetén az ifjúsági korszak célja, hogy az itt hozott befektetések később megtérüljenek, tehát egyfajta racionális hozzáállás jellemzi. Az ifjúsági életszakasz ebben az esetben szorosan kapcsolódik tehát a felnőttkori foglalkozásokhoz szükséges ismeretek elsajátításához. A társadalmi hierarchia marginális csoportjaira az ifjúkor siettetésének a kényszere jellemző, ami alacsony preztizzsel jár együtt. Itt a fiatalok tevékenységrendszere a szakmai tevékenységek körébe ágyazódik bele (Zinnecker 1993a).

Zinnecker azt is megjegyzi, hogy a fiatalok életstílusában gyakran megfogható egyfajta „időpocsékolás”, amely azonban nem a produktivitás elutasítását jelenti, hanem a saját kultúra kialakításának az eszközeként fogható fel (Zinnecker 1993a).⁶⁶ Matuschek is foglalkozik azzal a jelenséggel, hogy az ifjúság esetében az „unalom” érzése, vagy a „semmittevés” kategóriája a napi tevékenységek leírásakor igen nagy

⁶⁵ Az ún. „közvetett ellenőrző intézmények”, mint például a média vagy a kortárs csoportok eleve lazább ellenőrzést valósítanak meg az egyén felett (Zinnecker 1993a). Mások viszont arra hívják fel a figyelmet, hogy az utóbbi évtizedekben a szülői kontroll mértéke is jelentősen lecsökkent (Matuschek 2005).

⁶⁶ Ezt a gondolatmenetet célszerű összevetni a Veblen által megfogalmazott dologtalanság elméletével (Veblen 1975).

hangsúlyt kap. Az unalom jelensége szorosan összefügg a devianciák meglétével – az „Erlebnis-Gesellschaft” keretei között mindez a marginalizáció és a nélkülözés érzésével fonódik össze (Matuschek 2005). A semmittevés jelenségének az ifjúsági szubkultúrákkal, valamint a devianciákkal való kapcsolatát jól szemlélteti a Rácz és Hoyer nevéhez fűződő, lakótelepi fiatalok vizsgálata is („Jereván-lakótelep”). Itt az üresjáratok, valamint a legtöbb esetben különféle devianciákkal összefonódó aktív időszakok előre nem belátható módon váltogatják egymást (Rácz 1998). A szegénynegyedek gyakran devianciákkal terhelt, és a középosztálybeli életmódtól és életritmustól eltérő időszervezetét Egyesült Államokbeli kutatások is alátámasztották: az ún. „street time” sajátos racionalitásokkal jellemezhető, és az utca történései által tagolt időbeliséget produkál (Bergmann 1990).

A fiatalok kibővült autonómiája tehát lehetővé teszi azt, hogy átszabják saját időtereiket, és hol gyorsabb, hol pedig lassabb periódusokra tagolják életüket.⁶⁷ A felsőoktatásban megvalósuló intézményi-szervezeti keretek pedig sok esetben csak még inkább felerősítik ezeket a ritmusbeli ingadozásokat – elég, ha a vizsgaidőszakokra gondolunk.

Szintén fontos, és az ifjúság időszociológiai szempontú vizsgálatához kikerülhetetlen alapot képez a Kohli nevéhez fűződő, az életutak differenciálódását leíró elmélet. Az életút – írja Kohli – az a szabályozó rendszer, amely az egyéni élet időbeli dimenzióját rendezi el (Kohli 1990): tehát felöleli és egymáshoz illeszti az egyes életszakaszokat, és kiterjed az egyének időbeli perspektívájára is. Kohli szerint a modernitás előtti időszakokra az volt a jellemző, hogy kiszámítható életutakat biztosított az egyének számára. Ez természetesen összefügg a statikusabb társadalmi struktúrák meglétével. Ezekben a normalizált biográfiákban fix pontok rögzítik az életszakaszok egymásutániságát, megszabják ezek pontos határait, és megkönnyítik magát az életvezetést is. Ez a kiszámíthatóság azonban nemcsak a szélesebb időspektrumokban jelenik meg, hanem kiterjed a mindennapok világára is, és a hétköznapi cselekvések rendszerében is egyfajta ciklikusságot teremt. Ez a fajta életút sajátos „teleológiai időstruktúrába” (Matuschek 2005) illeszthető bele, ahol a múlt, a jelen és a jövő egymáshoz való viszonya és hangsúlyai a maitól eltérő módon

⁶⁷ vö. a dolgozatnak a posztmodern időről szóló fejezetével.

kapcsolódnak össze.⁶⁸ A társadalmak nyitottabbá válásával a XVIII-XIX. század során az életpályák (a mai viszonyokhoz képest) még mindig standardizáltak számítanak, hiszen a mobilitási csatornák kiszámíthatóbban működtek, és bizonyos elvárt beállítottságokhoz és életmódhoz kapcsolódnak. Az egyéni döntések szerepének megnövekedése a hierarchiában történő elmozdulás lehetőségével együtt egyfajta „alakítható életutak” kialakulását eredményezte. Ezáltal természetesen nagyobb teher nehezedik az ipari társadalmak tagjaira, hiszen mindenkivel szemben elvárásként jelenik meg az, hogy a hierarchiában felfelé mozduljon el. Mindez Kohli szerint a munkatársadalom értékrendjéhez és elvárásaival jár együtt.⁶⁹

Az egyéni életszakaszok területén azonban az utóbbi két-három évtized alapvető változásokat produkált: az emberek életében a kiszámíthatóság lecsökkent, sőt többek szerint el is tűnt (vö. Beck 2003), az egyéni motivációk meglepte pedig már nem képez garanciát a felfelé irányuló mobilitásra. Ezek között a viszonyok között még a hasonló körülmények közül indulók is igen változatos életutakat futhatnak be, hiszen a kimenetek nem előre megszabottak – az utóbbi évtizedekben az életutak kiszámíthatósága tehát jelentősen lecsökkent. Ezt nevezi Kohli az életszakaszok destandardizálódásnak, amely a korábbi, komplex rendszer végét jelenti. Mindez kiemelten érinti az ifjúságot: hiszen ez az életszakasz kínál lehetőséget a felnőttkori szerepek begyakorlására, valamint a munkaerőpiacon szükséges tudás elsajátítására. De a felkészülés önmagában nem garancia a sikerre, ezért az ifjúsági életszakasz korábbi formájában már nem képzelhető el. A célok tehát bizonytalanná válnak, a kimenetek kétesek lesznek – mindez eredményezheti a felnőttek világával való fokozottabb szembefordulást és a bevett szabályrendszerek áthágását. A kiszámíthatatlanság értelmetlenné is teheti azt a beállítottságot, amely a

⁶⁸ Az időstruktúrának a maitól teljesen eltérő koraujkori képét szemlélteti A. E. Imhofnak az „Elveszített világok” c. könyve is, amely egy középkori falu példáján keresztül próbálja modellezni egy Johannes Hoos nevű észak-hesseni paraszt életvilágát. Az akkori viszonyok közt, ami magába foglalta az egyéni élet tágabb idő-kereteit is, ugyanis az egyes ember soha nem veszhette el, és soha nem volt pusztán önmagára utalva. Létezése tágabb keretek közé volt beágyazva – ezt tökéletesen szemléltetik például a névadási szokások, tehát a személynevek ismétlődésének hagyománya is (Imhof 1992).

⁶⁹ Ehhez hasonlít a Gábor K. által leírt normalizált, illetve választásos életrajz fogalma. Az előzőben a fiatalok szabott, előre látható pályákat futnak be, míg a második esetben az egyéni döntések és a motivációk is alakítják az életutakat. Bár az utóbbi időben a választásos életrajz válik dominánssá, kizárólagosnak nem mondható, így jelenleg rendkívül sokféle és egymástól eltérő életutat produkálnak a fiatalok (Gábor 2003).

munkatársadalmakat jellemzi, és szigorú idő-beosztásokon alapuló, kötött életmódot eredményez.

Mindezek a változások az egyéni élet tágabb időkereteinek az átrendeződését is maguk után vonják. Az ipari társadalmak választásos életrajza erőteljes jövőorientációt igényel, amely az elkövetkező évtizedeket úgy értelmezi, mint a távlati célok megvalósulásának terepét.⁷⁰ Ez átstrukturálja, rigiddé teszi a jelenkori tevékenységrendszer és időbeosztást – tehát komolyabb erőfeszítéseket követel meg az egyéntől. A destandardizált biográfia esetén a jövő elveszíti a hangsúlyát, az egyéni felelősségek lecsökkennek, az idő távlati terei pedig mintegy összeszűkülnek látszanak: egy ilyen keretek között átélt ifjúsági életszakasz pedig értelemszerűen másfajta értékrendet és életmódot eredményez.⁷¹ A biográfiák másfajta megéléséhez, és ezáltal az eltérő idő-orientációkhoz tehát az ifjúsági kultúráknak különböző szeletei kapcsolódnak: sajátos szórakozási és szabadidős szokásokkal, értékrendekkel és életminőséggel.⁷²

A kulturizmus jelensége, amely szintén kiemelkedő fontossággal bír az ifjúság életmódjának vizsgálat során, alapvető szerepet játszik az egyes társadalmi csoportok reprodukciójában, illetve a felfelé irányuló mobilitásban. Maga a fogalom azt a nevelési módon jelenti, amelynek során a szülők a kulturális tőkéhez kapcsolódó ismeretek és készségek minél korábbi, és minél teljesebb átadására törekednek. Ez a gyermekek tevékenységstruktúrájába olyan elemeket épít bele, mint például a művészeti tevékenységek, a színjátszás vagy a kreativitást fejlesztő játékok (Zinnecker 1993b). Jellemző tendencia, hogy ezeket a tevékenységeket egyre fiatalabb életkorokban építik bele a gyerekek napirendjébe - a kulturális tőke bizonyos elemeivel a gyerekek akár már megszületésük előtt is kapcsolatba kerülhetnek.⁷³ A kulturális tőke megszerzése és átadása minden esetben időigényes

⁷⁰ Ez egybecseng a késleltetett kielégülés elméletével is.

⁷¹ Mindez rokon vonásokat mutat a Rammstedt által megrajzolt, és korábban már ismertetett eltérő idő-tudatokkal is (Rammstedt 1975).

⁷² Kimutatható kapcsolat van például az extrém sportok gyakorlása és a különböző idő-orientációk között. A jelenre koncentráló időtudat, egyfajta állandó élménykeresés gyakran eredményezi ezeknek a szabadidős szokásoknak a meglétét, míg azok a fiatalok, akiknek az életében a jövőbeli életcélok kapnak nagyobb hangsúlyt, és életüket hosszabb távon előre megtervezik, ritkábban élnek az extrém sportok kínálta lehetőségekkel (Matuschek 2005).

⁷³ Ilyen esetekben jellemző módon soha nem a populáris kultúra elemeivel ismertetik meg a még meg sem született gyermeket.

feladat - a szülők pedig ezt a tényt éppen úgy felismerik, mint ahogyan az oktatás-nevelés egyre alacsonyabb szintjein kialakuló versenyhelyzetet. A kérdés csupán az, hogy az egész gyermekkoron és az ifjúkoron átívelő, a kulturális tőke átadására fókuszáló életmód és tevékenységstruktúra vajon hosszú távon is a kívánt hatást éri-e majd el.

A kulturizmus értelemszerűen átszabja a gyermekek és a fiatalok időrendjét és időtudatát. Eredményezheti a szabadon felhasználható órák és percek leszűkülését, ezáltal a kötött tevékenységek kibővülését, valamint a betáblázott időterek kiterjedését vagy megjelenését korábban erre a célra nem használt napszakokban (például a délutáni különórák esetén).

Az ifjúságcentrizmus fogalma annak az egyre inkább megfigyelhető jelenségnek a leírására szolgál, amely szerint a fiatalok fokozottabban vesznek fel a felnőttek világának elutasítására irányuló magatartásformákat és szokásokat (Gábor 1992). Mindez az ifjúsági kultúra meglétét erősíti, valamint az ifjúsági életszakasz presztízsének emelkedésével is együtt jár. A fiatalság ezáltal mintaadó rétege lesz a társadalmaknak: mindez megfogható az öltözködésben, a szabadidős elfoglaltságokban, a kulturális és egyéb javak fogyasztásának szokásaiban. Míg a korábbi évszázadokban senki nem tiltakozott az egymásra épülő életszakaszok magatartásbeli, viseleti stb. jegyeinek felvétele ellen,⁷⁴ addig ma a fiatalság életmódjának, megjelenésének minden eleme szinte pozitív tartalommal válik, és számos ember fektet be komoly energiákat abba, hogy ezekkel a vonásokkal minél tovább rendelkezzen.⁷⁵ Az ifjúsági kultúra felerősödésének természetesen megvannak az időfelhasználást alakító következményei is – ebben az esetben a döntési autonómiák kiszélesedésével, az eltérő időterek használatának fokozódásával vagy tudatos alkalmazásával számolhatunk. A szabadidő-paradigma jelenségéből kiindulva pedig kijelenthetjük, hogy az ifjúságcentrizmus a szabadon választható tevékenységek felértékelődésével, valamint ezeknek az identitás meghatározásában betöltött szerepének a fokozódásával fog járni.

⁷⁴ Az öltözködés és az életszakaszok egymásutániságának kapcsolatát leképezi a Klaniczay Gábor által felvázolt, a hagyományos viseleti rend felbomlását modellező folyamat (Klaniczay 1982).

⁷⁵ Mindez összekapcsolható a tradicionális társadalmak időbeliségével foglalkozó fejezetben leírtakkal, valamint az öregedés elfogadásának megváltozásával.

Az ifjúság időfelhasználását természetesen még számos, napjainkban lezajló társadalmi változás is befolyásolja. Ilyen például a „munka elfogyása” (Kiss 1997), amely a fiatalok esetében is komoly gondot okoz, és teljes mértékben átszabja az ifjúsági életszakasz megítélését, és az egyéni életszakaszok egymáshoz illeszkedését. Szintén átalakítja a fiatalok életritmusát és időbeliségét az irreguláris munkák szférájában való megjelenésük, amelynek nagy része a már említett másodlagos munkaerőpiachoz kapcsolódik (Mills 2004). Itt kell megemlíteni a diák-munkák rendszerét, amely egy újfajta jelenséget, a tanulás és a munka együttes megvalósulását eredményezi a fiatalok életében. Ezeknek a fiataloknak az aránya Magyarországon még elmarad a nyugati országok adataitól – a jelenség tömegessé válása hazánkban azonban egyáltalán nem tekint vissza komoly múltra. A munkát vállaló hallgatók életmódja és időbeosztása minden bizonnyal eltér a diáktársaiktól – a szükséges időkereteket ugyanis vagy a képzéshez, vagy a szabadidőhöz, vagy pedig a rekreációhoz szükséges időtartamokból kell lefaragniuk. Melinda Mills szerint egy ilyen életforma, tehát a tanulás és a munka egyidejű megléte inkább kényszerű választás eredményeként jön létre a diákok életében (Mills 2004).

Az oktatási expanzió jelensége, amely az utóbbi évtizedben Magyarországon a felsőoktatásban résztvevők arányának emelkedésével járt, az „iskolai ifjúsági korszak” életmódját egyre több fiatal számára teszi lehetővé. Sok esetben ez olyan fiatalokat is érint, akik szocio-kulturális háttérükből kifolyólag hasonló szabadságokkal korábban nem rendelkeztek.

Az ifjúsághoz kapcsolódó, és az időszociológia szempontjából is releváns elméletek egyik legfontosabb tanúsága az, hogy a fiatalságot, és ezáltal az időbeliségüket is, nem lehet egységes jelzőkkel leírni. Az aktuális változásokat felvázoló elméleti keretek soha nem tekinthetők kizárólagosnak, hanem a korábbi korszakokban domináns formákkal keveredve jelentkeznek. A másik legfontosabb gondolat pedig Zinnecker nevéhez kapcsolódik, aki szerint az életidőnek az ifjúság periódusában kettős mozgása van, hiszen egyszerre siet a minél hamarabbi nagykorúvá válásának reményében, és egyszerre próbál minél lassabb lenni, hogy a későbbi kööttségeket magától minél messzebbre tolja el (Zinnecker 1993b).

4.2. Az idő kezelésének szocializációja és oktatási intézmények ideje

Az idő kezelésének elsajátítása a szocializáció során történik, és rögzülése hosszú, több éven át tartó folyamat eredménye. Mindez több szocializációs ágensen keresztül valósul meg: a család és az iskola alapvető szerepet kap ebben a tanulási folyamatban, de a média⁷⁶ és a kortárs csoportok is részt vállalnak benne. Mindez nem történik zökkenőmentesen, hiszen a gyermekeknek már az ezek egyikéhez való idomulás is kihívást jelenthet - a különböző ágensek által közvetített szabályok azonban gyakran még egymásnak is ellentmondanak. Az idő kezelésének elsajátítása mind szociális, mind pedig kognitív kompetenciákat követel meg a gyerekektől – ezek rögzülése a társas környezetből átvett példákon, valamint közvetlen tapasztalatokon alapul (Matuschek 2005). Piaget szerint a tér, az idő, a tárgyak, valamint az ezek mögött megbúvó okozati viszonyok összekapcsolása a gyermekkori fejlődés során fokozatosan történik meg. Ennek a folyamatnak a fázisai lépcsőzetesen épülnek egymásra. Csupán a 7-9 éves gyermekeknél alakul ki annak a tudása, hogy más személyekhez és tárgyakhoz az időnek a saját magukra is érvényes rendjét kapcsolják (Bidlo 2001). Az idő kezelésére vonatkozó, általános érvényű szabályok ismerete nélkül azonban a későbbi életkorokhoz kapcsolódó szerepek betöltése, valamint az intézményekben való lét is kivitelezhetetlenné válik.

Az első konfliktusok forrása egészen a kora gyermekkorig vezethető vissza, és a közvetlen családi környezetből eredeztethető. Komoly kihívásokat jelent például a család életritmusát kívülről befolyásoló szervezeti időkeret, amelynek alapjait sokszor a munkaerőpiac szabja meg – a gyermekek ezzel szemben saját igényeik szerint törekednek szükségleteik kielégítésére. A szülők által végzett tevékenységek időben fixáltak, nem elmozdíthatóak; ezeknek a kötelezettségek az elvégzése nem pillanatnyi kedv függvénye. Ha a szülők racionális időkezelése interiorizált, mindez már elvárásként fogalmazódhat meg akár a pár éves gyermekükkel szemben is – az ő esetükben azonban ezek az elvárások még nem tekinthetőek reálisnak. Konfliktusforrást képezhet az is, mikor a gyerekek bizonyos tevékenységek végzése

⁷⁶ A televízió már kisgyermekkorban egyfajta ritmust és kötött időteret eredményezhet – az azonos napszakokban vagy napokon sugárzott műsorok a pár éves gyermekek esetében is egyfajta ritmust biztosítanak akár a hétköznapiaknak, akár pedig a hétvégeknek (pl. ez utóbbi jól megfigyelhető a hosszabb, rajzfilmekből álló reggeli műsorblokkok esetében).

során gyakori szüneteket iktatnak be, vagy a felnőttek számára túl lassú tempóban végzik ezeket. A szülők részéről sok esetben már akár egészen korán megjelenhet az az elvárás, hogy a pár éves kisgyermek egymás mellett párhuzamos cselekvéseket végezzenek (Matuschek 2005).

Az igazi konfliktusok azonban csak ezután következnek, hiszen az intézmények által megszabott idegen-idő igazi kényszerként jelenik meg a gyermekek életében. A szervezeti időre irányuló nevelés már az óvodáskorban elkezdődik, az iskola szabályrendszere pedig még nagyobb kihívást jelent – különösen az olyan családból származó fiatalok esetén, akik a racionális időkezeléssel a korábbiakban még nem találkoztak. Az egyéni igények kielégítését a szervezeti keretek között a gyerekeknek vagy el kell halasztani, vagy pedig ezekről egyszerűen le kell mondani – ráadásul a bölcsődék, óvodák és más oktatási-nevelési intézmények napirendje a szülőknek a munkaerőpiacon való megjelenéséhez, és nem a gyerekek igényeihez illeszkedik (Matuschek 2005). Ezek az intézmények tehát kulcsfontosságú szerepet játszanak a racionális időkezelés belsővé tételében,⁷⁷ hiszen ezek után a szinte törvényszerűen jelentkező konfliktusok után az óvodások és a kisiskolások megtanulják a felnőtt világ időrendjét saját elvárásaikhoz igazítani, illetve saját vágyaik megvalósítását időben eltolni.⁷⁸ Ennek a külső kényszernek a megélése nem könnyű feladat, a pontosság és a racionális időkezelés betartását ráadásul még a szervezeti keretek és a szülői szankciók is kontrollálják. A végeredmény azonban a legtöbb esetben hasonló lesz: a feszes időkeretekben való létet a gyermekek pár év leforgása alatt elsajátítják és belsővé teszik – a legtöbb esetben hamarabb, mint az órákról a pontos idő leolvasásának a képességét (Matuschek 2005).

Ennek az intézményi időkezelésnek a legfontosabb sajátosságai hasonlítanak az ipari üzemek időrendjének ismertetésekor elhangzottakkal. Az életritmusnak az iskolákban szigorúan kötött ritmikája van: hetente ötször a tanulók délelőtti 45

⁷⁷ Ennek fényében egyáltalán nem véletlen, hogy az órák a templomok, köztterek, és üzemcsarnokok mellett az iskolákban is igen hamar, már a XVIII. század folyamán megjelennek. A racionális időkezelés pedig már ebben az időszakban a szegényiskolák falai között is megjelenő elvárás volt (Schilling 2005).

⁷⁸ Ezt a gondolatmenetet érdemes összevetni a késleltetett kielégülés elméletével. Ha ugyanis a szükségletek kielégítésének a képessége a kisgyermekkor során nem rögzül, a későbbiekben sem várható el ennek a technikának az alkalmazása. (Például azoknak a gyerekeknek az esetében, akik óvodában nem jártak, otthonról pedig nem hozták magukkal ezt a képességet.)

perces időtartamokra osztják, a délutáni különórák és a napközi pedig csak tovább fokozzák ezt a kötött tevékenységstruktúrát, amikor is meghatározott időben meghatározott dolgokra kell koncentrálni - és mindezt meghatározott helyeken. Kiemelt erényként jelenik meg ezek között az intézményi keretek között a pontosság, az üresjáratok kiiktatása, valamint a határidők betartása. Az egyéni választási lehetőségek igen korlátozottak, sőt sok esetben nem is beszélhetünk hasonló jelenségekről. Az órák sorrendje és kezdete, az étkezés és a játék helye és időtartama mindenkire nézve kötelező érvényű. Az egyes gyermekek különböző igényeinek figyelembevétele így háttérbe szorul, pedig az eltérő képességek, szokások, és a családban elsajátított sajátos időkezelési technikák igen változatos képet mutathatnak. A racionális idő-kezelés területén tapasztalható deficit tehát a sikeres iskolai karriert is megakadályozhatja.⁷⁹ Az iskolai képzés, az egymásra épülő évfolyamok, tantervek egy belátható, tervezhető időben helyezik el a diákokat, ahol a haladás szigorúan lineáris. Ez mindenképpen egy erős jövő-orientációval jár együtt – miközben a társadalmi hierarchia alján elhelyezkedő csoportok időtudata ezzel nehezebben összeegyeztethető, vagy teljesen más irányultságú.⁸⁰ E gyerekeknek a számára tehát pusztán az iskola életritmusa is túl nagy terhet jelent, míg mások neveltetésükből adódóan könnyedén képesek ezekbe a szervezetekbe integrálódni.

Meleg Csilla az iskolai idő linearitása mellett azonban annak ciklikus elemeit is hangsúlyozza, amelyet az állandóan ismétlődő események is biztosítanak (pl. tanévzárók vagy más ünnepek évenkénti alkalmai). Az iskolai időszámítás így – szerinte – a lineáris és a ciklikus jegyekből együttesen formálódik ki (Meleg 2006).

Az ifjúsági életszakaszban mind a „sajátidő” kialakításnak az igénye, mind pedig a megvalósításnak a lehetőségei megnövekednek. Az intézmények feszes időterei egyre inkább korlátozásként jelennek meg – különösen, ha a benne való részvétel nem önkéntes, valamint a fiatalok életcéljai nem esnek egybe az oktatási intézmények nyújtotta lehetőségekkel. A szabadidő területén kiforráló autonómiákkal élesen szemben áll a szervezetek kötött ideje, amely hasonló esetekben igazi idegen-időként és kényszerként jelentkezik. Mindez természetesen

⁷⁹ Magyarországon a roma népesség esetében például gondot okozhat az iskola feszes időtereinek a betartása, a 45 percen át tartó koncentráció, a jövőre orientált, lineáris időterek megléte.

⁸⁰ Ezt a dolgot egy korábbi fejezetében felvázolt, a Rammstedt nevéhez kapcsolódó idő-tudatokat felhasználó empirikus vizsgálatok támasztják alá.

szankciókat von maga után, ami a szervezet szempontjából teljesen érthető, hiszen a tagok összehangolt időbelisége tulajdonképpen a működésének a záloga.

Az iskola és az oktatás tehát egyfajta lineáris időt közvetít, amely a modernitáshoz köthető. Az utóbbi években azonban többen tették fel azt a kérdést, hogy a munkaerőpiacra kikerülő fiatalok integrációs problémáinak okai között vajon nem szerepel-e az intézményekben átadott közvetített merev időstruktúra. A flexibilitáson vagy a csapatmunkán alapuló munkavégzés során ugyanis ez a készség inkább hátráltatja a munkaadók elvárásainak való megfelelést. Az ún. „problem-based-learning” egyik fontos előnye, hogy a tanulóktól másfajta idő-kezelést vár el, majd ezeket a készségeket rögzíti is. Schilling szerint az e módszer alapján tanuló diákok időbelisége a „Zeitkollage” fogalmához közelít, az így kialakuló tudás pedig később, a posztfordi jellegzetességekkel bíró munkakörökben kamatoztatható, valamint megkönnyíti a posztmodern időbeliség keretei közé történő beilleszkedést is (Schilling 2005).

Az iskola a fiatalok idejének meglehetősen nagy hányadát szabályozza. A különórák, a tanórákra való felkészülés, az étkezés, a közlekedésre fordított időtartamok és az oktatás üresjáratai stb. együttesen a hétköznapiak jelentős részét fedik le. Sőt, a diákoknak sok esetben nemcsak a kötött tevékenységeik, hanem a szabadidejük jelentős részét is az iskolával kapcsolatos feladataikhoz kapcsolódik (Matuschek 2005). Különösen igaz ez a bentlakásos iskolákra és a kollégiumokra, ahol jóformán kora reggeltől a lefekvés pillanatáig (sőt, néha még azon is túl) kontrollálják az életritmust, szabályozzák a végzett tevékenységeket - szinte alig hagyva teret az idő kezelésére vonatkozó autonómiáknak. Ez a „túlstrukturált” idő megnehezítheti az intézmények életritmusával történő azonosulást. A fiatalok időbeosztása sok esetben olyan szoros és kötött – írja Matuschek – hogy hasonló keretek közé sok esetben a felnőtteknek is komoly kihívást jelentene integrálódni (Matuschek 2005).

4.3. Az ifjúság és az idő kapcsolatát vizsgáló empirikus kutatások eredményei

Az ifjúság és az idő viszonyáról magyar nyelven szinte egyáltalán nem olvashatóak publikált kutatási eredmények vagy tanulmányok. Ez alól csupán az időmérleg-vizsgálatok képeznek kivételt - ezek legfontosabb eredményeit a disszertáció következő fejezete fogja ismertetni. Pusztán ennek az egy technikának az alkalmazása azonban nem nyújt kellően árnyalt képet az ifjúság idősociológiai szempontú vizsgálatához. Jelen alfejezet tehát a magyar nyelvű szakirodalom ezen hiányosságát próbálja orvosolni.

Az utóbbi évtizedekben lezajlott vizsgálatok egy jelentős része az ifjúság idő-orientációját elemezte - tehát a múlt, a jelen és a jövő összekapcsolódását és hangsúlyait a fiatalok esetében.

A Rammstedt által megalkotott időtudat-típusokat a fiatalok körében Fischer elemezte először 1982-ben (Matuschek 2005). A vizsgálat jelentős jövő-orientációt mutatott ki a német ifjúság esetében, amely pozitív, a jövőre irányuló elvárásokkal kapcsolódott össze. Az optimista jövő-kép különösen jellemző volt az ifjúság vallásos tagjainak körében, míg a ciklikus idő-tudattal jellemezhető fiatalok inkább pesszimista beállítottsággal bírtak.

Fischer egy másik kutatása során ettől eltérő, az időtudatra vonatkozó tipológiát alkotott: ilyen kategória volt például egy vallásos orientációjú, elrendezett jövőképpel bíró csoport, valamint a jelenre koncentráló, vagy a gyors társadalmi változásokkal megbirkózók kategóriája. Ezeknek megkülönböztette a markánsabb, illetve a kevésbé egyértelmű megjelenési formáit, majd ezek felhasználásával többek között a politikai orientációt, és a közéleti aktivitást vizsgálta. A jövő-képet a vallás értelmezési kerete alapján elrendező fiatalok kevésbé fogyasztás-orientáltak, politikailag aktívak és szociálisan elkötelezettek, míg akiknél ez a típus visszafogottabban jelenik meg, azok politikailag passzívnak bizonyultak (a kutatás eredményeiről és a tipológiáról bővebben: Matuschek 2005).

Cavalli és kutatócsoportja egy kétdimenziós tipológia alapján az 1980-as évek végén vizsgálta az olasz fiatalok idő-orientációját, amelynek során a következő, ideál-tipikus eseteket vázolta fel (2. táblázat).

2. táblázat Cavalli idő-orientációs típusai

<i>Idő-elképzelés strukturáltsága</i>	<i>Saját értelmezés kialakítása</i>	
	autonóm	függő
strukturált idő-elképzelés	egyéniileg strukturált	mások által strukturált
nem strukturált idő-elképzelés	egyéniileg destrukturált	mások által destrukturált

Forrás: Matuschek 2005

Az autonóm típus a cselekedeteit és döntéseit saját személyiségének tulajdonítja, a különböző szituációk során aktívan szerepet vállal, míg a külső körülmények számukra csak feltételek, és hatásuk nem tekinthető alapvető fontosságúnak. A függő egyének esetén azonban a külső körülmények alakítják a személyes döntéseket, életeseményeket. A másik dimenzió, amelyet azaz idő-elképzelés strukturáltsága képez, a biografikus időt jelenti – ennek magasabb foka egy távolabbi időteret jelent az egyén számára, ahol a jelen nem izoláltan, hanem a múltba és a jövőbe szervesen beágyazódva jelenik meg. Alacsonyabb megvalósulása esetén a jelen bír kiemelkedő fontossággal, távolabbi időterekről azonban nem beszélhetünk.

A kvantitatív vizsgálat során, amelynek a mintájába azonban csak fiúk kerültek be, a fiatalokat a fent bemutatott kategóriákba osztották be. Az egyéniileg strukturált időképpel bíró fiatalok életében a szakmai célok és az önmegvalósítás kiemelkedő szerepet játszottak, a távlati célkitűzések eléréséért vagy a kudarcáért pedig – szerintük – minden esetben magát az embert illeti a felelősség. Ez a típus valamennyi társadalmi csoportban megtalálható volt.

A mások által strukturált típusba sorolható fiatalok esetében a biztonság és a kockázatok elkerülése kap kiemelt szerepet. Távlati céljaik az általánosan, a környezetükben is elfogadott normákhoz igazodnak, éppen úgy, mint szakmai terveik és fogyasztási szokásaik. Saját sorsukról relatíve korán kell dönteniük, de ezek a választások a minél hamarabbi önálló megélhetést garantálják. Ez a csoport különösen a középosztályban és a társadalmi hierarchia alsóbb szféráiban tekinthető gyakorinak.

Az egyénileg destrukturált idő-orientációval bíró fiatalok életében a biztonság és a kiszámíthatóság szorul a háttérbe, a legfontosabb célként pedig az élménykeresés és a tapasztalatok megszerzése fogalmazódik meg. Ez egyfajta „carpe diem” életmódot alakít ki, ahol a tervezés horizontja redukálódik – szinte nem is beszélhetünk hosszú távú célok meglétéről. A külső, társadalmilag elfogadott időre vonatkozó normákat az ilyen típusú fiatalok gyakran lépik át. Szociális háttérüket tekintve leginkább középosztálybeli vagy az afeletti rétegekből származnak, ahol a család megfelelő anyagi és kulturális tőkével rendelkezik ennek az életmódnak a biztosításához. Ez a szemlélet azonban sok esetben már nem terjed ki a felnőttkori életszakaszra, mivel a családalapítással vagy a munkaerőpiacra történő integrációval ezek a fiatalok is szakítanak a jelenre orientált gondolkodási módjukkal.

A mások által alakított és destrukturált típusba sorolható fiatalokat egyrészt a hosszú távú tervezés hiánya jellemzi, másrészt pedig egyfajta fatalista gondolkodás, amely szerint saját döntéseik révén nem képesek befolyásolni az életüket. Az előző típushoz hasonlóan jelen-orientáció jellemzi őket, de lényeges különbség, hogy a külső környezet elvárásaihoz és időre vonatkozó szabályrendszeréhez teljes mértékben alkalmazkodnak. Az ilyen idő-orientációval bíró fiatalok leggyakrabban alacsonyán kvalifikált szülők gyermekei (Matuschek 2005).

A Cavalli vezette kutatócsoport által egy később elvégzett vizsgálat szintén ezzel a tipológiával dolgozott, de az elemzést ekkor már mind a két nemre kiterjesztették. Megállapították, hogy az idő-orientációk tipológiája csupán a fiúkra tekinthető érvényesnek, a lányok esetében viszont ezek a kategóriák nem működőképesek.⁸¹ Az egyénileg strukturált, valamint a mások által strukturált típusok határai összemosódtak, sokkal flexibilisebben kezelték a külső környezet adta kereteket, valamint a jelenre irányuló orientáció összességében sokkal inkább jellemezte a gondolkodásukat. Mindez – Cavalli szerint – az eltérő nemi szocializációra vezethető vissza. A két vizsgálat eredményeit összevetve a kutatócsoport arra a megállapításra jutott, hogy a jelenre irányuló orientáció összességében egyre inkább jellemzi a fiatalok minden csoportját (Matuschek 2005).

⁸¹ A kapott eredmény összecseng azzal az idősociológiában sok esetben hangoztatott tézissel, hogy a nemek ezen a területen is alapvető különbségeket mutatnak – ezek az eltérések pedig egyáltalán nem írhatóak le azzal, hogy a férfiak és a nők különböző időmérlegeket produkálnak, a differenciák gyökerei ugyanis sokkal mélyebbre nyúlnak le.

Zinnecker és Strozda több mutató összevonásával (pl. jövőre vonatkozó tervek, szociális státus, devianciára való hajlam stb.) egy 1991-es németországi vizsgálat során különített el öt, az idő-orientációt leíró kategóriát (egyéniileg strukturált, biztos jelenre orientált, hedonisztikus jelenre-orientált, mások által strukturált, egyéniileg destrukturált jövő-orientáció). Az ifjúság egyes csoportjait ezután életkor, családi állapot, élethelyzet, politikai preferenciák stb. alapján jellemezték. A mások által strukturált idő-képpel bíró fiatalok bizonyultak a legpesszimistábbaknak, és náluk mutatkozott komoly esély arra, hogy valamelyik deviáns szubkultúra irányába mozduljanak el. A kutatást 1996-ban megismételték, majd az egyes csoportok arányait összevetették, ám jelentősebb elmozdulást nem tapasztaltak.⁸² (Matuschek 2005)

Az ifjúság idő-orientációjára vonatkozó empirikus vizsgálatok alátámasztani látszanak azt a tényt, hogy az egyes típusok erősen függnak a család szocio-kulturális háttérétől, meglátjuk pedig bizonyos életmódbeli, értékrendekben kiformalódó jegyek kialakulását eredményezheti.

Lüdtke és kutatócsoportja 2004-ben egykori nyugat-német egyetemeken tanuló nappali tagozatos fiatalokat vizsgált. A legfontosabb változót az egyetemi szakok képezték – az elemzés ennek mentén térképezte fel az idő racionális kezelésének mértékét, valamint az időben való jól-létet („Zeitwohlstand”). Talán nem meglepő, hogy „az idő pénz”-gondolatkör a közgazdász, jogász, mérnök, és a matematika szakos fiatalok esetében volt a legjellemzőbb, legkevésbé pedig a pszichológus, történész, pedagógus, és más társadalomtudományokkal foglalkozó hallgatókra volt érvényes. Érdekes eredmény, hogy az idővel való elégedettség ez utóbbi csoportban mutatta a legmagasabb értékeket, legkevésbé pedig a gyógyszerészeket, vegyészeket, és orvosokat jellemezte (Lüdtke 2005). Az egyetemi-főiskolai karok szerinti összehasonlítása a jelen disszertációhoz kapcsolódó empirikus vizsgálat során is kiemelkedő fontossággal bír.

Jelen fejezet kísérletet tett arra, hogy az ifjúság időfelhasználásának elméleti alapjait vázolja fel, és bemutassa az ide kapcsolódó nemzetközi empirikus kutatások

⁸² Az arányok az 1996-os vizsgálat során a következőképpen alakultak: egyéniileg strukturált: 36%, biztos jelenre orientált: 23%, hedonisztikus jelenre-orientált: 22%, mások által strukturált: 4%, egyéniileg destrukturált jövő-orientáció: 17%.

eredményeit - amelyek még idegen nyelven sem állnak bőségesen a rendelkezésünkre. Az előbbiekben ismertetett vizsgálatok azonban kijelölhetik azokat a főbb csapásirányokat, amelyeken egy, a későbbiekben megvalósuló magyar kutatásnak is el lehet indulnia (pl. időhorizontok feltérképezése, időtudatok felmérése, vagy a racionalitás értéként való megjelenése).

5. Az időmérleg-vizsgálatokról

A társadalomtudományok területén nem számít újkeletű igénynek az időfelhasználás mennyiségi vizsgálata, hiszen nem sokkal azután, hogy maga az idő fogalma megjelenik a szociológiai és antropológiai elméletekben, már empirikus kutatások fókuszálnak erre a területre. Az időmérleg-vizsgálatok tulajdonképpen az ember és az idő viszonyának a legmegragadhatóbb szeletét mérik fel, tehát a végzett tevékenységek hosszát, gyakoriságát, időpontját, esetleg ezek társas környezetét. Az így kapott adatok rendkívül informatívak, igen szemléletesen jellemzik az adott társadalmak vagy társadalmi csoportok életmódját, valamint sok változó mentén bonthatóak tovább (pl. nemek, iskolai végzettség, családi állapot, településtípus, aktívak-inaktívak, gyermekeiket egyedül nevelők stb.), és a longitudinális elemzések számára is kiváló terepet biztosítanak. Ugyanakkor az időmérleg-vizsgálatok készítése módszertani szempontból számtalan buktatót rejt(het) magában, a nemzetközi összehasonlító vizsgálatok készítése pedig igen körülményes lehet.⁸³

Számtalan előnye mellett ennek az elemzési technikának a segítségével messze nem fedhető le az időszociológia egésze. Ahogyan Losonczy is írja, az életmód megértéséhez valamennyi, kemény társadalmi mutató együttesen sem elegendő (Losonczy, 1977), hiszen nem képes megragadni az időhöz való viszonyulás módját, az ahhoz kapcsolódó értékeket, érzelmeket. Magyarországon az empirikus szociológiának az idővel kapcsolatos elemzései azonban szinte teljesen az időmérleg-vizsgálatokra korlátozódnak – az idő problematikájának megközelítésére a magyar szociológiában csupán elméleti szinten történtek kísérletek.⁸⁴ Ennek a jelenségnek azonban egy másik olvasata is lehetséges: az időmérleg-vizsgálatok területén úttörő jellegűnek számító, Szalai által koordinált Nemzetközi Összehasonlító Időmérleg Kutatómunkálat, amelynek eredményeit először 1972-ben publikálták, komoly

⁸³ A Szalai vezette kutatócsoport munkája során is komoly nehézségeket okozott a különböző országok adatainak összevetése, hiszen számtalan tényezőt kellett figyelembe venniük: az időjárás tényezőjét, a társadalmak eltérő pénznemeit stb (bővebben: Szalai 1978b).

⁸⁴ Külföldi szerzők írásai (pl. Elias) napvilágot láttak ugyan, de korántsem fedik le az idő szociológiájának legtöbbet idézett műveit (pl. Sorokin és Merton írásai, Le Shan, Rammstedt stb), valamint hiányoznak közülük az utóbbi években napvilágot látott írások (pl. Geissler, Adam stb).

hagyományt teremtett a magyar tudományos életben, és hosszú időre kijelölte az idő szociológiai vizsgálatának módszertani kereteit.

5.1. Az időmérleg-vizsgálatok történetéről

Mint már arról volt szó, az első hasonló jellegű kutatások a XIX. század végén lezajlottak az Egyesült Államokban, a cári Oroszországban, majd a Szovjetunióban, illetve Németországban és Franciaországban. Ezeknek a vizsgálatoknak kitüntetett terepe volt a munkások életmódja, szabadidős szokásaik, illetve a maga a munkaidő hossza. Az elérendő célként megfogalmazódó „... *nyolc óra alvás, nyolc óra munka és nyolc óra szabadidő a minden dolgozó embert megillető napi időbeosztás, tulajdonképpen tömör időmérleg...*” – írja Szalai (Szalai, 1978a: 22-23). A tudományos üzemszervezés szintén összefonódott a dolgozók időbeosztásával és tevékenységstruktúrájával.

Az 1930-as években lezajló empirikus kutatások továbbra is leginkább a munka, valamint a munkások életmódjának kérdése köré összpontosultak: a már említett marienthali vizsgálat, amely 1939-ben zajlott le, a tartós munkanélküliség hatását elemezte (Matuschek 2005), a munkahelyre történő utazás, és az így kialakuló holtidők problematikáját pedig Lippman vizsgálta Nagy-Britanniában „The Journey to Work” című írásában (Szalai 1978a). A Sorokin és Berger nevéhez fűződő, bakui olajfűró-munkások időmérlegét elemző kutatás során a megkérdezetteknek naplót kellett vezetniük az általuk végzett tevékenységekről és ezek időtartamáról.

A Szovjetunióban az 1960-as évek során volt olyan időmérleg-vizsgálat, amelyben több mint 100 000 fős mintán végeztek el, Japánban pedig 1960-61-ben 170 000 emberrel készítettek tegnap-interjút – leginkább a tömegkommunikációs eszközök használatának feltérképezése céljából. A kapott eredményeket a későbbiekben - többek között - a műsorstruktúra kialakításánál is felhasználták. Magyarországon az 1963-as mikrocenzushoz kapcsolódva 12 000 háztartásban végeztek időmérleg-vizsgálatot (Szalai 1978a).

Az időmérleg-vizsgálatok korai formái elsősorban a következő témakörökre fókuszáltak: bizonyos tágabb tevékenységi körök kiterjedése a lakosság időstruktúrájában (pl. alvás, fizetett munka, kikapcsolódás), az ezekben tapasztalható

eltérések az egyes társadalmi rétegek esetén, valamint a szabadidő problémaköre. Az első vizsgálatok esetén leginkább a megkérdezettek visszaemlékezései alapján nyerték a szükséges adatokat a végzett tevékenységek hosszáról és gyakoriságáról. Ezekben az évtizedekben már alkalmazták az ún. tegnap-interjút is, amelynek segítségével rekonstruálták a mintába került személyek előző napját. Az alkalmazott technikák – Szalai szerint – folyamatosan váltak egyre megbízhatóbbakká mind a mintavétel, mind pedig a kérdezés területén, az időmérleg-vizsgálatok pedig önálló empirikus kutatási irányzattá alakultak (Szalai 1978a). Mindez összefügg azzal az 1960-as és 1970-es években tapasztalt tendenciával, amelyben az idő problematikája egyre inkább kutatott területté válik a társadalomtudományok területén – mindez tehát az elméleti jellegű írásokon túl az empirikus kutatások területén is megfoghatóvá vált.

Az idővel foglalkozó szociológiai kutatások történetének minden bizonnyal az egyik legfontosabb csomópontja a Szalai vezette nemzetközi kutatócsoport összehasonlító vizsgálata, amely az egyes országokon belül fellendülő kutatómunkákat összefogta (különös tekintettel a nyugati és a keleti tömb országainak együttműködésére), valamint egységesítette és pontosította annak módszertanát. A vizsgálat 12 országra terjedt ki,⁸⁵ ahol is megfelelő szempontok alapján választották ki a kutatás helyszínéül szolgáló városokat.⁸⁶ A kiválasztott városokban-körzetekben legalább 2000, de inkább 2500-3000 fő került be véletlenszerűen a mintába. A vizsgálat előkészítési munkálatait Szalai és Scheuch „A Nemzetközi Összehasonlító Kutatómunkálat szerveztörténete” című írása ismerteti (Szalai-Scheuch 1978), míg a kutatás színhelyek kiválasztásáról, a felvétel időbeli ütemezéséről és az ezek során felbukkanó nehézségekről bővebben Converse „Felmérési terv és felmérési gyakorlat” címmel megjelent írásában lehet olvasni (Converse 1978).

⁸⁵ Bulgária, Jugoszlávia, Peru, Franciaország, NSZK, NDK, Magyarország, Szovjetunió, Lengyelország, Belgium, Csehszlovákia és az Egyesült Államok. Ezek közül az NSZK-ban Jugoszláviában és az Egyesült Államokban több helyszínen is elvégezték a vizsgálatot. Így ezen országok esetében két mintavételi helyszínnel dolgoztak az elemzések során, amelyek gyakran produkáltak egymástól igen eltérő adatokat. Ez az adott országok kutatóinak külön kérésére történt – ekkor az „átlagos” adatok mellett egy speciális városban is történt lekérdezés.

⁸⁶ A vizsgálat során közepes nagyságú (40 000 és 200 000 fő közötti), fejlett városközponttal rendelkező, iparosodott városokban zajlottak a kutatások. Magyarországot például Győr képviselte, a Szovjetuniót Pszkov, Perut pedig Lima-Callao, ami a főváros tengeri kikötője.

Az adatgyűjtés két technikával, az ún. „friss”, illetve a „napló-jellegű” interjú segítségével történt, amelynek során az előző nap eseményeit kellett az első típus esetén emlékezetből, a második típus alkalmával pedig előre megszervezett módon modellezniük: ez utóbbi során a megkérdezettek egy űrlapon vezették a napi tevékenységeiket, ezek elődleges illetve másodlagos jellegét, a színhelyeket és a társas környezetet. A friss interjú egyrészt abban az esetben került alkalmazásra, hogyha a mintába került személy írástudatlan, esetleg mozgáskorlátozott volt (vagy bármely más okból nem volt hajlandó a számára eljuttatott űrlapot használni), másrészt pedig minden tizedik megkérdezettel ebben a formában előző napjukat is felidéztték. Így minden tizedik mintába került személy az előző napját friss interjú formájában rögzítették, míg a személyes találkozás utáni napot már űrlap segítségével, az ún. napló-jellegű leírás formájában. A megkérdezettek társadalmi háttérének leírására (iskolai végzettség, munkakörülmények, a háztartás adatai stb.) 39 különböző változó szolgált, valamint a kérdezőbiztosoknak le kellett jegyezniük az aznapi időjárást, a megkérdezettek munkabeosztást, valamint azt is, hogy a rögzített nap munkanapja vagy pihenőnapja volt-e a mintába került személyeknek (Szalai 1978b).

A megkérdezettek napjának percre pontos rögzítése során az egyes tevékenységekhez egy tizenkét jegyű kódot kapcsoltak, amelyekben az első három szám az időtartamokat, a második három jegy az elsődleges, a következő három pedig a másodlagos tevékenységeket rögzítette. A 10-11. jegyek a társas környezet, az utolsó pedig a helyszín lejegyzésére szolgált (Szalai 1978b). Az a kódolás lehetővé tette az egymás mellett párhuzamosan végzett cselekvések modellezését – ez korábban az időmérleg-vizsgálatok egyik nagy hiányosságának mutatkozott. Ugyanakkor ismeretes az a tény is, hogy bizonyos tevékenységek esetében a ráfordított időmennyiségeknek szinte csak a töredékét végzik kizárólagosan – igaz ez például a televíziózásra és a rádióhallgatásra is.

Kiemelkedő fontossággal bír az a metodológiai eljárás, amelynek során az adott tevékenységet végzők százalékos arányait is megvizsgálták, majd az így leválasztott személyek időráfordításait külön elemezték. Erre sok esetben azért volt szüksége, mert az egyes országok sok területen igen eltérő arányokat produkáltak –

kitűnő példa erre a fizetett női munka, ahol a szocialista és a nyugati országok között igen komoly differencia mutatkozott.⁸⁷ De ugyanez mondható el a televíziózási szokások vizsgálatának esetében is, hiszen a bulgáriai helyszínen a mintába került személyeknek kb. 30%-a rendelkezett tévékészülékkel, míg más országok esetében ennek a többszöröse volt tapasztalható.

A Nemzetközi Összehasonlító Kutatómunkálat adatbázisának elemzései igen sok területet öleltek fel: vizsgálták például az iskolai végzettségnek az egyes tevékenységekre gyakorolt hatását, a társas kapcsolatokban megfogható különbségeket, a szabadidős tevékenységek országok közötti eltéréseit stb.⁸⁸ - legnagyobb eredménye azonban egyrészt a vizsgálat volumenében fogható meg, másrészt pedig az időmérleg-vizsgálatok metodológiájának letisztításában. Az így megszülető módszertani keretek azóta is használatosak, és mind Magyarországon, mind pedig külföldön számos vizsgálatnak képezték az alapját, és minden valószínűség szerint ez a jövőben sem lesz másként.⁸⁹

5.2. A nemzetközi időmérleg-vizsgálatok legfontosabb eredményei

5.2.1. A felnőtt lakosság időmérlegének jellegzetességei

Jelen alfejezetnek célja, hogy a rendelkezésünkre álló nemzetközi időmérleg-vizsgálatok eredményei alapján felvázolja azokat a legfontosabb trendeket, amelyekkel a nyugati országok jellemezhetőek.

Az egyik legérdekesebb kérdéskör a munkaidő napi hosszára koncentrálni – ezt a Szalai-féle vizsgálat során két alapvető részre osztották: megkülönböztették a fizetett, illetve a háztartási munkák csoportját. Ezek az adatok azonban kellően árnyaltan nem értelmezhetőek anélkül, hogy az adott társadalmakban az aktív munkavállalók arányát ne ismernénk – különösen igaz ez a nők munkára fordított időtartamaira, ahol a részmunkában végzett kereső tevékenységek elterjedtsége is

⁸⁷ A kereső nők aránya Peruban volt a legalacsonyabb – ez az érték mindössze 30% volt. A Pszkovban (Szovjetunió) ez 92% (Robinson-Converse-Szalai 1978).

⁸⁸ A legfontosabb eredmények magyar nyelven is olvashatóak az „Idő a mérlegen” c. kötetben; ezek teljes felvázolása azonban a jelen disszertáció keretei között nem kivitelezhető.

⁸⁹ Az időmérleg-vizsgálatok segítségével nyert adatokat más jellegű időszociológiai vizsgálatokban is felhasználják. Az időben való jóllét kétfajta mutatója közül - objektív, illetve szubjektív mutató - az előbbit a szabadidőhöz, az alváshoz, a fizetett munkához, az étkezéshez stb. kapcsolódó időtartamok felhasználásával alakítják ki (bővebben: Garhammer 2002).

befolyásolta az adatokat. Szintén eltérést mutatkozott a szombati napok lefolyásában – és ezáltal a heti összesített munkaidő tekintetében –, hiszen a kelet tömb országaiban a szombati napok a 60-as években általában teljes munkanapnak számítottak. A kutatócsoport adatai alapján a vizsgálat színhelyül szolgáló tizenkét országban a fizetett munkát végzők esetén a férfiak átlagosan 7,3 - 9, a nők pedig 6,8 – 7,6 órát fordítottak erre a tevékenységre.⁹⁰ Ha a munkahetek összesített adatait elemezzük (amelynek értéke a kereső férfiak esetén 36,6 – 51,3, a kereső nők esetében pedig 16,7 – 48,5 óra)⁹¹, akkor egy kelet-nyugati tengely mentén megfogható eltérést kapunk – a munkaidő hossza a keleti irányban elmozdulva emelkedik. Különösen igaz ez a nőkre, akiknek a szocialista országokban egy munkahete kb. öt órával hosszabb, mint nyugati társaiké. A kutatócsoport vizsgálatai kiterjedtek a mellékállások problematikájára is: itt azt a megállapítást tehetjük, hogy a heti munkaidő csökkenésével a mellékmunkák hossza és gyakorisága növekedik (Robinson-Converse-Szalai 1978).

Az előbb említett nemzetközi összehasonlító vizsgálat azonban a munkára vonatkozóan csak keresztmetszeti adatokat szolgáltat – ráadásul az azóta eltelt évtizedek a munka világában gyökeres változásokat hoztak. Más szerzők és vizsgálatok segítségével azonban nagyobb időtávlatban, valamint sokkal frissebb adatok alapján rekonstruálhatjuk a munkaidő területén tapasztalható változásokat.

Az átlagos munkahét hossza az utóbbi másfél évszázadban jelentősen lecsökkent. Míg az 1850-es években az átlagos munkahét hossza az Egyesült Államokban 70,6 volt, 1960-ban azonban ez az érték 37 órára csökkent (Friedman, 1971). Az utóbbi évtizedekben tapasztalható trendek is a változásoknak ezt az irányát folytatják. Granasztói a 90-es évek Franciaországával kapcsolatban jegyzi meg, hogy a heti munkaidő 35 óra körüli értékeket produkál, (Granasztói 2000) Németországban pedig egyes foglalkozások esetében már a háromnapos hétvégék is bevezetésre kerültek. Az 1997-ben Ausztráliában az ABS Time Use Survey eredményei alapján a

⁹⁰ A munkával kapcsolatos tevékenységek tartalmazták a munkahelyre való utazási időket (amelyek átlagos hossza 40-50 perc között volt), valamint a napló-módszer esetén nem választották le a munkahelyi étkezéseket, valamint a többi, a munkafolyamatot megszakító kisebb eseményeket sem.

⁹¹ A legmagasabb értékeket az értelmiségi rétegek esetén mind a két alkalommal a magyarországi mintán elvégzett naplós-módszerrel elvégzett vizsgálataik produkálták.

kereső férfiak fő- és mellékállásban elvégzett napi munkaideje alig haladta meg a 7 órát (Craig 2005).⁹²

A munkaidő hosszát a németországi időmérleg-vizsgálatok adatai alapján leginkább a nemek és a foglalkozási ágak differenciálják. Ugyanakkor a meg kell említeni azt a tendenciát, amely azt jelzi, hogy a munkaidő csökkenése nem egyenletesen oszlik meg a különböző társadalmi csoportok esetében: 1997-ben a diplomások és a menedzserek 31%-a ugyanis Németországban több mint 45 órát dolgozott egy héten (Matuschek 2005).

A fizetett munkára vonatkozó összesített adatok azonban arra engednek következtetni, hogy a munkaparadigma, mint az élet megszervezésének a kerete, tényleg kezdi elveszteni korábbi dominanciáját.⁹³

A házimunkára fordított időtartamok vizsgálata esetén a kutatások leginkább a nemek közötti egyenlőtlen megoszlást, valamint az iskolai végzettség differenciáló hatását szokták kiemelni. Ez a „tömb” magában foglalja az ételkészítéssel, a lakás takarításával, valamint a gyermekneveléssel kapcsolatos teendőket, amelyek hagyományosan a nők vállára raknak nagyobb terheket. Különösen igaz ez a kereső foglalkozással rendelkező és többgyermekes édesanyákra. Az itt megfogható egyenlőtlenségeket mind a Szalai-féle kutatócsoport eredményei (bővebben: Robinson-Converse-Szalai 1978), mind pedig a később nemzetközi vizsgálatok megerősítették. Az 1997-ben elkészült, már idézett ausztrál kutatás során a gyermekkel rendelkező nők naponta átlagosan kb. két órán keresztül foglalkoznak a háztartási munkákkal, míg a családós férfiak esetén ez az időmennyiség nem éri el az egy órát sem. A gyermekgondozás területén hasonló differenciák figyelhetők meg (Craig 2005). Mindez a nők esetében komoly leterheltséghez vezet – ugyanis ha a fizetett, a másodlagos és a házimunkák időtartamát összeadjuk, akkor az hetente átlagosan hat órával több kötött időt eredményez (Matuschek 2005, ill. Craig 2005). A gyermekeiket egyedül nevelő édesanyák helyzete az időbeosztás tekintetében még hátrányosabbnak tekinthető.

⁹² Az időmérleg-vizsgálatok összesített adatainak elemzése során természetesen figyelembe kell venni a munkanélküliségi ráták alakulását is.

⁹³ Létezik olyan magyarázat, amely a munkaidő csökkenésével magyarázza azt a tényt, hogy a posztmodern időfelhasználás nem csökkenti kimutathatóan az emberek jóllétének érzetét (Garhammer 2002).

A háztartási munkákra fordított időtartamok érdekes módon nem csökkennek le a lakások gépesítésével, tehát ez önmagában nem eredményez automatikusan kisebb leterheltséget. A Szalai vezette kutatócsoport esetén például a nyugati országokban a háztartási munkákra fordított időmennyiség magasabb volt a keleti blokkban mért értékektől – míg a lakások infrastrukturális ellátottságai komoly eltéréseket mutattak. Ennek a jelenségnek az okai igen összetettek lehetnek: egyesek a lakáskultúra egyre magasabb elvárásaival, mások az ún. „do it yourself activity” jelenségével magyarázzák.

Az iskolai végzettségnek a házimunka időtartamára gyakorolt hatása igen érdekes képet mutat. Nők esetében a befejezett felsőfokú végzettség mintegy a felére csökkenti a háztartási munkákra fordított órákat-perceket – és ez a különbség akkor is adott marad, hogyha főállásban foglalkoztatott nők adatait vetjük össze. Ennek az alapvető oka a házimunkák megszervezésének másfajta rendje lehet, bár a háttérben egyéb tényezők is meghúzódnak (családok létszáma, életszínvonal stb.).⁹⁴ Ez összefügg azonban azzal a kapcsolattal is, amely a férfiak esetében a magasabb iskolai végzettség és a házmunka időtartama között húzódik: náluk ugyanis az előbb felvázolt összefüggés ellentéte figyelhető meg: minél magasabb az iskolai végzettségük, annál jobban kiveszik részüket mind a házimunkákból, mind pedig a gyermekneveléssel járó kötelezettségekből (Strzeminska 1978).

A szabadidő mennyiségével foglalkozó kutatások egybehangzóan állítják, hogy az utóbbi évtizedekben a szabadidő mennyisége folyamatosan emelkedő tendenciát mutatott – a korábbi évszázadokhoz viszonyítva példátlan mértékben – naponta átlagban 4-5 órára növekedett a szabadon felhasználható időmennyiség.⁹⁵ (Friedman 1971, Granasztói 2000, Matushek 2005) A rendelkezésre álló szabadidő mennyisége általában az iskolai végzettséggel párhuzamosan emelkedik, de annak eltöltési módjait is befolyásolja.

⁹⁴ Ez a különbség nem csak az összesített adatokban, hanem a tevékenységet végzők százalékos adatiban is megragadható. A magasabb iskolai végzettséggel bíró nők közül ugyanis kevesebben főztek, és takarították a lakásukat - ez összefügg a különböző kisegítő személyek és erre irányuló szolgáltatások igénybevételével is. De a másfajta tevékenység-szervezés tényét bizonyítja, hogy az alacsony iskolai végzettségű nők esetében a háztartási munkák szinte kétszerannyi ideig tartanak, mint a diplomás nők esetében (Strzeminska 1978).

⁹⁵ Szemléletesen írja le ezt a jelenséget Németországra vonatkozóan a szakirodalomban gyakran fellelhető „Freizeitpark Deutschland”-kifejezés.

A nemzetközi összehasonlító időmérleg-vizsgálat adatai alapján a passzív pihenés gyakorisága például az alacsonyabb iskolai végzettséggel bíró nőknél gyakoribb, míg az önképzés, az olvasás, és a változatosabb szabadidő-eltöltési módok sokkal inkább a diplomások napjainak képezi szerves részét. A férfiak esetében a televízió-nézés időtartama a középfokú végzettségűek esetében mutatja a legmagasabb értékeket (bővebben: Strzeminska 1978). Garhammer az 1990-es években a különböző foglalkozási ágak helyzetét elemezve jutott arra a következtetésre, hogy legkevesebb szabadidővel a mezőgazdaság, az egészségügy, a vendéglátás, valamint a kiskereskedelem területén dolgozók rendelkeznek (Matuschek, 2005). A magasabb iskolai végzettség sok esetben eredményez hosszabb munkaidőt is - ez azonban általában nem jár együtt a szabadidő összezsugorodásával. Ennek magyarázata abban rejlik, hogy a reprodukciós, valamint a háztartással kapcsolatos teendőiket ezek a csoportok képesek a leginkább minimalizálni. A szabadidő eltöltésével foglalkozó szakemberek szerint azonban a legtöbb problémát annak passzív eltöltése okozza – a felszabaduló időmennyiség nagy részét ugyanis a televízió köti le, még ha ez legtöbbször nem egyedüli, hanem párhuzamosan végzett tevékenységként jelenik is meg.

Az idő-mérlegvizsgálatok eredményei tehát csak részben támasztják alá a szabadidő-paradigma alapvető elgondolásait. Bár a munkaidő hosszának átlagos csökkenése jellemző az utóbbi évtizedekre, ez a trend mégsem általánosítható minden társadalmi rétegre és foglalkozási csoportra. A szabadidő megnövekedése pedig nem mindig jár együtt annak a felértékelődésével, valamint a változatos eltöltésének az igényével – ezt mutatja a passzív idő-eltöltési módok terjedése is. Sajátos módon ennek a jelenségnek az ellentéte sokszor éppen azoknak a társadalmi csoportoknak a körében jelentkezik, ahol a munkaidő csökkenése egyáltalán nem, vagy csak kis mértékben tapasztalható – pl. a menedzserek esetében. A szabadidő felértékelődése az ő esetükben tehát nem mond ellent a munka területén tapasztalható mennyiségi növekedésének. Ugyanakkor Hunyadi arról ír, hogy a passzív szabadidő eltöltésének a dominanciája a legutóbbi években Egyesült Államokban valamelyest mérséklődött. Ennek egyik legfontosabb eleme éppen a televíziózásra fordított időtartam, amely a

szabadidőnek a korábbi évekhez-évtizedekhez viszonyítva a mindennapok kisebb hányadát öleli fel (Hunyadi 2005).

5.2.2. Az ifjúság időmérlegének legfontosabb jellegzetességei

Az időmérleg-vizsgálatok eredményeinek elemzése során leggyakrabban elkülönítik az ifjúsági korcsoportot – akár életkor, akár pedig tanulói jogviszony alapján. Ez a lépés mindenképpen indokoltnak tekinthető, hiszen az ifjúság mind életmód, mind a kultúra tekintetében sajátos jellegzetességekkel bír. Ugyanakkor a középiskolások, a felsőoktatásban résztvevők, illetve a teljes állásban dolgozó fiatalok egy csoportba olvasztása sem tűnik minden esetben szerencsésnek – elég, hogyha az eltérő családi kötelezettségekre, a különböző szervezeti keretekre, vagy a munkával kapcsolatos tevékenységek hangsúlyosságára gondolunk.

Az elmúlt évtizedben megfogható tendenciák sok esetben rokoníthatóak a felnőtt népesség időmérleg-vizsgálatainak eredményeivel – különösen igaz ez a szabadidő, valamint a kötött tevékenységek egymáshoz viszonyított arányára (ez utóbbi alatt leginkább a tanulással és az iskolával kapcsolatos időráfordítások értendők). Zinnecker és Strozda 1996-os vizsgálata a németországi középiskolás diákok esetében egy hétköznapi napon valamivel több, mint öt óra, a hétvégéken pedig tíz óra körüli szabadidőt mért. Ezek az értékek nem sokkal magasabbak a nagykorú népességben átlagosan tapasztalható értékektől, és heti eloszlásuk is hasonló: nagyobb tömbökben a hétvégéken jelennek meg a fiatalok életében, míg a „munkanapjaik” nagy részét az iskola szervezeti ideje, valamint a tanuláson túli, de az oktatáshoz kapcsolódó tevékenységek kötik le – még a szabadidejük jelentős része is valamilyen szállal ide kapcsolódik.

A különböző németországi iskolatípusok között jelentős különbségek mutatkoznak a tanulásra fordított időtartamokban. Legmagasabb értékeket a gimnáziumokban találni, míg az ún. „Realschule”-kban és a „Hauptschule”-kban ezek az értékek alacsonyabbnak mutatkoznak. Ez a különbség az otthoni tanulások,

különórák területét is érinti.⁹⁶ A jövőre való felkészülés, amely hosszabb távú időperspektívák meglétét feltételezi, tehát a szabadidő szűkítésével kivitelezhető.

Az ifjúság különböző csoportjait összevetve legkevesebb szabadidővel a hallgatók és főállásban foglalkoztatottak rendelkeznek, míg a középiskolások helyzete valamivel kedvezőbbnek mutatkozik ezen a területen. Ugyanakkor a fiatal felnőttekkel összevetve az ifjúság minden egyes csoportjának kevesebb a kötött ideje.⁹⁷ A különböző családi kötelezettségek, ezen belül a házimunka időráfordítása jelentősen eltér az ifjúság különböző csoportjaiban. Ha összevetjük a középiskolások, a hallgatók és a foglalkoztatottak csoportját, akkor leginkább a középiskolások azok, akiket a családban mentesítenek ezek alól a köteleességek alól.

Minden egyes csoportra igaznak tekinthető azonban az a kijelentés, hogy a fiatalok egyre nagyobb időmennyiségeket csoportosítanak át a tanulási időből a szabadidős tevékenységek irányába. Ez megerősíti azt az elméleti feltevést, hogy az ifjúsági kultúrának kitüntetett terepe a szabadon választott tevékenységek rendszere – ugyanakkor a megfelelően differenciált szabadidő-eltöltési szokások itt sem jellemeznek minden egyes társadalmi rétegű fiatalot azonos mértékben (Matuschek 2005). Sőt, egyes kutatók véleménye szerint az ifjúságnak a passzív szabadidő-eltöltése a felnőttek felelőssége – hiszen nem adják át számukra a nevelés során a megfelelő kompetenciákat.

Ugyanakkor azt is meg kell jegyezni, hogy az ifjúság igen differenciált csoportja a társadalomnak, egységes jegyekkel nem leírható. Ez jelentkezik az időmérleg-vizsgálatok eredményeiben is – ahol sokszor egymásnak ellentmondó tendenciák rajzolódnak ki a fiatalság különböző szegmenseiben.

⁹⁶ Ezek mögött az eltérések mögött az életmód és az idő kapcsolatát vizsgáló fejezetben már felvázolt összefüggések is meghúzódhatnak (pl. a késleltetett kielégülés elmélete, kulturizmus) – természetesen az egyes iskolatípusok különböző követelményrendszerén túl.

⁹⁷ A vizsgálat összeveti a kelet- és nyugat-német fiatalok időmérleg-adatait és szabadidős szokásait is: a vizsgálat tanúságai alapján a nyugat-német fiatalok a szabadidő területén sokkal kedvezőbb helyzetben vannak.

5.3. A magyarországi kutatások eredményei

Magyarországon majd fél évszázada állnak a szakemberek rendelkezésére a különböző időmérleg-vizsgálatok adatai: ennek első eleme a már említett Szalai Sándor-féle kutatócsoport munkájához kapcsolódó, 1963-ban készített kutatás. Ezt követően 1976/77-ben, 1986/87-ben, 1993-ban,⁹⁸ végül pedig 1999/2000-ben került sor hasonló vizsgálatokra. Ez utóbbi 11 ezer háztartást érintett, és módszertanát úgy tervezték meg, hogy az fő vonalaiban kapcsolódjon az EUROSTAT keretében indult európai időmérleg-vizsgálatokhoz.⁹⁹ Ugyanakkor az utóbbi évek felvételei több ponton eltértek az 1963-as kutatások metodológiájától – leginkább a kódolás tekintetében (Erről bővebben: Az 1999/2000. évi életmód-időmérleg felvétel módszertani dokumentációja 2001) Az 1999/2000-es vizsgálat eredményeinek elemzése során jelentős szerepet játszott a kvintilisek rendszere, valamint Magyarország régiók szerinti felosztása is.

Sajnos a disszertáció keretei nem teszik lehetővé azt, hogy mind az öt országos mintán felvett vizsgálat eredményeit ismertessük – leginkább trendek megrajzolására nyílik lehetőségünk, melyben legnagyobb hangsúlyt a Szalai Sándor féle, valamint a két utolsó, a KSH által lefolytatott kutatás kapja. Ugyanakkor az elmúlt majdnem fél évszázad időmérleg-vizsgálataiból számos, a gazdaságot, a szabadidőt, a nemek közti munkamegosztást, a rendszerváltás problematikáját, valamint sok egyéb dimenziót érintő összefüggés rajzolódik ki.¹⁰⁰

5.3.1. A felnőtt lakosság időmérlegének magyarországi jellegzetességei

Az időmérleg-vizsgálatok egyik legfontosabb területe a munka világára irányul. A Szalai-féle kutatás esetében Magyarországon a kereső munka összevont adatai kiugróan magas értékeket produkáltak (374 perc – csupán a bulgáriai Kazanlik

⁹⁸ Ez utóbbi részleges vizsgálatnak tekinthető - kisebb mintanagysággal, a mikorcenzushoz kapcsolódóan vették fel.

⁹⁹ Az egyes kutatásokhoz igen alapos módszertani dokumentáció tartozik, amely részletesen taglalja a mintavétel, kódolás, a vizsgálat során felhasznált háttérváltozók stb. problematikáját (Például: Az 1999/2000. évi életmód-időmérleg felvétel módszertani dokumentációja, 2001).

¹⁰⁰ Az így megfogható tendenciák vizsgálatának során azonban mindig szem előtt kell tartani a lezajlott gazdasági strukturális átalakulást, valamint a politika szférájában bekövetkezett változásokat, amelynek a hatása az idő-mérlegvizsgálatok szempontjából igen sokrétű: elég, ha csak a művelődési tevékenységekre gondolunk. A társadalmi időalap alakulását befolyásoló tényezők közül Harcsa és Sebők a következőket emeli ki: 15-74 éves populáció létszáma, az öregedési folyamat felerősödés, az inaktív népesség növekedése és a családstruktúra átalakulása (pl. kevesebb gyermek) (Harcsa 2002).

esetében mértek ettől többet, pontosan 404 percet), az összes házi munka közepes időtartamot (164 perc), az összes háztartási kötelezettség (ahová a kerti munkát is sorolták) pedig a második magasabb értéket mutatatta (Idő a mérlegen 1978). Az időmérleg-vizsgálatok eredményeit látva a szocializmus utolsó évtizedeiben a kutatók joggal félték attól, hogy a magyar társadalom feléli a „tartalékait”. Ezen tevékenységek magas időráfordításai miatt a keleti blokk országait a „munka társadalmi”-nak is nevezték.

Az 1986/87-es és az 1999/2000-es elemzések során a munka-jellegű tevékenységeket három részre osztották: a formális, az informális, illetve a háztartási munkák területére. (Az elemzések ezeket a területeket egyenként, illetve összesítve is taglalják.) A két vizsgálat összehasonlítása során megfigyelhető legfontosabb változás ezeknek a csökkenése – amely az előbb felsorolt mindhárom szférában megfigyelhető. A kereső-termelő munkák hossza 1986/87-ben 318, míg 1999/2000-ben 249 perc volt, a főfoglalkozású munkavégzés pedig 1999/2000-ben az előző vizsgálat 85%-át, míg a pénzért végzett jövedelem-kiegészítés mindössze a korábban mért értékeknek mindössze 30%-át tette ki.¹⁰¹ Ez tehát a formális munkák növekvő dominanciáját mutatja. Szintén fontos tendencia, hogy a nemek egymáshoz viszonyított munka-jellegű tevékenységeinek időtartama enyhén közeledett egymáshoz. Ezeknek az összesített adatoknak az elemzése során azonban a magas inaktivitási rátákat is figyelembe kell venni: a két vizsgálat között a foglalkoztatottak aránya 10%-os csökkenést mutatott (63% - 53%). A munkára fordított időtartamok azonban a foglalkoztatottak körében is jelentős csökkenést produkáltak, ám ez meg sem közelíti a nyugdíjasok időtartamainak csökkenését (ez utóbbi a két vizsgálat összevetésekor 60%-os eltérést mutatott) (Harcza 2002).

Az 1999/2000-ben a kereső-termelő munkára fordított órák-percek mennyiségéből az árnyaltabb elemzésének során a számos érdekes összefüggés olvasható ki. A településtípusok szerinti megoszlás alapján kijelenthető, hogy a községi lakosok kb. 20%-kal több időt fordítanak munka-jellegű tevékenységekre, mint a fővárosiak (232, illetve 187 perc). A különböző korosztályok vizsgálatakor pedig rendkívül alacsonynak mutatkozik a 20 év alattiak időráfordítása (53 perc) – itt

¹⁰¹ Számolták még a nem fizetett és informális jellegű munka értékeit is (ún. kölcsönös segítség), ezek szintén csökkenő tendenciát mutattak.

azonban az oktatási expanzió tényét nem szabad figyelmen kívül hagyni. A legérdekesebb azonban a különböző foglalkozási kategóriák területén kirajzolódó tendencia – ebben a bontásban ugyanis nem mindenhol fogható meg a munkára fordított idő csökkenése. Míg a alacsonyabb státusú munkaerőpiaci csoportok esetében ez a jelenség markánsan kirajzolódik, addig a vezető beosztásban lévők kereső-termelő munkára fordított időmennyisége még növekedett is az elmúlt évtizedben.¹⁰² A különböző régiókra vonatkozó összehasonlító adatokat a 3. táblázat tartalmazza.

Mindenképpen kiemelésre érdemes az a tény, hogy míg az Észak-alföldi régió az 1986/87-es vizsgálat során szinte a legmagasabb értékeket produkálta, addig az 1999/2000-ben mért 209 perc egyike a legalacsonyabb keresőmunkára fordított időtartamoknak.

¹⁰² A többi munkajellegű tevékenység területén tapasztalt változásokról lásd bővebben: Harcsa 2002.

3. táblázat Kereső-termelő munkára fordított összesített időtartamok az 1986/87 és 1999/2000-es időmérleg-vizsgálatok alapján a régiók felosztásában (percben megadva)

<i>régiók</i>	<i>1986/87</i>	<i>1999/2000</i>
Közép-Magyarország Budapesttel	249	200
Közép-Magyarország Budapest nélkül	288	227
Közép-Dunántúl	283	238
Nyugat-Dunántúl	300	242
Dél-Dunántúl	287	206
Észak-Magyarország	267	201
Észak-Alföld	302	209
Dél-Alföld	303	232

(Forrás: Harcsa 2002)

A háztartási és a család ellátásával kapcsolatos munkák esetében a két utolsó időmérleg-vizsgálat esetén csekély mértékű (4%-os) csökkenés figyelhető meg. 1986/87-ben átlagosan 177 (férfiak 86, nők 261), míg az 1999/2000-es vizsgálat esetében 170 (férfiak 94, nők 240) percet tettek ki ezek a tevékenységek. Ez azonban – akárcsak a kereső-termelő munka esetében – nem azt jelenti, hogy a különböző foglalkozási, életkori stb. csoportok esetében mindenhol ez a trend rajzolódna ki. Drasztikusabb csökkenés jellemzi a kereső nőket, a városi lakosokat, és a 20-29 éves korcsoportot, míg a férfiak, a 30 év felettiek, valamint a gyesen-gyeden lévő édesanyák esetében növekedés volt megfigyelhető. A háztartási és család ellátásával kapcsolatos munkák és nemek változója a várt módon rajzol ki összefüggést: míg a fiatal házaspárok esetén az egyenlőbb terhek irányába mozdult el ezek elvégzése, az idősebbek esetén a korábbi aránytalanságok nem változtak: az ő esetükben a nők kétszerannyi időt szánnak az ilyen jellegű tevékenységekre. A háztartási és családdal

kapcsolatos tevékenységeknek az iskolai végzettséggel való kapcsolatát a 4. táblázat szemlélteti.

4. táblázat Háztartási és családi munkára fordított összesített időtartamok az 1986/87 és 1999/2000-es időmérleg-vizsgálatok alapján nemek szerinti felosztásában (percben megadva)

<i>Iskolai végzettség</i>	<i>1986/87 férfiak</i>	<i>1986/87 nők</i>	<i>1986/87 összes</i>	<i>1999/2000 férfiak</i>	<i>1999/2000 nők</i>	<i>1999/2000 összes</i>
Nyolc általános vagy kevesebb	79	259	182	89	248	182
Szaktanisként képző	89	285	145	101	265	160
Középiskola	97	253	185	88	223	167
Felsőfokú végzettség	99	270	180	98	225	165

(Forrás: Harcsa 2002)

A régiók szerinti felosztás alapján a háztartási és családi munkákra fordított időtartamok jelentősen csökkentek Közép-Magyarországon (Budapestet beleszámítva még jelentősebb ez a tendencia), enyhébben a Közép-Dunántúlon, a Nyugat-Dunántúlon és Észak-Magyarországon. Az Észak-Alföld esetén mindössze két perccel rövidebb az ilyen jellegű tevékenységekre fordított időtartam (1986/87: 182 perc, 1999/2000: 180 perc). Speciális helyzetben van a Dél-Dunántúl, ahol egyrészt a legmagasabb értékeket mérték az utóbbi idő-mérlegvizsgálat alkalmával (187 perc), másrészt pedig ez 13 perccel magasabb időráfordítást jelent a pár évvel ezelőtti szinthez képest (Harcsa 2002).

A szabadidő szférájához sorolható tevékenységek összevont csoportosításban az 1963-as vizsgálatban három kategóriának feleltethetők meg: a tömegkommunikációs, a szórakozáshoz kapcsolódó,¹⁰³ illetve a „tanulás és mozgalom”-jellegű tevékenységi köröknek, ez utóbbiba sajátos módon a vallásgyakorlás is beletartozott. A tömegkommunikáció összesített értéke

¹⁰³ Az ide sorolt tevékenységek a következők voltak: társas élet otthon, társas élet másutt, beszélgetés, sport, séta-kirándulás, szórakozóhely, színház-múzeum, pihenés, egyéb szabad idő.

Magyarországon 85 percet tett ki, amely az akkori jugoszláv Maribor után a második legalacsonyabb időráfordítás. A 15 helyszín között a „tanulás és mozgalom” kategóriája közepes értéket mutat (20 perc, ebből a tanulás 16 perc), míg a szórakozáshoz kapcsolódó tevékenységek esetén csupán a szovjet Pszkov városa produkált alacsonyabb időráfordítást (Győr: 81 perc, Pszkov: 67 perc). Ha a 15 helyszínt a szabadidő mennyisége alapján sorba rendezzük, a skála két végén az Egyesült Államokbeli Jackson (309 perc), illetve Győr városa (200 perc) helyezkedik el (Idő a mérlegen 1978).

Az 1986/87-es, valamint az 1999/2000-es vizsgálatok ezen a területen, tehát a szabadidő mennyiségére fókuszálva pozitív változásokat mutatnak – az utóbbi 2-3 évtizedben ugyanis az ide sorolható tevékenységek időráfordításai jelentősen megemelkedtek (230 percről 280 percre) – és ez a tendencia még a foglalkoztatottak esetében is 14%-os volt. A nemek adatait összevetve megállapítható, hogy a férfiak esetében nagyobb volumenű növekedés volt tapasztalható. A településtípusok szerinti megoszlás a várt eredményeket hozza: a fővárosiak, valamint a városi lakosok szabadidős kerete jóval tágabbnak mutatkozott. Életkorok alapján történő felosztásban a 30-39 évesek tűnnek a legleterheltebbnek. Az iskolai végzettség és a szabadidő mennyiségének kapcsolatát az 5. táblázat ismerteti.

A táblázatból leolvasható, hogy a minden egyes, az iskolai végzettség alapján elkülönített csoport esetében növekedett a szabadidő mennyisége, legnagyobb mértékben azonban ez a nyolc osztályt, vagy attól kevesebbet végzettek esetében mutatható ki.

5. táblázat Szabadidős tevékenységekre fordított összesített időtartamok az 1986/87 és 1999/2000-es időmérleg-vizsgálatok alapján nemek szerinti felosztásában (percben megadva)

<i>Iskolai végzettség</i>	<i>1986/87 férfiak</i>	<i>1986/87 nők</i>	<i>1986/87 összes</i>	<i>1999/2000 férfiak</i>	<i>1999/2000 nők</i>	<i>1999/2000 összes</i>
Nyolc általános vagy kevesebb	249	212	228	328	276	298
Szaktanulmányozó	233	188	220	285	232	266
Középiskola	260	211	233	299	249	270
Felsőfokú végzettség	281	222	253	309	254	280

(Forrás: Harcsa 2002)

A táblázatból leolvasható, hogy a minden egyes, az iskolai végzettség alapján elkülönített csoport esetében növekedett a szabadidő mennyisége, legnagyobb mértékben azonban ez a nyolc osztályt, vagy attól kevesebbet végzetek esetében mutatható ki.

A foglalkozási kategóriák mentén szintén érdekes kép bontakozik ki előttünk, ugyanis a vezető beosztásban lévők szabadidős tevékenységeinek hossza egyedülként mutatott csökkenő tendenciát a két vizsgálat eredményeinek összehasonlításakor. A kvintilesek leválasztásának technikája is hasonló eredményeket hozott, hiszen a leggazdagabb, illetve a legszegényebb csoportok közötti eltérés több mint a kétszerese volt a szabadidő hosszának tekintetében – az utóbbi csoport javára.

Ha a szabadidős tevékenységeket egyenként vizsgáljuk, mindenképpen ki kell emelni a televíziózásra fordított időtartam drasztikus, 53%-os növekedését. (A Szalai-féle kutatás esetében a győri adatok jelentősen elmaradtak a nyugati, de több keleti város értékeitől is.) A vallásgyakorlásra fordított órák-percek szerény mértékben ugyan, de növekedtek, míg a szórakozással és a kultúrával összefüggő időráfordítások (természetesen a televíziózást ebből kiemelve) jelentősen estek vissza.¹⁰⁴ A fizikai rekreációhoz kapcsolódó időráfordítás komoly mértékben megemelkedett, de relatív

¹⁰⁴ Az olvasás időtartama például a diplomások esetében is négyötödére esett csökkent a két vizsgálat között.

súlya még így is csekély a nyugati országok adataihoz viszonyítva. (A szabadidős tevékenységek időmérlegének alakulásáról bővebben: Harcsa 2002)

A nyugati és a magyar adatokat összevetve megállapítható, hogy az a szabadidős deficit, amely a korábbi évtizedekben jellemezte a magyar lakosságot, mennyiségi szempontból eltűnni látszik. Ugyanakkor aggasztó tendenciaként jelentkezik a túlon túl egysíkú szabadidő-felhasználás, tehát a munkán túli időkeretek passzív eltöltése.

5.3.2. Az ifjúság időmérlegének legfontosabb magyarországi jellegzetességei

Sajnos a Szalai-féle nemzetközi összehasonlító vizsgálatban a tanulók csoportját nem választották külön, így a hallgatók időfelhasználására vonatkozó, ezen a kutatáson alapuló megállapításokat nem tehetünk. Az 1986/87, valamint az 1999/2000-es felvételek esetén két dimenzió mentén ragadhatjuk meg az ifjúságra vonatkozó adatokat: a foglalkozási kategóriákon belül egyrészt elkülönítettek egy „tanuló” csoportot (amelybe a középiskolások és a felsőoktatásban tanulók egyaránt beletartoznak), valamint rendelkezésünkre áll a korcsoportok szerinti felosztás két kategóriája (15-19 év, illetve 20-29 év közöttiek leválasztott adatai).

A legfiatalabbak korcsoportjában a keresőtevékenységek értelemszerűen nem fedik le a napi elfoglaltságok jelentős részét, sőt a két vizsgálatot összevetve ez az érték csökkenő tendenciát mutat (143 perc – 53 perc). Ez a trend nem csak a tevékenységet végzők arányaiban, hanem a tényleges munkavégzés időtartamaiban is megragadható. Ennek a folyamatnak az ellentéte fogható meg a tanulás tekintetében, ahol az összesített adatok, az arányok, valamint a tevékenységet végzők időráfordításai is jelentős emelkedést mutatnak (155 perc – 229 perc). A háztartási és a házkörüli munkák területén szintén csökkenő tendencia fogható meg (83 – 63 perc) – ez leginkább a lányok esetében megjelenő trenddel lehet magyarázni. A nemek közti felosztás érdekesebb összefüggéseit a 6. táblázat ismerteti.

6. táblázat A 15-19 éves korcsoport napi átlagos időbeosztása az 1986/87 és 1999/2000-es időmérleg-vizsgálatok alapján, nemek szerinti felosztásában (percben megadva)

	1986/87 <i>férfiak</i>	1986/87 <i>nők</i>	1986/87 <i>összes</i>	1999/2000 <i>férfiak</i>	1999/2000 <i>nők</i>	1999/2000 <i>összes</i>
Kereső tevékenység (összesített)	164	122	143	55	51	53
Iskolai tanulás	145	155	150	222	236	229
Önképzés	5	4	5	12	8	10
Háztartási és házkörűli munka (összesített)	46	121	83	47	81	63
Szabadon végzett tevékenységek (összesített)	314	270	293	348	293	321
Olvasás	37	36	37	17	21	19
Tévézés, videózás	94	91	93	148	137	143
Sport, testedzés	7	10	9	27	10	19

(Forrás: Harcsa 2002)

A keresőtevékenység nagy arányú csökkenésében jelentős szerepet játszik az oktatási expanzió jelensége. Figyelemre méltó a háztartási munkák esetén a lányok időráfordításainak visszaszorulása, míg a fiúk esetében igen enyhe növekedés fogható meg.¹⁰⁵ A szabadon felhasználható időmennyiségről elmondható, hogy a fiúk tevékenységstruktúrájában jelenik meg hangsúlyosabban, a nemek közötti különbség azonban ezen a területen a két vizsgálat között tovább nőtt.

A 20-29 éves korcsoport napirendjében a keresőmunka értelemszerűen sokkal nagyobb helyet kap (275, illetve 232 perc), a tanulás pedig töredéke a legfiatalabbak értékeinek (25 és 56 perc).¹⁰⁶ A háztartási és házkörűli munkák esetén jelentős csökkenés tapasztalható (189 és 133 perc) – mind a két nem esetében, bár a lányoknál ez sokkal markánsabban jelentkezik.¹⁰⁷ A szabadon végzett tevékenységek

¹⁰⁵ Ez az egyes tevékenységekre lebontva a házkörűli munkák, a gyermekek ellátása, illetve a mosás területén megnövekedett aktivitásukkal magyarázható.

¹⁰⁶ Nagyon érdekes, hogy míg a 1986/87-es vizsgálat során még a fiúk kaptak fordítottan több időt a tanulásra, addig 1999/2000-ben ez nem mondható el róluk. Sőt, az önképzés területén is a lányok dominanciája rajzolódik ki. A tevékenységet végzők adataiból kiderül, hogy ennek magyarázata az arányokban, tehát a „B”-táblán rajzolódik ki: a fiúk esetében ez 8,8%-ról 15,7%-ra, míg a lányoknál 9,1%-ról 19,8%-ra emelkedett.

¹⁰⁷ A fiúknál a 81 perc 69-re, míg a lányoknál a 303 perc 199-re csökken.

időráfordításai jelentős növekedést mutatnak (228 és 275 perc) – a fiatalabb korcsoporthoz hasonló nemi megoszlásban. Az olvasás a 20-29 évesek körében is majdhogynem a felére csökkent, míg a televíziózás-videózás másfélszeresére nőtt. A sporttevékenységek esetén a fiatalabbak esetében kisebb mértékű növekedés mutatható ki. A két korcsoport körében megfogható trendek azonban nagyrészt illeszkednek egymáshoz, valamint a többi korcsoport összesített adataihoz.

A tanulók csoportjában a kereső tevékenységgel töltött időtartamok a napok meglehetősen csekély hányadát kötik le – az 1986/87-es, valamint az 1999/2000-es vizsgálat között pedig további csökkenés tapasztalható (43, illetve 31 perc).¹⁰⁸ A tanulás összesített adatai enyhe növekedést mutatnak (248 és 256 perc),¹⁰⁹ a nemi megoszlás pedig a 20-29 éves korcsoport esetén megfigyelt tendenciákhoz igazodik – a fiúk előnye tehát az utóbbi vizsgálat esetében eltűnik. Az adatok további bontásban még érdekesebb képet mutatnak, hiszen a tanulók kategóriájában a „B”-tábla (amely azt mutatja, hogy hány százalék végezte a vizsgálat cselekvést) 2-3 százalékos csökkenést mutat, a tevékenységet ténylegesen végzők időtartamai (amit a „C” tábla tartalmaz) pedig 20 perccel emelkedtek (1999/2000-ben már ezekben a táblázatokban is a lányok értékei váltak magasabbá). A háztartási és házkörüli munkák szintén csökkenő tendenciát mutatnak (99 és 86 perc), míg a szabadidő a többi korcsoporttól és kategóriától sokkal mérsékeltebb növekedést produkál (7. ábra).

Rendkívül érdekes az olvasásnak a „B” és „C” táblák segítségével történő vizsgálata: az olvasók aránya ugyanis felére csökkent a tanulókon belül, a tevékenységet végzők esetén azonban az időráfordítás nemhogy csökkent volna, hanem emelkedett (77, illetve 80 perc a „C” táblában).

7. táblázat A tanulók napi átlagos időbeosztása az 1986/87 és 1999/2000-es időmérleg-vizsgálatok alapján, nemek szerinti felosztásában (percben megadva)

¹⁰⁸ Az utóbbi 4-5 évben azonban a diákmunkák rohamos elterjedésével ez a trend minden bizonnyal megváltozott, de ennek következményei valószínűleg a következő időmérleg-vizsgálatban fognak kirajzolódni.

¹⁰⁹ A 15-74 éves populáció esetében a tanulás növekedése jelentősen a felnőttképzés kibővülésének tudható be.

	<i>1986/87 férfiak</i>	<i>1986/87 nők</i>	<i>1986/87 összes</i>	<i>1999/2000 férfiak</i>	<i>1999/2000 nők</i>	<i>1999/2000 összes</i>
Kereső tevékenység (összesített)	52	34	43	38	24	31
Iskolai tanulás	250	246	248	249	262	256
Önképzés	5	5	5	14	10	12
Háztartási és házkörüli munka (összesített)	47	101	74	45	80	62
Szabadon végzett tevékenységek (összesített)	322	280	301	337	291	314
Olvasás	39	38	38	20	22	21
Tévézés, videózás	98	92	95	135	131	133
Sport, testedzés	28	7	18	20	6	13

(Forrás: Harcsa 2002)

Ha a diákok esetében a tanulásra fordított időtartamokat összevetjük a 15-74 éves népesség munkajellegű tevékenységeinek időráfordításaival, a tanulók esetén magasabb értéket kapunk (256, illetve 215 perc). Ez arra utal, hogy a tanulók leterheltsége egyáltalán nem elhanyagolható mértékű – még ha a szabadidős tevékenységek területén 34 perccel nagyobb (314 perces) időkeretből is gazdálkodnak.¹¹⁰

Az ifjúságra vonatkozó, általunk ismertett adatok a legfontosabb tevékenységi körök esetén szervesen illeszkednek az összesített minta értékeihez (pl. munka, tanulás, háztartási munkák), a nemzetközi adatokhoz viszonyítva azonban ez az egybeesés nem minden esetben rajzolódik ki egyértelműen.¹¹¹ Ugyanakkor megerősíti azt az állítást, hogy az ifjúsági életszakasz – különösen, ha hallgatói jogviszonnyal társul – elkülönült, és számos egyedi jellegzetességgel bíró periódust

¹¹⁰ Ha a munkajellegű, a háztartási és tanuláshoz kapcsolódó időtartamokat összesítjük, akkor viszont kb. 80 perccel kevesebb időráfordítást kapunk.

¹¹¹ Itt leginkább a tanulásra fordított időtartamok emelkedésére gondolunk – bár ebben a felsőoktatás megnövekedett hallgatói létszáma is szerepet játszik. Ezen kívül azt is megemlíthetjük, hogy a nemzetközi trendekhez képest a tanulók esetében a szabadidős tevékenységek bővülése sem hozott látványos emelkedést.

képez az egyének életében – éppen ezért idősociológiai jellegű vizsgálata mindenképpen indokoltnak tekinthető.

Ebben a fejezetben tehát felvázoltuk a nemzetközi és a hazai időmérleg-kutatások történetét, valamint kísérletet tettünk arra, hogy leginkább a munka jellegű és a szabadidőhöz kapcsolódó tevékenységek esetén hosszabb időbeli trendeket rajzoljunk meg. Az itt leírtakból kitűnik, hogy egyrészt jelentős különbségek húzódnak meg a kelet-európai, valamint a nyugati országok lakosságának időfelhasználása között, másrészt pedig a magyarországi felmérések több alkalommal produkáltak – már a Szalai-féle empirikus kutatások során is – sajátos eredményeket. Egyes alfejezetek az ifjúsági életszakaszra fókuszálva elemezték a vizsgálatok eredményeit, ahol legtöbb esetben a felnőtt lakossághoz hasonló folyamatokat figyelhettünk meg (pl. a szabadidő térnyerése) – bár a generációs különbségek miatt számos területen eltérő hangsúlyok találhatók (pl. a tanulás esetében). Az elméleti alapok felvázolása után a disszertáció második felében a hallgatók időfelhasználására irányuló empirikus kutatás ismertetésére kerül sor.

6. Az empirikus vizsgálat módszertanának főbb jellegzetességei

6.1. Az empirikus vizsgálat koncepciója

A disszertációhoz kapcsolódó kutatás módszertani szempontból az időmérlegvizsgálatokhoz áll közel, alapvető célja pedig az, hogy a „Partium”¹¹² nappali tagozatos hallgatóinak időfelhasználását jellemezze, valamint annak a háttérben meghúzódó mélyebb összefüggéseket elemezze. A Regionális Egyetem Kutatócsoport kérdőíves vizsgálata profiljából adódóan azonban nem alkalmazhatta az időmérleg-vizsgálatok azon típusát, amikor a megkérdezettek a napjukat percről-percre rögzítik és kategorizálják – a kérdőív ugyanis igen sok vizsgálati területet fedett le, az időfelhasználásra, valamint a szabadidős szokások feltérképezésére pedig csupán egy-egy kérdésblokk vonatkozott. Így a KSH által lefolytatott kutatások módszertani pontosságát jelen keretek között nem érhattük el - ez mindenképpen óvatosságra int a más kutatási eredményekkel való összevetés esetében. Ugyanakkor a kapott adatok mindenképpen elemzésre érdemesek, hiszen hasonló profilú vizsgálatok, amelyek a hallgatók életmódját, szocio-kulturális háttérét stb. ilyen alapossággal térképeznék fel, nem állnak bőséggel a rendelkezésünkre. A vizsgálat szükségességét az is indokolja, hogy az elemzésbe bevont változók közül némelyek – pl. az egyetemi és főiskolai karok szerinti megoszlás – a Magyarországon lefolytatott, időfelhasználásra vonatkozó kutatásokban nem fellelhetőek, az idegen nyelvű szakirodalom alapján azonban kijelenthető, hogy markáns szerepet játszanak a hallgatók időfelhasználásának alakulásában.

Az empirikus kutatás legfontosabb célja az alapvető időráfordítások leírásán túl annak a kérdésnek a megválaszolása, hogy abban a viszonylag nagy döntési mezőben, amelyet a hallgatói lét biztosít (pl. órarendek alakíthatósága, tanulási időszakok tetszőleges elhelyezése) vajon milyen tényezőkkel és hogyan magyarázhatóak a vizsgált területeken tapasztalható – sok esetben igen jelentős – eltérések. A kérdőívben számos olyan változó szerepel, amelyet a KSH vizsgálataiban is felhasználnak (pl.: nem, településtípus, anyagi helyzet), mások alkalmazására

¹¹² Partium alatt az ukrán, a román és magyar határ által elválasztott régiót értjük, amely történetileg, gazdaságilag és kulturálisan is szervesen összekapcsolódik (bővebben: Kozma 2005).

azonban nem találni példát. A vizsgálat alapvető célkitűzése tehát az, hogy mindezeket felhasználva megpróbáljunk megragadni a hallgatók életmódjának a jellegzetességeit, valamint a többi társadalmi csoporthoz viszonyított eltéréseit. A kapott adatok értelmezése során remélhetőleg a korábbi fejezetekben ismertetett elméleti keretek nyújtanak majd segítséget.

6.2. A kérdőíves vizsgálat rövid bemutatása

A Regionális Egyetem Kutatócsoport 2005-ös kérdőíves vizsgálata számos, a végzés előtt álló hallgatók életmódját, anyagai helyzetét, kulturális fogyasztását, kapcsolati hálóját, vallásosságának kvantitatív technikákkal leírható jellegzetességeit stb. térképezte fel. Az időfelhasználásra és a szabadidős szokásokra azonban mindössze két, mátrix-formátumban megszerkesztett kérdés vonatkozott.¹¹³ Az alapvető szocio-kulturális és demográfiai változók azonban igen nagy hangsúlyt kaptak a kérdőív megszerkesztésekor, így a dolgozat empirikus részeihez elegendő vizsgálati szempont és az elemzésbe bevonható változó állt rendelkezésünkre.

Mindenképpen ki kell emelnünk azonban azt a tényt, hogy a vizsgálat során kapott adatokkal csupán a térség hallgatósága jellemezhető – amelyben minden bizonnyal felismerhetőek a felsőoktatás szerkezeti jellegzetességei éppen úgy, mint a helyi gazdasági-kulturális sajátosságok. Itt kell azonban leszögeznünk, hogy az időmérleg-vizsgálatok és a regionalitás kapcsolata nem tekinthető szokatlan társításnak: ugyanis a KSH felvételei során is megkülönböztetik egymástól a magyarországi régiók eredményeit (vö. Harcsa 2002). A kérdőíves lekérdezés azonban nem illeszkedik a hazai statisztikai régiókhoz, hiszen a „Partium” térsége csak a határokon túli területekkel együtt értelmezhető. Így egyrészt képet kapunk a vizsgált terület hallgatóságának életmódjáról, valamint kirajzolódnak előttünk a nagyváradi, illetve beregszászi hallgatók életmódjának jellegzetességei, eltérő vonásai is.

A mintavételünk kialakításakor az volt a célunk, hogy a Partium Felsőoktatási Térségének egyetemi és főiskolai karait tekintve reprezentatív véletlenszerű mintát kapjunk. Ehhez első lépésben meg kellett szerezni minden intézménytől az ott

¹¹³ Ezek részletes ismertetése a következő alfejezetben kerül sor, maguk a kérdések pedig a Függelékben szerepelnek (Függelék, 3. és 4. ábra)

tanuló végzős – illetve végzés közelében járó¹¹⁴ – hallgatóiknak pontos létszámára vonatkozó adatokat. (Ezekhez az egyes tanulmányi osztályok segítségével jutottunk hozzá.) Végül az elemszámmal arányos mintát alakítottunk ki, arra törekedve, hogy határon innen és túl összesen mintegy 1000 hallgatót keressünk meg kérdőíveinkkel.

A kérdezést a kutatócsoport tagjai, illetve a kutatócsoporttal kapcsolatban álló egyetemisták végezték. Mivel a kérdőív önkitöltős jellege lehetővé tette a csoportos adatfelvételt, a diákok számára az oktatókkal való előzetes egyeztetés után az előadások alatt osztottuk ki kérdőíveinket, de az is megtörtént, hogy a biológus hallgatók terepgyakorlatára juttatunk el azokat.¹¹⁵ A lekérdezésre a 2004/2005-ös tanév tavaszi szemeszterében került sor, a vizsgaidőszakot megelőző hónapokban.

A kapott adatok kiértékelése és mélyreható feldolgozása azonban még nem történt meg – jelen disszertáció például a 2005-ös adatbázison alapuló egyik első elemzések egyike.

6.3. Az időfelhasználás feltérképezésre vonatkozó kérdésblokk bemutatása

A lekérdezés keretei nem tették lehetővé számunkra azt, hogy az időmérleg-vizsgálatok során megszokott módszertani alaposságot biztosítsuk – a kutatások történeti vonatkozásait áttekintve azonban több hasznos elemet sikerült áttemelnünk a Regionális Egyetem kérdőíves vizsgálatába.

Az időfelhasználásra vonatkozó kérdésblokk kitöltésekor a hallgatóknak az előző „munkanapjuk”-ra vonatkoztatva kellett válaszolniuk arra a kérdésre, hogy fordítottak-e időt az adott tevékenységek végzésére, és ha igen, akkor pontosan mennyi is volt ez. A lekérdezés során tehát az úgynevezett „t-1 nap”-technikáját alkalmaztuk. Ez a módszer, ahogyan azt a korábbi fejezetekben már bemutattuk, igen komoly múltra tekint vissza az időmérleg-vizsgálatok történetében.¹¹⁶ A kapott

¹¹⁴ Erre a nem túl pontos megfogalmazásra a kreditrendszer miatt van szükség, melyben gyakran a hallgató maga sem tudja, hogy tulajdonképpen hányadik évfolyamra is jár.

¹¹⁵ Mindezen okok miatt mintánk talán kicsit talán eltorzult azon hallgatók irányába, akik látogatják az előadásokat, de ezt egyrészt nem tekintettük feltételnek, másrészt egyéni adatokhoz – postai úton történő megkereséshez – nem juthattunk volna hozzá a személyiségi jogok védelme miatt.

¹¹⁶ A tegnap-interjúk technikája is – amely már a huszadik század első felében is használatos volt – ezzel a módszerrel dolgozott.

eredmények tehát csupán a hétköznapiakra vonatkoztathatóak, valamint az elemzés során azt sem szabad elfelejtenünk, hogy a kapott adatok becslések, amelyeket a szubjektív tényezők is torzíthatnak.¹¹⁷ A kutatás során sajnos nem állt módunkban elkülöníteni az elődleges, illetve a másodlagos tevékenységeket sem – de talán egy jövőbeli, az időfelhasználásra fókuszáló lekérdezés során erre is nyílik majd alkalmunk.

A lekérdezés során a következő tevékenységek időráfordításait kellett a hallgatóknak megbecsülniük: alvás, étkezés, testi higiénia, passzív pihenés, órán való részvétel, órán túli tanulás, önképzés, kereső tevékenység, háztartás, közlekedés, vásárlás, olvasás, televíziózás, zenehallgatás, számítógép-használat (internet nélkül), internet, társas élet, illetve hobbi (Függelék, 3. ábra). Az egyes tevékenységek kiválasztása során törekedtünk arra, hogy a felsorolás illeszkedjen a KSH életmód- és időmérleg-vizsgálataihoz (pl. alvás, étkezés, higiénia, passzív pihenés, önképzés, közlekedés, televíziózás, hobbi, olvasás). A munka-jellegű tevékenységek, valamint a háztartási munkák a már említett kutatásban ugyan árnyaltabban szerepelnek (pl. jövedelem-kiegészítés, önkéntes munka stb., illetve az egyes háztartási munkák felsorolása), de az összesített kategóriák lényegükben hasonlóknak tekinthetők.¹¹⁸ A tanulás esetében azonban a Regionális Egyetem Kutatócsoport bontása részletesebb, hiszen ezen a tevékenységcsoporton belül három lehetőséget kínál (órán való részvétel, órán kívüli tanulás, illetve önképzés) – ezek a tevékenységek képezik ugyanis a hallgatói életmód egyik legfontosabb részét. Mindenképpen kiemelésre érdemes az a tény is, hogy még a KSH utolsó időmérleg-vizsgálatában sem szerepel a számítógép-használat, valamint az internetezés – igaz, 1999-ben ez még nem

¹¹⁷ Egy korábbi, 2003-ban történt lekérdezés során, az elsőévesek körében folytatott vizsgálat is tartalmazott hasonló, az időfelhasználást feltérképező kérdésblokkot, a két adatbázis összevetése azonban számos nehézséget vet fel. A legnagyobb problémát az képezi, hogy a két vizsgálat során a kérdőívekben szereplő tevékenységek sora, valamint a kérdés megfogalmazása is eltért egymástól, így az összehasonlítás lehetőségei meglehetősen korlátozottak. A változtatást azért láttuk szükségesnek, mivel a 2003-as vizsgálat kérdésfeltevése nagyobb teret adott a szubjektív ítéleteknek (egy átlagos napon mennyi időt tölt el az adott tevékenységgel), míg az előző „munkanapra” vonatkozó adatok, amelyek a 2005-ös adatbázisban szerepelnek, pontosabb képet nyújthatnak. A 2003-ban felsorolt tevékenységek a következők voltak: alvás, tömegközlekedés, vásárlás, olvasás, tanulás, sport, tévé-videó, rádióhallgatás, internet, zenehallgatás, szórakozás, munka, házimunka. A 2005-ös vizsgálat esetén ezt a tevékenység-listát is megváltoztattuk. A két kutatás eredményeinek összehasonlítását lásd a későbbiekben. (A 2003-as adatbázis időfelhasználással kapcsolatos kérdésblokkjának elemzéseit lásd bővebben: Bocsi 2005a, Bocsi 2005b, Bocsi 2006)

¹¹⁸ Ezek a tevékenységek a hallgatói populáció esetében kevésbé hangsúlyosak.

számított releváns tevékenységnek. Napjainkra azonban mindezek a diákok életformájának egyik meghatározó jellegzetességévé váltak – ezek feltérképezése tehát mindenképpen kikerülhetetlennek látszott.¹¹⁹

Az elemzések során természetesen az egyes tevékenységek nem szerepelnek azonos súllyal. Azok az estek, ahol az időráfordítások területén komolyabb (egyes esetekben kétszeres vagy háromszoros) eltérések tapasztalhatók, természetesen nagyobb figyelmet kapnak – ez elmondható például az olvasásról vagy az internet-használatról, de nem jellemzi például az étkezést vagy a testi higiéniát.

A különböző tevékenységek árnyaltabb vizsgálatát teszi lehetővé a már a korábbiakban ismertetett, A, B, és C-táblák technikája is – amelyek egyrészt a tevékenységeket végzők arányait, másrészt pedig ez utóbbi csoport tényleges időráfordításait szemléltetik.¹²⁰

6.4. Az elemzésbe bevont független változók bemutatása

Az adatbázis vizsgálatában az elemzésbe bevont változók egy része illeszkedik az időmérleg-kutatások során felhasználtakkal – az ezek feltérképezésére irányuló kérdések ugyanis szerepelnek a Regionális Egyetem Kutatócsoport 2005-ös kérdőívében. Ide sorolható például a nem, valamint a településtípus változója.¹²¹ Mivel az iskolai végzettség alapján való kategorizálás – hallgatókról révén szó – értelmetlen lenne, ezt a változót a szülőkre vonatkoztatva vizsgáljuk, külön az édesanya és az édesapa esetében.¹²² Így megkülönböztethetők válnak a leendő elsőgenerációs értelmiségiek, akiknek az otthonról hozott értékei, viselkedésbeli attitűdjei minden bizonnyal eltérnek azoktól, akiknek a szülei diplomával

¹¹⁹ A számítógép-használatnak, valamint az internetezésnek más független változókkal való kapcsolata (például az egyetemi-főiskolai karok beosztásával) éppen ezért képezik az elemzés egyik kitüntetett terepét.

¹²⁰ A „C” tábla két tevékenységet, az alvást, és a higiéniát már nem tartalmazza, hiszen ezekben az esetekben nem volt értelme végzési arányokat képezni.

¹²¹ Ez utóbbi a következő válaszlehetőségekkel írható le: főváros vagy megyeszékhely, kisebb város, falu és tanya. A fővárosiak aránya a mintában meglehetősen alacsony volt, így – a KSH eljárásaival ellentétesen – itt további bontást nem láttunk szükségesnek.

¹²² Itt a válaszlehetőségek a következők voltak: 8 általános vagy kevesebb, szakmunkásképző vagy szakiskola, szakközépiskola vagy technikum, gimnázium, főiskola, egyetem. Ezeket az elemzés során három kategóriába vonatuk össze, egy alacsony végzettségű, egy gimnáziumot végzett, illetve egy diplomás csoportba. Volt azonban olyan eset, ahol szignifikáns összefüggés az összevont változók esetén nem állt fenn, a részletesebb attribútumok esetében azonban igen.

rendelkezőknek.¹²³ Az anyagi helyzet felmérésére is történik kísérlet – itt a családban rendelkezésre álló tartós fogyasztási cikkek alapján különítettük el az egyes csoportokat¹²⁴ - tehát egy magas, egy közepes és egy alacsony gazdasági tőkével rendelkező csoportot.

A család kulturális tőkéjét felmérő kérdésekből egy index segítségével különítettünk el három kategóriát (magas, közepes, illetve alacsony kulturális tőkével bíró hallgatók).¹²⁵

Az időmérleg-vizsgálatok során kimutatható, hogy az időfelhasználásra igen komoly hatással van a megkérdezettek családjának nagysága, illetve az, hogy a szülő a gyermekeit egyedül neveli-e. Ezeknek a hallgatóknak a leválasztására a vizsgálat során sajnos nem nyílt lehetőségünk, mivel a mintának elenyésző százalékát alkották a házas, vagy gyermekekkel rendelkező hallgatók – és ez lehetetlenné tette az időfelhasználásuk statisztikai elemzését.

Az elemzésbe bevont változók egy másik csoportját azok alkotják, amelyek alapvetően befolyásolják a hallgatók életmódját, de az országos vizsgálatokban nem szerepelnek, hiszen használatuk a társadalom egészére nézve irreleváns lenne. Itt talán a legnagyobb hangsúlyt az egyetemi-főiskolai karok szerinti felosztás kapja. A disszertáció egyik korábbi fejezetében már idézett, a Lüdtke nevéhez fűződő vizsgálat bizonyítja, hogy ez az időszociológia szempontjából jelentős különbségeket produkál a hallgatók esetében - például a megelégedettség vagy a racionális időkezelés területén (Lüdtke 2005). Szintén kiemelkedő fontosságú a hallgatók életmódjában az évközi tartózkodási hely változója: egy saját lakással bíró diák ugyanis más kötelezettségekkel és lehetőségekkel bír, mint például egy kollégista, vagy az, aki a

¹²³ Ide kapcsolható a késleltetett kielégülés elmélete is. Mint azt korábban már ismertettük, többen vélik úgy, hogy ez a magatartás és mentalitás a karrier-mobilitásnak a kulcsa. Ez – a felsőoktatási hallgatók esetében – nagyobb, a tanulásba fektetett erőfeszítéseket igényel.

¹²⁴ A felsorolt javak a következők voltak: saját lakás, nyaraló, telek, családi ház, számítógép, cd-lejátszó, hifi, mobiltelefon, dvd-lejátszó, autó. A felkínált válaszlehetőségek pedig: nincs a családban, egy van, több is van.

¹²⁵ Az indexet a következő kérdések alapján készítettük: a szülők és a megkérdezett olvasási szokásai, a szülők iskolai végzettsége, az objektív kulturális tőke mutatói (családi könyvtár nagysága, festmények, lexikonok, komoly zenei cd-k és albumok, valamint idegen nyelvű könyvek megléte).

szüleivel együtt él. Az elemzés során tehát a tartózkodási helynek az időfelhasználásra gyakorolt hatását is kiemelt figyelemmel kezeljük.¹²⁶

A szabadidős szokásokat feltérképező kérdésblokk alapján (amely nagymértékben támaszkodott a Füstös vizsgálataiban szereplő kérdéssorra, és amit csupán a számítógép-használatra vonatkozó kérésekkel egészítettünk ki - Függelék, 4. ábra) szintén az index-készítés eszközével alakítottunk ki két eltérő orientációs típust. Ezek a Hunyadi Zsuzsa által is használt kategóriákra épülnek (vö. Hunyadi, 2005), tehát az elemzések során egy klasszikus, illetve egy modern szabadidő felhasználással jellemezhető csoportot választottunk le.¹²⁷ Az egyes tevékenységek időráfordításait a tehát a szabadidős szokásuk tükrében is megvizsgáltuk.

A teljes kérdőívet a Függelék 89. ábrája tartalmazza.

Az elemzés során a becsült időráfordítások átlagain túl a variancia-analízis szignifikancia-szintjeit, valamint bizonyos tevékenységek esetében az eloszlások milyenségét is figyelembe vettük, bár a vizsgálatnak nem ez utóbbi technika képezte a központi részét. (A legtöbb időmérleg-kutatásban ezek a mutatók gyakran nem is szerepelnek.) Egyes esetekben nyílik mód az országos életmód- és időmérleg-vizsgálatokon belül a „tanulók” adatsoraival való összevetésre – például olyan tevékenységek esetében, mint az olvasás, önképzés vagy a tanulás. A lekérdezések eltérései miatt azonban nem erre, hanem a független változók okozta eltérésekre helyeztük inkább az elemzés hangsúlyát.

A statisztikai elemzések egy másik részét az egyes tevékenységek tényleges időráfordításainak korrelációs elemzése képezi – itt nyílik majd mód arra, hogy az ezek együtt járását vagy negatív irányú kapcsolatát részletesebben is megvizsgáljuk.

A felhasznált statisztikai módszerek egy része tehát túlmutat a bevett időmérleg-vizsgálatok metodológiáján, az alapok azonban szorosan illeszkednek a KSH kutatásaihoz. Az eltérés azonban – véleményünk szerint – leginkább az

¹²⁶ Ennek a változónak a lehetséges válaszlehetőségei a következők voltak: kollégista, helybeli, bejáró, albérlő vagy saját lakással rendelkező hallgató.

¹²⁷ A klasszikus szabadidő indexét a magaskultúrához köthető tevékenységekből alakítottuk ki, míg a modern szabadidős szokások „gerincét” a számítógép-használatához kötődő különböző tevékenységek adják. (A részletesebb leírást a következő fejezet tartalmazza.)

elemzésbe bevont változók esetében megfogható, valamint a vizsgált populáció sajátos jellegében.

6.5. A kutatás hipotézisei

Jelen kutatás esetében a következő előfeltevések megfogalmazására került sor:

1. A hallgatók életmódját befolyásoló tényezők (egyetemi-főiskolai karok szerinti beosztás,¹²⁸ tartózkodási hely típusa), amelyek szervezeti keretekhez kapcsolódnak, legalább olyan mértékben befolyásolják az időfelhasználást, mint a diákok alapvető szocio-kulturális mutatói (településtípus, kulturális tőke, anyagi tőke, szülők iskolai végzettsége).
2. Evidenciaként értelmezhető, hogy a hallgatói életmód során a nemek a legtöbb tevékenység területén eltérő időkezelési stratégiákat valósítanak meg (vö. a magyarországi időmérleg-vizsgálatok korábban ismertetett eredményeivel) – hipotézisünk alapján azonban az jelen kutatásban kapott eltérések nem teljesen feleltethetők meg a KSH tanuló csoportja esetén tapasztaltakkal (ahol a középiskolások és felsőoktatásban tanuló hallgatók időráfordításait összevonva elemzik).¹²⁹
3. Az alapvető szocio-kulturális mutatókon kívül az ún. szabadidő-orientációs típusok is (klasszikus, illetve modern szabadidő-felhasználás) jelentős mértékben rányomják bélyegüket a hallgatók időfelhasználására – ugyanakkor feltételezzük, hogy ez a jelenség nem csak azoknak a tevékenységeknek a területein tapasztalható, amelyeket az indexek kialakításakor felhasználtunk, vagy amelyek azokhoz szorosabban kapcsolódnak (például olvasás, számítógép-használat, illetve internet-használat).
4. Egy, a többitől kicsit elkülönülő előfeltevésünk ugyanakkor arra vonatkozik, hogy a 2005-ben kapott eredmények bizonyos eltéréseket

¹²⁸ Itt természetesen nem hagyhatjuk figyelmen kívül azt a tényt, hogy az egyetemi-főiskolai karok közötti választásokat igen összetett hatások alakítják – például a szülők iskolai végzettsége, foglalkozási típusa stb.

¹²⁹ Az összehasonlítás alapját az 1999/2000-es idő- és életmódvizsgálat összesített időráfordításai képezik.

mutatnak a 2003-as adatbázishoz viszonyítva. Mivel az előző kutatás végzés előtt álló, az utóbbi pedig első éves hallgatók körében zajlott, azt a hipotézist fogalmaztuk meg, hogy a felsőoktatásban eltöltött évek befolyásolják az időfelhasználást befolyásoló tényezők rendszerét – tehát bizonyos területeken eltüntethetik az időfelhasználásban is megnyilvánuló hátrányokat (pl. szülők iskolai végzettsége, településtípus vagy a tőkefajták esetében).

Az időráfordítások és a hipotézisek vizsgálata előtt azonban az elemzésben felhasznált változók alapján sort kell keríteni a minta jellemzésére – hiszen a időráfordítások differenciáinak vizsgálatakor az egyes változók közötti kapcsolatok jelentős magyarázó erővel bírhatnak.

7. Az első éves hallgatók időfelhasználásának jellemzése

Mivel egyik hipotézisünk a két – tehát a 2003-as és a 2005-ös – minta összevetésére vonatkozott, ezért röviden ismertetnünk kell az előző kutatás időmérleg-blokkjának legfontosabb eredményeit. Még egyszer le kell szögeznünk azonban, hogy az eltérő megfogalmazás¹³⁰ és tevékenységi sor¹³¹ miatt az elemzés hangsúlya arra helyeződik, hogy mely változók között húzódik szignifikáns kapcsolat, nem pedig az időtartamok percre pontos összevetésére. A vizsgálat alapját a Regionális Egyetem Kutatócsoport által 2003-ban lekérdezett közel 1600 fős első éves hallgatói minta képezi. A diákok a „Partium” területének felsőoktatási intézményeiben tanultak – a két vizsgálat során tehát a megkeresett intézmények köre lefedte egymást. A legjelentősebb különbség talán leginkább abban ragadható meg, hogy az első alkalommal a lekérdezéseket a beiratkozások alkalmával bonyolítottuk le – így az egyetemi-főiskolai évek a hatásukat még nem egyáltalán nem fejthették ki. A kapott eredmények tehát a hallgatók otthonról hozott szocio-kulturális különbségeit modellezik. Természetesen az itt szereplő fejezet csupán összefoglalása az adatbázis kérdésein alapuló és az időfelhasználás témakörében már megszületett írásoknak. Lényeges azt is megemlítenünk, hogy a disszertáció terjedelmi korlátai miatt a hipotézisek vizsgálata csupán az „A” tábla, tehát az összesített időráfordítások alapján történik (az eredményekről bővebben: Bocsi 2005a, Bocsi 2005b, Bocsi 2006). Az összehasonlítás nem terjed ki a szabadidő-orientációs típusokra, mivel ez a kérdésblokk a 2003-as vizsgálatban még nem szerepelt.

A minta egészének időfelhasználását a legfontosabb tevékenységek napi átlagos megbecsült időráfordításai alkotják (8. táblázat). Az 1999-2000-es időmérleg-vizsgálatok eredményeivel összevetve az első évfolyamos hallgatók adatsorának vizsgálatakor mindenképpen ki kell emelni az olvasás (66 perc) és a sportolás (45 perc) magas értékeit. Jóval elmarad azonban a magyar társadalom átlagától a tévénézés-videózás napi időráfordítása (87 perc). A munkaerőpiacra való részleges vagy teljes bekapcsolódást a napi 41 munkára fordított perc jelzi.

¹³⁰ 2003-ban a kérdések egy átlagos munkanap esetén megvalósuló időfelhasználásra irányult, 2005-ben azonban a már bemutatott „t-1 nap” technikáját használtuk.

¹³¹ 2003-ban például a tanulással, valamint a számítógép-használattal összefüggő tevékenységeket nem bontottuk tovább.

8. táblázat Tevékenységek napi időráfordítása a 2003-as adatbázis alapján, „A” tábla (percben megadva)

	átlag	szórás	elemszám
Alvás	452	137,90	1514
Tömegközlekedés	60	58,56	1451
Vásárlás	40	41,90	1453
Olvasás	66	65,30	1456
Tanulás	156	116,06	1453
Sport	45	79,81	1455
Tévé-videó	87	90,87	1380
Rádióhallgatás	65	65,79	1372
Internet	43	58,59	1414
Zenehallgatás	109	113,22	1409
Szórakozás	129	113,88	1397
Munka	41	110,39	1329
Házimunka	72	78,75	1437

A KSH 1999-2000-es „tanuló” csoportjához viszonyítva (ebbe a középiskolás diákok is beletartoznak) a kapott eredmények esetén magasnak tekinthető a fizetett munka, a háztartási munka és a vásárlás időráfordítása, míg a tanulás, a tömegközlekedés, és az alvás alacsonyabbnak.

A megkérdezett hallgatók neme a tevékenységek nagy részével kapcsolatot mutatott. Kivételt ez alól az alvás, a tömegközlekedés, és tévézés-videózás, a zene, a szórakozás és munka változója képez (9. táblázat). A lányok jelentősen - és szignifikánsan - több időt fordítanak vásárlásra, olvasásra, tanulásra, rádióhallgatásra és házimunkára, míg a fiúk esetében ez a sportolásról és az internetezésről mondható el.

9. táblázat A nemek eltérő időfelhasználása a 2003-as adatbázis alapján, „A” tábla (percben megadva)

	fiúk	lányok	sig.
Alvás	446	453	,201
Tömegközlekedés	57	60	,505
Vásárlás	26	46	,000
Olvasás	56	71	,001
Tanulás	129	170	,000
Sport	68	33	,000
Tévé-videó	89	87	,202
Rádióhallgatás	44	76	,036
Internet	54	38	,001
Zenehallgatás	128	101	,602
Szórakozás	145	121	,198
Munka	42	39	,162
Házimunka	61	78	,000

Az egyetemi-főiskolai kar változója az átlagos időfelhasználás szinte minden elemével igen szoros összefüggést mutatott (Függelék, 5. ábra) - kivételt ez alól csupán a rádióhallgatás és a munka képez. Az egyes tevékenységek karonkénti időráfordításai eltérő mintázatokat rajzolnak ki, néhol pedig az egyes értékek között többszörös eltérés is tapasztalható. Ilyen például az olvasás (BTK – Orvosi Kar), az internet (Műszaki Főiskolai Kar – Beregszász) vagy a szórakozás (Műszaki Főiskolai Kar – Orvosi Kar) kategóriája. A vizsgálat alapján kijelenthető, hogy a kötetlenebb, tanulással nem összefüggő tevékenységek az Orvosi Karon szorúlnak leginkább háttérbe, míg a Műszaki Főiskolai Karon és a TTK-n a leghangsúlyosabban vannak jelen.

Szélsőséges értéként ki lehet emelni az orvostanhallgatók alvásra (364 perc), a bölcsészek olvasásra (91 perc), a Kárpátalján élők tévézésre-videózásra (108 perc), a műszaki főiskolások szórakozásra (182 perc) fordított becsült idejét. A kiugró időráfordítások (mind a két irányban) fokozottabban jellemzik az egyetemi karokat (kivétel az Agrártudományi Kar és a BTK), a PKE hallgatóit, valamint a Műszaki Főiskolai Kart.

A szülők iskolai végzettsége az egyes tevékenységek jelentős részét befolyásolta: az anya végzettsége a 13 tevékenységből három (tanulás, sport, házimunka), az édesapáé pedig hat esetben (tömegközlekedés, olvasás, sport,

internet, házimunka) mutatott szignifikáns kapcsolatot (10. táblázat). (A következő táblázatokban már csak a szignifikáns összefüggéseket közöljük.)

10. táblázat A szülők iskolai végzettségének és a magyarázott tevékenységeknek a kapcsolata (percben megadva)

Édesapa iskolai végzettsége	tömegközl.	tanulás	sport	internet	házimunka
8 általános osztály, vagy kevesebb	72	184	29	31	80
Szaktanulmányképző, szakiskola	67	165	39	38	84
Szakközépiskola, technikum	54	148	41	39	70
Gimnázium	59	172	49	51	68
Főiskola	54	158	52	60	65
Egyetem	55	140	58	47	65
Átlag	60	156	45	43	72

Édesanya iskolai végzettsége	tanulás	sport	házimunka
8 általános osztály, vagy kevesebb	155	35	82
Szaktanulmányképző, szakiskola	173	36	89
Szakközépiskola, technikum	153	41	69
Gimnázium	166	45	69
Főiskola	151	54	70
Egyetem	140	54	64
Átlag	156	45	72

A szülők iskolai végzettségével olyan esetekben nem volt kimutatható összefüggés, mint például a tévénézés-videó nézés, a munka, vagy pedig a szórakozás óráiban-percekben becsült hossza. Érdekes kapcsolat található viszont a tanulásra fordított becsült idő vizsgálatakor: minél magasabb az édesapa iskolai végzettsége, annál kevesebb az erre fordított időtartam.¹³²

A településtípus változója a tömegközlekedésre, a tanulásra, a sportra, az internetre és a házimunkára fordított idővel mutat kapcsolatot (11. táblázat). A

¹³² A legmagasabb munkára fordított időtartamok a 2005-ös adatbázisban is a legalacsonyabban iskolázott hallgatók esetében fog kiugró értékeket mutatni. Ennek az összefüggésnek a pontosabb megragadásához további változók bevonása volna szükséges. Érdemes volna ezen kívül azt is megvizsgálni, hogy mindez milyen mértékben jelenik meg a tanulói teljesítményekben, vagy csupán a képzetlenebb szülők gyermekeinek a hátrányosabb helyzetét jelzi abban az esetben, ha azok hasonló eredményességi szintet szeretnének felmutatni.

tanulásra és a házimunkára és fordított percek-órákat a falvakban lakók becsülték a legmagasabbra, míg a megyeszékhelyeken élők esetében ennek az ellentéte figyelhető meg. A sport és az internet viszont – alátámasztva az infrastrukturális és más egyenlőtlenségeket - a nagyvárosokban jelenik meg a leghangsúlyosabban.

11. táblázat A település változó és a magyarázott tevékenységek kapcsolata (percben megadva)

	tömegközl.	tanulás	sport	internet	házimunka
Megyeszékhely	63	141	51	51	65
Kisebb város	49	163	46	43	67
Falu-tanya	66	169	39	36	89
Átlag	69	157	45	43	74

A tartózkodási hely változója a 13 tevékenységből mindössze négy esetben nem mutatott szignifikáns összefüggést (alvás, internet, zenehallgatás, szórakozás) (12. táblázat). A saját lakással rendelkezők esetében fokozottabban jelennek meg a szabadidővel kapcsolatba hozható tevékenységek (sport, tévénézés-videózás, rádióhallgatás), valamint a házimunkára és a munkára fordított időtartamok, míg kollégistáknál a tanulás és az olvasás magasabb értékei figyelhetők meg. A bejáró diákok életében a kötetlenebb tevékenységek szorúlnak háttérbe a tömegközlekedés rovására.

12. táblázat A tartózkodási hely és a magyarázott tevékenységek kapcsolata (percben megadva)

	tömegközl.	vásárlás	olvasás	tanulás	sport
Kollégium	49	43	76	173	42
Helybeli	61	32	58	132	54
Bejáró	91	33	59	149	38
Albérlet	52	44	68	168	43
Saját lakás	50	51	64	154	53
Átlag	59	39	66	158	45

	tévé-videó	rádióhall.	munka	házimunka
Kollégium	79	83	34	75
Helybeli	93	53	41	57
Bejáró	97	44	43	89
Albérlet	86	69	31	71
Saját lakás	97	86	84	94
Átlag	88	66	39	73

A kérdőívben a család bevételeinek nagyságára vonatkozó kérdések nem szerepeltek – így a gazdasági tőke változójának kialakítására egy olyan kérdésblokkot használtunk fel, amely a háztartások felszereltségét vizsgálta (saját lakás, családi ház, nyaraló, telek, dvd, mosogatógép, számítógép, mobiltelefon, stb). A kulturális tőke indexét pedig a szülők iskolai végzettségéből és olvasási szokásaiból, valamint a megkérdezett magaskultúrára irányuló tevékenységeiből (színházba-, hangversenyre-, komolyzenei koncertre- illetve könyvtárba járás gyakorisága), illetve az olvasási szokásaiból képeztük. A két tőkefajta indexértékeiből ezután három kategóriát alakítottunk ki – a magas, a közepes és az alacsony indexértékeket felmutató hallgatók csoportjait. Ezeknek az időfelhasználásra gyakorolt hatását a Függelék 6-7. ábrája ismerteti.

A gazdasági tőke szignifikáns kapcsolatot mutat az olvasás, a tanulás, a sport, valamint a zenehallgatás és a szórakozás időtartamaival. A tevékenységek hossza a gazdasági tőke indexértékeivel növekszik a tanulás és a házimunka esetében, ezzel ellentétes irányú kapcsolatot pedig a szórakozás és a sport kapcsán találunk. A táblázatból leolvasható, hogy olvasásra a közepes, zenehallgatásra pedig az alacsony kategóriába sorolt diákok szánnak a legkevesebb időt.

A kulturális tőke az olvasással, a televízió-nézéssel és a sporttal mutat szoros kapcsolatot. Az olvasás és a sport időtartamai a kulturális tőkével párhuzamosan emelkednek, a televízió nézésének hossza pedig ezzel ellentétes irányú összefüggést produkál. Kiemelésre érdemes az a tény, hogy az olvasásra fordított órák-percek hossza mind a két tőkefajta meglétével párhuzamosan növekszik, a sportolással töltött időráfordítások azonban ehhez képest éppen ellentétes módon viselkednek.

A hallgatók tevékenységeinek időtartamát a legtöbb alapvető változó erősen befolyásolta – az egyetemi-főiskolai karokra, a nemek szerinti megoszlásra, a település és a lakóhely típusára, valamint a gazdasági tőkére ez a kijelentés mindenképpen igaznak tekinthető. Az édesanya iskolai végzettsége, valamint a kulturális tőke azonban mindössze három területen mutatott szignifikáns kapcsolatot – ezek hatása tehát a felsőoktatásba belépő diákok életmódjának esetében mérsékeltebbnek tekinthető.

Még egyszer le kell szögeznünk, hogy jelen fejezet a 2003-as kérdőívben szereplő, és az időmérleg-vizsgálatokhoz kapcsolható kérdésblokknak csupán egy

felületes elemzését tartalmazta.¹³³ Ennek okát leginkább az képezi, hogy az empirikus rész legnagyobb hangsúllyal a végzés előtt álló hallgatók életmódjának vizsgálatára irányul – a negyedik hipotézis miatt azonban, amely a magyarázó változók rendszerében egyfajta elmozdulást feltételez, ezeket az összefüggéseket is fel kellett vázolnunk.

¹³³ Mindenképpen kiemelésre érdemes tény, hogy nem csak az elemzések bővebb bemutatására nincsen most lehetőségünk, de az adatbázis, valamint a felhasznált a kérdésblokkok jellemzésére sem. Azt is meg kell jegyeznünk, hogy a gazdasági és a kulturális tőke indexét a 2005-ben használt eljáráshoz hasonlóan képeztük, bár az erre irányuló kérdések nem pontosan fedték le egymást.

8. A végzés előtt álló hallgatók időmérlegének vizsgálata

8.1. A minta bemutatása

8.1.1. Az elemzésben felhasznált változók alapmegoszlása

A lekérdezés – ahogyan az előző fejezetekben arról már volt szó – a Partium területén megtalálható egyetemi-főiskolai karok végzés előtt álló hallgatóinak a 952 fős mintáját érintette. Az elemzés egyik legfontosabb szempontja a karok szerinti megoszlás volt – az erre való reprezentativitás miatt azonban a konzervatórium diákjai közül csupán négy főt kerestünk meg a kérdőíveinkkel. A felhasznált statisztikai módszerek miatt kellett tehát úgy döntenünk, hogy ezeket a hallgatókat kiemeljük a mintából.

Kiemelt hangsúllyal szerepel a kutatásban a nem, valamint az egyetemi-főiskolai karok változója. A végzés előtt álló diákok esetében a lányok 66,7, míg a fiúk 33,3 %-kal képviseltették magukat – a lányok dominanciája tehát a térségben az országos átlagtól is markánsabban jelentkezik (Fényes-Pusztai 2006).¹³⁴ A minta egyetemi-főiskolai karok szerinti összetételét a Függelék 8. ábrája szemlélteti.

A településtípus szerinti megoszlást egy összevont változó segítségével vontuk be az elemzésbe. A főváros a megyeszékhelyekkel, a falvak a tanyákkal együtt képeztek azonos attribútumokat, valamint megkülönböztettük a kisebb város kategóriáját. Ezzel a megközelítéssel a hallgatók 36,6%-ának állandó lakóhelye a fővárosban vagy megyeszékhelyeken található, míg 35,3% kisebb városból, 28,1% pedig falvakból vagy tanyákról érkezett. Az ország népességéhez viszonyítva tehát leszögezhetjük, hogy a városi lakosok felülreprezentáltak a térség hallgatói populációjában.

A minta lakóhely szerinti megoszlása során a következő eloszlást kaptuk: a hallgatók 31,8%-a kollégista, 16,1% bejáró, 26%-uk albérletben él, 20,7% helybeli és a szüleivel lakik együtt, saját lakással pedig 5,3% rendelkezik.

A szülők iskolai végzettségének változóját hat attribútummal fedtük le. Ezek a következők voltak: nyolc általános vagy attól kevesebb, szakmunkásképző vagy szakiskolai végzettség, szakközépiskola és technikum, gimnázium, főiskolai,

¹³⁴ Ennek okát a szerzők főként a régió speciális képzési szerkezetében látják.

valamint egyetemi diploma. A kapott eredmények természetesen eltérnek az édesapák és az édesanyák esetében (13. táblázat).

13. táblázat Szülők iskolai végzettsége százalékos megoszlásban

	Édesapa	Édesanya
8 általános vagy kevesebb	3,3	4,8
Szakmunkásképző, szakiskola	26,5	15,6
Szakközépiskola, technikum	33,1	23,9
Gimnázium	9,1	22,6
Főiskolai diploma	13,3	22,6
Egyetemi diploma	14,7	10,4
Összes	100	100
Elemszám	904	915

A százalékos megoszlások annyiban megegyeznek a középkorú népesség esetén tapasztalható országos eloszlásokkal, hogy a legalacsonyabb iskolai végzettség, valamint a gimnáziumi érettségi és a főiskolai diploma esetén az édesanyák felülreprezentáltak, míg a szakmunkásképző-szakiskola, a szakközépiskola-technikum, illetve az egyetemi végzettség esetében az édesapák képviseltetik magukat nagyobb arányban. A diplomás apák százalékos aránya 28%, az édesanyáké 33% - ez értelemszerűen magasabb a releváns kohorszok esetében tapasztalható arányoktól.

A szabadidős szokások feltérképezésére irányuló kérdésblokk, valamint a kérdőívben szereplő máshol megtalálható kérdések alapján két indexet képeztünk, amelynek elméleti alapjait a Hunyadi Zsuzsa által felvázolt kategóriákra építettük (vö. Hunyadi 2005). Az egyik indexérték a klasszikus szabadidős szokások mérésére irányult (szépirodalom olvasása, művészeti tevékenységek végzése, hangszeres zene, hangverseny- ill. színházlátogatás, könyvtárlátogatás gyakorisága), a másik pedig az ún. modern szabadidős szokásokat mérte (e-mail, chat, számítógépes játék, filmek letöltése, multiplex mozik ill. internet-kávézók, valamint könnyűzenei koncertek

látogatásának gyakorisága). Az indexértékeket ezután úgy vontuk össze, hogy három hasonló nagyságú (kb. 33%-os) csoportot kapjunk.

A gazdasági és a kulturális tőke indexeinek esetében hasonló technikákkal jártunk el, és ezek esetében szintén hármas felosztásokat alakítottunk ki.

8.1.2. Az elemzésben felhasznált változók összefüggései

Az elkövetkezőkben az elemzésben felhasznált változók felhasználásával (leginkább a kereszttáblák technikájának segítségével) írjuk le a minta legfontosabb jellegzetességeit.

A nemek és az egyetemi-főiskolai karok közötti kapcsolat a várt eredményt hozta, hiszen a két változó között szignifikáns összefüggés található. Az egyes karok sajátos nemi arányokkal bírnak (Függelék, 9. ábra). A fiúk 50%-ot meghaladó mértékben csupán a műszaki főiskolai karon vannak jelen (66%), minden más esetben – még a TTK-n is – a lányok képviselnek magasabb arányokat. A fiúk legalacsonyabb részesedésével az egészségügyi főiskolai karon (5%), a pedagógiai főiskolai karon (10%), valamint az orvosi karon (18%) találkozhatunk. Nem rajzolódik ki szignifikáns kapcsolat azonban a nemek, valamint a településtípus, a lakóhely, és a szülők iskolai végzettségének változója között.

Az egyetemi-főiskolai karok szerint érdekes összefüggés található a településtípus (Függelék, 10. ábra), valamint a tartózkodási hely (Függelék, 11. ábra) típusa között. A falusiak-tanyasiak legkisebb mértékben az orvosi karon vannak jelen, ahol arányuk az öt százalékot sem éri el, míg a megyeszékhelyen élők a mintába került hallgatóknak több mint 50%-át teszik ki. Ennek szinte ellentettje a beregszászi főiskola esete, ahol a nagyvárosiak száma elenyésző, míg a falusiak aránya kiugró értéket mutat. A legvárosiasabb hallgatói összetétellel az orvosi, a közgazdasági, és a jogi kar rendelkezik, míg a határon túli intézményekben ennek a fordítottja rajzolódik ki. A határon belül karok közül a falusiak a Nyíregyházi Főiskolán képviseltetik magukat legnagyobb számban. Szembetűnő a debreceni tanítóképző esetében a megyeszékhelyen élők magas aránya is, hiszen ez 50% feletti értéket mutat, ami magasabb a bölcsészek, a TTK-sok, de még az orvosi kar hallgatói esetén megtapasztalt értékektől is.

A lakóhely és az egyetemi főiskola karok közötti kapcsolat esetén kiemelésre érdemes az a tény, hogy a kollégisták aránya a közgazdászok között mutatta a legalacsonyabb (13%), a PKE, valamint a beregszászi hallgatók között pedig a legmagasabb (54, illetve 46%) értékeket.¹³⁵ Saját lakással legtöbbször az egészségügyi főiskola hallgatói közül rendelkeznek (Függelék, 11. ábra).

A szülők iskolai végzettsége is meglehetősen egyenetlenül oszlik meg a különböző karok között. Ha ezeket a változókat három kategóriába vonjuk össze,¹³⁶ akkor a kapott eredmények a következő rajzolatot mutatják (14. táblázat).

14. táblázat A szülők iskolai végzettsége az egyetemi-főiskolai karok szerint (százalék)¹³⁷

	<i>Szülők iskolai végzettsége</i>					
	édesapa			édesanya		
	alacsony	közepes	magas	alacsony	közepes	magas
Agrár	64	5	31	33	26	41
BTK	54	16	29	34	22	45
TTK	54	4	41	36	21	42
Közgazd.	52	10	38	35	13	52
Orvosi	37	15	49	24	27	49
Műszaki	67	8	25	47	27	27
H.bösz.	74	5	21	59	36	5
Eü-i	77	5	18	50	28	22
Jog	39	0	61	17	22	61
Partium	74	17	9	80	13	7
Beregszász	89	3	8	85	3	13
NyF	65	11	24	45	23	32
KFRTF	77	10	13	44	34	22
átlag	63	9	28	44	23	33

A táblázatból kitűnik, hogy a diplomás szülők aránya a közgazdász, az orvosi karra járó, valamint a jogász hallgatók esetében legmagasabb – mind az édesapák, mind pedig az édesanyák esetében. A jogász hallgatók esetében mindkét szülő esetében 61%-os az egyetemi vagy főiskola végzettségük aránya – míg a minta egészében ennek az átlaga 33, illetve 28%. Az egyetemi karokon belül a bölcsész

¹³⁵ Ez minden bizonnyal összefügg a településtípusok szerinti megoszlással is.

¹³⁶ Alacsony: nem érettségizett, közepes: érettségivel rendelkező, magas: diplomával rendelkező szülők.

¹³⁷ A szignifikancia értéke mind a két szülő esetén 0,000. A szülők iskolai végzettsége a nem bontott változóval is szoros kapcsolatot mutat.

apák, illetve az agráros anyák között van a legkevesebb diplomás. Az alacsony iskolai végzettségű szülők sokkal markánsabban jellemzik a főiskolai karokat – különösen pedig a határon túli intézmények hallgatóit.

A településtípus és a szülők iskolai végzettsége közötti kapcsolat szintén érdekes eredményeket hozott, melyeket a 15. táblázat ismertet. A magas iskolai végzettséggel bíró szülők gyermekei felülreprezentáltak a kistelepülésről érkezők esetében, míg a megyeszékhelyeken ennek a fordítottja igaz, hiszen nagyobb számban jelennek meg a felsőoktatási intézményekben (Itt utalunk vissza például a tanítóképző esetére, ahol a szülők iskolai végzettsége szinte a legalacsonyabb a határon belüli intézmények között, míg a megyeszékhelyeken élők aránya igen magas értékeket mutat.)¹³⁸

15. táblázat A szülők iskolai végzettsége és a településtípus közötti kapcsolat (tényleges és várható gyakoriságokkal, sig.: 0,000 mind a két esetben)¹³⁹

		<i>Édesapa</i>			
<i>Településtípus</i>		alacsony	közepes	magas	összes
Falu	tényleges	177	201	187	328
	várható	207	200	158	328
Kisebb város	tényleges	26	33	21	317
	várható	29	28	22	317
Megyeszékhely	tényleges	125	83	43	251
	várható	92	89	70	251
Összes	tényleges	565	80	251	896
	várható	565	80	251	896
		<i>Édesanya</i>			
Falu	tényleges	124	124	154	333
	várható	148	142	113	333
Kisebb város	tényleges	59	97	48	320
	várható	75	72	57	320
Megyeszékhely	tényleges	150	99	52	254
	várható	111	106	84	254
Összes	tényleges	402	204	301	907
	várható	402	204	301	907

A lakóhely és a többi, elemzés során felhasznált változó (nem, szülők iskolai végzettsége) nem mutattak szignifikáns kapcsolatot.

¹³⁸ Ez megerősíti azt a feltevésünket, hogy a nagyvárosi lakosok felsőoktatásba való bekerülésének kevésbé feltétele a szülők diplomája. A kisebb falvakból pedig a kedvező iskolázottsági háttérrel bíró fiatalok képesek a „kiugráásra”.

¹³⁹ A szignifikancia értéke mind a két szülő és a településtípus esetében 0,000.

A gazdasági tőke indexét a tartós fogyasztási javakkal való ellátottságra irányuló kérdésblokk alapján képeztük, és különítettünk el a mintán belül három csoportot (magas, közepes, illetve alacsony gazdasági tőkével rendelkező hallgatókat.) A gazdasági tőke indexének „magas” csoportjában a fiúk felül, a lányok pedig alul vannak reprezentálva, míg az „alacsony” kategóriában ennek a fordítottja igaz (Függelék, 12. ábra).

A gazdasági tőke indexe szorosan összefügg a szülők iskolai végzettségével. Az alacsony iskolai végzettségű szülők esetében – mind az édesapák, mind pedig az édesanyák – sokkal nagyobb az esély arra, hogy a gazdasági tőke indexe a legkisebb értékeket vegye fel, a diplomás szülők gyermekei pedig kimutathatóan kedvezőbb anyagi környezetből érkeznek (Függelék, 13. és 14. ábra).

A legérdekesebb összefüggés azonban a gazdasági helyzet és az egyetemi-főiskolai karok változója között húzódik meg. A tartós fogyasztási javakkal való ellátottság ugyanis igen komoly aránytalanságokat rajzol ki (Függelék, 15. ábra). Legszembetűnőbb talán a határon túli hallgatóknak az ezen a területen tapasztalható hátránya: a beregszászi hallgatóknak mindössze 3, a nagyváradiaknak pedig 14%-a került bele a legkedvezőbb anyagi háttérrel bíró csoportba. Az országhatárokon belül az egészségügyi kar diákjainak mutatói a legkedvezőtlenebbek, míg az agráros és jogász hallgatók anyagi helyzete kimondottan jónak mondható. Érdekes, hogy a gazdasági tőke indexének tekintetében az orvostanhallgatók értékei nem mutatnak magas értékeket, míg a nyíregyházi főiskolások ebben a tekintetben megelőzik a legtöbb határon belüli egyetemi kart. (A gazdasági tőke indexe, valamint a településtípus kereszttáblás elemzése során szignifikáns kapcsolatot nem találtunk.)

A hallgatók családi hátterére vonatkozó kérdésekből állítottuk össze a kulturális tőke indexét (diplomás szülők, magaskultúrához köthető szokások, mint például szépirodalom olvasása és színházba járás, valamint az objektívált kulturális tőke mutatói). A nemek esetében az így képezett index a korábban ismertett gazdasági indexszel ellentétesen viselkedik, hiszen a lányok esetében mutat magasabb értékeket (16. táblázat).¹⁴⁰

¹⁴⁰ vö. Fényes-Pusztai, 2006.

16. táblázat A kulturális tőke indexének és a nemeknek a kapcsolata¹⁴¹

		<i>Kulturális tőke index</i>			
		alacsony	közepes	magas	összes
Fiúk	tényleges	125	99	90	314
	várható	106	109	99	314
Lányok	tényleges	193	230	207	630
	várható	212	220	198	630
Összes	tényleges	318	329	297	944
	várható	318	329	297	944

A településtípusok szerinti megoszlás, valamint a kulturális tőke indexe szignifikáns kapcsolatot mutat – ami azért is érdekes, mert a szülők iskolai végzettsége esetében hasonlót nem tapasztaltunk. Az objektivált mutatókkal és a magaskultúrára irányuló kérdésekkel kiegészítve azonban már megmutatkozik a megyeszékhelyeken élők előnye (Függelék, 16. ábra). Érdeemes megjegyeznünk azt is, hogy a gazdasági tőke indexe nem mutatott kapcsolatot a településtípus változójával.¹⁴²

A kulturális tőke indexének az egyetemi-főiskolai karok szerinti megoszlását a Függelék 17. ábrája szemlélteti. Itt mindenképpen kiemelésre érdemes az a tény, hogy a határon túli intézmények hallgatói – a gazdasági tőkével való ellátottságukhoz hasonlóan ezen a területen is hátrányos helyzetben vannak. Csupán egyetlen kar, a műszaki főiskola az, amely még a beregszászi és a nagyváradai hallgatóktól is kedvezőtlenebb eloszlásokat produkál. (A műszaki főiskolások hallgatóinak 13%, a beregszásziaknak 23%, a nagyváradinak pedig 18%-a tartozik a legmagasabb értékeket elért csoportba.) A magas kulturális miliőből érkezők aránya az orvostanhallgatóknál és a bölcsészeknél a legmagasabb (57%, illetve 54%). Az is megjegyezendő, hogy a bölcsészeknél csupán 13% tartozik a legalsóbb kategóriába. A határon belüli egyetemi karok közül legkedvezőtlenebb a közgazdász hallgatók kulturális indexe – a későbbi, időmérlegeken alapuló elemzések során látni fogjuk,

¹⁴¹ A szignifikancia értéke 0,019.

¹⁴² A szülők iskolai végzettsége a kulturális tőke mutatójának egy részt képezi, így ezeknek a változók kapcsolatának a vizsgálatára értelemszerűen nem kerül sor.

hogy ez a jelenség megfogható az olvasásra fordított rendkívül alacsony időtartamaikban is.¹⁴³

A két tőkefajta megléte egymással is szoros kapcsolatot mutat – a magas kulturális tőkével bíró hallgatók egyúttal nagyobb eséllyel tartoznak a kedvező anyagi körülmények közt élő diákok közé (Függelék, 18. ábra).

A szabadidő eltöltésének szokásai alapján két indexértéket alakítottunk ki, majd a kapott megoszlások segítségével mindkét mutató esetében elkülönítettük a magas, a közepes és az alacsony indexértéket elért hallgatókat.

A klasszikus szabadidő-orientáció számos változóval nem mutat kapcsolatot: ilyen például az édesapa iskolai végzettsége, a településtípus és – nem meglepő módon – a tartózkodási hely típusa. A fiúk és lányok indexértékei azonban jelentős mértékben különböznek egymástól – a keresztátlák alapján ugyanis kijelenthető, hogy a lányok felülreprezentáltak a klasszikus szabadidő-orientációval jellemezhető csoportban (17. táblázat).

17. táblázat A nemek és a klasszikus szabadidő-orientáció kapcsolata (tényleges és várható cellagyakoriságokkal)¹⁴⁴

		<i>Klasszikus szabadidő-orientáció index</i>			
		alacsony	közepes	magas	összes
Fiúk	tényleges	97	133	84	314
	várható	79	141	94	314
Lányok	tényleges	141	290	199	630
	várható	159	282	189	630
Összes	tényleges	238	423	283	944
	várható	238	423	283	944

¹⁴³ Az alacsony gazdasági tőkével, de magas kulturális tőkével rendelkező hallgatók között felülreprezentáltak a lányok és a következő karok: BTK, TTK, Egészségügyi Főiskola, Partium, Beregszász. Alulreprezentáltak a fiúk, az agrárosok, a műszakosok, a hajdúböszörményiek, a jogászok, a nyíregyházi főiskolások, a tanítóképzősök. A magas gazdasági tőkével, de alacsony kulturális tőkével rendelkezők közt a fiúk, az agrárosok, a műszaki kar hallgatói, a tanítóképzősök, valamint kiugró eredménnyel a nyíregyházi hallgatók vannak többségben. Magas gazdasági és magas kulturális tőkével együttesen inkább rendelkeznek a fiúk, a megyeszékhelyeken élők, az agrárosok, a bölcsészek, TTK-sok, közgazdászok, orvostanhallgatók, egészségügyi főiskolások és a jogászok. Az alacsony gazdasági és alacsony kulturális tőke együttesen pedig inkább a lányokra, a falusiakra, a TTK-sokra, az egészségügyi főiskolásokra, a hajdúböszörményi hallgatókra, a határontúliakra, valamint a tanítóképzősökre jellemző.

¹⁴⁴ A szignifikancia értéke a két változó esetében 0,016.

Az édesanya iskola iskolai végzettsége – az édesapa változójával ellentétben – szignifikáns kapcsolatot mutat a klasszikus szabadidő-orientációval. Ez az összefüggés azonban csak akkor rajzolódik ki előttünk, ha az elemzésbe nem az összevont változót emeljük be, hanem meghagyjuk az eredeti attribútumokat (Függelék, 19. ábra). Az eltérés oka talán abban keresendő, hogy jelentős különbség rajzolódik ki a főiskolai és az egyetemi végzettséggel bíró édesanyák esetében – míg az előző csoportban alulreprezentáltak a magas indexértéket elérő hallgatók, addig az egyetemi végzettség a klasszikus szabadidő eltöltési módokat valószínűsíti. Szintén figyelemre méltó az is, hogy a nyolc általános iskolát vagy kevesebbet végzett édesanyák között a magas indexértéket kapott hallgatók aránya alig marad el az egyetemi végzettségű édesanyák gyermekeinek arányától.

A kulturális tőkének az egyetemi főiskolai karokkal való összevetése esetében is jelentős – szignifikáns – eltérések tapasztalhatóak (Függelék, 20. ábra). Míg a közgazdászok között a magas indexértékekkel bíró hallgatók aránya elenyésző – mindössze 3%-os – addig a bölcsészek kiugró eredményekkel rendelkeznek (4% alacsony, 57% pedig magas indexértéket ért el). A határon túli karok hallgatói is kedvező mutatókat produkálnak – talán azért, mert ebben az összevont változóban az objektivált kulturális tőke elemei, valamint a szülők iskolai végzettsége nem szerepel. Az agrártudományi, a műszaki, valamint az egészségügyi főiskolai kar hallgatói messze elmaradnak a nagyváradi és beregszászi diákoktól, sőt, még a tanítóképzősök és a nyíregyházi főiskolások indexértékeitől is.

8.1.3. A klasszikus és a modern szabadidő-orientáció változójának bemutatása

A klasszikus szabadidő eltöltési szokások talán a legérdekesebb kapcsolatot a gazdasági tőke meglétével mutatják. Minél magasabb ugyanis a hallgatók gazdasági tőkéjének indexértéke, annál kevésbé jellemző a klasszikus szabadidő-orientáció megléte. A legkedvezőbb anyagi helyzetben lévő diákok több mint 30%-a került ugyanis az alacsony értékeket felmutató csoportba, míg a legszegényebbek esetében ez az arány mindössze 18% (Függelék, 21. ábra).

A modern szabadidő-orientáció indexe nem mutat kapcsolatot a tartózkodási hellyel, az édesapa iskolai végzettségével valamint a településtípussal. A magas értékekkel bíró csoport esetében viszont felülreprezentáltak a fiúk (Függelék, 22.

ábra), a magas gazdasági tőkével (Függelék, 23. ábra),¹⁴⁵ valamint magas kulturális tőkével (Függelék, 24. ábra) bíró hallgatók, illetve azok, akiknek az édesanyja gimnáziumot végzett vagy diplomával rendelkezik (Függelék, 25. ábra). Ez utóbbi szintén arra utal, hogy a magas kulturális miliőből származó diákok nemhogy elzárkóznának a számítógéppel, valamint az internettel kapcsolatos tevékenységektől, hanem inkább nagyobb valószínűséggel végzik azokat.

A modern szabadidő-orientáció karonkénti megoszlását a Függelék 26. ábrája szemlélteti. Ez alapján kijelenthetjük, hogy ez leginkább a közgazdász hallgatókat jellemzi, de meg kell említeni még a TTK, valamint a műszaki kar magas értékeit is. A beregszászi főiskolások esetében tapasztalhatjuk a legkedvezőtlenebb képet – a számítógéphez és internethez kapcsolódó tevékenységek háttérbe szorulását az ő esetükben a becsült időráfordítások is meg fogják erősíteni. A határon belüli karok közül a jogászok, valamint a pedagógiai főiskolára járó diákok indexértékei a messze elmaradnak az átlagtól.¹⁴⁶

A modern szabadidős szokások magasabb valószínűséggel járnak együtt a klasszikus szabadidős tevékenységek magasabb értékeivel – éppen úgy, ahogyan ezek együttes hiánya is gyakrabban fordul elő (Függelék, 27. ábra).

¹⁴⁵ Érdemes összevetni a függelékben szereplő táblázatot a klasszikus szabadidő-orientáció és a gazdasági tőke közötti kapcsolattal – ebben az esetben ugyanis az alacsony tőkével rendelkező csoport nem kap kedvezőbb indexértékeket.

¹⁴⁶ A különböző tőkefajtákhoz hasonlóan itt is megvizsgáltuk a két szabadidős orientáció együtt járásának sajátosságait. Az egyszerre magas klasszikus, valamint modern indexértékeket kapó hallgatók között felülreprezentáltak a bölcsészek, az orvostanhallgatók, a nagyváradiak, a tanítóképzősök, a fiúk, valamint az egyetemet és főiskolát végzett anyák gyermekei.

Mind a két indexértékre alacsony pontszámot leginkább az agrárosok, egészségügyi főiskolások, jogászok, a nyíregyházi főiskolások, valamint felülreprezentáltak körükben a lányok, valamint a szakmunkásképzőt-szakiskolát, valamint a gimnáziumi érettségivel rendelkező édesanyák gyermekei kapnak.

Alacsony klasszikus, és magas modern orientációs értékek leginkább az agrárosokhoz, a TTK-sokhoz, a közgazdászokhoz, a műszaki főiskolásokhoz, egészségügyi főiskolásokhoz, tanítóképzősökhöz, a fiúkhoz, valamint a szakmunkásképzőt-szakiskolát, szakközépiskolát-technikumot, vagy főiskolát végzett anyák gyermekeihez tartoznak.

Azok a hallgatók, akiknek magas a klasszikus, de alacsony a modern szabadidős indexe a bölcsészkaron, Hajdúböszörményben, Nagyváradon és Beregszászban vannak felülreprezentálva, valamint több közöttük a lány, valamint az egyetemi, szakmunkásképzőt-szakiskolát, szakközépiskolát-technikumot, vagy nyolc általánost végzett édesanya gyermeke.

8.2. Az időráfordítások az egyes tevékenységek tükrében

A hipotézisek, valamint az egyes változóknak a becsült időráfordításokra gyakorolt hatásának vizsgálata előtt át kell tekinteni a minta alapmegoszlásait is, amelyeket a 18. táblázat ismertet.

A kapott adatok alapján kijelenthető, hogy a tanulással összefüggő tevékenységek időráfordításai – a KSH vizsgálatának „tanuló” csoportjával összevetve – igen magasnak tűnnek (órán való részvétel: 203 perc, órán kívüli tanulás: 131 perc, önképzés: 39 perc). Sőt, ha a kapott értékeket összesítjük (373 perc), akkor a 15-74 évesek „C” tábláján található kereső-termelő munkához viszonyítva is jelentős időráfordítást kapunk. Ha pedig ehhez hozzáadjuk a hallgatók munka-jellegű tevékenységeit is, akkor a kötött időtartamok összege meghaladja a napi 400 percet (412 perc). A hallgatók munkára fordított ideje magasabb a KSH által 1999/2000-ben mért értékétől, de nem szabad figyelmen kívül hagynunk azt a tényt, hogy a diákmunkák hálózata az utóbbi pár évben jelentős mértékben kibővült, a hátrányos helyzetű diákok aránya a felsőoktatásban az utóbbi években tovább emelkedett, valamint hogy a „tanuló” csoportba az idézett vizsgálatban a középiskolás diákok is beletartoztak.

18. táblázat A becsült időráfordítások átlagai, „A” tábla (percben megadva)

	átlag	szórás	elemszám
Alvás	419	116,12	861
Higiénia	49	29,44	863
Pihenés	71	80,50	744
Órán való részvétel	203	157,34	777
Tanulás	131	155,21	755
Önképzés	34	57,82	650
Munka	39	113,00	634
Háztartás	43	54,18	761
Közlekedés	83	87,38	820
Vásárlás	31	40,40	754
Olvasás	49	78,91	727
Tévé	77	76,12	749
Zenehallgatás	82	123,02	751
Számítógép-használat	54	82,97	702
Internet	50	75,50	712
Társas élet	95	117,95	707
Hobbi	37	116,12	619

A háztartási munkákra fordított időtartam (átlagosan 43) perc jelentősen elmarad a magyar társadalom összesített, (1999/2000: 170 perc), valamint a tanuló csoport leválasztott adataitól (86 perc) is. Az eltérés lehetséges okai között számon kell tartani a lakóhely típusát – hiszen a kollégiumban vagy albérletben élő diákok életében ez a tevékenység minden valószínűséggel kevesebb helyet foglal el.

A szabadon végzett tevékenységek összesített (pihenés, olvasás, társas élet, hobbi, televíziózás) adatai (329 perc)¹⁴⁷ magasabb értékeket mutatnak a KSH 15-74 éves korcsoportjának időráfordításaitól, és nagyjából hasonlókat a 15-19 évesekhez, valamint a tanulókhöz viszonyítva. Szintén kiemelésre érdemes, hogy valamennyi csoporthoz képest magasnak tekinthető az olvasás becsült időtartama (49 perc), és alacsonynak a televíziózással töltött órák-percek hossza (77 perc).

Bár a számítógép előtt töltött, valamint internetezésre fordított időtartamokat nem tudjuk összevetni a KSH adataival, az mindenképpen kijelenthető, hogy ezek jelentős részét fedik le a diákok napi időbeosztásának (54, illetve 50 perc).

Az „A” tábla összesített adataiból tehát nagyvonalakban az olvasható ki, hogy a kötött időtartamok nem sokkal maradnak el a felnőtt népesség időráfordításaitól - jelentős differencia inkább a háztartási munkák területén fogható meg. A kötetlen tevékenységek viszont nagyobb hangsúlyt kapnak a 15-74 éves korcsoporthoz viszonyítva, bár a kapott értékek abban az esetben már nem tekinthetők kiugróan magasnak, ha azokat a KSH tanuló csoportjához illesztjük. A táblázat alapján kijelenthetjük, hogy a bár a szabadidős tevékenységek jelentős szerepet játszanak a hallgatók mindennapjaiban, a kötött tevékenységek tekintélyes időtartama miatt nem a hallgatói életforma messze nem mentes a kötelezettségektől, leterheltsége pedig a társadalom több más csoportjához képest is jelentősnek tekinthető.

A „B” (19. táblázat), valamint a „C” (Függelék, 28. ábra) táblák elemzése tovább árnyalja a hallgatókra vonatkozó összesített adatainkat. Az első táblázatból kiemelésre érdemes, hogy míg az órán való részvétel és az otthoni tanulás hasonlóan magas százalékos megoszlásokat produkálnak, addig az önképzésre az előző „munkanapjukon” csupán a megkérdezettek 43%-a szánt időt. Az olvasáshoz, számítógép-használathoz, internetezéshez kapcsolódó százalékok szintén jelentősnek

¹⁴⁷ A két vizsgálat azonban nem fed le egymást, így ezeket rendkívül óvatosan kell kezelnünk.

tekinthetőek. A végzés előtt álló hallgatók kicsit több mint ötöde végzett kereső tevékenységet a lekérdezés előtti munkanapján. Ezek alapján kijelenthetjük, hogy az utóbbi évtizedek a hallgatói életmód és időfelhasználás területén alapvető változásokat eredményeztek, hiszen az előbb említett tevékenységek jelentős része egy évtizeddel korábban vagy nem (pl. internet), vagy sokkal korlátozottabb mértékben (pl. számítógép-használat, kereső munka) jellemezhetette a diákok mindennapjait.

19. táblázat Hallgatók becsült időráfordításai, „B” tábla (százalékban megadva)

	tevékenységet végzők aránya (százalékban)	szórás ¹⁴⁸	elemszám
Pihenés	79	0,40	744
Órán való részvétel	80	0,40	777
Tanulás	77	0,42	755
Önképzés	43	0,50	650
Munka	22	0,42	634
Háztartás	77	0,42	761
Közlekedés	93	0,26	820
Vásárlás	71	0,46	754
Olvasás	65	0,48	727
Tévé	77	0,42	749
Zenehallgatás	76	0,43	751
Számítógép-használat	62	0,49	702
Internet	69	0,46	712
Társas élet	61	0,49	707
Hobbi	40	0,49	619

A „C” táblából (Függelék, 28. ábra) leolvashatóak az egyes tevékenységeket ténylegesen végző hallgatók időráfordításai - itt értelemszerűen az összesített átlagokhoz képest ott kapunk nagyobb eltéréseket, ahol a tevékenységeket végzők százalékos arányai kisebbek voltak. Ilyen a kereső munka végzése, amelynek átlaga 175 perc (míg az „A” táblában csupán 39 perc), vagy az önképzés 80 perces hossza (az „A” táblában mindössze 34 perc). Kiemelésre érdemes lehet az olvasás 76, a számítógép-használat 88, és az internetezés 73 perces átlaga. Eltérő rajzolatokat

¹⁴⁸ A „B” tábla értékeinek kiszámításához a tevékenységet végzők, illetve nem végzők bináris kódokat kaptak (1,2) – a kapott adatok tehát így értelmezendők.

adnak a tényleges tevékenységet végzők időráfordításainak eloszlásai is – a tanulás és a munka esetében a különbségeket a Függelék 29. illetve 30. ábrája szemlélteti.

8.3. A demográfiai változók hatása a hallgatók időráfordításaira

8.3.1. A nemek közötti eltérések jellemzői

Az elemzés következő szakaszában a nemek eltérő időfelhasználását vizsgáltuk meg. Előzetes feltételezéseinket a kutatás első hipotézise foglalta össze – azaz a kapott eredmények nem teljes mértékben igazodnak a KSH tanuló csoportjában megfigyelt összefüggésekhez. Fontos azonban megjegyeznünk azt, hogy bizonyos tevékenységek az előbb említett vizsgálatban nem szerepeltek – itt leginkább a számítógép- és internet-használatra gondolunk, ahol a fiúk dominanciáját valószínűsítjük.

Ez a független változó az „A” táblában tevékenységek egy részével kapcsolatot mutatott – ez nem mondható el viszont az alvás, a pihenés, az órán való részvétel, önképzés, munka, közlekedés, és tévézés, az olvasás, a zene, a szórakozás és munka változójáról (20. táblázat). Azt azonban meg kell jegyezni, hogy az időmérleg-vizsgálatok esetében nem vizsgálunk szignifikancia-szinteket, és már a pár perces differenciák is dokumentálásra kerülnek. Az idő-mérlegvizsgálatok esetében a lányok jelentősen - és szignifikánsan - több időt fordítanak a higiénával kapcsolatos tevékenységekre (42, ill. 52 perc), tanulásra (111, ill. 141 perc) és háztartási munkára (27, ill. 50 perc), míg a fiúk esetében ez a számítógép-használatról (80, ill. 41 perc) az internetezésről (73, ill. 40 perc), és a hobbiokról mondható el (46, ill. 32 perc). Kiemelésre érdemes az a tény, hogy a tanulókkal kapcsolatos tevékenységek esetén minden alkalommal a lányok időráfordításai magasabbak, míg ennek az ellentéte a számítógéppel kapcsolatos tevékenységekről mondható el.

Az eloszlások nemek szerinti bontásban is eltérő értékeket produkálnak – ezek közül kettőt, a tanulás és a számítógép-használat változóját a Függelék 31, 32, 33 és 34. ábrája szemlélteti. Érdemes megemlítenünk azt is, hogy ha a korreláció-számítás során felhasznált, időráfordításokból kialakított kvintilisek nemi arányait vizsgáljuk meg, akkor a tanulás esetében a fiúk közül többen vannak a legalacsonyabb

értékekkel jellemezhető csoportban, míg a számítógép-használat esetében a magasabb időráfordításoknál képviseltetik magukat többen.

20. táblázat A nemek eltérő időfelhasználása, „A” tábla (Percekben megadva. Pirossal a szignifikáns kapcsolatokat jelöltük.)

	fiúk	lányok	sig.
Alvás	418	419	0,870
Higiénia	42	52	0,000
Pihenés	77	68	0,136
Órán való részvétel	187	210	0,062
Tanulás	111	141	0,016
Önképzés	28	37	0,067
Munka	51	33	0,063
Háztartás	27	50	0,000
Közlekedés	86	81	0,501
Vásárlás	22	35	0,000
Olvasás	55	47	0,228
Tévé	76	77	0,900
Zenehallgatás	80	83	0,700
Számítógép-használat	80	41	0,000
Internet	73	40	0,000
Társas élet	106	89	0,073
Hobbi	46	32	0,011

A részletesebb elemzés („B” tábla, Függelék, 35. ábra)¹⁴⁹ során a százalékos arányok markánsabb – az „A” táblán nem tapasztalható - eltérést rajzolnak ki az önképzés (fiúk: 37% - lányok: 46%) területén. Az olvasás, televíziózás, társas élet és zenehallgatás százalékos értékei szinte megegyeznek a két nem esetében, míg a vásárlás, háztartási munka, tanulás, számítógép-használat és az internetezés a már megszokott eltéréseket produkálják.

A „C” táblán (21. táblázat) eltűnik a fiúk és a lányok közötti különbség a tanulás, valamint a hobbi területén – így ezekben az esetekben kijelenthető, hogy az átlagok közötti eltérés mögött az eltérő százalékos arányok húzódnak meg, és nem azoknak a fiúknak és lányoknak a különböző időráfordításai, akik ténylegesen végezték az adott tevékenységet. Megmaradnak viszont a számítógép és internet-

¹⁴⁹ A „B” tábla a tevékenységeket végzők százalékos arányait, a „C” pedig a tényleges időráfordításokat tartalmazza. Ez utóbbi csoportban tehát nem szerepelnek azok, akik nem végezték előző munkanapjukon az adott cselekvést.

használat eltérései a fiúk javára (a tevékenységet végzők esetében ez a számítógép-használatnál 104 és 76 perc, az internet használatánál pedig 97 és 60 perc), a házimunka (41-62 perc), a higiénia (42-52 perc) és a vásárlás (36-47 perc) esetében pedig a lányok időráfordításai mutatnak magasabb értékeket. Mindenképpen érdemes megjegyezni azt is, hogy bár az olvasáshoz és a kereső munkához a fiúk esetében mind a három táblán magasabb időráfordítások találhatók, szignifikáns összefüggésekről egy esetben sem beszélhetünk.

21. táblázat A nemek eltérő időfelhasználása, „C” tábla (Percben megadva. Pirossal a szignifikáns kapcsolatokat jelöltük.)

	fiúk	lányok	sig.
Higiénia	42	52	0,000
Pihenés	96	86	0,159
Óra	245	258	0,245
Tanulás	157	176	0,184
Önképzés	77	82	0,548
Munka	196	163	0,343
Háztartás	41	62	0,000
Közlekedés	94	87	0,344
Vásárlás	36	47	0,006
Olvasás	84	73	0,223
Tévé	102	99	0,695
Zene	106	109	0,856
Számítógép	104	76	0,001
Internet	97	60	0,000
Társas élet	165	150	0,192
Hobbi	92	92	0,916

Mivel a hipotézisek helyességével a disszertációnak egy későbbi fejezete foglalkozik, jelen esetben csupán a számítógép-használatra vonatkozó előfeltevésünkkel kapcsolatban jelenthetjük ki azt, hogy a várt eredményt hozta, hiszen a fiúk magasabb időráfordításai mind a három táblán szignifikánsan mutatkoztak meg. A 2003-as eredményekhez viszonyítva pedig kijelenthetjük, hogy az első éves, valamint a végzés előtt álló hallgatók esetében a kapott eredmények igen sok területen mutatnak hasonló rajzolatot (pl. házimunka, internet, vásárlás, tanulás).

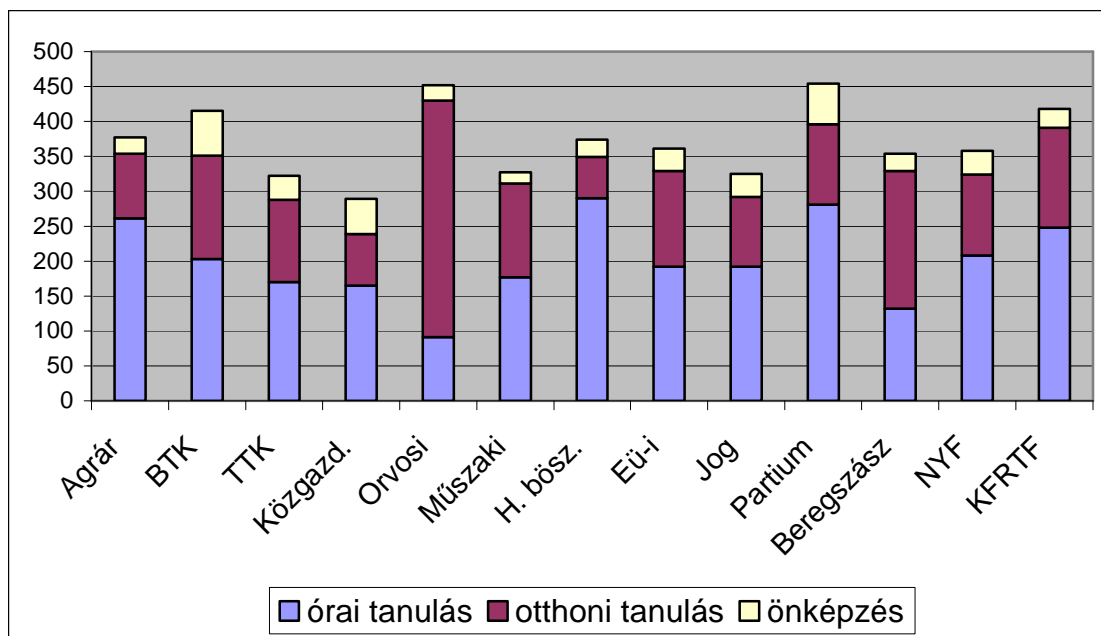
8.3.2. Az egyetemi-főiskolai karok hatása a hallgatói időráfordításokra

Az egyetemi-főiskolai karok változójának az időfelhasználásra gyakorolt hatásáról a más vizsgálatokkal való összevetés lehetősége nem állt rendelkezésünkre. Csupán a 2003-as adatbázis hasonló kérdésblokkjának ismeretében fogalmazhattuk meg azt az előfeltevést, hogy az egyes karok karakterisztikája a két kutatás során hasonló módon fog alakulni.

A különböző egyetemi-főiskolai karok összesített időráfordításait a Függelék 36. ábrája ismerteti. Három tevékenység kivételével – alvás, pihenés, zenehallgatás – az „A” tábla esetében minden esetben szoros, szignifikáns összefüggés rajzolódik ki előttünk (Függelék, 37. ábra). A tanuláshoz kapcsolható tevékenységek esetében sajátos mintázatokkal találkozhatunk az időfelhasználás területén. Az órai részvétel legmagasabb értékei a pedagógiai főiskolásokhoz (290 perc), illetve a nagyváradi hallgatókhoz kapcsolhatóak (281 perc), míg a legalacsonyabb időráfordításokat az orvostanhallgatók (51 perc) és a beregszászi diákok produkálták (132 perc). Az agrártudományi kar, valamint a tanítóképző hallgatóit bőven az átlag feletti, míg a közgazdászokat, illetve a műszaki főiskolásokat átlag alatti órai részvétel jellemzi. Az otthoni tanulás több esetben is ezeknek az értékeknek az ellentettjét mutatja, hiszen sajátos módon két kar esetében az órákon eltöltött alacsonyabb időráfordítások hosszabb tanulási periódussal járnak együtt – az Orvosi Karon (339 perc) és Kárpátalján (197 perc), míg ennek az ellentéte igaz az Agrártudományi Karra (93 perc), a Hajdúböszörményi Főiskolai Karra (59 perc), valamint a Partiumi Keresztény Egyetemre (115 perc). (Ennek oka valószínűleg ezeknek az intézményeknek az „iskolásabb” jellegű képzésében keresendő.) Az önképzés esetén kiugróan magasak a bölcsészhallgatók értékei (64 perc), de meg kell említeni a nagyváradi hallgatók ezen a területen tapasztalt magas ráfordításait is (58 perc). Ezen a területen a legalacsonyabb időtartamokat a műszaki főiskolások (16 perc), valamint az orvostanhallgatók produkálták (22 perc).

A három különböző tanulási forma összesített értékeit és arányait a 22. táblázat ismerteti.

22. táblázat A tanuláshoz kapcsolódó tevékenységek összesített értékei az „A” tábla alapján (percben megadva)

Az összesített időráfordítások esetében a legmagasabb értéket a PKE hallgatói érték el (454 perc), megelőzve az orvostanhallgatókat (451 perc), valamint a tanítóképzőket (418 perc), míg a tanulással kapcsolatos tevékenységek legkisebb mértékben a közgazdászok (289 perc), TTK-sok (322 perc) valamint a műszaki főiskolások (327 perc) napjait töltik ki. Fontos azonban megjegyezni, hogy a legalacsonyabb érték is majdnem öt, a legmagasabb pedig közel nyolc órás kötött tevékenységet jelent. Az említett tevékenységek arányai is eltérően alakulnak, hiszen az orvostanhallgatók, valamint a beregszásziak esetében az otthoni tanulás értékei megelőzik az órai részvételt, míg például a böszörményi főiskolások esetében csupán elenyésző részesedés jellemző.

A kereső munka időráfordításai a nagyváradi hallgatók (127 perc), valamint a műszaki főiskolások esetén (67 perc) kapnak kiugróan magas értékeket – a másik póluson viszont kiemelésre érdemes a beregszásziak mindössze 2 perces, valamint a pedagógiai főiskolások 10 perces időráfordítása.

A házimunka esetén a határontúli hallgatók időráfordításai messze megelőzik a határon belüli diákok értékeit (Beregszász 64 perc, PKE 63 perc) – van olyan kar,

ahol ennek csupán a töredéke figyelhető meg (a közgazdász hallgatók esetében ez mindössze 18, míg a jogászoknál 24 perc). A Magyarország területén található karok közül a böszörményiek eredményei közelítik meg leginkább a határontúli diákok értékeit (52 perc).

Az olvasásra fordított időtartamok a beregszászi (137 perc), valamint a bölcsész (84 perc) hallgatók esetében a legmagasabbak. Átlag feletti becslésekkel bírnak még az orvostanhallgatók, a hajdúböszörményiek, valamint a nagyvárad diákok, míg az átlag alatti értékek az agrártudományi karra, a TTK-ra, az egészségügyi karra, a nyíregyházi főiskolásokra, valamint a tanítóképzős diákokra jellemző. A közgazdász hallgatók 12 perces, valamint a műszaki főiskolások 15 perces becslése pedig a legalacsonyabb időráfordításként jelenik meg¹⁵⁰. Ez utóbbi értékek messze elmaradnak a KSH tanuló csoportjának időráfordításaitól is. Az olvasás területén tehát igen nagy differenciák mutatkoznak az egyes egyetemi-főiskolai karok között.

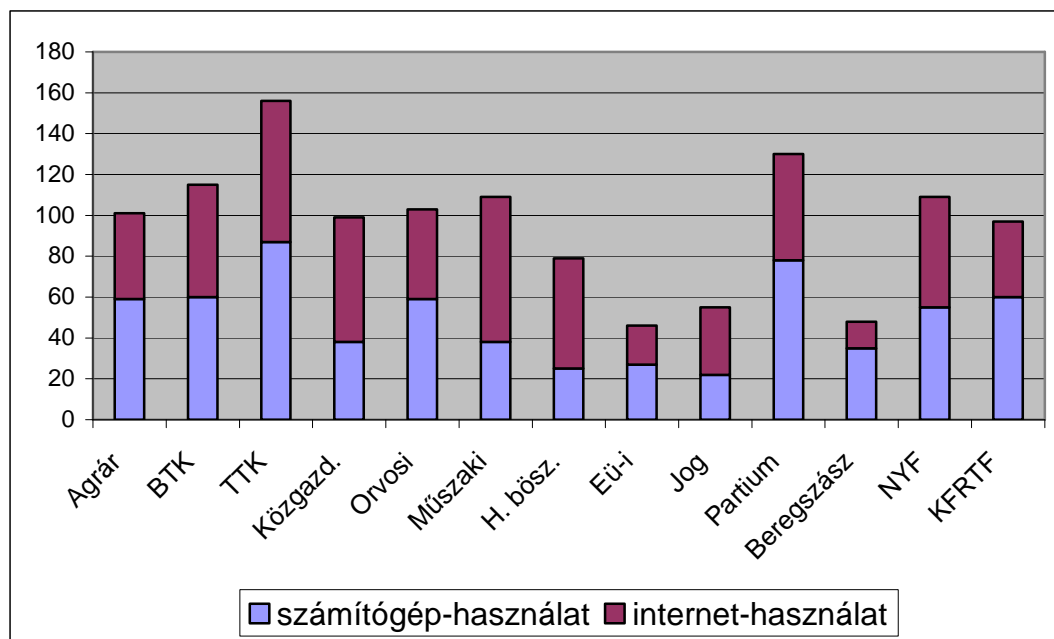
A televíziózásra vonatkozó becslések a hajdúböszörményiek (117 perc), valamint a műszaki főiskolások esetében (94 perc) mutatják a legmagasabb értékeket, és ennek csupán töredékével találkozhatunk a jogászok (34 perc), valamint a beregszásziak (47 perc) esetében.¹⁵¹ Átlag alatti televíziózásra fordított időtartamok jellemzőek a BTK-ra, a TTK-ra, a közgazdászokra, orvostanhallgatókra és a tanítóképzősökre, míg átlag feletti értékeket az agrárosok, egészségügyi főiskolások, nagyváradiai, és a nyíregyházi főiskolások esetében figyelhetünk meg.

A számítógép-használat legmagasabb időráfordításai a TTK-sok (87 perc) valamint a nagyváradiai (78 perc), az internet-használaté pedig a műszaki főiskolások (71 perc), valamint a TTK-sok (59 perc) sajátossága. Ennek ellenpólusát az előbbi esetben a jogászok (22 perc) és a hajdúböszörményiek (25 perc), az utóbbiban pedig a beregszásziak (12 perc), illetve az egészségügyi főiskolások (19 perc) képezik. A két tevékenység összesített értékeit – tanuláshoz hasonló módon – a 23. táblázat mutatja be.

¹⁵⁰ Itt kell megemlíteni azt a tényt is, hogy az alacsony becslésekkel bíró karokon - a jogászok kivételével - a legmagasabb a modern szabadidős szokások indexének értéke (vö. a Függelék, 22. ábrájával).

¹⁵¹ Ez utóbbi karok ugyanakkor az átlag feletti olvasásra fordított időtartamokkal rendelkeznek.

23. táblázat A számítógép-használat és az internet összesített időráfordításai karonként (percen megadva)

Az ábráról leolvasható, hogy a TTK-s hallgatók előző munkanapjukon átlagosan majdnem 160 percre becsülték a számítógép előtt töltött időtartamot - ettől az értéktől még a második legmagasabb értéket felmutató nagyváradiak is jelentősen elmaradnak. Figyelemre méltó a BTK-sok összesített 115 perces időtartama is. Számítógép- és internet-használatra az egészségügyi főiskolások (46 perc), valamint a beregszásziak (48 perc) fordítanak a legkevesebb időt. Érdekes a két tevékenység egymáshoz viszonyított aránya is – bizonyos karokon a számítógép-használat nagyobb időráfordítással jelenik meg a hallgatók napirendjében, mint a világháló (agrártudományi kar, BTK, TTK, orvosi kar, PKE, tanítóképző), másokra ennek az ellentettje jellemző (műszaki kar, jogászok, közgazdászok, hajdúböszörményiek, nyíregyházi főiskolások).¹⁵²

¹⁵² Az elemzésben kevesebb hangsúllyal szerepelnek a következő tevékenységek: higiénia, közlekedés, vásárlás, társas élet, hobbi. Az itt tapasztalható kiugró eredmények azonban hozzájárulnak az egyes karok sajátos életmódjának pontosabb megrajzolásához. A legmagasabb időráfordításokkal a higiénia esetében a hajdúböszörményiek (58 perc), közlekedésre fordított idő-tartamok esetében a TTK-sok (129 perc), a vásárlás esetében az agrárok (53 perc), társas élet, valamint a hobbi jellegű tevékenységek esetében pedig szintén a TTK-sok (134 perc, illetve 58 perc) rendelkeznek. Legalacsonyabb értékek a következők: higiénia – műszaki főiskolások, valamint közgazdászok, 42 perc, közlekedés – Beregszász, 46 perc, vásárlás – közgazdászok, 8 perc, társas élet – beregszásziak, 29 perc, hobbi – jogászok, 6 perc.

A „B”-tábla vizsgálata tovább árnyalja a képet (Függelék, 38. ábra), hiszen az egyes tevékenységeket végzők százalékos arányaiban kivétel nélkül komoly differenciák tapasztalhatóak – és ez minden esetben szignifikáns különbségeket is mutat (Függelék, 39. ábra). Az órai részvétel százalékos arányai megerősítik a hallgatók összesített adatai esetén meg tapasztaltakat, és az előző táblához hasonló időráfordításokat mutatnak (kiugró arányokat a PKE (100%), a tanítóképző (96%), illetve a pedagógiai főiskolások (95%) esetében, illetve alacsony részvételt az orvostanhallgatók (42%) és a beregszásziak (38%) esetében). Az intézményen kívüli tanulás estében viszont eltűnik az orvosi kar hallgatóinak az előnye – az igen komoly tanulással töltött időtartamok tehát nem a rendkívüli százalékos részesedéssel indokolhatóak (legmagasabb értékek: Nyíregyházi Főiskola – 88%, BTK, KFRTF – 87%). A legalacsonyabb százalékos arányok a jogászok (59%), illetve a közgazdász hallgatók esetében (62%) tapasztalhatóak. Az önképzés eredménye egybecseng az összesített adatokkal, és a bölcsészek, valamint a nagyváradiak e területen kiugró aktivitását erősíti meg.¹⁵³ A különböző tanulási formák százalékos arányait a 24. táblázat ismerteti.

24. táblázat Az egyes tanulási formák százalékos arányai karonkénti bontásban a „B” tábla alapján

	óra	tanulás	önképzés
Agrár	87	67	21
BTK	82	87	62
TTK	77	74	49
Közg. Kar	90	62	50
Orvosi Kar	42	77	42
Műszaki Kar	74	66	17
Hajdúbösz.	95	70	40
Nyíregy. Eü.	66	64	36
Jogi Kar	86	59	48
Partium	100	80	81
Beregszász	38	73	20
Nyíregy. F.	84	88	46
KFRTF	96	87	35
Átlag	80	77	43

¹⁵³ Itt érdemes megjegyezni, hogy az önképzés esetében a legalacsonyabb és a legmagasabb arány között több mint négyszeres differencia tapasztalható (PKE – 81%, Műszaki Főiskolai Kar – 17%)

A kereső tevékenységet folytató hallgatók legnagyobb arányban Nagyváradon, illetve a BTK-n vannak jelen.¹⁵⁴ A házimunka esetén érdekes változás fogható meg a beregszászi hallgatók esetében, ugyanis az összesített táblázatban mutatott vezető időráfordításuk átlag alatti százalékos részesedéssel párosul – alacsonyabb arányokat csupán a műszaki főiskolások (53%), valamint a jogászok produkálnak (59%).¹⁵⁵ Az olvasás értékei nagyjából megfelelnek az „A” tábla esetében leírtakkal – és hasonló jelenség tapasztalható a számítógép-használat kapcsán is. Változás mutatkozik azonban az internet esetében, ahol a legmagasabb arányokat a közgazdászok (86%), illetve a nyíregyházi főiskolások (78%) produkálják. A beregszásziak eredménye – a korábbi táblázat esetében megfigyelt jellegzetességekhez hasonlóan – mindössze 19%.¹⁵⁶

A tényleges időráfordítások esetében – tehát a „C” táblán (Függelék, 40. ábra) – kevesebb helyen tapasztalhatunk szignifikáns összefüggéseket (Függelék 41. ábra). Az „A” táblához hasonlóan a pihenés és a zenehallgatás itt sem mutat szoros kapcsolatot, de ugyanez mondható el az önképzésről, a számítógép-használatról¹⁵⁷, a társas életről, illetve a hobbi-jellegű tevékenységekről is. Ezekben az esetekben tehát az összesített adatok differenciái az eltérő végzési arányoknak tudhatók be. A „C” táblában a tanulással kapcsolatos eredmények esetében a várt értékeket kapjuk, tehát több esetben is a magas órai részvétel alacsonyabb otthoni időráfordításokkal jár együtt, valamint ennek az ellenkezője is megfigyelhető. Eltérő eredmények olvashatóak le azonban az önképzés területén, ahol az agrártudományi kar (111 perc), valamint a beregszásziak (124 perc) produkálnak kiugró eredményeket. A

¹⁵⁴ A PKE-n tapasztalható, komoly, 73%-os arány indoklása mindenképpen további vizsgálatokat igényelne.

¹⁵⁵ Ez utóbbi eredményeket azonban nem lehet csupán a nemek eltérő arányaival magyarázni, hiszen míg a főiskolai karon egyedülként vannak többségben a fiúk, addig a jogi karról ez egyáltalán nem mondható el.

¹⁵⁶ Az elemzésnek nem hangsúlyos részét képező változók esetében a kapott eredmények a következők (a két legmagasabb, illetve a két legalacsonyabb arányt emeltük ki) pihenés: PKE-87%, TTK, Orvosi Kar – 83%, Műszaki Főiskolai Kar – 62%, Agrártudományi Kar, Jogi Kar – 65 %, közlekedés: KFRTF – 100%, Jogi Kar – 100%, Orvosi Kar – 78%, Beregszász – 77% (itt az egyes karok városon belüli helyét mindenképpen figyelembe kell venni, valamint a kollégiumok elhelyezkedését is.), vásárlás: Pedagógiai Főiskolai kar – 91%, PKE – 90%, Közgazdaságtudományi Kar – 43%, jogászok – 55%, zenehallgatás: PKE – 89%, BTK – 85%, Műszaki Főiskolai Kar – 57%, Egészségügyi Főiskolai Kar, jogászok: 59%, társas élet: TTK – 78%, Agrártudományi Kar – 73%, Beregszász – 35%, KFRTF – 44%, hobbi: PKE – 55%, TTK – 54%, jogászok: 18%, közgazdászok – 25%.

¹⁵⁷ Kiemelésre érdemes tény, hogy az internet-használat tényleges időráfordításai azonban a karokra nézve is szignifikáns eltéréseket mutat.

ténylegesen munkát végzők időráfordításai („C” tábla) az orvostanhallgatók (323 perc), valamint az egészségügyi főiskolások esetében a legmagasabbak (314 perc),¹⁵⁸ - míg a beregszászi hallgatók esetében pedig ennek csupán a töredéke figyelhető meg (25 perc). Ez utóbbi csoport kimagasló időráfordítást mutat a házimunka területén (101 perc) – miközben a „B” tábla esetén átlag alatti százalékos arányokat produkáltak.¹⁵⁹ Az olvasás tényleges időráfordításai esetében a kárpátaljai diákok időtartamai a legmagasabbak (171 perc), meglepő viszont az, hogy ezután az orvostanhallgatók (134 perc) következnek. A műszaki főiskolások (36 perc), valamint közgazdászok (53 perc) alacsony értékei azonban semmi esetre sem tekinthetők váratlan eredménynek. A televíziózással töltött órák-percek megegyeznek az „A” tábla esetén mutatott összefüggésekkel – ezen a területen a pedagógiai, (129 perc), valamint a műszaki főiskolások (124 perc) magas értékei figyelhetőek meg. A számítógép-, valamint az internet-használat legmagasabb időráfordítási szintén az összesített adatokat idézik – az előbbi a TTK-n (118 perc), az utóbbi a műszaki főiskolán (134 perc) kap nagyobb hangsúlyt. Érdekes azonban megfigyelnünk, hogy a kárpátaljai hallgatók tényleges időráfordításai már alig maradnak el ezeknek a tevékenységeknek az átlagaitól – az összesített alacsony értékek tehát leginkább a százalékos arányokkal indokolhatóak.¹⁶⁰

Eltérőek a tényleges időráfordítások eloszlásai is – ugyanakkor meg kell jegyeznünk, hogy a kisebb létszámú karok esetében a kapott adatokat óvatosabban kell kezelnünk. Nagyobb elemszám esetén azonban már kiemelésre érdemes különbségek rajzolódnak ki például a számítógép-használat esetében a TTK-s, illetve a Nyíregyházi Főiskola hallgatói között (Függelék, 41-42. ábra).

¹⁵⁸ A munkavégzésre vonatkozó adatok szintén alaposabb vizsgálatra érdemesek.

¹⁵⁹ Tehát az összesített adatok („A” tábla) legmagasabb értéke azzal magyarázható, hogy bár kevesebben végeztek házimunkát a megelőző munkanapjukon, az így leválasztott diákok időráfordítása majd kétszerese a „C” tábla átlagának. Itt kell megjegyeznünk azt is, hogy ebben az intézményben volt a legmagasabb a falun-tanyán élő hallgatók aránya.

¹⁶⁰ A többi tevékenység kiugró adatai a következők (a két legmagasabb, illetve a két legalacsonyabb értéket emeljük ki): pihenés: Műszaki Főiskolai Kar (104 perc), Nyíregyházi Főiskola (99 perc), PKE (65 perc), Pedagógiai Főiskolai Kar (74 perc), közlekedés: TTK (137 perc), Orvosi Kar (102 perc), Beregszász (59 perc), PKE (61 perc), vásárlás: Agrártudományi Kar (73 perc), Pedagógiai Főiskolai Kar (56 perc), közgazdászok (19 perc), Beregszász (30 perc), zenehallgatás: Műszaki Főiskolai Kar (179 perc), jogászok (152 perc), közgazdászok (63 perc), kárpátaljaiak (50 perc), társas élet: KFRTF (201 perc), Műszaki Főiskolai Kar (191 perc), Kárpátalja (83 perc), orvostanhallgatók (120 perc), hobbi: TTK, Pedagógiai Főiskolai Kar (108 perc), jogászok (31 perc), közgazdászok (70 perc).

Az időráfordítások előbbi bontása rávilágít arra a tényre, hogy az egyes egyetemi-főiskolai karok sajátos életmóddal és időfelhasználással rendelkeznek, tehát jellegzetes karakterisztikával bírnak. Sajátosnak tekinthető például a beregszászi hallgatók időfelhasználása (magas olvasással, házimunkával, és alacsony számítógéppel kapcsolatos időráfordításokkal), a pedagógiai főiskolások passzív szabadidő-felhasználása, az orvostanhallgatók sajátos tanulási szokásai – de a táblázat alapján kijelenthetjük, hogy minden egyes karhoz egyedi jellegzetességek illeszthetők,¹⁶¹ amelyek a legtöbb esetben illeszkednek a 2003-as vizsgálat során megfigyelt jelenségekhez.

8.3.3. A településtípus hatása a hallgatói időráfordításokra

Előzetes elvárásaink szerint a településtípus változója - a KSH eredményeihez hasonlóan – jelentős befolyásoló erővel bír az olyan területeken, mint például a házimunka, a fizetett munka vagy az olvasás időráfordításai (vö. a hazai időmérlegvizsgálatok eredményeit ismertető alfejezettel, valamint a munka-paradigma esetében leírtakkal). Elképzeléseink szerint az előző két tevékenység várhatóan a kisebb településeken hangsúlyosabban, az utóbbi pedig visszafogottabban jellemzi majd a hallgatókat. Ezen kívül úgy véltük, hogy az internet-használat a településtípusok között meglévő egyenlőtlenségek miatt a nagyvárosi diákok körében fog magasabb értékeket kapni.

A változó azonban vártnál kevesebb tevékenységgel mutatott szignifikáns kapcsolatot – ez csupán az órán való részvételre, a kereső tevékenységre és a társas életre igaz (Függelék, 44. ábra, ill. 25. táblázat). Talán meglepőnek mondható, hogy még a számítógép- valamint az internet-használat esetében sem mutatkozik szoros összefüggés. Az órai részvétel viszont jelentősen alacsonyabb értéket kap a megyeszékhelyen vagy a fővárosban állandó lakhellyel bíró hallgatók esetében (180 perc, míg a kisebb városokban 219 perc, a falvakban-tanyákban 212 perc). A kereső tevékenység leghangsúlyosabban a nagyvárosi diákok életében jelenik meg (58 perc),

¹⁶¹ Az így kapott adatok természetesen nem függetlenek olyan alapvető változóktól, mint a nemek aránya, a településtípus szerinti megoszlás, vagy az egyes intézmények térbeli elhelyezkedése, de sok esetben pusztán ezek felhasználásával sem lehet a kialakuló differenciákat megmagyarázni. Az egyes karok életmódja minden bizonnyal számos olyan tényezőre is visszavezethető, amelyeknek az elemzésbe való bevonására jelen disszertáció keretei szűknek bizonyulnak, vagy pedig változói nem kerültek be a Regionális Egyetem kutatócsoport kérdőívébe.

legkevésbé pedig a kisebb városokban élő hallgatókra jellemző (23 perc) – a két érték között több mint kétszeres differenciát találunk. A társas élettel töltött órák-percek is a kisebb településeken élők esetében kapják a alacsonyabb értékeket (76 perc), míg a városi hallgatók ettől jóval magasabbra becsülik ennek a tevékenységnek a hosszát (kisebb város: 102 perc, megyeszékhely: 101 perc).

25. táblázat A településtípus által magyarázott tevékenységek az „A” tábla esetén (percben megadva)

	óra	munka	társas élet
Megyeszékhely	180	58	101
Kisebb város	219	23	102
Falu, tanya	212	27	76
Átlag	203	37	95
Sig.	0,008	0,001	0,048

A „B” tábla esetén (Függelék, 45. ábra) még kevesebb szignifikáns kapcsolat tapasztalható – csupán csak a vásárlás esetében találunk jelentős százalékos különbségeket (megyeszékhely: 62%, kisebb város: 73%, falu-tanya: 76%). A „C” tábla (Függelék, 46. ábra) eredményei leginkább az összesített adatokhoz illeszkednek, hiszen két változó, az órai részvétel, valamint a munka az, amely komoly eltéréseket mutat. Az előbbi esetében a megyeszékhelyen élők időráfordításai a legalacsonyabbak (megyeszékhely: 234 perc, kisebb város: 266 perc, falu-tanya: 266 perc), míg az utóbbinál kiugró eredményeket produkálnak (megyeszékhely: 231 perc, kisebb város: 123 perc, falu-tanya: 125 perc).

Összességében a településtípus változójáról azt mondhatjuk el, hogy az elemzésben korábban felhasznált szempontokhoz képest kevesebb tevékenység időráfordításait befolyásolták, a hallgatók életmódjában tehát aránylag csekély mértékben kimutathatóak az állandó lakhely megoszlásából adódó különbségek. Előzetes feltevéseink pedig szinte alig igazolódtak be: a munka időráfordításai esetében ugyanis a megyeszékhelyeken élő hallgatók az „A” és a „C” tábla alapján is szignifikánsan több időt fordítottak kereső tevékenységek végzésére, a házimunka és az olvasás, és az internet-használat esetében pedig egyetlen kapcsolat sem volt megfogható. Szintén kiemelésre érdemes tény, hogy a 2003-as adatbázis során a

településtípus változója markánsabb hatást gyakorolt a hallgatói életmódra – ennek hatása tehát a felsőoktatásban eltöltött évek során eltűnni látszik.

8.3.4. A tartózkodási hely és a hallgatói időráfordítások kapcsolata

A tartózkodási hely típusával kapcsolatos előzetes feltevéseink – hasonló vizsgálatok nem lévén - csupán a 2003-as kutatás eredményeire támaszkodhatnak. A disszertáció elméleti fejezeteiben ezen kívül több esetben is szó volt az utazási időtartamok és az ingázás problematikájáról – ezért azt feltételeztük, hogy az ingázó fiatalok időeltöltési szokásai egységibbnek fog bizonyulni. Arra is számítottunk, hogy a kollégisták az egyetemi-főiskolai éveik vége felé is megőrzik a kulturális szférában megfogható aktivitásukat. (Itt a magasabb olvasással, tanulással, illetve az alacsonyabb televíziózással kapcsolatos időráfordításokra gondolunk.)

A tartózkodási hely típusa (kollégista, bejáró, albérlő, helybeli, saját lakással rendelkező), valamint az egyes tevékenységek időtartama között az „A” táblán csupán egyetlen esetben mutatható ki szoros kapcsolat (Függelék, 47. ábra). A pihenésre fordított időtartamok összesített értékei produkálnak szignifikáns – de percekben kifejezve nem túl számottevő – eltéréseket. Legalacsonyabb időráfordítással a kollégisták bírnak (47 perc) – ennek ellentéte pedig a bejárók pihenésre fordított időtartama (52 perc). Számos olyan tevékenység esetében nem találunk tehát összefüggést, amelyek esetében ezt talán elvártuk volna (pl. a tömegközlekedés). A „B” tábla (Függelék, 48. ábra), amelyben a százalékos arányok jelennek meg, szintén a pihenés, valamint a televíziózás időtartamával mutat szoros kapcsolatot. A bejárók, valamint a saját lakással rendelkezők közül jóval többen (87%) jelölték be, hogy előző munkanapjukon valamilyen passzív pihenési formát választottak, míg a kollégisták esetében ez az arány mindössze 73% volt. A televíziózás, mint tevékenységi forma a helyben, a családjukkal együtt élő hallgatók életmódját jellemzi a legjobban (84%), legkevésbé pedig – logikus módon – a kollégistákét (71%).¹⁶² A „C” tábla eredményei valamelyest talán meglepőek (Függelék, 49. ábra), hiszen a tényleges időráfordítások esetében teljesen új összefüggések olvashatóak le róla. Itt nem a pihenés vagy a televíziózás az, amely

¹⁶² A többi érték a televíziózás esetében: bejáró: 74%, helybeli: 77%, saját lakással rendelkező hallgató: 80%.

szignifikáns kapcsolatot mutat, hanem az önképzéssel, valamint az olvasással töltött időtartamok. Az előbbi esetében a saját lakással bírók kiugró, 306 perces értéket tudhatnak a magukénak, míg a kollégisták esetében ez mindössze 126 perc. Az olvasás legmagasabb időráfordításaival szintén a saját lakásban élők rendelkeznek (102 perc), míg a másik póluson a helyben lakó diákok helyezkednek el (62 perc).

Előzetes feltevéseink ezen változó kapcsán nem teljesültek, hiszen a 2003-as adatbázishoz viszonyítva lényegesen kevesebb szignifikáns kapcsolatot találtunk, valamint nem tudtuk kimutatni sem kollégisták magasabb kulturális aktivitását, sem pedig teljes mértékben a bejárók passzívabb időfelhasználását. Ez utóbbi esetben csupán a pihenés az, amely talán kivételt képez - a három táblához kapcsolódó adatokat a 26. táblázat szemlélteti (az utolsó oszlop értékei nem szignifikánsak).

26. táblázat A pihenés időráfordításai és végzési arányai a tartózkodási hely szerint

	Pihenés, összesített időtartamok, „A” tábla	Pihenés, végzési arányok, „B” tábla	Pihenés, tényleges időtartamok, „C” tábla
Kollégista	47	73	84
Bejáró	52	87	105
Helybeli	50	84	92
Albérelő	48	77	88
Saját lakás	51	87	77
Átlag	49	80	90
Sig.	0,019	0,006	0,264

Összességében a lakóhely változójáról is elmondhatjuk azt, ami a településtípusok esetében elhangzott – hogy mind a nemekhez, mind pedig az egyetemi-főiskola karokhoz képest mérsékeltebben befolyásolja a hallgatók életmódját, az így megfogható különbségek tehát a három-négy év hallgatói lét alatt eltűnni látszanak.

8.3.5. A szülők iskolai végzettségének hatása a hallgatói időfelhasználásra

A disszertáció elméleti fejezetei, valamint a hazai időmérleg-vizsgálatok alapján azt feltételeztük, hogy az alacsonyabb iskolai végzettségű szülők gyermekei a hallgatói populáción belül alacsonyabb kulturális (otthoni tanulás, önképzés, olvasás) valamint a munkaközpontú értékrend megléte miatt magasabb munkához kapcsolódó (kereső munka, házimunka) időráfordításokkal bírnak.

A szülők iskolai végzettségének az elemzésbe való bevonása a már korábban bemutatott hat kategóriát használtuk fel. Az édesapák iskolai végzettségének hatását a Függelék 50, 51, illetve 52, az édesanyákét pedig a Függelék 53, 54, és 55. ábrája ismerteti.

Az édesapa iskolai végzettsége az „A” táblán csupán egyetlen tevékenységgel mutat szignifikáns kapcsolatot – ez pedig a tanulás változója (27. táblázat).

27. táblázat A tanulásra fordított időtartamok az édesapa iskola végzettsége szerint, „A” tábla (percben megadva)

	tanulás
8 általános vagy kevesebb	87
Szaktanácsképző, szakiskola	137
Szakközépiskola, technikum	125
Gimnázium	152
Főiskola	110
Egyetem	140
Átlag	130

A táblázatból leolvasható, hogy messze az átlag alatt fordítanak időt tanulásra a legalacsonyabb iskolai végzettségű, valamint a főiskolai diplomával rendelkező apák gyermekei (87, illetve 110 perc), míg a legmagasabb értékek a gimnáziumi végzettség (152 perc), majd az egyetemi diploma (140 perc) esetében mutatkozik. A többi tevékenység vizsgálatakor a nyolc általánost vagy attól kevesebb osztályt végzett édesapák gyermekei több esetben is messze elmaradnak a többiek átlagaitól – például az olvasás, a televíziózás vagy az internetezés esetében – a különbség azonban nem szignifikáns, és nem is mindig jellemző (pl. a számítógép-használat esetében sem). A „B” táblán egy esetben sem mutatható ki szorosabb összefüggés, bár kiugró értékeket itt is találhatunk a legalacsonyabban iskolázott apák gyermekeinél (pl. a háztartási munka és az olvasás esetében). A „C” táblán a zenehallgatás időtartama mutat érdekesebb összefüggést. (Itt a két szélső pólus a következő: nyolc általános vagy az alatt: 184 perc, gimnázium: 74 perc.)

Az édesanya iskolai végzettsége az „A” táblán igen erős kapcsolatot mutat a zenehallgatás, illetve a munka változójával. A zenehallgatás az apák esetében is megfigyelt eredményeket produkálja, hiszen a két szélső értéket a legalacsonyabb iskolai végzettségű (129 perc), illetve a gimnáziumot végzett (61 perc) édesanyák esetében találhatjuk meg. A kereső tevékenység átlagait azonban érdemes részletesebben is megvizsgálnunk (28. táblázat).

28. táblázat A munka időtartama az édesanya iskola végzettsége szerint, „A” tábla (percben megadva)

	munka
8 általános vagy kevesebb	111
Szaktanácsképző, szakiskola	41
Szakközépiskola, technikum	32
Gimnázium	35
Főiskola	27
Egyetem	52
Átlag	39

A táblázatból leolvasható, hogy a legmagasabb időtartamokkal az általános iskolai végzettségű anyák esetében találkozunk (111 perc), ezután pedig másodikként – igaz, az előző érték töredékével – az egyetemi diplomával bíró édesanyák gyermekei következnek (52 perc). A legalacsonyabb kereső munkára fordított időtartam a főiskolai diplomás szülő esetében mutatható ki (27 perc). A „B” táblán, tehát a százalékos arányok vizsgálatakor szignifikáns eltérések egy esetben sem mutatkoznak, a „C” táblán viszont az összesített adatokhoz hasonló eredményeket kapunk. A ténylegesen kereső munkát végző diákok esetében a legalacsonyabb iskolázottságú csoportban 475 perces, azaz majdnem napi nyolc órás időráfordítást találunk¹⁶³ - tehát több mint a kétszeresét a második legmagasabb, azaz az egyetemi diplomával bíró édesanyák gyermekeihez kapcsolódó időtartamnak (209 perc). A zenehallgatás esetében az előzőekhez hasonlóan szintén nyolc általánost végzett szülők gyermekei produkálnak kiugró értékeket.

¹⁶³ Azt azonban meg kell jegyezni, hogy ebbe a kategóriába meglehetősen kevés, összesen hét diák került be – az ő átlaguk a 475 perc.

A szülők iskolai végzettségének vizsgálata során tehát megállapíthatjuk, hogy ez a változó a hallgatói populáción belül nem bír jelentős magyarázó erővel – ez alól kivételt csupán a munka, valamint a zenehallgatás tevékenységei jelentenek. Kiemelésre érdemes, hogy a 2003-as adatbázis esetében az időfelhasználásnak ez a mutató sokkal több elemét befolyásolta szignifikánsan (pl. tanulás, házimunka és internet-használat),¹⁶⁴ valamint a két szülő közül az édesapa végzettségének a hatása volt jelentősebb. A munkára vonatkozó előfeltevéseink azonban megállták a helyüket, hiszen a legmagasabb kereső tevékenységgel töltött időtartamok a nyolc általánost végzett édesanyák és édesapák esetében tapasztalhatók. A változók közötti kapcsolat azonban ettől jóval bonyolultabb képet mutat, hiszen az egyetemi diplomás szülők gyermekei mindkét esetben a második legmagasabb időráfordításokat mutatták fel.¹⁶⁵ A szülők iskolai végzettségének hatása összességében az első éves hallgatókhoz viszonyítva sokkal mérsékeltebbnek tekinthető.

8.3.6. A gazdasági tőke és az időfelhasználás kapcsolata

A gazdasági tőke esetében azt feltételeztük, hogy a magas indexértékekkel bíró hallgatóknak a tanuláshoz és a magaskultúrához kapcsolódó tevékenységeik alacsonyabb időráfordításokkal járnak, míg a szabadidő könnyedebb felhasználása az ő esetükben inkább előtérbe kerül. Ennek indoklásaként az életmód időszociológiai szempontú társadalmi különbségei említhetők meg, amely a középosztálybeliek és a felfelé mobil személyek esetében feltételez ilyen jellegű időbeosztást (vö. Bourdieu, 1978).

A gazdasági tőke indexe alapján, amelyet a tartós fogyasztási cikkek birtoklásának segítségével képeztünk, három, egy alacsony, egy közepes, illetve egy magas indexértéket képező csoportba osztottuk a hallgatóságot. Ennek a változónak az egyes tevékenységek időtartamára gyakorolt hatását a Függelék 56. ábrája szemlélteti. Szignifikáns különbséget csupán egy esetben, az olvasással töltött órák-percek hosszát vizsgálva kapunk – ahol a legmagasabb értékeket az alacsony gazdasági indexszel bíró (60 perc), az alacsonyabbakat (41 perc) pedig a másik két

¹⁶⁴ A 2003-as adatbázis esetén a diplomás szülők gyermekei mindkét esetben átlag alatti tanulási időtartamokat produkáltak.

¹⁶⁵ Érdemes lenne megvizsgálni azt, hogy ennek a két csoportnak a munkavégzése mögött milyen motivációk és milyen jellegű kereső tevékenységek állnak.

csoport esetében figyelhetjük meg. Érdekesebb összefüggést mutat még az órai részvétel (a legszegényebbek anyagi helyzetben lévő hallgatók esetében a legnagyobb időráfordítással), valamint az otthoni tanulás (itt ugyan ehhez a csoporthoz szintén legmagasabb értékek kapcsolódnak) – a különbségek azonban nem szignifikánsak. A gazdasági tőkének a tevékenységeket végzők százalékos arányára kifejtett hatása a Függelék 57. ábrájáról olvasható le. A „B” táblában eltűnik a kapcsolat az olvasás esetében, hiszen a százalékos eltérések nem számottevőek. Ez nem állítható viszont a televíziózással töltött időtartamok, valamint a számítógép-használat vizsgálatakor: a gazdasági helyzet indexértékével párhuzamosan növekszik ugyanis az első tevékenységet végzők százalékos aránya (69%, 78%, illetve 82%), és csaknem hasonló képet rajzol ki a számítógép-használók köre is (56%, 55%, valamint 61%). A „C” tábla esetében tovább emelkedett a szignifikáns kapcsolatok száma (Függelék, 58. tábla, illetve 29. táblázat), hiszen ekkor négy esetben találunk jelentős időtartambeli differenciákat.

29. táblázat A gazdasági index által magyarázott tevékenységek időráfordításai a „C” tábla esetében (percben megadva)

	tanulás	olvasás	zenehallgatás	internet
Alacsony	197	88	134	68
Közepes	169	69	109	88
Magas	149	63	87	64
Átlag	168	72	106	73
Sig.	0,024	0,027	0,008	0,025

A tanulás az összesített adatokhoz hasonló rajzolatot mutat (a legkedvezőbb gazdasági helyzetben lévők 149 percet, míg a másik pólus 197 percet tölt otthoni tanulással). Az olvasás becsült időtartamairól ugyan ez mondható el: tehát minél jobb egy hallgató indexértéke, annál kevesebbet olvas (63, illetve 88 perc). A zenehallgatás a már korábban, a szülők iskolai végzettségénél is tapasztalt összefüggést rajzolja ki, azaz a hátrányosabb helyzetűek időráfordítása lesz számottevőbb. Legérdekesebb azonban az internet-használat esetében kirajzolódó kapcsolat: a legmagasabb indexértékekhez átlagosan 64, a legalacsonyabbakhoz 68 perc tartozik, a közepes csoportban azonban 88 perc a tényleges időtartamok átlaga.

Előzetes feltételezéseink a gazdasági tőke indexével kapcsolatosan egyes tevékenységek esetében bebizonyosodtak (vö. a három tábla esetében az olvasás, tanulás, és a televíziózás időráfordításait), más esetekben azonban nem találtunk említésre méltó összefüggéseket (pl. önképzés, társas élet). Kiemelésre azonban leginkább az az elérés méltó, amely az olvasás és gazdasági index összefüggéseit a két adatbázis tükrében vizsgálja – az első évfolyamos hallgatók esetében ugyanis ez a kapcsolat éppen ellentétes irányú volt.¹⁶⁶ Ennek alaposabb kibontása mindenképpen alaposabb vizsgálatokat igényelne.

8.3.7. A kulturális tőke és az időráfordítások kapcsolata

Az elméleti alapokból kiindulva (vö. a kulturális tőke időigényes átadása, kulturizmus jelensége, valamint a reprodukciós stratégiák életmódra gyakorolt hatása) ezzel a tőkefajtaival kapcsolatban vizsgálódásaink előtt azt feltételeztük, hogy a magas kulturális milióból érkező hallgatók esetében az otthoni tanulással, az önképzéssel, valamint az olvasással kapcsolatos mutatók kiugró értékeket kapnak, míg a szabadidő könnyedebb eltöltési formái az ő esetükben inkább háttérbe szorulnak.

A kulturális tőke indexéből kialakított kategóriák az összesített adatok vizsgálatakor (Függelék, 59. ábra) három tevékenység esetében mutatnak szoros összefüggést. Az órai részvétel a legmagasabb becsült időráfordításokat a legszerényebb kulturális mutatókkal bíró csoportnál produkálja (229 perc),¹⁶⁷ a legkedvezőbb helyzetben lévő diákok az átlaghoz közeli (206 perc), míg a közepes indexértéket elért hallgatók messze az átlag alatti órai részvétellel bírnak (178 perc).¹⁶⁸ Az olvasás időtartama egyenesen arányos a kulturális mutatók nagyságával. (Ez 36, 52, illetve 60 perc, tehát a két szélső érték között szinte kétszeres a különbség.) A televíziózás esetében a magas kultúrához közelítő milióban felnőtt hallgatók a másik két csoporthoz viszonyítva alacsonyabb időráfordításokat produkálnak (82, 85, valamint 64 perc). A „B” táblán, amely a tevékenységeket végzők százalékos arányait ismerteti (Függelék, 60. ábra, illetve 30. táblázat), az

¹⁶⁶ 2003-ban a gazdasági tőke indexével párhuzamosan az olvasás összesített időráfordítása is növekedett.

¹⁶⁷ Itt kell azonban azt is megjegyezni, hogy ezek a diákok felülreprezentáltak a határon túli, valamint a főiskolai karokon, ahol a képzés jellege eltér a „nagyobb” egyetemi karok oktatási formáitól.

¹⁶⁸ Az otthoni tanulás azonban a kulturális index értékével együtt nő (119, 127, illetve 147 perc) – a kapcsolat azonban nem szignifikáns.

önképzés, az olvasás, valamint a világháló használatára fordított időtartam esetében beszélhetünk szignifikáns kapcsolatról.

30. táblázat A kulturális tőke hatása az egyes tevékenységeket végzők százalékos arányaira („B” tábla alapján, percben megadva)

	önképzés	olvasás	internet
Alacsony	40	56	64
Közepes	38	65	68
Magas	51	73	76
Átlag	43	65	69
Sig.	0,015	0,001	0,023

Az önképzéssel foglalkozók aránya (51%) kiugró értéket mutat a magas kulturális indexértékkel bíró hallgatók esetében, a lekérdezés előtti munkanapjukon olvasók pedig a legszerényebb kulturális háttérrel rendelkezők között vannak a legkevesebben (56%), míg az indexértékek másik pólusán arányuk 73%-os. Az internet használata is ehhez hasonló rajzolatot mutat (64%, 68%, illetve 76%). A „C” tábla (Függelék, 61. ábra) öt esetben mutat szoros kapcsolatot: az órai részvétel átlagon felüli időráfordításával a szélső – tehát a legalacsonyabb és a legmagasabb - indexértékekkel bíró hallgatók rendelkeznek, míg a középső csoport messze ettől elmaradva vett részt a tanórákon (277, 226, illetve 263 perc). Az önképzés, valamint a társasági élet tényleges időráfordításai esetében viszont éppen ez utóbbi csoport produkál kiugró értékeket (76, 97 és 69 perc, valamint 159, 171, és 155 perc). A televíziózás hossza az „A” tábla értékeihez illeszkedik, tehát a kulturális indexértékkel fordítottan arányos (106, 107, valamint 87 perc), míg ennek az ellenkezője igaz az internetezés esetében (87, 68, illetve 66 perc). Ez utóbbi tevékenységhez kapcsolódó értékek rendkívül érdekesek, hiszen míg a tevékenységet végzők aránya együtt növekedett a kulturális indexszel, a tényleges időráfordítások azzal együtt csökkenek – e mögött esetleg a világháló használatának eltérő stratégiái, valamint a hozzáférés eltérő lehetőségei húzódnak meg. (Itt utalnánk vissza arra is, hogy a legmagasabb kulturális indexértékekkel bíró egyetemi-főiskolai karok esetében (BTK, Orvosi Kar, Jogi és Államtudományi Kar) a számítógép becsült időráfordítása arányaiban meghaladja az internetezés időtartamát.)

Az itt leírtak alapján kijelenthető, hogy a kulturális tőkéhez kapcsolódó előzetes elvárásaink valószínűsíthetők. A magas kulturális milióból érkező hallgatók ugyanis saját életmódjuk kialakításakor illeszkednek a családi háttér ezen sajátosságaihoz, így időráfordításaikban a tanulás, az olvasás, az önképzés hangsúlyosabban van jelen, míg a társas élet, a televíziózás és az internet mérsékeltebben jellemzi életmódjukat.

A gazdasági, illetve a kulturális tőkével való ellátottság komplex mutatója tehát a végzés előtt álló hallgatók életmódjának több elemét befolyásolja, mint az olyan alapvető demográfiai változók, mint a településtípus vagy a szülők iskolai végzettsége.¹⁶⁹ Hatása leginkább a tanulással, és a számítógéppel kapcsolatos tevékenységek esetében, valamint az olvasás és televízió előtt töltött órák-percek hosszában ragadható meg – ám a kapcsolat iránya nem mindig egyértelmű és nem mindig előre látható (pl. az internet-használat és a kulturális tőke kapcsolata, vagy a gazdasági tőke és az olvasás összefüggései). A két adatbázis összevetése kapcsán pedig kijelenthetjük, hogy a magyarozott tevékenységek száma – a felsőoktatásban eltöltött évek alatt – nem mutatott csökkenő tendenciát.

8.4. A szabadidős szokások indexeinek kapcsolata az időráfordításokkal

A két szabadidő-orientációs típus hatásáról azt feltételeztük – és ezt a hipotéziseink egyikében meg is fogalmaztuk – hogy a hallgatók életmódjának azon elemeire is rányomják a bélyegüket, amelyek ezen összevont indexek kialakításával nem álltak kapcsolatban. Ugyanakkor a minta jellemzésekor kiderült, hogy ezek együttes megléte vagy hiánya inkább jellemzi a diákokat (vö. a korábbi alfejezetekben leírtakkal), így ellentétes hatásokra nem számítottunk. (Tehát hogy a modern szabadidő-orientáció csökkentené az olvasás, vagy a klasszikus a számítógép-használat ráfordításait.) A magaskultúrára irányuló szabadidő-felhasználásnak azonban – az elméleti részben összefoglaltak alapján – minden valószínűség szerint puritánabb időbeosztással kell járnia.

¹⁶⁹ A magyarozott tevékenységek száma ugyanakkor elmarad az egyetemi-főiskolai kar, valamint a nemek által befolyásolt időráfordításoktól.

8.4.1. A modern szabadidő-orientáció hatása a diákok időfelhasználására

Az egyes tevékenységek időtartamait, valamint a tevékenységeket végzők tényleges arányait az elkövetkezőkben az életmód részét képező szabadidős indexek segítségével elemezzük. Ezek természetesen – a korábbiakban már ismertetett módokon – kapcsolatban állnak a vizsgálatba bevont független változókkal, ám azokkal nem megfeleltethetők.

A modern szabadidő-orientáció indexe az összesített időtartamok esetében (Függelék, 62. ábra) a számítógép-, valamint az internet-használattal értelemszerűen szoros kapcsolatot mutat,¹⁷⁰ a háztartási munkához kapcsolódó értékek szignifikanciája azonban már némileg meglepőnek mondható. Míg a magas, és a közepes indexértékkel bíró hallgatók átlag alatti időtartamokat töltenek ezzel a tevékenységgel (37, illetve 36 perc), addig az alacsony kategóriába sorolható diákok kiugró, 57 perces eredményt produkálnak.¹⁷¹ Ezeket az értékeket a 31. táblázat ismerteti.

31. táblázat A modern szabadidő indexének szignifikáns összefüggései az „A” tábla esetén (percben megadva)

	háztartás	számítógép- használat	internet	társas élet
Alacsony	57	35	26	76
Közepes	36	53	42	103
Magas	37	71	78	101
Átlag	43	54	50	95
Sig.	0,000	0,000	0,000	0,036

A „B” tábla esetén (Függelék, 63. ábra) ugyan ezen tevékenységek végzési arányaiban mutatkozik számottevő differencia. A „C” táblában (Függelék, 64. ábra), amely a tényleges időráfordításokat tartalmazza, a számítógép-használatnál már nem figyelhető meg a korábbi szignifikáns kapcsolat – ez arra utal, hogy a modern

¹⁷⁰ Mind a számítógép-használat (35 perc, 53 perc, illetve 71 perc), mind pedig az internetezés időtartama (26 perc, 42 perc, illetve 78 perc) párhuzamosan növekszik a modern szabadidő-orientáció értékeivel.

¹⁷¹ Érdemes megjegyezni, hogy a házimunka legmagasabb összesített időráfordításával az egyetemi-főiskolai karok szerint a Kárpátalján találkozunk – és itt a legalacsonyabbak a modern szabadidő-orientáció indexértékei is. A magas indexértékkel bíró karok esetében inkább alacsony háztartási munkára fordított időtartamokkal találkozunk (pl. közgazdászok, műszaki főiskolások – igaz ez utóbbi esetben a fiúk aránya is magasabb).

szabadidős indexértékekkel bíró hallgatók különböző arányaival magyarázhatók az összesített adatok eltérései. Ezzel ellentétben a világháló használata (a magasabb indexértékek felé haladva 50, 58, illetve 97 perc) a korábban megszokott rajzolatot mutatja. A házimunka percekben mérhető tényleges hossza az alacsony indexértékekkel bíró hallgatók esetében kap messze az átlagot meghaladó időráfordításokat (69, 48, valamint 55 perc).

8.4.2. A klasszikus szabadidő-orientáció és a diákok időfelhasználásának kapcsolata

A klasszikus szabadidő indexértéke a magaskultúrához kapcsolható szokásokból áll össze (pl. szépirodalom olvasása,¹⁷² könyvtár-, és hangversenylátogatás stb.). Az „A” tábla esetén (Függelék, 65. ábra) szokatlanul sok, mintegy öt esetben (órai részvétel, tanulás, olvasás, televíziózás, társas élet) találunk szoros kapcsolatot az indexértékek elkülönített csoportjai esetében – ezeket a 32. táblázat ismerteti.

A táblázat alapján kijelenthető, hogy a tanulással összefüggő tevékenységek időráfordításai egyenes arányban nőnek a klasszikus kulturális szabadidő indexértékeivel, és hasonló kapcsolat mutatható ki az olvasással töltött órák-percek esetében is.¹⁷³ A televíziózásra, valamint a társas életre vonatkozó időtartamok azonban ezzel ellentétes irányban mozognak.

¹⁷² Az összevont változóban kizárólag a szépirodalom olvasása szerepel, a szakirodalomhoz kapcsolódó gyakoriságok az indexérték esetében nem kerültek beszámításra.

¹⁷³ Ezek az eredmények megegyeznek a kulturális tőkének az olvasásra, valamint a televíziózásra gyakorolt hatásával, de nem fedik le pontosan a tanuláshoz kapcsolódó tevékenységeket. Azonban a kulturális tőke alacsony értékei nem minden esetben járnak együtt alacsony olvasási időráfordításokkal – jó példa erre a kárpátaljai hallgatók esete, akiknél az „A” táblán a legmagasabb összesített értékekkel találkozunk, a kulturális tőkével való ellátottságuk azonban meglehetősen szerénynek mondható.

32. táblázat A klasszikus szabadidős indexszel szoros kapcsolatot mutató tevékenységek az „A” tábla alapján (percben megadva)

	óra	tanulás	olvasás	televízió	társas élet
alacsony	187	109	25	85	114
közepes	197	131	48	82	89
magas	226	150	71	64	87
átlag	203	131	49	77	95
sig.	0,027	0,029	0,000	0,006	0,0042

A „B” táblában (Függelék, 66. ábra) az előbbieken felvázolt összefüggések tarthatók a tanulás (71, 78, illetve 82 százalék), valamint az olvasás (42, 66, és 81%) esetében, illetve az önképzésre (31, 40, és 57%) időt szakítók aránya is párhuzamosan növekszik a klasszikus szabadidő indexértékeivel. Érdekes viszont megfigyelni a háztartási munkák területén kirajzolódó arányokat – kiugró érték, 84% ugyanis a „magas” kategóriába sorolható hallgatóknál figyelhető meg.¹⁷⁴ A hobbi jellegű tevékenységeket végzők aránya a modern szabadidős szokásokhoz hasonló rajzolatot mutat, azaz a legmagasabb indexértékhez kimagasló, 50%-os arány tartozik.¹⁷⁵ A passzív pihenést végzők aránya szintén növekedést mutat az klasszikus szabadidő pontszámainak emelkedésével (73, 81, valamint 83%). A „C” tábla esetében (Függelék, 67. ábra) a munka, a televíziózás, valamint a társas élet területén foghatóak meg a tényleges időráfordítások differenciái. A társas élet, valamint a televíziózás esetében a legalacsonyabb, míg a munka esetében a középső kategóriához tartozó értékek tekinthetők kiugróknak.¹⁷⁶

Természetesen az egyes tevékenységekhez kapcsolódó eloszlások igen változatos képet mutatnak – ezek részletes ismertetéséhez azonban jelen disszertáció sajnos nem biztosít keretet. A különböző rajzolatok meglétét csupán jelezzük a

¹⁷⁴ Itt szintén nem szabad arról megfeledkeznünk, hogy a határontúli területek egyik fontos jellemzője a magas százalékos, illetve percekben kifejezhető, a házimunkához kapcsolódó értékek mellett a klasszikus szabadidő-orientáció dominanciája.

¹⁷⁵ Tehát ha egy hallgató a két szabadidős index bármelyikén magas pontszámot ér el, nagyobb valószínűséggel végzett a lekérdezést megelőző nap olyan tevékenységet, amely a hobbi körébe sorolható. Ez tulajdonképpen logikusnak is mondható, hisz ezek egyfajta szabadidős aktivitást mutatnak, amellyel valószínűleg megmagyarázhatóak ezek a tevékenységek.

¹⁷⁶ A munkához kapcsolódó időtartamok 164, 227, valamint 120 perc, a televíziózáshoz 108, 104m valamint 87 perc, a társas élethez pedig 187, 153, illetve 132 perc.

házimunkának a modern, a televíziózásnak pedig a klasszikus szabadidős index esetében tapasztalható eloszlások bemutatásával (Függelék, 68, 69, 70, illetve 71. ábra).

A szabadidős indexeknek az elemzésbe való bevonása mindenképpen indokoltnak tekinthető, hiszen az egyes tevékenységek időráfordításainak komoly hányadát magyarázzák – különösen igaz ez a klasszikus szabadidő-orientáció esetében. Jellegzetes módon a háztartási munka időráfordítására ellentétes hatást gyakorolnak: a modern orientáció csökkenti, a klasszikus pedig megnöveli az időtartamokat és a százalékos arányokat. Előzetes elvárásaink a szabadidős indexek kapcsán teljesülni látszanak, hiszen a klasszikus szabadidő-orientáció egyetlen egy esetben sem magyarázta szignifikánsan a számítógéppel kapcsolatos időtartamokat, a „modern” kategória viszont, amelyet többek között a számítógépes játék, a filmek letöltése vagy chatelés gyakoriságával határoztunk meg, az olvasás időráfordítására nem gyakorolt hatást. A megkérdezett egyetemista-főiskolás populáción belül tehát ez a két szabadidős típus nem oltja ki egymás hatását, sőt sok esetben – mint azt korábban már bemutattuk – gyakran együtt jellemzik a diákok életmódját. Több tényező megerősíti ezen kívül azt az előfeltevésünket is, hogy a klasszikus szabadidő „szigorúbb” időbeosztást feltételez. Ez leginkább az oktatással kapcsolatos tevékenységek, a társas élet, valamint a televíziózás esetén valósul meg – az összefüggés azonban nem ennyire egyértelmű. A pihenés százalékos arányai („B” tábla) ugyanis együtt emelkednek a klasszikus szabadidő indexértékeivel.¹⁷⁷ Kiemelésre érdemes tény az is, hogy az eddig megvizsgált valamennyi szocio-kulturális változó közül csupán a klasszikus szabadidő volt az, amely a tanulási tevékenységek szinte mindegyikével pozitív összefüggést produkált.¹⁷⁸ Hasonló jelenséget eddig sem a szülők iskolai végzettségénél, sem a kulturális tőke esetében nem tapasztaltunk.¹⁷⁹

¹⁷⁷ Itt utalnánk vissza az életmódhoz kapcsolódó elméleti fejezetben a pihenéshez fűződő és a különböző társadalmi rétegekben megjelenő eltérő attitűdökre.

¹⁷⁸ Kivételt csupán a „C” tábla esetén az önképzés változója képezett.

¹⁷⁹ Sőt a legtöbb esetben ezek az órai részvételt és az otthoni tanulást ellenkező irányban befolyásolták.

8.5. A tevékenységek együttjárásának vizsgálata

A statisztikai elemzések részeként az egyes tevékenységek időráfordításai között végeztünk korreláció-számítást. Mivel a vizsgálatok során már bemutattuk a felhasznált független változók időtartamokra gyakorolt hatásait (leginkább varianciaanalízis segítségével), ezért helyesebbnek véltük, ha ezek hatását a modellből kiemeljük. A parciális korreláció technikája így az egyes kapcsolatok erősségét és irányait is megadja számunkra.

Az elemzés ezen szakaszában leginkább arra a kérdésre kerestük a választ, hogy ha az egyetemi-főiskolai karok változójának hatását kiemeljük a modellből, akkor vajon a tanulással összefüggő tevékenységek mértéke hogyan viszonyul a többi időráfordításhoz. Az órai tanulás, az otthoni tanulás, valamint az önképzés mértékére ugyanis az intézményi keretek igen komoly mértékben nyomják rá a bélyegüket – és mint az előző alfejezetekben láttuk, ezek a tevékenységek gyakran teljesen ellentétes irányban „mozognak”. Előzetes feltételezéseink szerint az alapvető demográfiai változók modellből való kiemelésével a tanulással összefüggő tevékenységek másfajta, egymáshoz inkább közelítő rajzolatot mutatnak majd.

Első lépésként minden egyes tényleges tevékenység eloszlásából közel azonos, 20% körüli csoportokat, kvintiliseket képeztünk. Az így kapott adatok tehát skálaértékhez hasonlóan egytől ötig jellemezték az adott időráfordításokat.¹⁸⁰ A modellbe a skálaértékekkel jellemzett tevékenységeket emeltük be, majd a független változók hatásait semlegesítettük. Az így kapott összefüggéseket a Függelék 72, 73, illetve 74. ábrája szemlélteti.¹⁸¹ (A szöveges magyarázat az elkövetkezőkben a

¹⁸⁰ Már az is nagyon érdekes eredményeket hozott, hogy az egyes időráfordítások esetében hány percnél kellett meghúznunk a legalacsonyabb, illetve a legmagasabb értékhatárokat. Az egyes kategória felső határai a következők voltak: pihenés - 25 perc, órai részvétel - 110 perc, tanulás - 49 perc, önképzés - 30 perc, háztartás - 20 perc, közlekedés - 30 perc, vásárlás - 15 perc, olvasás - 25 perc, televíziózás - 35 perc, zenehallgatás - 25 perc, számítógép-használat - 25 perc, internetezés - 20 perc, társas élet - 50 perc, hobbi - 30 perc. Az ötös kategória alsó határai a következők voltak: pihenés 121 perc, órai részvétel - 361 perc, tanulás - 241 perc, önképzés - 111 perc, háztartás - 81 perc, közlekedés - 121 perc, vásárlás - 87 perc, olvasás - 101 perc, televíziózás - 141 perc, zenehallgatás - 121 perc, számítógép-használat - 121 perc, internetezés - 111 perc, társas élet 231 perc, valamint hobbi - 121 perc.

¹⁸¹ Az ábra színmagyarázata a következő: a kékkel jelzett négyzetek értéke azért 1, mert ezek az egyes tevékenységek önmagukkal való tökéletes korrelációját jelzik. Pirossal viszont a jelentősebb együtt járásokat jelöltük – akár pozitív, akár pedig negatív irányban. A hármas felosztások első sora a korrelációs együtthatót tartalmazza, a harmadik pedig a szignifikancia értékét. Mivel minden egyes

Függelék oszlopai alapján történik. A szignifikancia-szintekre csak ott történik majd utalás, ahol az éppen meghaladja a határértéket, bár a korrelációs együttható kiemelésre érdemes volt. A többi esetben viszont mindig szignifikáns kapcsolatról beszélhetünk.)

A pihenés tényleges időtartamai esetében 0,5 feletti korrelációs együtthatókat nem találunk, bár ahhoz közelítő értékeket igen. Az órai részvétellel és a számítógép-használattal negatív irányú, míg a vásárlással és a zenehallgatással pozitív 0,3-0,4-es együtthatók mutatkoznak. Az órai részvétel viszont több szoros kapcsolatot is mutat – erős pozitív irányú összefüggés figyelhető meg a tanulással (0,6105 – tehát magas órai részvétel szignifikánsan együtt jár a magas tanulásra fordított időtartamokkal), illetve valamivel nagyobb nagyságrendű, de negatív kapcsolat a háztartási munkával (-0,7626 – ez az egész táblázat legmagasabb korrelációs együtthatója) és a vásárlással (-0,6319). A hallgatók életmódjában tehát a tanulás hangsúlyos szerepe a vásárlás és a házimunka alacsony időráfordításait valószínűsíti. Itt mindenképpen ki kell emelni azt a tényt, hogy az így kapott adatokban az egyetemi-főiskolai karok változóinak hatása nem szerepel – hiszen például a határon túli területek egyszerre bírnak magas tanulási, illetve háztartással kapcsolatos időráfordításokkal (különösen igaz ez a PKE hallgatóira). A magas tanulásra fordított időtartamok két erős, negatív összefüggést jeleznek: az előző esethez hasonlóan itt is a háztartási munkával (-0,5416, sig.: 0,056), valamint a társas élettel (-0,5540). Az önképzés esetében nem találkozhatunk 0,5000 feletti együtthatókkal, bár ahhoz közelítő értékekkel igen (ellentétes irányban a televíziózással, és azonos irányban a számítógép-használattal), míg a munkára fordított időtartamok – némiképp meglepő módon – a zenehallgatással mutatnak magas korrelációs értéket (ez 0,5076, a szignifikanciaszint viszont 0,077). A háztartási munka a már korábban említett, az órai részvétellel való ellentétes irányú kapcsolatán túl pozitív összefüggéseket produkál a vásárlás (0,6805), valamint a hobbi esetében (0,5909). Ezen tevékenységek mindegyike a háztartáshoz kapcsolódik, így ezek együtt járása nem tekinthető meglepő vonásnak. A közlekedés esetében nem találunk magas együtthatókat, a vásárlás viszont az olvasással áll szorosabb kapcsolatban, hiszen 0,5068-as értéket produkál – az összefüggés azonban

érték két alkalommal szerepel a táblázatban, így a kék vonal alatti sávban jelöltük be a magas 0,5 feletti) korrelációs együtthatóval bíró kapcsolatokat.

nem szignifikáns (sig.: 0,077). Az olvasás időráfordításai szignifikánsan együtt mozognak a zenehallgatás értékeivel (0,5907). A következő oszlopokban (televíziózás, zenehallgatás, számítógép-használat, internetezés, társas élet, valamint hobbi) nem találhatunk korábban már nem említett összefüggéseket. Lényeges kiemelni azt a tényt, hogy a számítógép-használat nem mutat szignifikáns kapcsolatot a világháló használatával – igaz, a két tevékenység területén tapasztalható eltérésekről a disszertáció korábbi részeiben már volt szó. Ennek a magyarázata talán abban rejlik, hogy a magas számítógép-használattal bíró tanulói csoportok legtöbb esetben elkülönülnek a kiugró internetezési időtartamokkal jellemezhető hallgatóktól (vö. pl. gazdasági és a kulturális tőke indexének vagy a karonkénti bontásoknak az eredményeivel).

Az egyes tevékenységek korrelációs együtthatói tehát tovább árnyalják a hallgatók időfelhasználásáról előttünk kirajzolódó képet. Leginkább az egyes időráfordítások egymáshoz fűződő kapcsolatainak iránya ad lényeges támpontokat számunkra – ilyen például a negatív irányú összefüggés tanulással kapcsolatos, valamint a háztartásra és a közösségi életre fókuszáló tevékenységek között. A korreláció-számítás kapcsán megállapított előzetes feltételezéseink nem igazolódtak be teljes mértékben, hiszen a tanulással kapcsolatos tevékenységek közül az önképzés nem a kívánt eredményeket hozta – hiszen sem az otthoni, sem az órai tanulással nem mutatott szignifikáns kapcsolatot. Az előbb említett két tevékenység azonban elvárásainknak megfelelően magas korrelációs együtthatót (0,6105) és szignifikáns összefüggést produkált. Ezen kívül kirajzolódott a szemünk előtt azoknak az időráfordításoknak a köre is, amelyek e két tanulási formával negatív irányú kapcsolatban állnak (háztartási munka, vásárlás és társas élet).

8.6. A független változók időfelhasználásra gyakorolt hatásainak összevetése

A statisztikai elemzés utolsó mozzanataként arra vállalkoztunk, hogy az egyes változók hatásait lineáris regresszió alkalmazásával vessük össze.¹⁸² Fontos kiemelnünk, hogy ezen technika használata Moksony Ferenc „Gondolatok és adatok”

¹⁸² A lineáris regressziós elemzések Puztai Gabriella és Fehérvári Anikó nyújtottak számunkra segítséget.

c. könyvén alapszik (Moksony 1999).¹⁸³ Arra a kérdésre kerestük tehát a választ, hogy az egyes tevékenységeket mely tényezők magyarázzák a legerősebben. Az elemzés első szakaszában a numerikus, a következő lépésben pedig a kategoriális magyarázó változókat elemeztük.¹⁸⁴ A vizsgált tevékenységek sora megegyezik az „A” táblákban felsoroltakkal – tehát a korreláció-számítással ellentétben itt ismét helyet kapott az alvás, valamint a higiénia változója.

A numerikus változók vizsgálata

Az elemzés ezen szakaszába a megfelelő mérési szinttel bíró független változók kerülhettek be – ennek a kitételnek pedig a különböző indexértékek felelnek meg, amelyek vagy a tőkefajtákra, vagy pedig a szabadidő-orientációs típusokra vonatkoznak. A kapott eredményeket a Függelék 75. ábrája szemlélteti.

A kapott adatok alapján kijelenthető, hogy a tevékenységeknek körülbelül a fele írható le lineáris és szignifikáns kapcsolattal valamelyik indexérték alapján. Ezek közül némelyik esetben a várt eredményt kaptuk: ilyennek tekinthető a klasszikus szabadidőnek az óralátogatásra (14,22), a modern szabadidőnek a számítógép (8,04), valamint az internet-használatra (11,74) gyakorolt hatása. Az olvasás időtartamát – mint ahogyan azt a variancia-analízis eredményeiből is leolvasható volt - a két tőkefajta ellentétes módon alakítja, jelen esetben azonban módunk nyílik ezek erősségének összevetésére is: ekkor a gazdasági tőke negatív hatása (-3,10) bizonyul jelentősebbnek (kulturális tőke: 2,06). Az előbbi tőkefajta más, a kultúrához vagy a művelődéshez kapcsolódó tevékenységekre is hasonló hatást gyakorol, hiszen az otthoni tanulás (-6,56) értékeit is lecsökkenti.

A lineáris regresszió szignifikáns értékei között olyan kapcsolatokat is fellelhetünk, amelyek első pillantásra talán meglepőnek tűnhetnek: ez igaznak tekinthető a klasszikus szabadidő és az alvás (2,26), valamint a társas élet (-6,84),

¹⁸³ Ezzel magyarázható az is, hogy a változók közötti kapcsolatok vizsgálatakor a B-értékeket emeltük be a táblázatokba.

¹⁸⁴ Ez utóbbi esetben hatáskódolást alkalmaztunk. (vö: Moksony 1999) Ekkor első lépésben minden alkalommal n-1 kategóriát képeztünk, ám később a táblázatok olvashatósága érdekében egy matematikai függvény segítségével nyertük vissza a konstans értékét, így minden egyes kategoriális változó saját B-értéket is kapott.

illetve a gazdasági tőke és a zenehallgatás (-5,98) közötti összefüggésekre.¹⁸⁵ A modern szabadidő indexe a számítógéphez kapcsolódó tevékenységeken kívül a házimunka értékeit csökkenti (-3,37), a pihenésre fordított időtartamokat pedig megemeli a hallgatók életében (6,04).

A regressziós elemzés végső szakaszában ezeket a numerikus változókat kategóriálissá alakítjuk át,¹⁸⁶ hogy utolsó lépéseként valamennyi magyarázó tényező hatásának erősségét összevethessük.

A kategóriális változók vizsgálata

Jelen alfejezetben a következő változóknak az időfelhasználásra gyakorolt hatásait tekintjük fogjuk áttekinteni: egyetemi-főiskolai karok, nemek, településtípus, lakóhely, az apa iskolai végzettsége, az anya iskolai végzettsége, valamint a korábban már elemzett indexértékek kategóriális változatai.¹⁸⁷

Az egyetemi-főiskolai karok regressziós értékeit a Függelék 76. ábrája tartalmazza.¹⁸⁸ Ez alapján kijelenthető, hogy ez a változó a tevékenységek jelentős részével lineáris összefüggést produkál (higiénia, óra, tanulás, házimunka, közlekedés, vásárlás, olvasás, televízió) – az azonban meglepőnek mondható, hogy a számítógép-használattal kapcsolatos változók oszlopaira ez a kijelentés nem tekinthető igaznak. A B-értékek igen magasnak tekinthetőek, hiszen az egyes karok között – természetesen a nagyobb időráfordításokkal bíró tevékenységek esetében – több 100 fölötti számot is találhatunk.

A nemek közötti felosztás (Függelék, 77. ábra) esetében jelentős a konstans értékhez viszonyított eltérés a higiénia, a házimunka, a vásárlás, a számítógép, valamint az internet-használat esetében – mindez illeszkedik a variancia-analízis esetében már megfigyelt rajzolatokkal.

¹⁸⁵ Azt azonban meg kell jegyeznünk, hogy a zenehallgatás az időmérleg-vizsgálatok eredményei szerint általában az alacsonyabb szocio-kulturális státusú csoportok esetében hangsúlyosabb. Ennek fényében a kapott eredmény már nem tekinthető annyira meglepőnek.

¹⁸⁶ Például a gazdasági tőke esetében újra a magas, közepes és alacsony kategóriák hatásait vonjuk be az elemzésbe.

¹⁸⁷ Az így kapott adatokat jelen disszertáció keretei között nem elemezhetjük a kellő mélységgel, hiszen a hangsúly leginkább az összes változó hatásának összevetésére fog irányulni, valamint az empirikus fejezet elején felállított hipotézisek sem vonatkoznak regresszió-elemzés eredményeire.

¹⁸⁸ A kategóriális változók esetében azokat az oszlopokat színeztük pirosra, amelyek esetében annak egésze leírható szignifikáns eltéréssel.

A településtípus változója (Függelék, 78. ábra) mindössze két szignifikáns oszlopot eredményez (órai részvétel, munka), míg a hallgatók lakóhelyének vizsgálatakor (Függelék, 79. ábra) a különbségek a variancia-analízishez képest talán markánsabban jelentkeznek (pihenés, tanulás, házimunka, számítógép-használat, hobbi). Kiemelésre érdemes lehet az a tény is, hogy az egyes településtípusok közül a megyeszékhely az, amely a konstans értékektől a szignifikáns esetekben a legnagyobb eltéréseket produkálja.¹⁸⁹ A szülők iskolai végzettségei közül (Függelék, 80. ábra, 81. ábra) az édesanya hatása bizonyul markánsabbnak. Itt lényeges lehet az a tény, hogy a főiskolai és az egyetemi végzettség sok esetben ellentétes módon alakítja az egyes tevékenységek időráfordításait (pl. apa esetében: tanulás, önképzés, munka, olvasás, anya esetében: óra, tanulás, társas élet), még hozzá úgy, hogy az előbbi kategória inkább negatív irányba formálja a művelődéshez-kultúrához kapcsolódó konstans értékeket. Az általános iskolai végzettséggel bíró szülők hatása a B-értékek alapján a legtöbb esetben igen jelentősnek mondható. Példát képezhet erre anya esetében a tanulás (-27,54), az önképzés (9,12), a munka (264,38) vagy az olvasás (13,73) az apa esetében pedig a tanulás (-43,71), a munka (31,6) vagy az internet (-28,21) időráfordítása.

A korábbi numerikus változókat a Függelék 82. 83. 84. és 85. ábrája szemlélteti. Itt ezekkel kapcsolatban mindössze annyit emelnénk ki, hogy nem csupán az indexértékek szélső pólusai bírhatnak saját karakterisztikával, hanem ez igaz lehet a középső csoportra is (pl. a gazdasági tőke és az internet esetében a következő értékeket olvashatjuk le: alacsony gazdasági tőke: -5,85, közepes gazdasági tőke: 14,97, magas gazdasági tőke: -9,12).¹⁹⁰

Az egyes tevékenységeket leginkább befolyásoló változók modellezése

A regressziós elemzés végső szakaszában az összes, eddig felhasznált kategoriális változó B-értékeinek összevetésére kerül sor. Az egyes tevékenységekhez kapcsolódó legerősebb öt pozitív, valamint öt negatív kategóriát a Függelék 86. és 87. ábrája tartalmazza.

¹⁸⁹ Órai részvétel: -20,63, munka: 71,53.

¹⁹⁰ Ezek az értékek magyarázatul szolgálhatnak arra, hogy a fent vázolt változók közötti kapcsolat a numerikus indexértékek alapján miért nem mutatkozott szignifikánsnak.

Az alvás időtartamait mind a két irányban leginkább bizonyos egyetemi-főiskolai karok befolyásolják (pl. orvosi: -37,75, egészségügyi: 24,33), de ezeken kívül a saját lakás megléte (23,61), valamint a nyolc általános iskolát végzett édesapa hatása (17,33) jelentősnek mondható. A higiénia esetében kiemelésre érdemes lehet, hogy a nem változója igen komoly befolyással bír – a táblázatban a lányok a pozitív, a fiúk pedig a negatív oldalon helyezkednek el. A tanulással kapcsolatos tevékenységeket szinte minden esetben az egyetemi karok, valamint a szülők iskolai végzettsége befolyásolja. A munka, a házimunka, a számítógép, valamint az internet-használat B-értékeit a 33. táblázat mutatja be.

33. táblázat A munkát, a házimunkát, a számítógép-, valamint az internet-használatot leginkább befolyásoló változók a regresszió-elemzés alapján

Beregszász -157,61	Közgáz -29,54	Böszörmény -30,33	Egészségügyi -31,90
Anya isk. szakközép -81,17	Jog -16,13	Jog -29,25	Apa isk. 8 általános -28,21
Böszörmény -72,61	Műszaki -10,24	Közgáz -25,65	Jog -26,37
NYF -70,70	Albérő -9,80	Egészségügyi -20,46	Lány -18,51
Anya isk. főiskola -70,24	Fiú -9,78	Saját lakás -16,15	Kölcsey -18,20
munka	házimunka	számítógép	internet
Orvosi 105,44	Modern sz.idő alacsony 9,74	Partium 18,45	Fiú 18,51
Műszaki 112,65	Lány 9,78	Bejáró 20,07	TTK 19,06
Egészségügyi 130,11	Agrár 10,37	Apa isk. 8 általános 20,54	Saját lakás 22,21
Közgáz 140,01	Any isk. szakközép 11,95	Orvosi 29,46	Modern sz.idő magas 23,96
Anya isk. 8 általános 264,38	Beregszász 44,41	TTK 34,83	Műszaki 62,69

A munka időtartama esetében kiemelésre érdemes, hogy a kar változóján kívül csupán az édesanya iskolai végzettsége magyarázza azt jelentős mértékben, sőt a legmagasabb értékkel is egy ehhez kapcsolódó kategória rendelkezik (nyolc

általánost végzett édesanya). A házimunkát negatív irányban leginkább a közgazdaságtudományi, valamint az jogi és a műszaki kar befolyásolja, míg a skála másik pólusán a kárpátaljai hallgatók helyezkednek el. A számítógép-használat kapcsán pedig talán meglepőnek tűnhet a nyolc általános iskolát végzett édesapához kötődő magas B-érték (20,54). A világhálón eltöltött órákat-perceket leginkább a műszaki kar, a magas modern szabadidő index, a saját lakás, a TTK, valamint a fiú kategória növeli, míg az egészségügyi főiskola, a nyolc általánost végzett édesapa, a jogi kar, a lány, és a Kölcsey kategóriája negatív irányban módosítja a kapott adatokat.

A vásárlás és az olvasás időtartamainak esetében leginkább az karok szerinti hovatarozás tekinthető meghatározó tényezőnek, bár egyes, a nemekhez vagy a lakóhelyhez kapcsolódó kategóriák szintén jelentős módon alakítják B-értékeket (pl. vásárlás-saját lakás: 8,28, lány: 5,6). A televíziózás időráfordításait vizsgálva pedig kiemelhetjük, hogy az apa iskolai végzettségének két típusa ellentétes irányban módosítja a hallgatói életmód ezen szeletét (egyetem: 11,47, általános iskola:-17,29). A zenehallgatás oszlopában feltűnő a karok hatásának relatív gyengesége, hiszen a 10 szélső értékből „mindössze” öt értéket alakítanak jelentős mértékben. A társas élet és a hobbi időtartamának esetében – természetesen a karok hatása mellett - a szülők iskolai végzettsége, valamint a szabadidős típusok jelentkeznek markánsabban.

Ha az összes kategóriális változó regressziós B-értékét tevékenységenként növekvő sorrendbe rendezzük, majd ezek típusait különböző színekkel jelöljük, akkor a szemünk előtt kirajzolódó kép egyértelműen bebizonyítja azt a variancia-analízisek segítségével is megfogható, de azáltal nem bebizonyítható feltevésünket, hogy az egyetemi-főiskolai karok alakítják legnagyobb mértékben a hallgatói időfelhasználást, hiszen a szélső pólusokon szinte kizárólag az ide kapcsolódó értékek jelennek meg (Függelék, 88. ábra). Jelentős hatással bír még ezen kívül a lakóhely típusa, a nem, valamint a szülők iskolai végzettsége is, míg bizonyos változók sokkal mérsékeltebb hatással nyomják rá bélyegüket a hallgatók életmódjára (pl. a szélső értékek között egyetlen, a településtípushoz kapcsolódó kategóriát sem találunk).¹⁹¹

¹⁹¹ Ez persze nem jelenti azt, hogy ezen változók kapcsán a variancia-analízisek nem mutatnak ki szignifikáns kapcsolatokat – csupán a hatás nagysága mérsékeltebb az egyetemi-főiskolai karokhoz, vagy a lakóhely típusához képest.

A hipotézisekhez szorosan nem kapcsolódó statisztikai módszerek alkalmazásával tehát a hallgatók időfelhasználásának mélyebb összefüggéseit is megpróbáltuk feltárni – az empirikus elemzéseknek azonban még így is számos elvarratlan szála maradt.

8.7. Az empirikus vizsgálat legfontosabb következtetései

A statisztikai elemzések lezárultával, és a kapott eredmények áttekintésével kísérletet tehetünk arra, hogy megállapítsuk a kutatás során feltételezett hipotéziseink helyességét. Az első hipotézis azt feltételezte, hogy az egyetemi-főiskolai szervezeti keretekhez kötődő változók legalább oly mértékben alakítják a hallgatói időfelhasználásokat, mint az alapvető szocio-kulturális mutatók. (Az első csoportba a karok szerinti beosztás és a tartózkodási hely, míg a másodikba a szülők iskolai végzettsége, a településtípus, valamint a gazdasági és a kulturális tőke változója került.) Ez a kijelentés azonban nem valószínűsíthető. A szervezeti keretekhez köthető változók közül az egyetemi-főiskolai karok jelentős mértékben befolyásolták a hallgatók időráfordításait, ez azonban nem kijelenthető a tartózkodási hely esetében, ahol alig találni szignifikáns kapcsolatokat. Az alapvető szocio-kulturális mutatók között is voltak olyanok, amelyek jelentősebb befolyásoló erővel bírtak (pl. a kulturális, valamint a gazdasági tőke szerinti megoszlás), míg mások hatása szinte alig volt észlelhető (pl. a szülők iskolai végzettsége).¹⁹² A két tőkefajta közül a három táblázat összesített adatai alapján az egyes tevékenységekre a kulturális tőke nyomtára erősebben a bélyegét. Az első hipotézis tehát se nem megerősíthető, se el nem vethető, hanem pontosításra szorul a következőképpen: mind az intézményi keretekhez, mind pedig az alapvető szocio-kulturális mutatók között voltak olyanok, amelyek jelentősen befolyásolták a hallgatók életmódját (egyetemi-főiskolai karok, tőkefajta), míg más változók – mind a két csoportban voltak ilyenek - gyengébb

¹⁹² Ugyanakkor megjegyezendő, hogy az időmérleg-vizsgálatok során az egyik legfontosabb differenciáló tényező az iskolai végzettség mutatója, igaz ugyan, hogy ez leginkább a megkérdezettre vonatkozik. A kapott eredmények alapján azonban kijelenthető, hogy a hallgatói populáció esetében az időfelhasználás területén ez a változó nem befolyásolta jelentős mértékben a tevékenységek időráfordításait – még a magaskultúrához kötődő tevékenységek esetében sem. Az olvasás időráfordításainál például egyik tábla esetében sem kaptunk szignifikáns eltéréseket.

hatással bírtak (pl. a tartózkodási hely vagy a szülők iskolai végzettsége). Sőt, ez utóbbi csoportba olyan változók is beletartoznak, amelyek a magyar társadalom időmérleg-vizsgálatai során jelentős különbségeket indukálnak (pl. a településtípus szerinti megoszlás).¹⁹³

A nemek differenciáló hatására a második hipotézis irányult, amely azt feltételezte, hogy a fiúk és a lányok időfelhasználásának területén számottevő eltérések tapasztalhatóak, amelyek fő tendenciái azonban nem minden esetben egyeznek meg a KSH tanuló korcsoportjában tapasztaltakkal. Az összevetést nehezíti, hogy az egyes tevékenységek esetén az országos vizsgálatban szignifikancia-szinteket nem használtak. Fontos megjegyeznünk, hogy a nem változója mentén mind a három táblán jelentős számban találhatunk szignifikáns kapcsolatokat, bár bizonyos esetekben ezek éppen azokon a helyeken nem figyelhetőek meg, ahol annak meglétét az elemzések előtt feltételeztük (pl. a kereső munka területén). Egyes tevékenységek mentén azonban szinte mindig markáns különbségek rajzolódnak ki, amelyek hasonló irányokba mutatnak: ilyen például a háztartási munka, a vásárlás, a tanuláshoz kapcsolódó tevékenységek nagyobb része, és a higiénia, amelyeket a lányok dominanciája jellemez, illetve a számítógép- és internet-használat, valamint a hobbi, amely a fiúk időfelhasználásában kap nagyobb szerepet. A háztartási munka, a televíziózás, illetve a kereső munka egymáshoz viszonyított arányai nagyjából megfeleltethetőek a KSH tanuló csoportjának értékeivel, más területekről azonban mindez már nem mondható el. Az iskolai és az otthoni tanulás összesített időráfordításainak az esetében a lányok dominanciája sokkal erőteljesebben rajzolódik ki, az önképzés területén pedig ellentétes tendenciát láthatunk (a partiumi mintában a lányok értékei magasabbak). A Regionális Egyetem kutatása során az olvasás időráfordításai a fiúk esetében 8 perccel, a KSH mintájában pedig a lányoknál voltak 2 perccel magasabbak. A rendelkezésünkre álló eredmények alapján tehát kijelenthető, hogy a disszertáció második hipotézise valószínűsíthető, ugyanis a regionális kutatás során lekérdezett hallgatóság egyes időráfordításai sajátos tendenciákat produkálnak.

¹⁹³ A nemek szerinti megoszlás természetesen az alapvető demográfiai változók közé tartozik, ugyanakkor ennek hatására a kutatás második hipotézise vonatkozott.

A harmadik hipotézis szerint a szabadidős szokásokat feltérképező kérdésblokk segítségével kialakított, két orientációs típus (modern-, illetve klasszikus szabadidő-orientáció) komoly eltéréseket alakít ki az időfelhasználás területén azoknak a tevékenységeknek az esetében is, amelyek nem köthetőek az indexértékekhez. A modern kategória az internetezés időtartamát, valamint a háztartási munkát befolyásolta mind a három esetben, a klasszikus irányultság pedig a tanulással kapcsolatos tevékenységekre, az olvasásra, a televíziózásra, és a társas életre gyakorolt a legtöbbször hatást.¹⁹⁴ Ha egyenként tekintünk végig a két orientációs típussal kapcsolatban álló változók rendszerén, akkor azt tapasztaljuk, hogy számos olyan időráfordítást magyaráztak, amelyekre a harmadik hipotézis érvényesnek tekinthető (háztartás, társas élet, tanulással kapcsolatos mutatók, pihenés, és hobbi). A disszertáció harmadik hipotézise tehát a kapott adatok alapján valószínűsíthető.

Az empirikus elemzés talán legfontosabb kérdésfelvetését azonban a negyedik hipotézis tartalmazta – tehát azt, hogy az egyetemi-főiskolai évek alatt hogyan alakul át – ha átalakul egyáltalán – az időfelhasználást magyarázó tevékenységek rendszere. Előzetes feltételezéseink szerint az alapvető független változók esetében valamiféle elmozdulás történik a felsőoktatásban eltöltött időszak alatt, mégpedig oly módon, hogy az otthonról hozott különbségek valamelyest mérséklődni fognak. Ezt a előfeltevést bizonyítandó a disszertáció egyik rövid fejezetében összefoglaltuk a 2003-ban felvett kérdőíves kutatás releváns eredményeit. A hipotézis beigazolódni látszott a szülők iskolai végzettsége, a településtípus, és a tartózkodási hely változója esetében: ezek ugyanis a képzésbe éppen hogy belépő hallgatók időráfordításainak jóval nagyobb hányadát magyarázták. (A végzés előtt álló diákok esetében pedig olyan tevékenységekkel nem mutattak szignifikáns kapcsolatot, mint a tanulás, az internetezés vagy például a házimunka). Az így kapott adatokból leolvasható, hogy az elsőévesek időfelhasználása inkább magán viseli az ezek mentén a dimenziók mentén kirajzolódó jellegzetességeket, míg a végzés előtt

¹⁹⁴ A kulturális tőke, valamint a klasszikus szabadidő által befolyásolt tevékenységek köre sok esetben összecseng, ugyanakkor más esetekben eltérő eredményeket figyelhetünk meg. A kulturális tőke például rányomja bélyegét az internet-használatra (van olyan eset, ahol ez szignifikáns különbséget is mutat), a klasszikus szabadidő-orientáció esetében ez nem figyelhető meg. A gazdasági tőke, valamint a modern kategória eredményei eltérőbb képet mutatnak.

álló hallgatók esetében a különbségek mérséklődni látszanak. (Elég csupán arra gondolnunk, hogy a szülő iskolai végzettsége a 2005-ös adatbázis során alig befolyásolta az egyes tevékenységek időráfordításait.) Ez persze nem azt jelenti, hogy a harmad-negyedévesek körében ne találhatnánk „törésvonalakat”. A különböző tőkefajták, valamint a nemek közötti eltérések ugyanis továbbra is jelentősek maradnak, a legfontosabb hatásnak azonban az egyetemi-főiskolai karok változóját kell tekintenünk. A felsőoktatás szervezeti keretei ugyanis mintha kondicionálnák, vagy sok esetben inkább újratemertenék a hallgatók életmódjában megfogható különbségeket. Az is kiemelésre érdemes tény lehet, hogy bizonyos tevékenységek esetében a két adatbázis összevetésekor teljesen eltérő rajzolatokat találunk (például a gazdasági tőke és az olvasás kapcsolatának esetében). Összességében elmondhatjuk tehát, hogy a hallgatói életforma egyes változók differenciáló hatásait gyengíti (pl. településtípus, szülők iskolai végzettsége), ez azonban nem jelenti a különbségek eltűnését, hanem inkább a szervezeti keretek, valamint a nemek eltérő időfelhasználásának keretein belüli újbóli kiformalódásaként vagy rögzüléseként értelmezhetjük.¹⁹⁵

A felállított hipotéziseink mindegyikének megerősítésére tehát az elemzések eredményei alapján nem kerülhetett sor. Az első, valamint az utolsó hipotézis pontosításra szorult, a második és a harmadik előfeltevésünk azonban megfelelt az empirikus vizsgálat megkezdése előtt kialakított elvárásainknak.

¹⁹⁵ Itt kell azt is megjegyeznünk, hogy a hipotézisekhez szorosabban nem kapcsolódó statisztikai elemzések a képet tovább árnyalják. A regressziós modellekben az ezekhez a változókhoz kötődő kategóriák több alkalommal jelentős hatást fejtenek ki, bár ez egy-két eset kivételével nem éri el az egyetemi-főiskolai karok befolyásoló erejét. A negyedik hipotézis alaposabb bizonyítását segíthetné az is, ha a 2003-as adatbázis tevékenységi sorát szintén regressziós elemzésnek vetnénk alá. Erre azonban jelen disszertáció terjedelmi keretei már nem biztosítanak számunkra lehetőséget.

9. Összegzés

A disszertáció záró fejezetét talán azzal a gondolattal érdemes kezdenünk, hogy az értekezés - reményeink szerint – több új elemmel egészítette ki a hazai, idővel foglalkozó szociológiai, valamint más tudományterületekhez kapcsolódó kutatásokat. Ez az elméleti fejezetek esetében leginkább abban fogható meg, hogy számos, magyar nyelvre eddig le nem fordított munka felhasználásával készült el, amelyek az életmód és az idősociológia legújabb eredményeit mutatják fel. Ez azonban nem minden esetben van így: a késleltetett kielégülés elmélete szinte fél évszázados múltra tekint vissza, magyar nyelven ugyanakkor meglehetősen korlátozottan elérhetőek az ezzel a témával foglalkozó írások. Ugyanakkor azt is meg kell jegyezni, hogy a disszertáció témájában az idegen nyelvű szakirodalom feldolgozása még messze nem zárult le, hiszen – ahogyan az a hivatkozások esetében jelölve is van – több esetben kénytelenek voltunk másodlagos források felhasználásának az eszközéhez nyúlni.

Az első fejezetek másik célja az volt, hogy azt az átkötésekben megfogható problémának hozza közelebb a megoldását, amely az idő szociológiájának elméleti és empirikus részei között figyelhető meg. A hazai kutatások esetében alig találunk arra példát, hogy az időfelhasználás vizsgálata előtt az elméleti alapozásra is kísérletet tegyenek.¹⁹⁶ A tágabb történeti összefüggések nélkül azonban igen nehéz az olyan problémák megértése, mint amilyen például a falusi lakosok időbeliségének átalakulása a huszadik század második felében. De megemlíthetjük az ifjúság helyzetének az utóbbi évtizedben történt nagymértékű, az idővel kapcsolatos területeken tapasztalható változásait – amelyek nehezen közelíthetőek meg akár a posztmodern idő, akár pedig a globalizáció ismerete nélkül. Az elméleti jellegű írások esetében viszont sok esetben az empiria hiányzik – ez a két terület talán éppen amiatt, hogy az idő kutatása nem a legkiforrottabb ága a szociológiának, még nem illeszkedik tökéletesen egymáshoz. Az idegen nyelvű szakirodalomban ez a tendencia kevésbé

¹⁹⁶ Léteznek azonban kivételek a magyar nyelven megjelent munkák között is – ilyen például Meleg Csilla 2006-ban megjelent írása.

megfogható – a német nyelven hozzáférhető idősociológiai disszertációk esetében például igen magas szintű elméleti alapozással találkozhatunk.¹⁹⁷

Az első fejezetek másik kiemelésre érdemes törekvése az volt, hogy az idősociológia interdiszciplináris jellegét hangsúlyozza – ugyanis az idő fogalma, de még a társadalmi idő kategóriája sem beszorítható mindössze egyetlen tudományterület határai közé. Az elméleti részek tehát jelentős mértékben kapcsolódnak az antropológiához, a településföldrajzhoz, a közgazdaságtudományhoz, sőt egyes esetekben még a biológiai kutatásokhoz kötődő eredményekhez is. Az idő ugyanis olyan univerzális és kicsit megfoghatatlan fogalomnak tekinthető, amely igényli ezeknek a különböző megközelítési módoknak a meglétét, valamint bizonyos szinten ezek szintetizálását is – még ha a különböző paradigmák egymástól néha gyökeresen eltérő alapokon is állnak.

Jelen disszertáció elméleti részét azonban céljaink szerint nem csak interdiszciplinaritás, hanem a különböző szakszociológiák eredményeinek felhasználása is jellemezte – igaz ez például településszociológia, gazdaságszociológia, vagy a vallásszociológia esetében, de szinte minden kulturális szakszociológiáról elmondható, hogy akár lazábban, akár szorosabban kapcsolódik a dolgozat témájához.¹⁹⁸ Az egyéni életmódok – és egyben az időfelhasználás – kiformalódására oly sok kulturális tényező nyomja rá a bélyegét, hogy egyes ágazati szociológiák kiemelése jelen disszertáció keretei között nem látszott célszerűnek. (Ez különösen azzal is indokolható, hogy az empirikus fejezetek viszont az életmód-kutatásokhoz állnak közelebb).

Szintén érdemes szót ejteni dolgozatnak az életmódhoz, valamint a szabadidő-szociológiához fűződő kapcsolatáról. A szabadidő kutatása esetén ugyanis több olyan, a mindennapi életben kulcsfontosságú tevékenység is háttérbe szorul, amelyre a disszertáció jelentős mértékben fókuszál. A hipotézisek például nem pusztán az időfelhasználásnak ezekre az elemekre korlátozódnak, hanem inkább a különböző

¹⁹⁷ Itt Elisabeth Schilling és Ingo Matuschek munkáira gondolunk.

¹⁹⁸ Az első esetben kiemelhetjük a metropoliszok időbeliségének aktuális trendjeit. A vallással kapcsolatos elméletek szinte elválaszthatatlanok az idő történeti megközelítésétől (lásd Weber már sokat idézett munkáját). A kulturális szakszociológiák közül pedig többek között az értékszociológia (pl. a munka vagy a pihenéshez kapcsolódó viszony), a divatszociológia (az egyes életszakaszok leképeződése az öltözködésben, amely az életidőhöz való viszonyulást is modellezi), vagy a művelődésszociológia került megemlízésre (művelődési tevékenységek időráfordításainak alakulása, vagy a politikai berendezkedés hatása ezeknek a trendek az alakulására).

tevékenységekből kiformalódó életmód egészére, és az így kialakuló eltérések mibenlétére és okaira. A szabadidő kategóriájától tehát bővebb az a terület, amelyre a dolgozat empirikus része irányul, ugyanakkor éppen ezért a kapott eredmények talán kevésbé tekinthetők – ebből a szempontból - megfelelő mélységűnek.¹⁹⁹ Az életmód szociológiájához a disszertáció fejezetei jobban illeszkednek, talán csak az elméleti keretek megalapozása terjed ki valamelyest azokra a területekre is, amelyek ennek az aldiszciplinának nem a fő vonulatát képezik. Az empirikus rész azonban már inkább megfeleltethető az életmód szociológiájához besorolható időmérleg-vizsgálatoknak.

Némileg nehezen megindokolható módon a szervezeti kereteknek az időbeliségre gyakorolt hatása is az életmóddal foglalkozó fejezetben kerül ismertetésre. Ezt talán azzal magyarázható, hogy a hallgatók időfelhasználása és időbelisége éppen azért mutat egyedi, a társadalom minden más csoportjától eltérő vonásokat, mert a végzett tevékenységeik rendszere és hangsúlyai – amelyek az életmód fogalmával fedhetők le – nagyrészt a felsőoktatási intézmények partikuláris intézményi adottságaiból vezethetők le. Ez azonban minden egyes egyetemi-főiskolai kar esetében egyéni sajátosságokat mutat – ahogyan azt az empirikus kutatás hangsúlyozza is –, és nagymértékben eltér a középiskolások jellegzetességeitől.²⁰⁰

Az elméleti keretekkel kapcsolatban szintén kiemelésre érdemes az ifjúságszociológiához kötődő fejezet. A disszertáció adatsorai ugyanis az itt felvázolt tágabb összefüggések nélkül a „levegőben lógnának” – és itt gondolhatunk akár az iskolai ifjúsági korszak kialakulásának, akár pedig az életpályák differenciálódásának a tényére. Ezek az elméletek magyar nyelven is hozzáférhetők, összekapcsolásuk az időfelhasználással és az időbeliséggel azonban talán még sem kellően hangsúlyozott²⁰¹ - ennek egyik oka talán az, hogy KSH időmérleg-vizsgálatai általában a magyar társadalomra fókuszálnak, és így az ifjúság csupán a minta egy leválasztott részét képezi, másrészt pedig ezek az elméletek jobban beilleszthetők a

¹⁹⁹ Bár azt is meg kell jegyeznünk, hogy az időmérleg-vizsgálatok esetében is inkább a kapott ráfordítások informativitásán van a hangsúly. A mögöttes magyarázatok, vagy egyes csoportok sajátosságai pedig sok esetben csupán a táblázatok részletes és egyéni feldolgozása során bontakoznak ki.

²⁰⁰ Az eltérések még markánsabban rajzolódna ki, ha egy esetleges vizsgálatban a két csoport életritmusát is összevetnénk.

²⁰¹ Ez ellentétes például az életmódhoz és az értékszociológiához is kötődő munka- és szabadidő-paradigma esetén megtapasztaltakkal – amelyek meglétét vagy változását gyakran kapcsolják az időmérleg-vizsgálatok longitudinális elemzéseivel, illetve a különböző országok időráfordításainak összevetésekor is felhasználásra kerülnek.

kvalitatív vagy más profilú idősociológiai kutatásokba (pl. az idő-orientáció kategóriái sokkal nyilvánvalóbb kapcsolatban állnak ezekkel az elméletekkel). A disszertáció által vizsgált populáció azonban – amely a felsőoktatásban tanuló nappali tagozatos hallgatók köre - indokoltá tette ezeknek a dolgozatba való beleillesztését.

Az időmérleg-vizsgálatok történetének, módszertanának és eredményeinek áttekintése kevésbé tartalmaz újszerű adatokat és magyar nyelven nem olvasható információkat – kivételt ez alól leginkább a nemzetközi kutatások legújabb eredményeit, valamint az ifjúsági időfelhasználásra vonatkozó vizsgálatok ismertetését tartalmazó részek képeznek. A fejezet fontosságát az is aláhúzza, hogy az itt leírtakhoz viszonyítva rajzolódnak ki előttünk a disszertáció módszertani korlátai éppen úgy, mint a kutatásnak azon jellegzetessége, hogy más vizsgálatokban fel nem használt szempontokat emel be az időfelhasználás elemzésébe.

Az első fejezetek összességükben tehát a hazai időmérleg-vizsgálatok gyakorlatához képest másfajta alapokat nyújtanak, amely inkább tekinthető egy idősociológiai szempontú megközelítési módnak, mint a hasonló kutatásokhoz általánosságban kapcsolt elméleti részek. Ugyanakkor egy jövőbeni, és egy kicsit eltérő módszertani csapásirányon mozgó kutatás számára – amely a hallgatói létnek nem csupán az órákban-percekben kifejezhető olvasatára koncentrálna – a dolgozatban leírtak szintén megfelelő kiindulópontot nyújthatnak.²⁰²

Az empirikus vizsgálat legfontosabb célja az volt, hogy egyrészt nagyvonalaiiban feltárja a hallgatói időfelhasználás sajátosságait, másrészt pedig azoknak a változóknak a körét, amelyek alapvetően befolyásolják az egyes időráfordításokat. Ehhez azonban az is szükséges volt, hogy a felhasznált szempontok alapján kísérletet tegyünk a minta jellemzésére – hiszen a kapott eredmények ennek függvényében voltak értelmezhetőek.²⁰³ Az elemzés során talán nem is a tevékenységek órákban-percekben való meghatározása hozott lényeges

²⁰² Ilyen jellegű vizsgálat lehetne a már többször említett idő-orientációs típusok vagy az időhorizontok kérdőíves kutatása az egyetemi-főiskolás populáción belül, esetleg az így kapott eredmények más társadalmi csoportokkal való összehasonlítása.

²⁰³ Bizonyos esetekben azonban még a minta jellegzetességeinek a feltérképezése sem segített, és további kutatások, valamint újabb bevonandó változók lettek volna szükségesek. Ezekhez azonban a dolgozat nyújtotta jelenlegi keretek szűkösen bizonyultak. Ilyenek eset volt például a nagyváradi hallgatók kereső munkára, valamint a TTK-sok közlekedésre fordított időtartamaihoz kapcsolódó kiugró értékek jelenleg még hiányzó magyarázatai.

eredményeket, hanem bizonyos, a független változók által okozott hatások, ezek irányai, valamint az egyes tevékenységek egymást valószínűsítő és kioltó hatása, és végül annak a képnek az egésze, amely hallgatói életmódról a statisztikai elemzések lezárásával kirajzolódott előttünk. Fontos azt is megjegyezni, hogy az elemzési szempontok egy része az időmérleg-vizsgálatok szemszögéből nézve mindenképpen újszerűnek tekinthető (pl. az egyetemi-főiskolai karok változója vagy a tartózkodási hely), de mivel a vizsgált populációt a felsőoktatásban résztvevő nappali tagozatos hallgatók képezték, ezek kihagyása jelentős hiányosságokat eredményezett volna.

A kapott időráfordítások egyes változókkal rendkívül szoros kapcsolatot mutattak. Ez mondható el például a nemek, a karok vagy a klasszikus szabadidő-orientációs index alapján képezett három csoportról. Más esetekben azonban szinte alig találunk szignifikáns összefüggéseket – ilyen például a 2005-ös adatbázis során a szülők iskolai végzettsége, a településtípus, de az átlagostól kevesebb kapcsolatot produkált a modern szabadidő mutatója is.

A táblázatokból leolvasható kapcsolatok alkalmanként a KSH vizsgálataihoz hasonló, egyáltalán nem meglepő eredményeket mutattak fel. Ilyenek voltak például a fiúk és a lányok között meghúzódó különbségek egyes elemei például a házimunka vagy a vásárlás esetében. Nem tekinthető meglepőnek az sem, hogy a számítógéppel kapcsolatos tevékenységek mind a három táblán a fiúk előnyét rajzolta ki. Az olvasás, a tanulás és az önképzés időráfordításai azonban már inkább rávilágítanak arra, hogy a felsőoktatásban tanulók között bizonyos mutatók, így a nem változója is – amelyek a magyar társadalom esetében komoly magyarázó erővel bírnak – máshogyan hatnak az életmód egyes elemeire.

Az egyetemi-főiskolai karok változója esetében nem rendelkezünk semmilyen összehasonlításra alkalmas adatokkal, amelyek arra vonatkoznának, hogy az egyes hallgatói csoportok milyen, az időráfordítás területén megfogható sajátosságokkal bírnak. Kiemelésre érdemes tény, hogy ez a változó a legtöbb tevékenység időtartamával szoros kapcsolatban áll, és erős összefüggéseket mutat az elemzés független változóival is (pl. tökefajttal való ellátottság, szülők iskolai végzettsége, szabadidős típusok stb.). A kapott adatok plasztikusan rajzolják ki az egyes karoknak az életmód területén tapasztalható jellegzetességeit – amelyek több esetben is igen

komoly differenciákat mutatnak mind az órákban-percekben mérhető adatok, mind a tevékenységeket végzők arányaik területén.

A településtípus, a tartózkodási hely, valamint a szülők iskolai végzettsége az időráfordítások elenyésző részét befolyásolta – a kirajzolódó összefüggések azonban csak ritkán tekinthetőek meglepőnek. Ugyanakkor azt is meg kell jegyezni, hogy a településtípus a magyar társadalom időmérleg-vizsgálata során sokkal komolyabb eltéréseket produkál, hiszen a KSH fővárosi, megyeszékhelyeken, kisebb városokban, illetve a falvakban élők változója mentén elkülönített csoportjainak életmódja jelentős differenciákat mutat. A hallgatói mintán belüli hatása azonban alig pár tevékenységgel függ össze (leginkább az órai részvétel, valamint a kereső munka esetén). A tartózkodási hely típusa a legszorosabb összefüggést a pihenéssel mutatja – ebben az esetben a bejárók azok, akik magasabb összesített, illetve az arányokban is jelentkező értékekkel bírnak. A szülők iskolai végzettségének vizsgálatakor szintén nem sok esetben találunk szignifikáns kapcsolatokat – ezek pedig leginkább a munka, valamint a zenehallgatás időtartamait befolyásolják. Érdeemes lenne megvizsgálni, hogy ezen változók a magyar társadalom hasonló korcsoportjával összevetve azonos eredményeket produkálnának-e az egyéni időmérlegekben, vagy csupán a hallgatói lét esetében tapasztalható jelenséggel van dolgunk.

A különböző tőkefajták hatása már jelentékenyebbnek mutatkozott – a gazdasági tőke például csökkentette az olvasásra fordított összesített, és a tanulásra, valamint az olvasásra fordított tényleges időtartamokat, ugyanakkor növelte a számítógép-használat arányait. A kulturális tőke legalacsonyabb értékeit felmutató csoportban a legmagasabb az órai részvétel összesített átlagos hossza, a tényleges televíziózással töltött órák-percek összege, és legkisebb az előző munkanapjukon olvasók és internetezők aránya. A két tőkefajta hatásainak vizsgálatakor érdemes megjegyezni azt a tényt, hogy az olvasás időtartamait és arányait ellentétes irányban befolyásolta ezek birtoklása – a magas fokú kulturális tőke megnövelte, a gazdasági tőke pedig csökkentette ennek a tevékenységnek az időtartamát.

A szabadidő-orientációs típusok is jelentősen befolyásolták a diákok életmódjának az időtartamokkal jellemezhető részét. A modern kategória csökkentette a háztartási munka, és növelte a számítógéppel kapcsolatos tevékenységek hangsúlyát (bár ez utóbbiak közül a tényleges időráfordítások esetében

csupán az internet-használat mutat szignifikáns kapcsolatot), a klasszikus orientációs értékek pedig a tanulással kapcsolatos tevékenységek, az olvasás, valamint a házimunka időráfordításait emelték meg, míg a társas élet és a televíziózás esetében ellentétes irányú kapcsolat mutatkozott. A két kategória magas értékei tehát a háztartási munkák területét ellentétesen befolyásolják – hasonló módon, ahogyan azt a tőkefajták az olvasással tették. Érdeemes kiemelni azt is, hogy a kulturális tőke és a klasszikus szabadidő-orientáció hatása nem minden esetben fedi le egymást tökéletesen, bár hatásuk több alkalommal is hasonló jellegzetességeket produkál.

A korreláció-elemzés során a modellből kiemeltük a korábban felhasznált független változók hatásait, és az így kapott eredményekből az egyes tevékenységek időtartamainak együtt járását, valamint ezen kapcsolatok irányát olvastuk le.²⁰⁴ Az együtthatók szoros összefüggéseket mutattak ki az otthonra és háztartásra fókuszáló tevékenységek esetében (háztartási munka, hobbi, vásárlás), valamint negatív irányú szignifikáns kapcsolatokat mindezeknek órai részvételhez, valamint a tanulással eltöltött időtartamokhoz fűződő kapcsolatában.

A lineáris regresszió-elemzés segítségével a magyarázó változók egymáshoz viszonyított erősségét próbáltuk feltérképezni. A kapott adatok elemzése során vált nyilvánvalóvá a számunkra, hogy a legerősebb hatást a diákok életmódjának egyes elemeire az egyetemi-főiskolai karok gyakorolják, de kiemelkedő módon befolyásolja azt a nemek szerinti megoszlás is. Bizonyos szocio-kulturális változók azonban – amelyeknek a KSH vizsgálatai alapján komoly magyarázó erővel kellett volna rendelkeznie – korlátozott hatással rendelkeznek (pl. a településtípus). A hallgatói időráfordítások független változói tehát sajátos módon, a társadalom egészétől eltérő rendszerben érvényesülnek, valamint jelentősen alakítják azokat más, az országos vizsgálatokban nem felhasználható kategóriák is.

A kutatásnak az elemzésbe bevont kérdésblokkjai tehát számos új eredményt, illetve az időfelhasználáshoz köthető, korábban nem alkalmazott megközelítési módot mutatnak fel. Hasznosságát az is alátámaszthatja, hogy az életmód számos eleme gyökeresen alakult át az elmúlt években – a jelenlegi hallgatói lét pedig igen sok elemében már a tíz évvel ezelőtti állapotoknak sem, vagy csak igen nehezen

²⁰⁴ A legfontosabb, hogy a modellből kiemeltük az egyetemi-főiskolai karok, valamint a nem változójának hatását.

feleltethető meg (elég, ha csak az internet-használat rohamos elterjedésére gondolunk).

Mindezek ellenére a kutatás több esetben is komoly hiányosságokat mutat fel. Az adatok alaposabb felbontása például értelemszerűen sokkal mélyebb összefüggéseket rajzolt volna ki – ezt azonban bizonyos esetekben az elemszámok nem tették lehetővé -,²⁰⁵ másrészt pedig a disszertáció terjedelmének keretei sem biztosítottak számunkra lehetőséget, hogy ilyen jellegű elemzéseket végezzünk el. Ugyanakkor bizonyosnak tekinthető, hogy egyes változók további bontása számos új eredményt mutathatott volna fel.²⁰⁶

Az elemzések során kapott eredmények egy másik komoly hiányossága, hogy – lévén keresztmetszeti vizsgálatról szó – az adatok nehezen összevethetőek más kutatások eredményeivel, valamint (mivel a kérdésblokkok jelen formájukban 2005-ben először kerültek lekérdezésre) a longitudinális változások sem modellezhetőek a segítségükkel. Mindezt a problémát az is felerősíti, hogy a lekérdezés a „Partium” térségében zajlott – így az eredmények regionális jellegzetességeket mutatnak, és nem általánosíthatóak sem a magyarországi, sem pedig a határontúli felsőoktatásban tanuló diákokra.

Az időmérleg-vizsgálatok módszertani apparátusával nem rendelkezve a kapott időfelhasználások más kutatásokkal való összevetésével is óvatosan kellett bánnunk – az elemzések során éppen ezért ezzel a lehetőséggel csak ritkán élünk.

Mindezek ellenére úgy véljük, hogy a kutatás során feltérképezhetőkké váltak a hallgatói csoportoknak az időfelhasználás területén megragadható különbségei, valamint az ezeket a legnagyobb mértékben befolyásoló tényezők rendszere. A hallgatói populáció ugyanis – éppen úgy, ahogyan ez az ifjúság kapcsán is elhangzott – nem írható le egységes jegyekkel, hiszen életmódjukat, és ezáltal

²⁰⁵ Például ha egy karon belül leválasztjuk egymástól fiúk és a lányok időráfordításait, akkor néhány esetben csupán 10-20 fős, vagy még ettől is alacsonyabb létszámú csoportokat kaptunk volna. Mivel a minta erre a változóra nézve reprezentatív, egy ezer diákot érintő lekérdezés nem teszi lehetővé a kisebb létszámmal működő karok esetében a statisztikai eljárások alkalmazását az így tovább bontott csoportok esetében. A helyzetet tovább nehezíti, hogy bizonyos karokon nagyon eltérő a nemek aránya.

²⁰⁶ A kulturális és a gazdasági tőke három kategóriájának nemenkénti bontása például minden bizonnyal érdekes időráfordításbeli különbségeket rajzolt volna ki.

időfelhasználásukat számtalan tényező alakítja.²⁰⁷ Fontos kijelenteni, hogy az elemzések során olyan - eddig más kutatások esetében szinte egyáltalán nem vizsgált – összefüggésekről kapunk képet, mint például az egyetemi-főiskolai karok időfelhasználásának karakterisztikája, a hallgatói populáción belül a különböző tőkefajták életmódra gyakorolt hatása, vagy a különböző szabadidő-orientációk mentén kialakuló különbségek rendszere. A két adatbázis összehasonlító elemzése során nyert összefüggések – leginkább az alapvető szocio-kulturális mutatók hatásainak a szervezeti keretek és a nemek mentén történő kondicionálása – szintén újszerű eredményeknek tekinthetők. A disszertáció további erőssége ezen kívül a magyar nyelven meglehetősen hiányos idősociológiai alapok feldolgozása, valamint a hagyományos időmérleg-vizsgálatok metodológiájától eltérő, újabb statisztikai eljárások alkalmazása is (pl. korreláció-számítás). Abban az esetben pedig, ha az elkövetkező években a térség hallgatói populációjának ismételtén feltesszük ugyan ezeket a kérdéseket, vagy alkalmunk nyílik más intézményekben is lekérdeznünk a kérdőívet, akkor a 2003-ban és a 2005-ben nyert adatok már komolyabb időbeli trendek megrajzolására, vagy a különböző térségek diákjainak az életmódját összevető elemzésekre is alkalmasakká válhatnak.

A disszertáció lezárásaként mindenképpen ki kell emelni azt a tényt, hogy a hallgatók időhöz való viszonyának a jelen formában történő megközelítése csupán annak egyetlen metszetét adja. Az idősociológiai felmérések módszertani apparátusának és kutatási területének csupán egy részét képezik az időmérleg-vizsgálatok – még ha a magyar nyelven hozzáférhető szociológiai szakirodalom áttekintése után talán ez a kép rajzolódik is ki előttünk. Pedig a kvantitatív technikák segítségével pontosan megragadhatóak az idősociológia más kulcsfontosságú fogalmai is – például az orientációs típusok felmérésére már számos kísérletet tettek német vagy angol nyelvterületen. A kutatások szintén kiemelésre érdemes terepe

²⁰⁷ A 2005-ös kérdőív az elemzésbe bevont változókon kívül még igen sok, a további vizsgálatok szempontjából releváns mutatókat tartalmaz. Itt ki kell emelni az értékszociológiai kérdésblokkot, amelynek hatása – az elméleti részekben leírtak alapján – minden bizonnyal erősen befolyásolja a tevékenységek mögött rejlő választásokat, motivációkat. A disszertáció terjedelme azonban sem erre, sem pedig más magyarázó változók bevonására nem biztosított lehetőséget. A jövőbeni elemzések során azonban ezek felhasználására is minden bizonnyal sor kerül.

lehetne az iskola által generált időkonfliktusok rendszere, amelyek azonban inkább az alapfokú oktatási intézmények szintjén foglalkoztatják a kutatókat²⁰⁸ - bár ez nem jelenti azt, hogy a felsőoktatásban nem találkozhatnánk hasonló jelenségekkel.

A hallgatók időhöz való viszonyának azonban a legérdekesebb kérdése talán az, hogy a különböző otthonról hozott időkezelési technikákkal, attitűdökkel, értékrendekkel bíró hallgatók a felsőoktatás szervezeti idejébe bekerülve, egy viszonylagosan tág autonómiákkal jellemezhető mezőben hogyan szervezik meg a mindennapjaikat. Mennyiben és miért térnek el – ha eltérnek egyáltalán - a családjukban elsajátított vagy látott jellegzetességektől, valamint az idő-horizontjuk, a maguk elé tűzött céljaik milyensége hogyan befolyásolja az életritmusokat és a végzet tevékenységeik rendszerét, illetve a hallgatói lét bizonyos szocio-kulturális közegekben milyen konfliktusokat indukál.

Mindezeken a kérdéseken a megválaszolására azonban pusztán a kérdőívben szereplő két kérdésblokk lekérdezése, valamint a független változók és szabadidő-orientációk felhasználása messze nem elegendő. Az előbb megfogalmazott problémakörök ugyanis egyes esetekben, vagy azt is mondhatjuk, hogy döntő hányadukban kvalitatív technikákat igényelnek.²⁰⁹ Ugyanakkor, ha az a célunk, hogy a hallgatók időfelhasználásáról árnyaltabb ismereteket kapjunk, ezeknek a módszereknek az alkalmazása kikerülhetetlennek látszik. A jelen disszertációban felvázolt elméleti alapokra, valamint az elemzések során kapott eredményekre építve azonban mindez egy későbbi kutatás keretein belül megvalósíthatóvá válhat. Mert soha nem szabad szem elől tévesztenünk azt a tényt, hogy bármelyik társadalmi csoport időhöz való viszonyáról alkotott képünk csak úgy válhat teljessé, hogyha annak mind a számokkal leírható, mind pedig a kvalitatív módszerekkel megközelíthető oldalára kellő figyelmet fordítunk. Mindezt szabatosabban Michael Ende a mára már klasszikussá vált filozofikus meseregényében ekképp fogalmazta meg: *„Mert ahogyan van szemetek, hogy a fényt meglássátok, van fületek, hogy a*

²⁰⁸ Magyarországon például a cigányságnak az iskola időstruktúrájába történő integrációs problémáival foglalkozó munkák láttak napvilágot (vö. Meleg, 2006).

²⁰⁹ A nemzetközi szakirodalomban bőven találhatunk kvalitatív technikákkal készített időszociológiai elemzéseket – Schilling például az ezredforduló német, illetve orosz társadalmának időbeliségét vetette össze. Magyarországon az idővel kapcsolatos kvalitatív vagy terepkutatások leginkább néprajzkutatók tollából kerülnek ki – vagy inkább munkájuk egy kisebb részét képezik. Kivételként az előzőekben már példaként felhozott, nevelésszociológiai jellegű munkákat tudjuk csupán megemlíteni.

hangot meghalljátok, úgy van szívetek, hogy az időt megérezzétek. S minden idő, amit nem a szívünkkel érzünk meg, elveszett idő, akár a szivárvány színei a vaknak, a madár éneke a süketnek” (Ende, 1986: 152).

Táblázatok jegyzéke

1. TÁBLÁZAT ALDRICH SZERVEZETI TÍPUSAI	65
2. TÁBLÁZAT CAVALLI IDŐ-ORIENTÁCIÓS TÍPUSAI	82
3. TÁBLÁZAT KERESŐ-TERMELŐ MUNKÁRA FORDÍTOTT ÖSSZESÍTETT IDŐTARTAMOK AZ 1986/87 ÉS 1999/2000-ES IDŐMÉRLEG-VIZSGÁLATOK ALAPJÁN A RÉGIÓK FELOSZTÁSÁBAN	100
4. TÁBLÁZAT HÁZTARTÁSI ÉS CSALÁDI MUNKÁRA FORDÍTOTT ÖSSZESÍTETT IDŐTARTAMOK AZ 1986/87 ÉS 1999/2000-ES IDŐMÉRLEG-VIZSGÁLATOK ALAPJÁN NEMEK SZERINTI FELOSZTÁSÁBAN	101
5. TÁBLÁZAT SZABADIDŐS TEVÉKENYSÉGEKRE FORDÍTOTT ÖSSZESÍTETT IDŐTARTAMOK AZ 1986/87 ÉS 1999/2000-ES IDŐMÉRLEG-VIZSGÁLATOK ALAPJÁN NEMEK SZERINTI FELOSZTÁSÁBAN	103
6. TÁBLÁZAT A 15-19 ÉVES KORCSOPORT NAPI ÁTLAGOS IDŐBEOSZTÁSA AZ 1986/87 ÉS 1999/2000-ES IDŐMÉRLEG-VIZSGÁLATOK ALAPJÁN, NEMEK SZERINTI FELOSZTÁSÁBAN	104
7. TÁBLÁZAT A TANULÓK NAPI ÁTLAGOS IDŐBEOSZTÁSA AZ 1986/87 ÉS 1999/2000-ES IDŐMÉRLEG-VIZSGÁLATOK ALAPJÁN, NEMEK SZERINTI FELOSZTÁSÁBAN	106
8. TÁBLÁZAT TEVÉKENYSÉGEK NAPI IDŐRÁFORDÍTÁSA A 2003-AS ADATBÁZIS ALAPJÁN, „A” TÁBLA	119
9. TÁBLÁZAT A NEMEK ELTÉRŐ IDŐFELHASZNÁLÁSA A 2003-AS ADATBÁZIS ALAPJÁN, „A” TÁBLA	120
10. TÁBLÁZAT A SZÜLŐK ISKOLAI VÉGZETTSÉGÉNEK ÉS A MAGYARÁZOTT TEVÉKENYSÉGEKNEK A KAPCSOLATA	121
11. TÁBLÁZAT A TELEPÜLÉS VÁLTOZÓ ÉS A MAGYARÁZOTT TEVÉKENYSÉGEK KAPCSOLATA	122
12. TÁBLÁZAT A TARTÓZKODÁSI HELY ÉS A MAGYARÁZOTT TEVÉKENYSÉGEK KAPCSOLATA	122
13. TÁBLÁZAT SZÜLŐK ISKOLAI VÉGZETTSÉGE SZÁZALÉKOS MEGOSZLÁSBAN	126
14. TÁBLÁZAT A SZÜLŐK ISKOLAI VÉGZETTSÉGE AZ EGYETEMI-FŐISKOLAI KAROK SZERINT	128
15. TÁBLÁZAT A SZÜLŐK ISKOLAI VÉGZETTSÉGE ÉS A TELEPÜLÉSTÍPUS KÖZÖTTI KAPCSOLAT	129
16. TÁBLÁZAT A KULTURÁLIS TŐKE INDEXÉNEK ÉS A NEMEKNEK A KAPCSOLATA	131
17. TÁBLÁZAT A NEMEK ÉS A KLASSZIKUS SZABADIDŐ-ORIENTÁCIÓ KAPCSOLATA ..	132
18. TÁBLÁZAT A BECSÜLT IDŐRÁFORDÍTÁSOK ÁTLAGAI, „A” TÁBLA	135
19. TÁBLÁZAT HALLGATÓK BECSÜLT IDŐRÁFORDÍTÁSAI, „B” TÁBLA	137
20. TÁBLÁZAT A NEMEK ELTÉRŐ IDŐFELHASZNÁLÁSA	139
21. TÁBLÁZAT A NEMEK ELTÉRŐ IDŐFELHASZNÁLÁSA, „C” TÁBLA	140
22. TÁBLÁZAT A TANULÁSHOZ KAPCSOLÓDÓ TEVÉKENYSÉGEK ÖSSZESÍTETT ÉRTÉKEI AZ „A” TÁBLA ALAPJÁN	142
23. TÁBLÁZAT A SZÁMÍTÓGÉP-HASZNÁLAT ÉS AZ INTERNET ÖSSZESÍTETT IDŐRÁFORDÍTÁSAI KARONKÉNT	144
24. TÁBLÁZAT AZ EGYES TANULÁSI FORMÁK SZÁZALÉKOS ARÁNYAI KARONKÉNTI BONTÁSBAN A „B” TÁBLA ALAPJÁN	145

25. TÁBLÁZAT A TELEPÜLÉSTÍPUS ÁLTAL MAGYARÁZOTT TEVÉKENYSÉGEK AZ „A” TÁBLA ESETÉN	149
26. TÁBLÁZAT A PIHENÉS IDŐRÁFORDÍTÁSAI ÉS VÉGZÉSI ARÁNYAI A TARTÓZKODÁSI HELY SZERINT	151
27. TÁBLÁZAT A TANULÁSRA FORDÍTOTT IDŐTARTAMOK AZ ÉDESAPA ISKOLA VÉGZETTSÉGE SZERINT.....	152
28. TÁBLÁZAT A MUNKA IDŐTARTAMA AZ ÉDESANYA ISKOLA VÉGZETTSÉGE SZERINT	153
29. TÁBLÁZAT A GAZDASÁGI INDEX ÁLTAL MAGYARÁZOTT TEVÉKENYSÉGEK IDŐRÁFORDÍTÁSAI A „C” TÁBLA ESETÉBEN, PERCEKBEN MEGADVA	155
30. TÁBLÁZAT A KULTURÁLIS TŐKE HATÁSA AZ EGYES TEVÉKENYSÉGEKET VÉGZŐK SZÁZALÉKOS ARÁNYAIRA	157
31. TÁBLÁZAT A MODERN SZABADIDŐ INDEXÉNEK SZIGNIFIKÁNS ÖSSZEFÜGGÉSEI AZ „A” TÁBLA ESETÉN	159
32. TÁBLÁZAT A KLASSZIKUS SZABADIDŐS INDEXSEL SZOROS KAPCSOLATOT MUTATÓ TEVÉKENYSÉGEK AZ „A” TÁBLA ALAPJÁN	161
33. TÁBLÁZAT A MUNKÁT, A HÁZIMUNKÁT, A SZÁMÍTÓGÉP-, VALAMINT AZ INETRNET- HASZNÁLATOT LEGINKÁBB BEFOLYÁSOLÓ VÁLTOZÓK A REGRESSZIÓ-ELEMZÉS ALAPJÁN	169

Függelék ábráinak jegyzéke

1. ÁBRA AZ IDŐRE VALÓ ASSZOCIÁCIÓK FELTÉRKÉPEZÉSE ELISABETH SCHILLING EMPIRIKUS KUTATÁSÁBAN	192
2. ÁBRA ÁTÁNY KÖZSÉG VÁLTOZÓ NAPI IDŐBEOSZTÁSA AZ 1950-ES ÉVEKBEN	193
3. ÁBRA AZ IDŐFELHASZNÁLÁSRA VONATKOZÓ KÉRDÉSBLOKK A 2005-ÖS KÉRDŐÍVBEN	194
4. ÁBRA SZABADIDŐS SZOKÁSOK FELTÉRKÉPEZÉSE A 2005-ÖS KÉRDŐÍVBEN	195
5. ÁBRA TEVÉKENYSÉGEK ÁTLAGOS NAPI IDŐRÁFORDÍTÁSA KARONKÉNT, A 2003-AS ADATBÁZIS ALAPJÁN, „A” TÁBLA	196
6. ÁBRA A GAZDASÁGI TŐKE HATÁSA A HALLGATÓK IDŐFELHASZNÁLÁSÁRA A 2003-AS ADATBÁZIS ALAPJÁN, „A” TÁBLA	197
7. ÁBRA A KULTURÁLIS TŐKE HATÁSA A HALLGATÓK IDŐFELHASZNÁLÁSÁRA A 2003- AS ADATBÁZIS ALAPJÁN, „A” TÁBLA	197
8. ÁBRA A MINTA EGYETEMI-FŐISKOLAI KAROK SZERINTI MEGOSZLÁSA	198
9. ÁBRA A NEMEK ARÁNYAI AZ EGYES EGYETEMI-FŐISKOLAI KAROKON	199
10. ÁBRA AZ EGYETEMI-FŐISKOLAI KAROK ÉS A TELEPÜLÉSTÍPUSOK KÖZÖTTI ÖSSZEFÜGGÉS	199
11. ÁBRA AZ EGYETEMI-FŐISKOLAI KAROK ÉS A TARTÓZKODÁSI HELY KÖZÖTTI ÖSSZEFÜGGÉS	200
12. ÁBRA A NEMEK ÉS A GAZDASÁGI TŐKE INDEXÉNEK KAPCSOLATA	200
13. ÁBRA AZ ÉDESAPA ISKOLAI VÉGZETTSÉGE ÉS A GAZDASÁGI TŐKE KAPCSOLATA .	201
14. ÁBRA AZ ÉDESANYA ISKOLAI VÉGZETTSÉGE ÉS A GAZDASÁGI TŐKE INDEX KAPCSOLATA.....	201
15. ÁBRA A GAZDASÁGI TŐKE INDEXÉNEK KARONKÉNTI MEGOSZLÁSA	202
16. ÁBRA A KULTURÁLIS TŐKE INDEXÉNEK ÉS A TELEPÜLÉSTÍPUSNAK A KAPCSOLATA.....	202
17. ÁBRA A KULTURÁLIS TŐKE INDEXÉNEK KARONKÉNTI.....	203
18. ÁBRA A GAZDASÁGI ÉS A KULTURÁLIS TŐKE EGYÜTT JÁRÁSA	203
19. ÁBRA ÉDESANYA ISKOLAI VÉGZETTSÉGE ÉS A KLASSZIKUS SZABADIDŐ-ORIENTÁCIÓ KAPCSOLATA	204
20. ÁBRA KLASSZIKUS SZABADIDŐ-ORIENTÁCIÓ KARONKÉNTI FELOSZTÁSBAN.....	204
21. ÁBRA A KLASSZIKUS SZABADIDŐ-ORIENTÁCIÓ ÉS A GAZDASÁGI TŐKE KAPCSOLATA	205
22. ÁBRA A MODERN SZABADIDŐ-ORIENTÁCIÓ NEMEK SZERINTI MEGOSZLÁSBAN....	205
23. ÁBRA MODERN SZABADIDŐ-ORIENTÁCIÓ INDEXÉNEK MEGOSZLÁSA A GAZDASÁGI TŐKE FÜGGVÉNYÉBEN.....	206
24. ÁBRA MODERN SZABADIDŐ-ORIENTÁCIÓ INDEXÉNEK MEGOSZLÁSA A KULTURÁLIS TŐKE FÜGGVÉNYÉBEN.....	206
25. ÁBRA A MODERN SZABADIDŐ-INDEXÉNEK AZ ÉDESANYA ISKOLAI VÉGZETTSÉGÉNEK FÜGGVÉNYÉBEN	207
26. ÁBRA MODERN SZABADIDŐ-ORIENTÁCIÓS INDEX A KARONKÉNTI MEGOSZLÁS FÜGGVÉNYÉBEN	207
27. ÁBRA A KÉTFAJTA SZABADIDŐ-ORIENTÁCIÓ EGYÜTT.....	208
28. ÁBRA HALLGATÓK BECSÜLT IDŐRÁFORDÍTÁSAI, „C” TÁBLA	208
29. ÁBRA. A TANULÁS IDŐRÁFORDÍTÁSAINAK ELOSZLÁSA A „C” TÁBLA ALAPJÁN	209

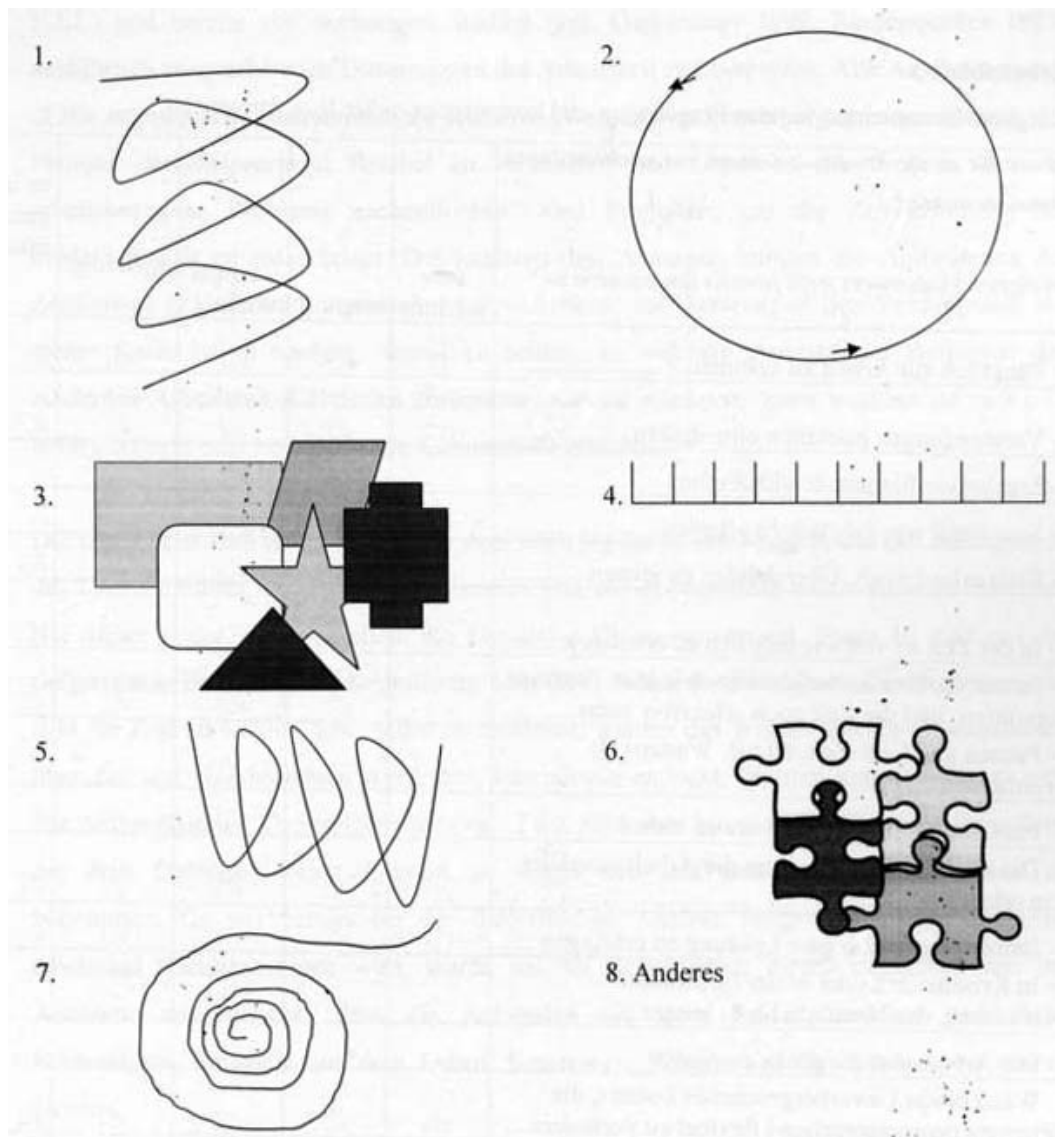
30. ÁBRA A MUNKA IDŐRÁFORDÍTÁSAINAK ELOSZLÁSA A „C” TÁBLA ALAPJÁN.....	209
31. ÁBRA A FIÚK TANULÁSRA FORDÍTOTT IDŐTARTAMAINAK ELOSZLÁSA A „C” TÁBLA ALAPJÁN	210
32. ÁBRA A LÁNYOK TANULÁSRA FORDÍTOTT IDŐTARTAMAINAK ELOSZLÁSA A „C” TÁBLA ALAPJÁN	210
33. ÁBRA A FIÚK SZÁMÍTÓGÉP-HASZNÁLATÁNAK ELOSZLÁSA A „C” TÁBLA ALAPJÁN	211
34. ÁBRA A LÁNYOK SZÁMÍTÓGÉP-HASZNÁLATÁNAK ELOSZLÁSA A „C” TÁBLA ALAPJÁN	211
35. ÁBRA A TEVÉKENYSÉGET VÉGGZŐK SZÁZALÉKOS ELOSZLÁSA NEMEK SZERINT, „B” TÁBLA	212
36. ÁBRA TEVÉKENYSÉGEK ÁTLAGOS NAPI IDŐRÁFORDÍTÁSA KARONKÉNT, „A” TÁBLA	213
37. ÁBRA AZ EGYES TEVÉKENYSÉGEK SZIGNIFIKANCIASZINTJEI A KARONKÉNTI ELEMZÉS ESETÉBEN, AZ „A” TÁBLA ALAPJÁN	214
38. ÁBRA TEVÉKENYSÉGEK ÁTLAGOS NAPI IDŐRÁFORDÍTÁSA KARONKÉNT, „B” TÁBLA	215
39. ÁBRA AZ EGYES TEVÉKENYSÉGEK SZIGNIFIKANCIA-SZINTJEI AZ EGYETEMI- FŐISKOLAI KAROK VÁLTOZÓJA ESETÉBEN A „B” TÁBLA ALAPJÁN.....	216
40. ÁBRA TEVÉKENYSÉGEK ÁTLAGOS NAPI IDŐRÁFORDÍTÁSA KARONKÉNT, „C” TÁBLA	217
41. ÁBRA AZ EGYES TEVÉKENYSÉGEK SZIGNIFIKANCIASZINTJEI A KARONKÉNTI ELEMZÉS ESETÉBEN, AZ „C” TÁBLA ALAPJÁN	218
42. ÁBRA SZÁMÍTÓGÉP-HASZNÁLAT ELOSZLÁSA TTK-S HALLGATÓK ESETÉBEN.....	219
43. ÁBRA SZÁMÍTÓGÉP-HASZNÁLAT A NYÍREGYHÁZI FŐISKOLA HALLGATÓINAK ESETÉBEN.....	219
44. ÁBRA TEVÉKENYSÉGEK BECSÜLT IDŐRÁFORDÍTÁSAI TELEPÜLÉSTÍPUSONKÉNT, „A” TÁBLA.....	220
45. ÁBRA TEVÉKENYSÉGEK BECSÜLT IDŐRÁFORDÍTÁSAI TELEPÜLÉSTÍPUSONKÉNT, „B” TÁBLA	220
46. ÁBRA TEVÉKENYSÉGEK BECSÜLT IDŐRÁFORDÍTÁSAI TELEPÜLÉSTÍPUSONKÉNT, „C” TÁBLA	221
47. ÁBRA TEVÉKENYSÉGEK BECSÜLT IDŐRÁFORDÍTÁSAI A LAKÓHELY TÍPUSAI SZERINT, „A” TÁBLA	221
48. ÁBRA TEVÉKENYSÉGEK BECSÜLT IDŐRÁFORDÍTÁSAI A LAKÓHELY TÍPUSAI SZERINT, „B” TÁBLA	222
49. ÁBRA TEVÉKENYSÉGEK BECSÜLT IDŐRÁFORDÍTÁSAI A LAKÓHELY TÍPUSAI SZERINT, „C” TÁBLA	222
50. ÁBRA TEVÉKENYSÉGEK BECSÜLT IDŐRÁFORDÍTÁSAI AZ ÉDESAPA ISKOLAI VÉGZETTSÉGE SZERINT, „A” TÁBLA	223
51. ÁBRA TEVÉKENYSÉGEK BECSÜLT IDŐRÁFORDÍTÁSAI AZ ÉDESAPA ISKOLAI VÉGZETTSÉGE SZERINT, „B” TÁBLA	224
52. ÁBRA TEVÉKENYSÉGEK BECSÜLT IDŐRÁFORDÍTÁSAI AZ ÉDESAPA ISKOLAI VÉGZETTSÉGE SZERINT, „C” TÁBLA	225
53. ÁBRA TEVÉKENYSÉGEK BECSÜLT IDŐRÁFORDÍTÁSAI AZ ÉDESANYA ISKOLAI VÉGZETTSÉGE SZERINT, „A” TÁBLA	226

54. ÁBRA TEVÉKENYSÉGEK BECSÜLT IDŐRÁFORDÍTÁSAI AZ ÉDESANYA ISKOLAI VÉGZETTSÉGE SZERINT, „B” TÁBLA	227
55. ÁBRA TEVÉKENYSÉGEK BECSÜLT IDŐRÁFORDÍTÁSAI AZ ÉDESANYA ISKOLAI VÉGZETTSÉGE SZERINT, „C” TÁBLA	228
56. ÁBRA TEVÉKENYSÉGEK BECSÜLT IDŐRÁFORDÍTÁSAI ÉS A GAZDASÁGI INDEX KAPCSOLATA, „A” TÁBLA	229
57. ÁBRA TEVÉKENYSÉGEK BECSÜLT IDŐRÁFORDÍTÁSAI ÉS A GAZDASÁGI INDEX KAPCSOLATA, „B” TÁBLA	229
58. ÁBRA TEVÉKENYSÉGEK BECSÜLT IDŐRÁFORDÍTÁSAI ÉS A GAZDASÁGI INDEX KAPCSOLATA, „C” TÁBLA	230
59. ÁBRA TEVÉKENYSÉGEK BECSÜLT IDŐRÁFORDÍTÁSAI ÉS A KULTURÁLIS INDEX KAPCSOLATA, „A” TÁBLA	230
60. ÁBRA TEVÉKENYSÉGEK BECSÜLT IDŐRÁFORDÍTÁSAI ÉS A KULTURÁLIS INDEX KAPCSOLATA, „B” TÁBLA	231
61. ÁBRA TEVÉKENYSÉGEK BECSÜLT IDŐRÁFORDÍTÁSAI ÉS A KULTURÁLIS INDEX KAPCSOLATA, „C” TÁBLA	231
62. ÁBRA TEVÉKENYSÉGEK BECSÜLT IDŐRÁFORDÍTÁSAI ÉS A MODERN SZABADIDŐ INDEXÉNEK KAPCSOLATA, „A” TÁBLA	232
63. ÁBRA TEVÉKENYSÉGEK BECSÜLT IDŐRÁFORDÍTÁSAI ÉS A MODERN SZABADIDŐ INDEXÉNEK KAPCSOLATA, „B” TÁBLA	232
64. ÁBRA TEVÉKENYSÉGEK BECSÜLT IDŐRÁFORDÍTÁSAI ÉS A MODERN SZABADIDŐ INDEXÉNEK KAPCSOLATA, „C” TÁBLA	233
65. ÁBRA TEVÉKENYSÉGEK BECSÜLT IDŐRÁFORDÍTÁSAI ÉS A KLASSZIKUS SZABADIDŐ INDEXÉNEK KAPCSOLATA, „A” TÁBLA	233
66. ÁBRA TEVÉKENYSÉGEK BECSÜLT IDŐRÁFORDÍTÁSAI ÉS A KLASSZIKUS SZABADIDŐ INDEXÉNEK KAPCSOLATA, „B” TÁBLA	234
67. ÁBRA TEVÉKENYSÉGEK BECSÜLT IDŐRÁFORDÍTÁSAI ÉS A KLASSZIKUS SZABADIDŐ INDEXÉNEK KAPCSOLATA, „C” TÁBLA	234
68. ÁBRA A HÁZTARTÁSI MUNKA IDŐTARTAMÁNAK ELOSZLÁSA A MODERN SZABADIDŐS INDEX LEGALACSONYABB KATEGÓRIÁJA ESETÉN.....	235
69. ÁBRA A HÁZTARTÁSI MUNKA IDŐTARTAMÁNAK ELOSZLÁSA A MODERN SZABADIDŐS INDEX LEGMAGASABB KATEGÓRIÁJA ESETÉN	235
70. ÁBRA A TELEVÍZIÓZÁS IDŐTARTAMÁNAK ELOSZLÁSA A KLASSZIKUS SZABADIDŐS INDEX LEGALACSONYABB KATEGÓRIÁJA ESETÉN.....	236
71. ÁBRA A TELEVÍZIÓZÁS IDŐTARTAMÁNAK ELOSZLÁSA A KLASSZIKUS SZABADIDŐS INDEX LEGMAGASABB KATEGÓRIÁJA ESETÉN	236
72. ÁBRA AZ EGYES TEVÉKENYSÉGEK KORRELÁCIÓS EGYÜTTHATÓI I.	237
73. ÁBRA AZ EGYES TEVÉKENYSÉGEK KORRELÁCIÓS EGYÜTTHATÓI II.	238
74. ÁBRA AZ EGYES TEVÉKENYSÉGEK KORRELÁCIÓS EGYÜTTHATÓI III.	239
75. ÁBRA A LINEÁRIS REGRESSZIÓ-ELEMZÉS EREDMÉNYEI A NUMERIKUS VÁLTOZÓK ESETÉBEN	240
76. ÁBRA A LINEÁRIS REGRESSZIÓ-ELEMZÉS EREDMÉNYEI EGYETEMI-FŐISKOLAI KAROK SZERINT	241
77. ÁBRA A LINEÁRIS REGRESSZIÓ-ELEMZÉS EREDMÉNYEI NEMEK SZERINT	242
78. ÁBRA A LINEÁRIS REGRESSZIÓ-ELEMZÉS EREDMÉNYEI TELEPÜLÉSTÍPUSOK SZERINT	242
79. ÁBRA A LINEÁRIS REGRESSZIÓ-ELEMZÉS EREDMÉNYEI LAKÓHELY SZERINT	243

80. ÁBRA A LINEÁRIS REGRESSZIÓ-ELEMZÉS EREDMÉNYEI AZ ÉDESAPA ISKOLAI VÉGZETTSÉGE SZERINT.....	244
81. ÁBRA A LINEÁRIS REGRESSZIÓ-ELEMZÉS EREDMÉNYEI AZ ÉDESANYA ISKOLAI VÉGZETTSÉGE SZERINT.....	245
82. ÁBRA A LINEÁRIS REGRESSZIÓ-ELEMZÉS EREDMÉNYEI A GAZDASÁGI TŐKE MÉRTÉKE SZERINT	246
83. ÁBRA A LINEÁRIS REGRESSZIÓ-ELEMZÉS EREDMÉNYEI A KULTURÁLIS TŐKE MÉRTÉKE SZERINT.....	247
84. ÁBRA A LINEÁRIS REGRESSZIÓ-ELEMZÉS EREDMÉNYEI A MODERN SZABADIDŐ INDEXÉNEK ÉRTÉKEI SZERINT	248
85. ÁBRA A LINEÁRIS REGRESSZIÓ-ELEMZÉS EREDMÉNYEI A KLASSZIKUS SZABADIDŐ INDEXÉNEK ÉRTÉKEI SZERINT	249
86. ÁBRA AZ EGYES TEVÉKENYSÉGEKET LEGINKÁBB MEGHATÁROZÓ KATEGORIÁLIS VÁLTOZÓK LISTÁJA I.	250
87. ÁBRA AZ EGYES TEVÉKENYSÉGEKET LEGINKÁBB MEGHATÁROZÓ KATEGORIÁLIS VÁLTOZÓK LISTÁJA II.....	251
88. ÁBRA A KATEGORIÁLIS VÁLTOZÓK REGRESSZIÓS ÉRTÉKEI AZ EGYES TEVÉKENYSÉGEK SZERINT.....	252
89. ÁBRA A 2005-ÖS KUTATÁS TELJES KÉRDŐÍVE	253

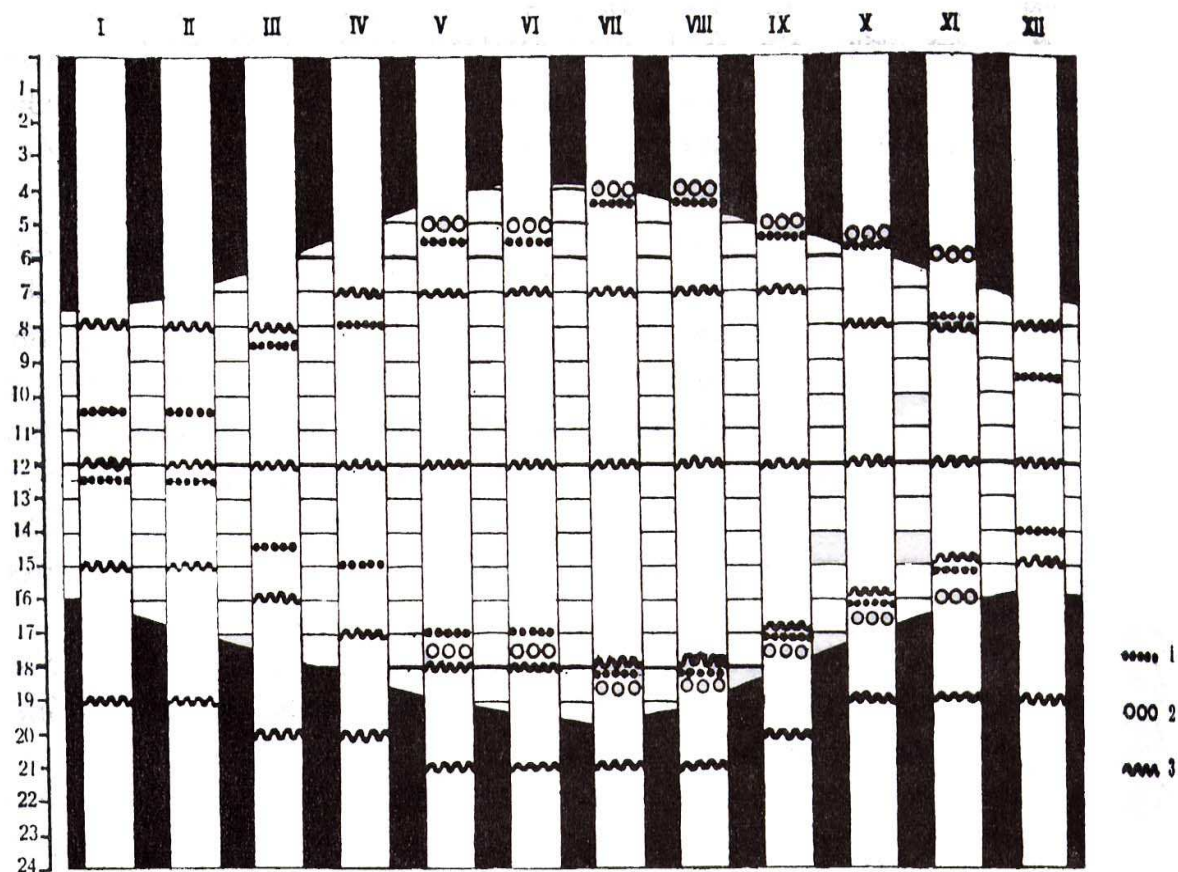
Függelék

1. ábra Az időre való asszociációk feltérképezése Elisabeth Schilling empirikus kutatásában – a megkérdezettnek a fenti ábrák közül kell bejelölnie azt, amelyikről az időre legkönnyebben tud asszociálni.

(Forrás: Schilling, 2005)

2. ábra Átány község változó napi időbeosztása az 1950-es években

(Forrás: Fél – Hofer, 1997)

A tizenkét római számmal jelzett oszlop az egyes hónapokra jellemző napirendet mutatja, a közöttük elhelyezett sávok jelzik a napkelte és a napnyugta időpontját. A bal oldali számok az órákat adják meg. Jelmagyarázat: 1. disznók kihajtása és behajtása, 2. tehenek kihajtása és behajtása (májustól november közepéig), 3. harangozások.

3. ábra Az időfelhasználásra vonatkozó kérdésblokk a 2005-ös kérdőívben

Tevékenység	Ráfordított idő (percben)		Társas	Egyedül végzett
1. Alvás				
2. Étkezés				
3. Testi higiénia				
4. Passzív pihenés				
5. Órán való részvétel				
6. Tanulás az órákra				
7. Önképző tanulás (pl. nyelvtanulás)				
8. Kereső tevékenység				
9. Háztartási munka				
10. Közlekedés				
11. Vásárlás				
12. Olvasás				
13. Tévezés-videózás				
14. Rádióhallgatás- zenehallgatás				
15. Számítógép-használat (internet nélkül)				
16. Internet-használat				
17. Szórakozás - társasági élet				
18. Hobbi				
19. Egyéb				

Hogyan telt az előző hétköznapiod? Töltsd ki az alábbi táblázatot! Amennyiben valamelyik tevékenységet nem végzed, kérjük húzd ki! Az egyes tevékenységeknél jelöld be, hogy inkább társaságban vagy inkább egyedül végzed!

4. ábra Szabadidős szokások feltérképezése a 2005-ös kérdőívben

Tevékenység		Nem végzed	Naponta	Hetente többször	Hetente	Havonta többször	Havonta	Évente
1. Szörfözés interneten								
2. Letöltés internetről								
3. Filmek nézése számítógépen								
4. Játék számítógépen								
5. E-mailezés								
6. Chatelés								
7. Szépirodalom olvasása								
8. Szakirodalom olvasása								
9. Játék hangszere								
10. Művészeti tevékenység (énekar, színjátszás, festés)								
11. Kertészkedés								
12. Állattartás								
13. Barkácsolás								
14. Szobanövény nevelés								
15. Nyelvtanulás								
16. Kézimunka								
17. Turisztika								
18. Sétálás								
19. Strandolás								
20. Sport								
21. Sportversenyre járás								
22. Fotózás								
23. Autó-motor ápolás, használat								
24. Egyesületi vagy karitatív munka								
25. Egyéb								

Milyen gyakran végzed a következő tevékenységeket? Tegyel x-et a megfelelő kockába!

5. ábra Tevékenységek átlagos napi időráfordítása karonként, a 2003-as adatbázis alapján, „A” tábla (percben megadva)

	alvás	tömeg- közl.	olvasás	tanulás	sport	vásár.	rádió	tévé	int.	zene- hallg.	szórak.	munka	házim.
Agrár	447	69	43	162	44	40	36	77	33	79	124	35	59
BTK	464	55	91	166	45	37	59	81	36	106	144	36	73
TTK	484	47	62	131	68	48	96	102	49	145	128	54	63
Közgazd.	379	50	49	113	38	38	87	78	21	86	97	35	64
Orvosi Kar	364	33	32	174	29	20	42	38	37	54	52	25	31
Műszaki Kar	481	77	50	138	70	34	70	92	61	151	182	34	55
Hajdúbösz.	450	76	69	157	30	51	81	102	44	88	141	34	92
Eü.-i Főisk.	469	59	45	145	26	31	60	97	28	83	95	26	76
Jogi Kar	488	62	86	173	60	61	57	91	59	143	165	30	83
Partium	436	50	71	178	33	30	55	73	62	114	112	52	72
Beregszász	466	58	78	177	39	27	59	108	17	77	110	37	113
NyF	418	61	64	159	41	55	75	96	54	118	126	52	72
KFRTF	464	68	60	133	36	44	74	85	26	98	115	59	71
átlag	452	60	66	156	45	40	65	87	43	109	129	41	72

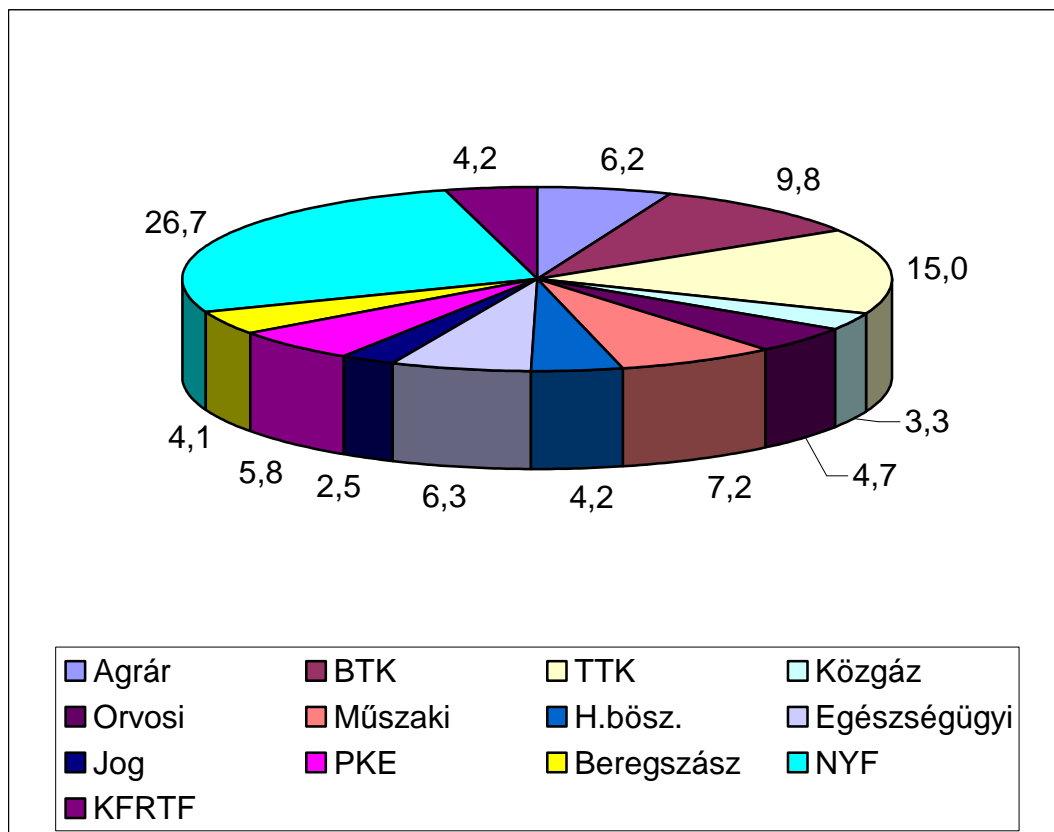
6. ábra A gazdasági tőke hatása a hallgatók időfelhasználására a 2003-as adatbázis alapján, „A” tábla (percben megadva)

	alvás	tömeg- közl.	vásárlás	olvasás	tanulás	tévé	rádió	internet	sport	zene- hallg.	szórak.	munka	házim.
Alacsony	470	57	40	63	148	85	54	47	54	101	137	41	62
Közepes	448	58	40	57	155	85	63	44	49	106	116	37	68
Magas	448	56	34	72	174	84	58	37	33	82	105	44	80
Átlag	454	57	38	63	159	85	59	43	46	97	118	41	70
Sig.	0,054	0,791	0,155	0,003	0,010	0,944	0,410	0,144	0,000	0,010	0,001	0,693	0,003

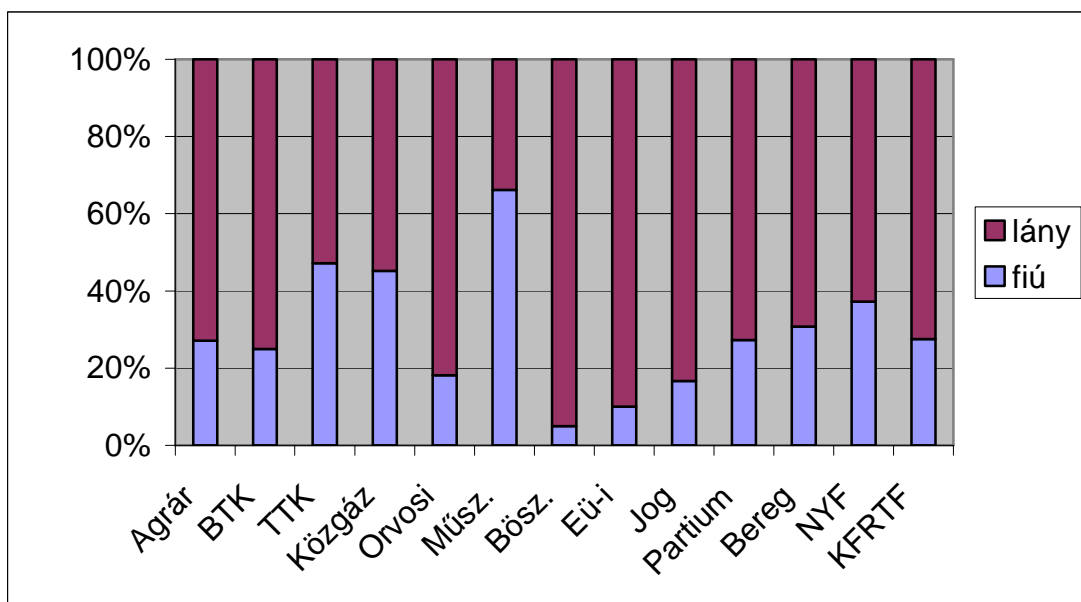
7. ábra A kulturális tőke hatása a hallgatók időfelhasználására a 2003-as adatbázis alapján, „A” tábla (percben megadva)

	alvás	tömeg- közl.	vásárlás	olvasás	tanulás	tévé	rádió	internet	sport	zene- hallg.	szórak.	munka	házim.
Alacsony	453	60	39	45	150	97	64	38	35	95	126	30	68
Közepes	460	56	35	70	155	87	58	41	43	100	115	45	73
Magas	443	59	42	81	162	79	57	48	54	98	120	46	75
Átlag	452	58	39	66	156	87	60	42	45	98	120	41	72
Sig.	0,141	0,475	0,066	0,000	0,279	0,003	0,518	0,055	0,000	0,809	0,347	0,051	0,353

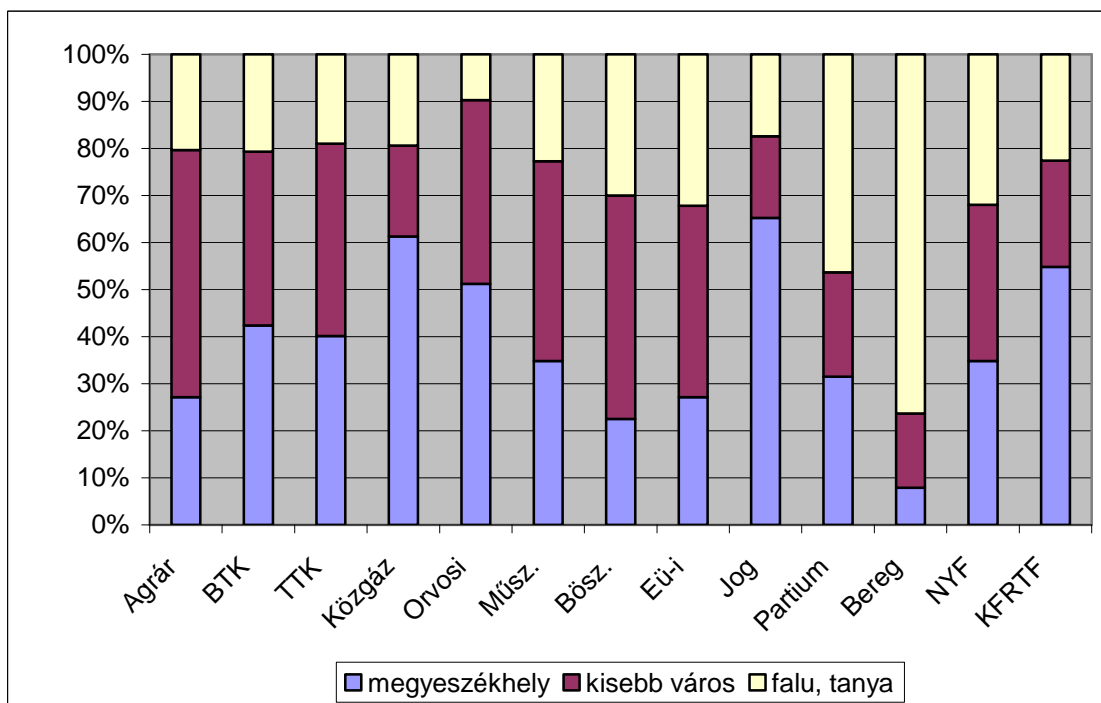
8. ábra A minta egyetemi-főiskolai karok szerinti megoszlása (százalékban megadva),
n=952

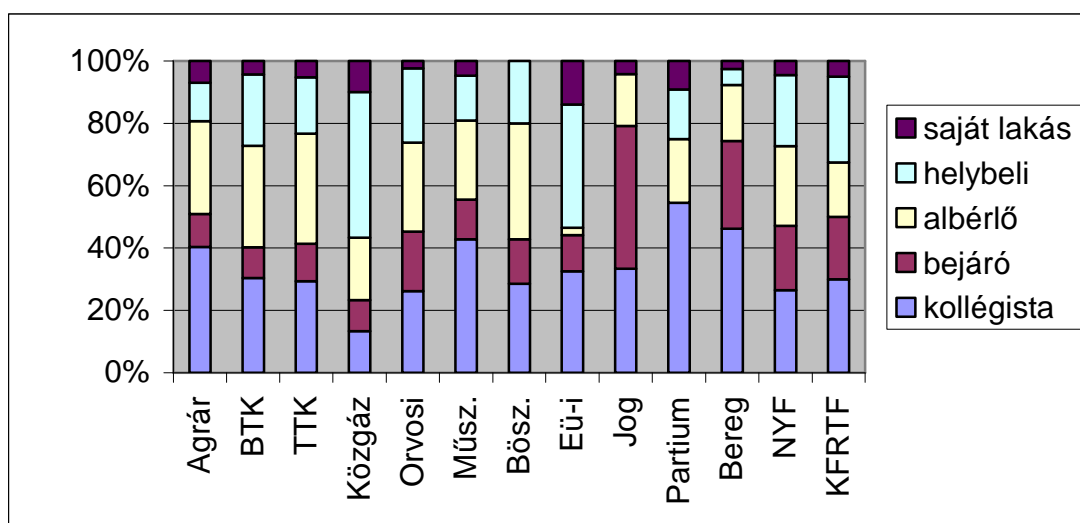
9. ábra A nemek arányai az egyes egyetemi-főiskolai karokon (százalékban)
Sig.: 0,000

10. ábra Az egyetemi-főiskolai karok és a településtípusok közötti összefüggés
Sig.: 0,000

11. ábra Az egyetemi-főiskolai karok és a tartózkodási hely közötti összefüggés
Sig.: 0,000

12. ábra A nemek és a gazdasági tőke indexének kapcsolata (várható és tényleges cellagyakoriságokkal) Sig.: 0,000

		Gazdasági tőke index			
		alacsony	közepes	magas	összes
Fiúk	tényleges	57	74	120	251
	várható	68	85	98	251
Lányok	tényleges	155	190	185	530
	várható	144	179	207	530
Összes	tényleges	212	264	305	781
	várható	212	264	305	781

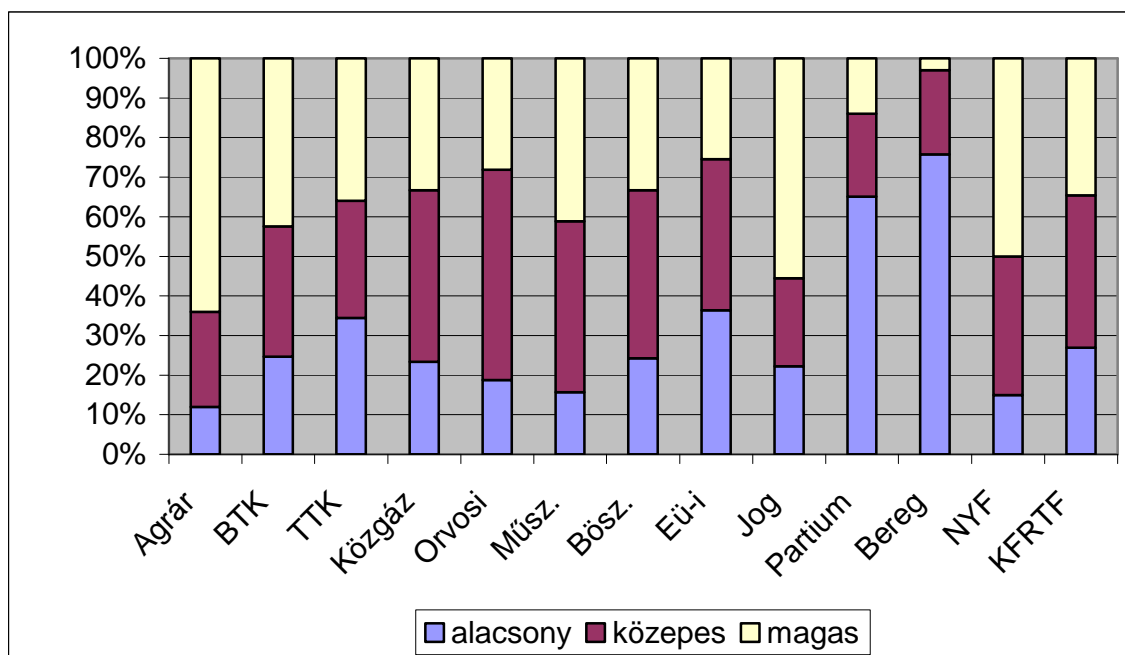
13. ábra Az édesapa iskolai végzettsége és a gazdasági tőke kapcsolata (tényleges és várható gyakoriságok) Sig.: 0,000

<i>Apa iskolai végzettsége</i>		<i>Gazdasági tőke index</i>			
		alacsony	közepes	magas	összes
Alacsony	tényleges	146	174	161	481
	várható	126	164	191	481
Közepes	tényleges	14	31	26	71
	várható	19	24	28	71
Magas	tényleges	41	57	119	217
	várható	57	74	86	217
Összes	tényleges	201	262	306	769
	várható	201	262	306	769

14. ábra Az édesanya iskolai végzettsége és a gazdasági tőke index kapcsolata (tényleges és várható gyakoriságok) Sig.: 0,000

<i>Anyai iskolai végzettsége</i>		<i>Gazdasági tőke index</i>			
		alacsony	közepes	magas	összes
Alacsony	tényleges	125	114	95	334
	várható	90	113	131	334
Közepes	tényleges	29	74	78	181
	várható	49	61	71	181
Magas	tényleges	57	76	132	265
	várható	72	90	104	265
Összes	tényleges	211	264	305	780
	várható	211	264	305	780

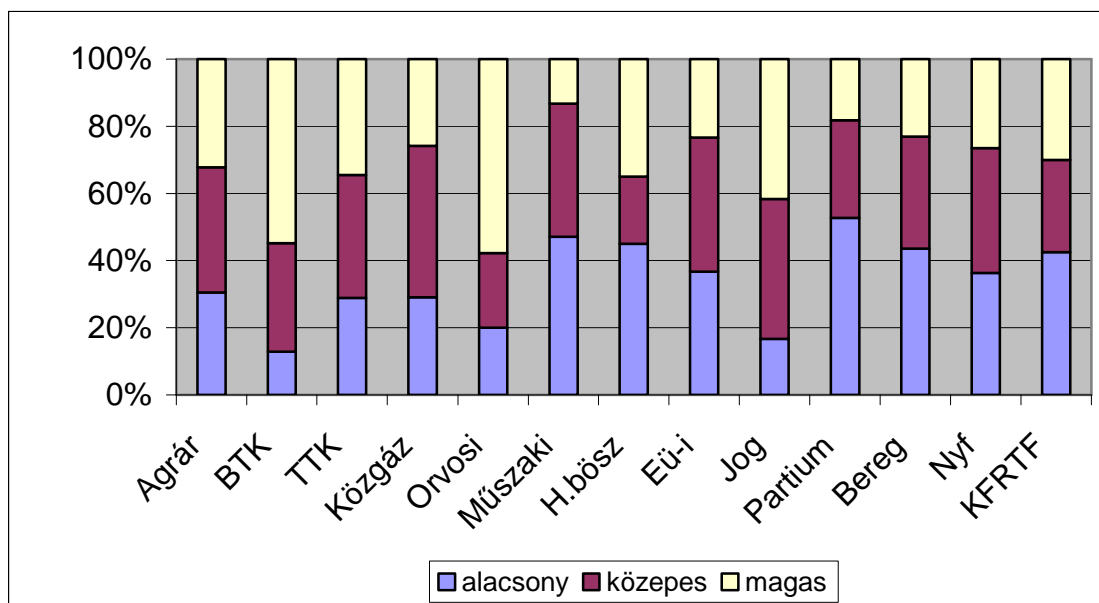
15. ábra A gazdasági tőke indexének karonkénti megoszlása (százalékban) Sig.: 0,000

16. ábra A kulturális tőke indexének és a településtípusnak a kapcsolata (tényleges és várható cellagyakoriságok) Sig.: 0,000

		Kulturális tőke index			
Településtípus		Alacsony	Közepes	Magas	Összes
Megyeszékhely	tényleges	77	123	137	337
	várható	110	119	108	337
Kisebb város	tényleges	107	117	101	325
	várható	106	115	104	325
Falú, tanya	tényleges	117	86	56	259
	várható	85	92	83	259
Összes	tényleges	301	326	294	921
	várható	301	326	294	921

17. ábra A kulturális tőke indexének karonkénti megoszlása (százalékban)
Sig.: 0,000

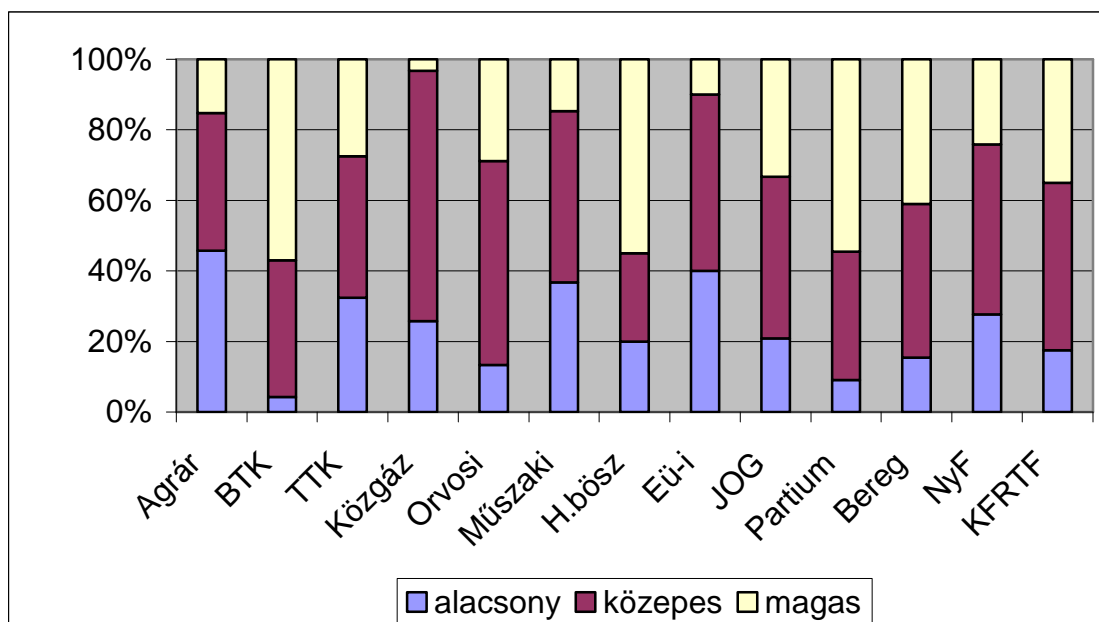
18. ábra A gazdasági és a kulturális tőke együtt járása (tényleges és várható cellagyakoriságok) Sig.: 0,000

<i>Gazdasági tőke index</i>		<i>Kulturális tőke index</i>			
		Alacsony	Közepes	Magas	Összes
Alacsony	tényleges	92	60	60	212
	várható	67	75	70	212
Közepes	tényleges	88	105	74	267
	várható	85	95	88	267
Magas	tényleges	69	114	124	307
	várható	97	109	101	307
Összes	tényleges	249	279	258	786
	várható	249	279	258	786

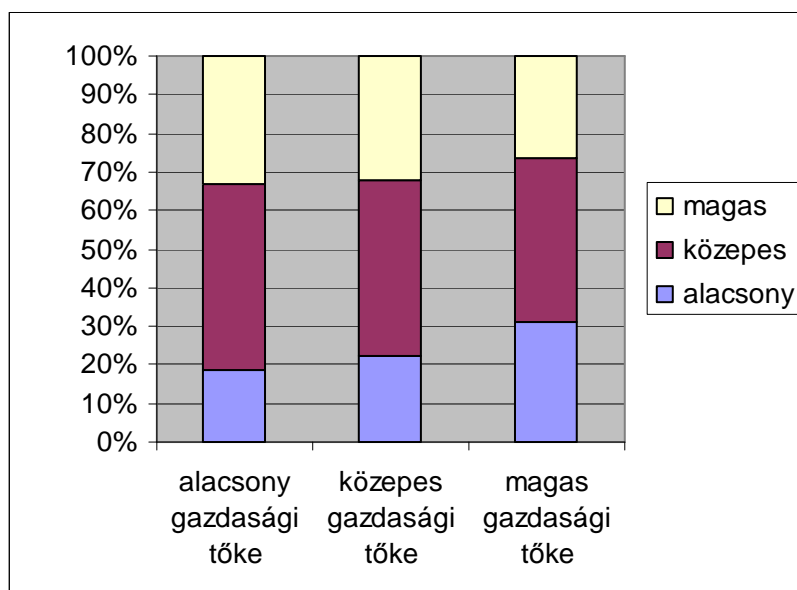
19. ábra Édesanya iskolai végzettsége és a klasszikus szabadidő-orientáció kapcsolata
(tényleges és várható cellagyakoriságokkal) Sig.: 0,027

Anyai iskolai végzettsége		Klasszikus szabadidő-orientáció index			
		Alacsony	közepes	Magas	Összes
8 általános vagy kevesebb	tényleges	8	17	19	44
	várható	11	20	13	44
Szakmunkásképző, szakiskola	tényleges	30	67	46	143
	várható	35	65	43	143
Szakközépiskola, technikum	tényleges	65	92	62	219
	várható	53	99	67	219
Gimnáziumi érettségi	tényleges	51	98	58	207
	várható	50	94	63	207
Főiskola	tényleges	52	104	51	207
	várható	50	94	63	207
Egyetem	tényleges	16	37	42	95
	várható	23	43	29	95
Összes	tényleges	222	415	278	915
	várható	222	415	278	915

20. ábra Klasszikus szabadidő-orientáció karonkénti felosztásban (százalékban)
Sig.: 0,000

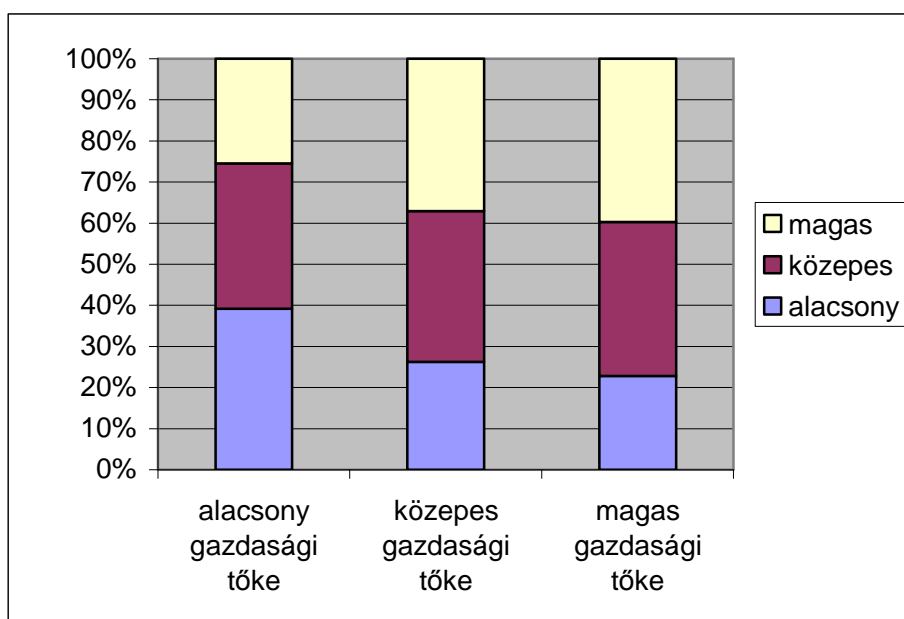
21. ábra A klasszikus szabadidő-orientáció és a gazdasági tőke kapcsolata Sig.: 0,016

22. ábra A modern szabadidő-orientáció nemek szerinti megoszlásban (tényleges és várható gyakoriságok) Sig.: 0,000

Modern szabadidő-orientáció indexe					
		Alacsony	Közepes	Magas	Összes
Fiúk	tényleges	48	100	166	314
	várható	94	111	108	314
Lányok	tényleges	236	235	159	630
	várható	190	224	217	630
Összes	tényleges	284	335	325	944
	várható	284	335	325	944

23. ábra Modern szabadidő-orientáció indexének megoszlása a gazdasági tőke függvényében (százalékban) Sig.: 0,000

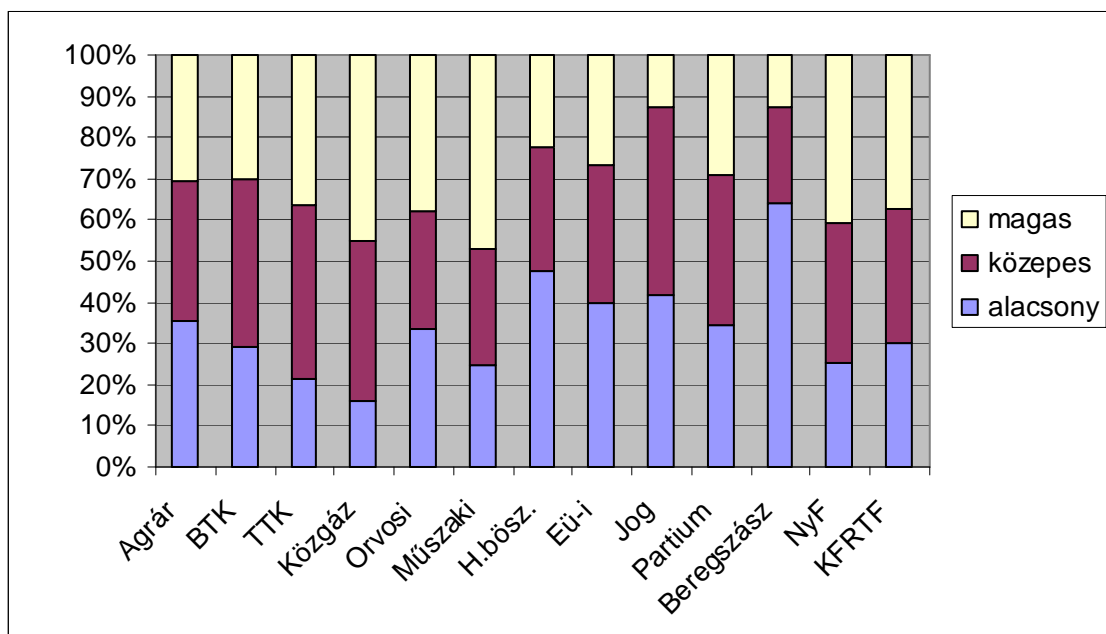
24. ábra Modern szabadidő-orientáció indexének megoszlása a kulturális tőke függvényében (várható és tényleges cellagyakoriságok) Sig.: 0,000

<i>Kulturális tőke</i>		<i>Modern szabadidő-orientáció indexe</i>			
		Alacsony	Közepes	Magas	Összes
Alacsony	tényleges	124	105	91	320
	várható	97	113	110	320
Közepes	tényleges	102	120	109	331
	várható	100	117	114	331
Magas	tényleges	62	111	128	301
	várható	91	106	104	301
Összes	tényleges	288	336	328	952
	várható	288	336	328	952

25. ábra A modern szabadidő-indexének az édesanya iskolai végzettségének függvényében (tényleges és várható cellagyakoriságokkal) Sig.: 0,006

Anyai iskolai végzettsége		Modern szabadidő-orientáció index			
		Alacsony	közepes	Magas	Összes
8 általános vagy kevesebb	tényleges	19	15	10	44
	várható	14	14	16	44
Szakmunkásképző, szakiskola	tényleges	49	49	45	143
	várható	47	45	51	143
Szakközépiskola, technikum	tényleges	89	70	60	219
	várható	72	68	79	219
Gimnáziumi érettségi	tényleges	62	58	87	207
	várható	68	64	74	207
Főiskola	tényleges	61	60	86	207
	várható	68	64	74	207
Egyetem	tényleges	21	33	41	95
	várható	31	30	34	95
Összes	tényleges	301	285	329	915
	várható	301	285	329	915

26. ábra Modern szabadidő-orientációs index a karonkénti megoszlás függvényében (százalékban) Sig.: 0,000

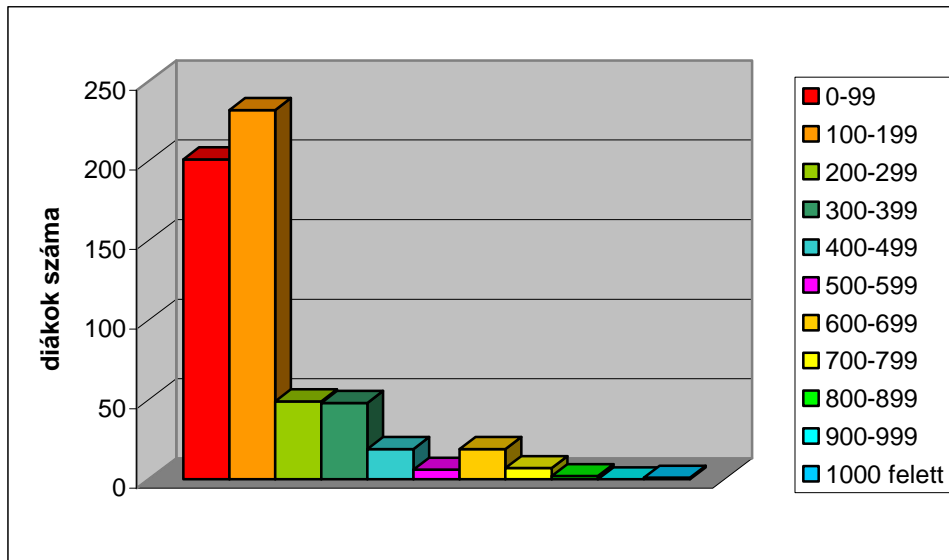
27. ábra A kétfajta szabadidő-orientáció együtt járása (tényleges és várható cellagyakoriságokkal) Sig.: 0,010

<i>Klasszikus szabadidő-orientáció indexe</i>		<i>Modern szabadidő-orientáció indexe</i>			
		Alacsony	Közepes	Magas	Összes
Alacsony	tényleges	104	75	62	241
	várható	73	85	83	241
Közepes	tényleges	114	159	153	426
	várható	129	150	147	426
Magas	tényleges	70	102	113	285
	várható	86	101	98	285
Összes	tényleges	288	336	328	952
	várható	288	336	328	952

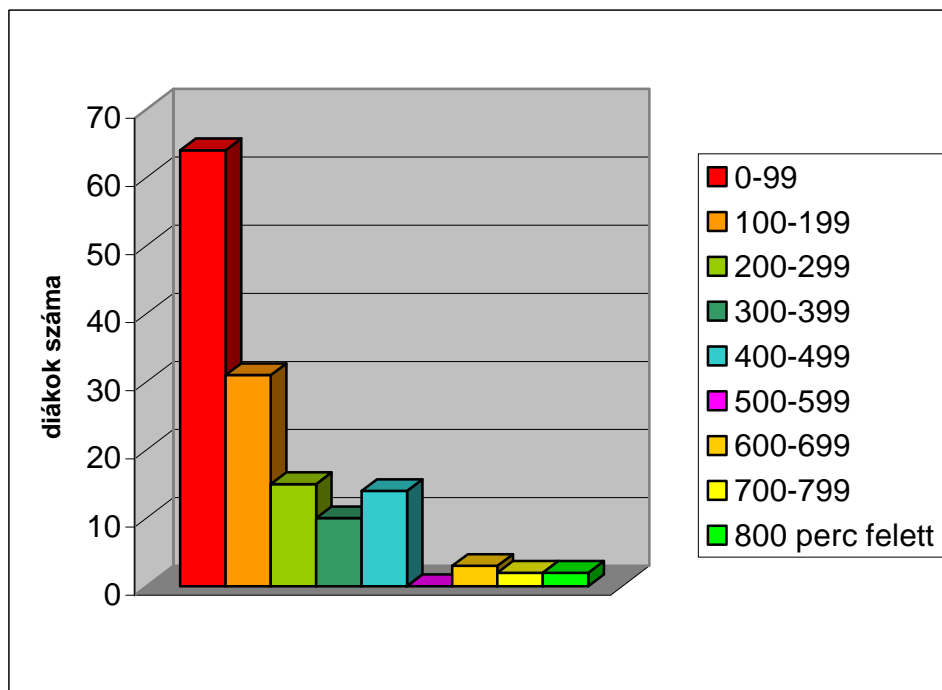
28. ábra Hallgatók becsült időráfordításai, „C” tábla (percben megadva)

	átlag	szórás	elemszám
Pihenés	89	81	591
Órán való részvétel	255	134	620
Tanulás	170	157	584
Önképzés	80	64	278
Munka	175	184	141
Háztartás	56	56	587
Közlekedés	89	87	759
Vásárlás	42	42	672
Olvasás	76	87	467
Tévé	100	72	419
Zenehallgatás	108	131	572
Számítógép-használat	88	90	435
Internet	73	81	494
Társas élet	155	116	432
Hobbi	91	74	249

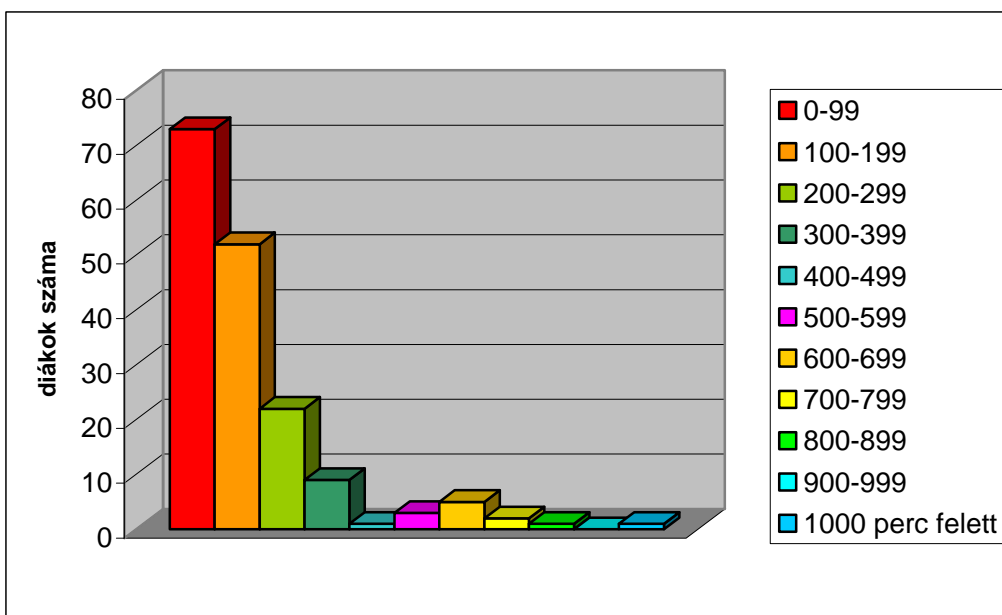
29. ábra. A tanulás időráfordításainak eloszlása a „C” tábla alapján

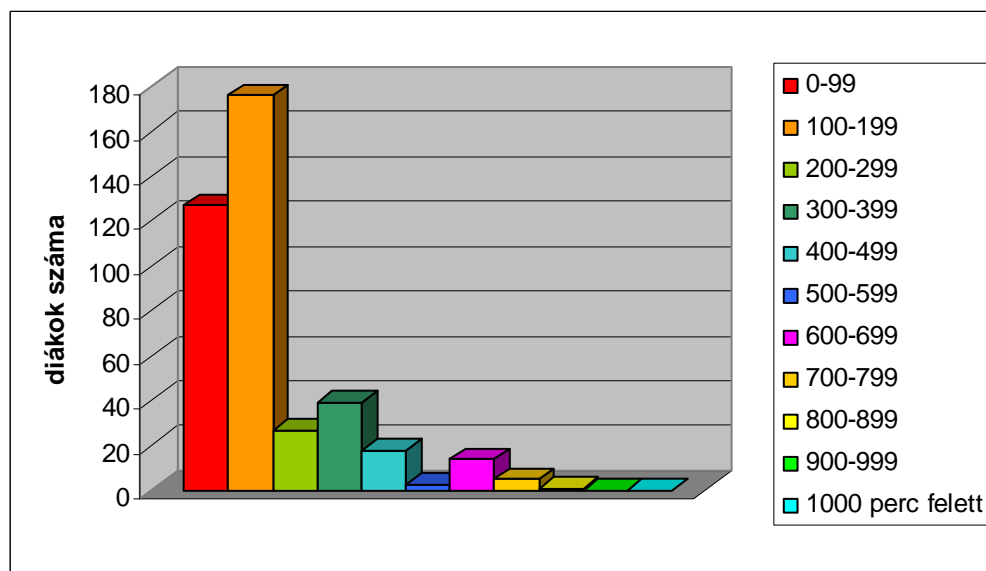
30. ábra A munka időráfordításainak eloszlása a „C” tábla alapján

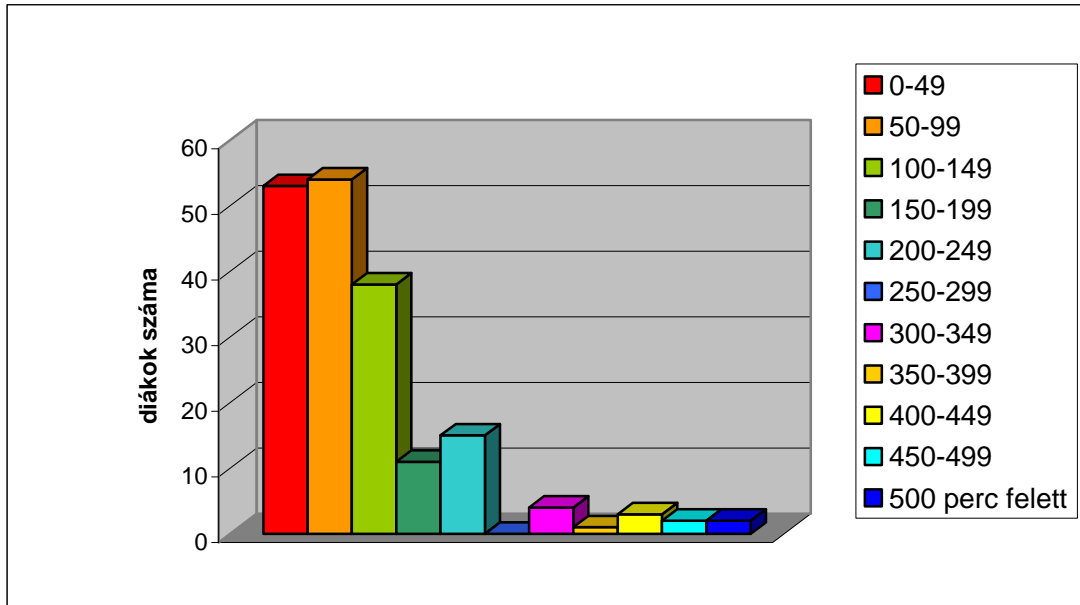
31. ábra A fiúk tanulásra fordított időtartamainak eloszlása a „C” tábla alapján

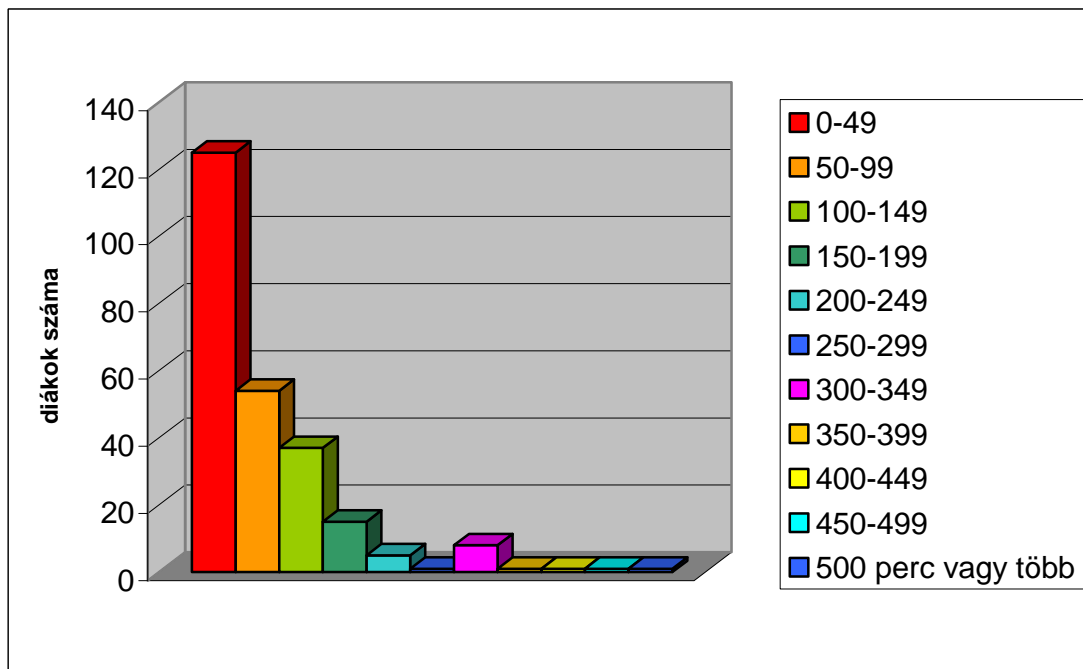
32. ábra A lányok tanulásra fordított időtartamainak eloszlása a „C” tábla alapján

33. ábra A fiúk számítógép-használatának eloszlása a „C” tábla alapján

34. ábra A lányok számítógép-használatának eloszlása a „C” tábla alapján

35. ábra A tevékenységet végzők százalékos eloszlása nemek szerint, „B” tábla
(Százalékban megadva, piros színnel a szignifikáns kapcsolatokat jelöltük.)

	<i>fiúk</i>	<i>lányok</i>	<i>sig.</i>
Higiénia	100	100	0,467
Pihenés	81	79	0,343
Óra	77	81	0,078
Tanulás	71	80	0,004
Önképzés	37	46	0,024
Munka	26	20	0,054
Háztartás	65	82	0,000
Közlekedés	91	93	0,230
Vásárlás	62	74	0,001
Olvasás	66	65	0,431
Tévé	75	78	0,236
Zene	75	77	0,309
Számítógép	77	54	0,000
Internet	76	67	0,009
Társas élet	64	60	0,127
Hobbi	50	35	0,000

36. ábra Tevékenységek átlagos napi időráfordítása karonként, „A” tábla (percben megadva)

	alvás	higiénia	pihenés	óra	tanulás	önképzés	munka	házimunka	közlekedés
Agrár	425	53	61	261	93	23	20	44	65
BTK	435	51	66	203	148	64	56	50	89
TTK	415	43	76	170	118	34	58	38	129
Közg. Kar	425	42	64	165	74	50	36	18	67
Orvosi Kar	379	48	74	91	339	22	63	39	80
Műszaki Kar	418	42	64	177	134	16	67	25	84
Hajdúbösz.	398	58	60	290	59	25	10	52	77
Nyíregy. Eü.	434	51	69	192	137	32	28	43	69
Jogi Kar	434	49	60	192	100	33	17	24	78
Partium	419	45	63	281	115	58	127	63	59
Beregszász	384	45	43	132	197	25	2	64	46
Nyíregy. F.	424	54	83	208	116	34	22	45	75
KFRTF	411	43	72	248	143	27	48	44	88
átlag	419	49	71	202	131	34	39	43	83

	vásárlás	olvasás	televízió	zenehallgatás	számítógép	internet	társas élet	hobbi
Agrár	53	32	90	59	59	42	105	25
BTK	30	84	66	87	60	55	101	45
TTK	33	43	66	102	87	69	134	58
Közg. Kar	8	12	62	49	38	61	63	18
Orvosi Kar	23	67	49	64	59	44	58	26
Műszaki Kar	21	15	94	101	38	71	86	25
Hajdúbösz.	51	56	117	98	25	54	80	34
Nyíregy. Eü.	23	43	72	56	27	19	48	28
Jogi Kar	18	48	34	90	22	33	54	6
Partium	37	65	89	105	78	52	116	50
Beregszász	18	137	47	36	35	13	29	42
Nyíregy. F.	33	40	91	90	55	54	109	43
KFRTF	21	47	65	41	60	37	88	26
átlag	31	49	77	82	54	50	95	37

37. ábra Az egyes tevékenységek szignifikanciaszintjei a karonkénti elemzés esetében, az „A” tábla alapján (Pirossal a szignifikáns kapcsolatokat jelöltük.)

	sig.
Alvás	0,393
Higiénia	0,017
Pihenés	0,463
Óra	0,000
Tanulás	0,000
Önképzés	0,003
Munka	0,001
Házimunka	0,004
Közelkedés	0,000
Vásárlás	0,000
Olvasás	0,000
Televízió	0,000
Zenehallg.	0,054
Számítógép	0,000
Internet	0,002
Társas élet	0,000
Hobbi	0,025

38. ábra Tevékenységek átlagos napi időráfordítása karonként, „B” tábla (a tevékenységet végzők százalékos aránya)

	pihenés	óra	tanulás	önképzés	munka	házimunka	közlekedés
Agrár	65	87	67	21	16	66	88
BTK	81	82	87	62	35	90	98
TTK	83	77	74	49	32	76	94
Közh. Kar	81	90	62	50	11	66	97
Orvosi Kar	83	42	77	42	22	77	78
Műszaki Kar	62	74	66	17	22	53	92
Hajdúbösz.	81	95	70	40	9	91	91
Nyíregy. Eü.	82	66	64	36	9	80	95
Jogi Kar	65	86	59	48	14	59	100
Partium	97	100	80	81	73	95	98
Beregszász	73	38	73	20	8	63	77
Nyíregy. F.	84	84	88	46	20	81	92
KFRTF	73	96	87	35	30	71	100
Átlag	80	80	77	43	22	77	93

	vásárlás	olvasás	televízió	zenehallgatás	számítógép	internet	társas élet	hobbi
Agrár	73	48	80	67	65	65	73	27
BTK	75	86	74	85	66	78	70	50
TTK	75	71	67	83	74	77	78	54
Közh. Kar	43	23	69	79	67	86	46	25
Orvosi Kar	58	50	73	61	53	67	48	32
Műszaki Kar	60	42	76	57	48	53	45	29
Hajdúbösz.	91	80	90	81	48	64	56	32
Nyíregy. Eü.	71	58	76	59	43	47	38	27
Jogi Kar	55	45	55	59	41	73	50	18
Partium	90	92	84	89	77	76	72	55
Beregszász	61	80	60	72	41	19	35	41
Nyíregy. F.	72	66	87	84	68	78	67	49
KFRTF	58	73	71	63	68	70	44	30
Átlag	71	65	77	76	62	69	61	40

39. ábra Az egyes tevékenységek szignifikancia-szintjei az egyetemi-főiskolai karok változója esetében a „B” tábla alapján (Pirossal a szignifikáns kapcsolatot jelöltük.)

	Sig.
Pihenés	0,452
Óra	0,000
Tanulás	0,000
Önképzés	0,178
Munka	0,087
Háztartás	0,021
Közlekedés	0,000
Vásárlás	0,000
Olvasás	0,000
Tévé	0,019
Zenehallgatás	0,061
Számítógép	0,136
Internet	0,008
Társas élet	0,242
Hobbi	0,890

40. ábra Tevékenységek átlagos napi időráfordítása karonként, „C” tábla (percben megadva)

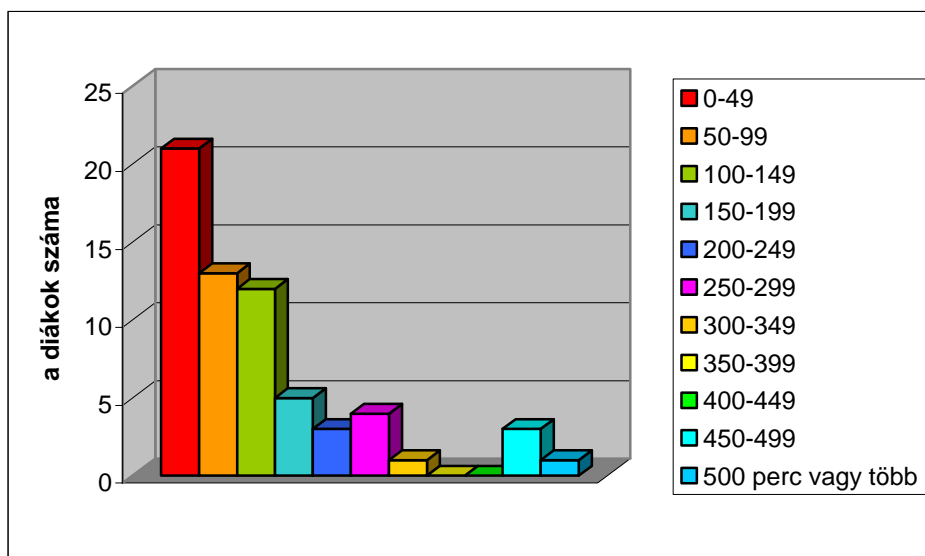
	pihenés	óra	tanulás	önképzés	munka	házimunka	közlekedés
Agrár	93	299	138	111	121	67	74
BTK	82	248	170	102	161	58	91
TTK	92	221	158	68	179	49	137
Közh. Kar	79	183	120	101	323	27	69
Orvosi Kar	89	214	439	54	290	50	102
Műszaki Kar	104	238	202	93	297	46	91
Hajdúbösz.	74	306	84	62	110	58	85
Nyíregy. Eü.	83	290	214	87	314	54	72
Jogi Kar	92	224	169	69	123	40	78
Partium	65	281	143	71	175	66	61
Beregszász	58	348	271	124	25	101	59
Nyíregy. F.	99	247	131	74	114	55	82
KFRTF	98	258	165	76	159	63	88
Átlag	89	254	170	80	174	56	89

	vásárlás	olvasás	televízió	zenehallgatás	számítógép	internet	társas élet	hobbi
Agrár	73	67	113	89	91	65	143	92
BTK	40	98	89	103	91	71	145	90
TTK	44	61	99	123	118	90	171	108
Közh. Kar	19	53	90	63	57	71	137	70
Orvosi Kar	39	134	67	105	112	65	120	82
Műszaki Kar	36	36	124	179	80	134	191	88
Hajdúbösz.	56	70	129	120	52	85	144	108
Nyíregy. Eü.	32	75	95	95	62	39	129	105
Jogi Kar	34	105	62	152	53	45	108	31
Partium	42	71	106	118	101	68	161	90
Beregszász	30	171	78	50	87	69	83	103
Nyíregy. F.	46	61	105	107	82	69	164	87
KFRTF	36	65	91	66	89	53	201	86
Átlag	44	76	101	108	88	72	155	92

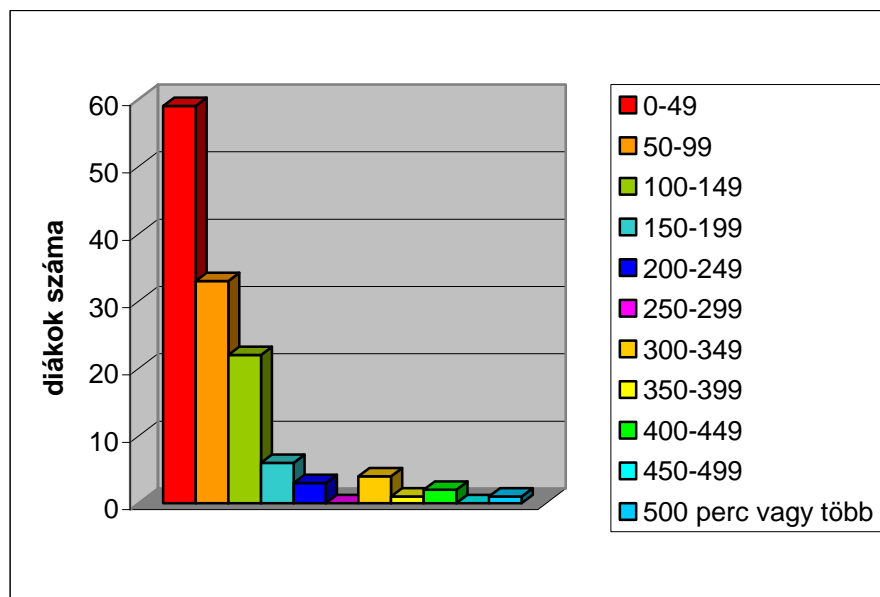
41. ábra Az egyes tevékenységek szignifikanciaszintjei a karonkénti elemzés esetében, az „C” tábla alapján (Pirossal a szignifikáns kapcsolatokat jelöltük.)

	Sig.
Pihenés	0,452
Óra	0,000
Tanulás	0,000
Önképzés	0,178
Munka	0,087
Házimunka	0,021
Közelkedés	0,000
Vásárlás	0,000
Olvasás	0,000
Televízió	0,019
Zenehallg.	0,061
Számítógép	0,136
Internet	0,008
Társas élet	0,242
Hobbi	0,890

42. ábra Számítógép-használat eloszlása TTK-s hallgatók esetében (percben megadva)

43. ábra Számítógép-használat a Nyíregyházi Főiskola hallgatóinak esetében (percben megadva)

44. ábra Tevékenységek becsült időráfordításai településtípusonként, „A” tábla (percben megadva)

	alvás	higiénia	pihenés	óra	tanulás	önképz.	munka	háztartás	közlek.
Megyeszékhely	412	48	72	180	130	34	58	39	81
Kisebb város	429	49	71	219	125	36	23	42	80
Falu, tanya	414	51	68	212	139	33	27	48	85
Átlag	419	49	71	203	131	34	37	42	82
Sig.	0,164	0,515	0,902	0,008	0,649	0,913	0,001	0,135	0,826

	vásárlás	olvasás	televízió	zenehallg.	sz.gép	internet	társas élet	hobbi
Megyeszékhely	28	43	80	82	48	59	101	35
Kisebb város	33	55	79	73	62	43	102	41
Falu, tanya	33	51	71	93	53	49	76	32
Átlag	31	49	77	81	54	50	95	36
Sig.	0,201	0,259	0,425	0,219	0,155	0,051	0,048	0,402

45. ábra Tevékenységek becsült időráfordításai településtípusonként, „B” tábla (százalékban megadva)

	pihenés	óra	tanulás	önképz.	munka	háztartás	közlek.
Megyeszékhely	77	77	74	42	25	75	93
Kisebb város	82	82	78	42	19	77	93
Falu, tanya	80	80	79	46	21	81	92
Átlag	79	79	77	43	22	77	93
Sig.	0,287	0,263	0,547	0,663	0,293	0,284	0,944

	vásárlás	olvasás	televízió	zenehallg.	sz.gép	internet	társas élet	hobbi
Megyeszékhely	62	64	76	76	61	73	63	40
Kisebb város	73	67	81	73	63	68	65	42
Falu, tanya	76	64	73	81	61	67	54	37
Átlag	71	65	77	76	62	69	61	40
Sig.	0,026	0,715	0,160	0,125	0,831	0,209	0,062	0,713

46. ábra Tevékenységek becsült időráfordításai településtípusonként, „C” tábla (percben megadva)

	pihenés	óra	tanulás	önképz.	munka	háztartás	közlek.
Megyeszékhely	93	234	173	82	231	52	87
Kisebb város	87	266	161	85	123	55	87
Falu, tanya	85	264	176	73	125	60	92
Átlag	89	254	169	80	170	55	88
Sig.	0,572	0,023	0,587	0,437	0,002	0,359	0,768

	vásárlás	olvasás	televízió	zenehallg.	sz.gép	internet	társas élet	hobbi
Megyeszékhely	42	68	105	108	78	81	161	88
Kisebb város	46	82	98	100	98	64	156	99
Falu, tanya	43	79	98	115	87	73	141	86
Átlag	44	76	101	107	88	73	155	91
Sig.	0,719	0,336	0,583	0,577	0,158	0,148	0,377	0,520

47. ábra Tevékenységek becsült időráfordításai a lakóhely típusai szerint, „A” tábla (percben megadva)

	alvás	higiénia	pihenés	óra	tanulás	önképz.	munka	háztartás	közlek.
Kollégista	413	61	47	61	221	144	39	22	42
Bejáró	411	61	52	92	201	147	26	41	44
Helybeli	420	60	50	77	192	113	35	44	47
Albérő	427	58	48	68	200	126	33	45	37
Saját lakás	450	56	51	67	207	127	46	71	56
Átlag	419	60	49	72	205	131	35	38	43
Sig.	0,280	0,556	0,019	0,443	0,224	0,308	0,102	0,289	0,558

	vásárlás	olvasás	televízió	zenehallg.	sz.gép	internet	társas élet	hobbi
Kollégista	89	32	54	73	85	59	47	95
Bejáró	82	30	54	72	73	74	58	86
Helybeli	83	33	44	80	90	51	52	104
Albérő	73	27	42	79	68	47	47	95
Saját lakás	83	43	62	82	95	41	59	113
Átlag	83	31	49	76	81	56	51	97
Sig.	0,293	0,374	0,823	0,425	0,066	0,681	0,717	0,724

48. ábra Tevékenységek becsült időráfordításai a lakóhely típusai szerint, „B” tábla (százalékban megadva)

	pihenés	óra	tanulás	önképz.	munka	háztartás	közlek.
Kollégista	73	81	80	41	17	72	90
Bejáró	87	76	73	39	22	74	92
Helybeli	84	80	76	48	26	84	95
Albérelő	77	82	81	44	23	77	94
Saját lakás	87	86	78	44	23	81	95
Átlag	80	81	78	43	22	77	93
Sig.	0,006	0,812	0,469	0,702	0,415	0,070	0,274

	vásárlás	Olvasás	televízió	zenehallg.	sz.gép	internet	társas élet	hobbi
Kollégista	69	67	71	75	69	71	63	40
Bejáró	65	54	74	78	66	71	55	40
Helybeli	77	70	84	79	60	72	67	45
Albérelő	70	67	77	76	59	73	58	40
saját lakás	77	61	80	76	56	61	68	37
Átlag	71	65	77	77	63	71	62	41
Sig.	0,170	0,064	0,039	0,904	0,187	0,757	0,221	0,879

49. ábra Tevékenységek becsült időráfordításai a lakóhely típusai szerint, „C” tábla (percben megadva)

	pihenés	óra	tanulás	önképz.	munka	háztartás	közlek.
Kollégista	84	271	95	126	58	98	47
Bejáró	105	259	66	185	60	89	47
Helybeli	92	241	73	172	56	88	43
Albérelő	88	245	74	196	48	78	38
Saját lakás	77	242	105	306	69	87	56
Átlag	90	254	81	176	56	89	44
Sig.	0,264	0,257	0,083	0,047	0,174	0,375	0,297

	vásárlás	olvasás	Televízió	zenehallg.	sz.gép	internet	társas élet	hobbi
Kollégista	81	81	103	113	85	67	150	104
Bejáró	101	101	97	95	113	82	158	99
Helybeli	63	63	95	113	85	72	155	76
Albérelő	62	62	102	90	79	65	163	84
saját lakás	102	102	102	125	73	97	167	120
Átlag	76	76	100	106	88	72	156	92
Sig.	0,281	0,014	0,860	0,403	0,138	0,340	0,935	0,128

50. ábra Tevékenységek becsült időráfordításai az édesapa iskolai végzettsége szerint, „A” tábla (percben megadva)

	alvás	higiénia	pihenés	óra	tanulás	önképz.	munka	háztartás	közlek.
8 általános vagy kevesebb	440	49	71	241	87	36	64	50	74
Szaktanulmányozó, szakiskola	422	51	66	228	137	37	41	47	91
Szakközépiskola, Technikum	413	49	67	199	125	32	35	43	76
Gimnázium	411	48	75	206	152	44	49	45	87
Főiskola	419	50	80	192	110	23	30	39	78
Egyetem	428	46	76	170	141	36	40	33	82
Átlag	419	49	71	203	130	34	39	42	82
Sig.	0,716	0,663	0,786	0,671	0,039	0,316	0,329	0,831	0,328

	vásárlás	olvasás	televízió	zenehallg.	sz.gép	internet	társas élet	hobbi
8 általános vagy kevesebb	31	31	56	140	82	26	53	12
Szaktanulmányozó, szakiskola	33	45	78	94	59	56	99	42
Szakközépiskola, Technikum	31	56	76	77	50	41	96	38
Gimnázium	27	39	80	59	49	56	91	42
Főiskola	31	40	77	79	55	59	94	32
Egyetem	32	60	80	80	56	57	91	30
Átlag	31	49	77	82	55	51	94	37
Sig.	0,494	0,948	0,157	0,867	0,093	0,114	0,764	0,428

51. ábra Tevékenységek becsült időráfordításai az édesapa iskolai végzettsége szerint, „B” tábla (százalékban megadva)

	pihenés	óra	tanulás	önképz.	munka	háztartás	közlek.
8 általános vagy kevesebb	79	87	77	53	32	96	92
Szaktanulmányozó, szakiskola	77	85	81	43	20	79	94
Szakközépiskola, Technikum	78	78	74	42	21	76	91
Gimnázium	85	74	83	55	31	75	94
Főiskola	82	82	73	35	23	75	91
Egyetem	82	73	77	39	22	73	95
Átlag	80	80	77	42	22	77	93
Sig.	0,635	0,077	0,444	0,215	0,597	0,243	0,708

	vásárlás	olvasás	televízió	zenehallg.	sz.gép	internet	társas élet	hobbi
8 általános vagy kevesebb	74	54	71	76	71	60	60	31
Szaktanulmányozó, szakiskola	74	60	78	78	69	70	70	45
Szakközépiskola, Technikum	68	69	77	76	56	68	68	40
Gimnázium	67	65	77	80	61	63	63	40
Főiskola	68	60	80	70	56	70	70	37
Egyetem	73	70	73	79	67	80	80	38
Átlag	71	65	77	76	62	70	70	40
Sig.	0,721	0,231	0,881	0,632	0,058	0,170	0,136	0,794

52. ábra Tevékenységek becsült időráfordításai az édesapa iskolai végzettsége szerint, „C” tábla (percben megadva)

	pihenés	óra	tanulás	önképz.	munka	háztartás	közlek.
8 általános vagy kevesebb	90	277	113	68	203	52	80
Szaktanulmányozó, szakiskola	86	267	170	87	199	59	97
Szakközépiskola, Technikum	86	255	169	75	167	56	83
Gimnázium	88	278	183	80	160	60	92
Főiskola	98	232	149	66	135	53	86
Egyetem	93	233	183	93	187	45	86
Átlag	89	255	169	80	173	55	88
Sig.	0,898	0,168	0,495	0,513	0,870	0,511	0,639

	vásárlás	olvasás	televízió	zenehallg.	sz.gép	internet	társas élet	hobbi
8 általános vagy kevesebb	42	56	79	184	115	43	149	38
Szaktanulmányozó, szakiskola	44	74	100	120	85	81	162	94
Szakközépiskola, Technikum	45	81	99	102	90	61	148	95
Gimnázium	40	60	103	74	80	89	177	104
Főiskola	46	66	97	112	99	85	158	89
Egyetem	44	85	109	101	83	71	148	80
Átlag	44	76	100	108	89	73	155	92
Sig.	0,982	0,515	0,719	0,044	0,767	0,093	0,783	0,508

53. ábra Tevékenységek becsült időráfordításai az édesanya iskolai végzettsége szerint, „A” tábla (percben megadva)

	alvás	higiénia	pihenés	óra	tanulás	önképz.	munka	háztartás	közlek.
8 általános vagy kevesebb	424	50	59	233	97	40	111	37	101
Szaktanulmányozó, szakiskola	428	52	65	229	138	34	41	43	95
Szakközépiskola, Technikum	413	47	63	203	140	29	32	52	81
Gimnázium	408	50	81	201	133	34	35	39	70
Főiskola	423	48	72	184	113	37	27	39	86
Egyetem	424	50	73	199	144	33	52	36	72
Átlag	418	49	71	203	130	34	39	42	82
Sig.	0,630	0,741	0,341	0,199	0,390	0,866	0,008	0,088	0,078

	vásárlás	olvasás	televízió	zenehallg.	sz.gép	internet	társas élet	hobbi
8 általános vagy kevesebb	29	52	68	129	43	46	101	36
Szaktanulmányozó, szakiskola	34	42	78	94	67	57	91	35
Szakközépiskola, Technikum	30	54	71	86	47	52	101	45
Gimnázium	27	44	81	61	56	41	84	37
Főiskola	33	47	80	86	50	53	105	33
Egyetem	32	65	82	75	60	56	75	29
Átlag	31	49	78	82	54	51	94	37
Sig.	0,655	0,371	0,780	0,034	0,378	0,547	0,396	0,607

54. ábra Tevékenységek becsült időráfordításai az édesanya iskolai végzettsége szerint, „B” tábla (százalékban megadva)

	pihenés	óra	tanulás	önképz.	munka	háztartás	közlek.
8 általános vagy kevesebb	76	84	71	45	23	76	93
Szaktanácsképző, szakiskola	86	88	85	46	24	81	94
Szakközépiskola, Technikum	78	80	76	39	24	80	91
Gimnázium	79	79	79	43	23	74	91
Főiskola	77	79	76	44	18	78	94
Egyetem	80	70	71	39	25	73	93
Átlag	79	80	77	43	22	77	92
Sig.	0,465	0,057	0,204	0,873	0,858	0,645	0,696

	vásárlás	olvasás	televízió	zenehallg.	sz.gép	internet	társas élet	hobbi
8 általános vagy kevesebb	76	57	71	76	60	67	53	35
Szaktanácsképző, szakiskola	76	62	77	82	67	76	59	41
Szakközépiskola, Technikum	71	67	75	78	57	66	62	43
Gimnázium	63	68	83	73	62	64	58	41
Főiskola	71	60	73	77	59	72	65	38
Egyetem	72	71	80	72	68	76	61	33
Átlag	70	65	77	76	62	70	61	40
Sig.	0,253	0,410	0,318	0,518	0,460	0,199	0,741	0,791

55. ábra Tevékenységek becsült időráfordításai az édesanya iskolai végzettsége szerint, „C” tábla (percben megadva)

	pihenés	óra	tanulás	önképz.	munka	háztartás	közlek.
8 általános vagy kevesebb	77	277	138	89	475	39	109
Szaktanulmányozó, szakiskola	75	260	162	74	170	39	100
Szakközépiskola, Technikum	81	253	185	75	135	52	90
Gimnázium	102	255	168	78	155	39	77
Főiskola	94	233	149	85	145	38	91
Egyetem	91	285	204	83	209	37	77
Átlag	89	254	169	79	172	42	89
Sig.	0,110	0201	0,204	0,916	0,000	0,121	0,114

	vásárlás	olvasás	televízió	zenehallg.	sz.gép	internet	társas élet	hobbi
8 általános vagy kevesebb	39	92	96	170	72	70	119	102
Szaktanulmányozó, szakiskola	45	67	101	115	99	75	85	84
Szakközépiskola, technikum	42	80	95	110	81	79	110	103
Gimnázium	43	64	98	83	90	64	78	90
Főiskola	47	78	109	112	84	74	95	87
Egyetem	44	91	102	104	88	73	88	87
Átlag	44	76	101	108	87	73	94	92
Sig.	0,908	0,377	0,718	0,048	0,781	0,838	0,331	0,799

56. ábra Tevékenységek becsült időráfordításai és a gazdasági index kapcsolata, „A” tábla (percben megadva)

	alvás	higiénia	pihenés	óra	tanulás	önképz.	munka	háztartás	közlek.
Alacsony	409	47	65	217	150	39	33	46	81
Közepes	414	51	75	200	127	32	42	44	83
Magas	433	49	75	196	119	33	34	38	81
Átlag	409	49	73	203	130	34	37	42	82
Sig.	0,051	0,497	0,383	0,375	0,120	0,515	0,703	0,272	0,940

	vásárlás	olvasás	televízió	zenehallg.	sz.gép	internet	társas élet	hobbi
Alacsony	29	60	68	99	55	46	100	36
Közepes	29	41	80	82	53	58	93	35
Magas	32	41	83	69	54	48	91	36
Átlag	30	46	78	81	54	51	94	35
Sig.	0,650	0,009	0,143	0,054	0,0961	0,249	0,777	0,964

57. ábra Tevékenységek becsült időráfordításai és a gazdasági index kapcsolata, „B” tábla (százalékban megadva)

	pihenés	óra	tanulás	önképz.	munka	háztartás	közlek.
Alacsony	74	82	76	43	22	80	91
Közepes	79	76	75	39	19	76	91
Magas	83	81	80	45	25	76	95
Átlag	79	79	77	42	22	77	92
Sig.	0,086	0,197	0,395	0,498	0,322	0,573	0,163

	vásárlás	olvasás	televízió	zenehallg.	sz.gép	internet	társas élet	hobbi
Alacsony	70	69	69	73	56	68	61	36
Közepes	67	60	78	75	55	65	54	38
Magas	73	65	82	79	69	74	63	42
Átlag	70	64	77	76	61	69	59	39
Sig.	0,316	0,187	0,006	0,383	0,007	0,102	0,183	0,562

58. ábra Tevékenységek becsült időráfordításai és a gazdasági index kapcsolata, „C” tábla (percben megadva)

	pihenés	óra	tanulás	önképz.	munka	háztartás	közlek.
Alacsony	88	263	197	91	151	57	89
Közepes	96	264	169	81	222	59	91
Magas	91	242	149	75	137	50	85
Átlag	92	255	168	81	167	55	88
Sig.	0,711	0,201	0,024	0,314	0,076	0,287	0,716

	vásárlás	olvasás	televízió	zenehallg.	sz.gép	internet	társas élet	hobbi
Alacsony	42	88	99	134	98	68	164	100
Közepes	43	69	102	109	95	88	171	91
Magas	44	63	101	87	79	64	146	85
Átlag	43	72	101	106	89	73	158	91
Sig.	0,923	0,027	0,937	0,008	0,205	0,025	0,171	0,512

59. ábra Tevékenységek becsült időráfordításai és a kulturális index kapcsolata, „A” tábla (percben megadva)

	alvás	higiénia	pihenés	óra	tanulás	önképz.	munka	háztartás	közlek.
Alacsony	419	48	68	229	119	31	47	42	86
Közepes	429	47	73	178	127	37	25	46	84
Magas	407	52	71	206	147	35	46	40	78
Átlag	419	49	71	203	131	34	39	43	83
Sig.	0,064	0,107	0,789	0,001	0,121	0,520	0,076	0,449	0,549

	vásárlás	olvasás	televízió	zenehallg.	sz.gép	internet	társas élet	hobbi
Alacsony	31	36	82	80	58	56	92	30
Közepes	30	52	85	81	52	46	107	42
Magas	33	60	64	84	54	50	83	38
Átlag	31	49	77	82	54	50	95	37
Sig.	0,725	0,004	0,003	0,951	0,686	0,374	0,075	0,171

60. ábra Tevékenységek becsült időráfordításai és a kulturális index kapcsolata, „B” tábla (százalékban megadva)

	pihenés	óra	tanulás	önképz.	munka	háztartás	közlek.
Alacsony	80	83	79	40	24	74	92
Közepes	78	79	76	38	18	77	92
Magas	81	78	78	51	26	80	93
Átlag	79	80	77	43	22	77	93
Sig.	0,676	0,435	0,667	0,015	0,107	0,246	0,827

	vásárlás	olvasás	televízió	zenehallg.	sz.gép	internet	társas élet	hobbi
Alacsony	72	56	77	75	64	64	58	35
Közepes	68	65	80	76	56	68	63	41
Magas	73	73	74	78	66	76	62	44
Átlag	71	65	77	76	62	69	61	40
Sig.	0,309	0,001	0,275	0,716	0,064	0,023	0,544	0,187

61. ábra Tevékenységek becsült időráfordításai és a kulturális index kapcsolata, „C” tábla (percben megadva)

	pihenés	óra	tanulás	önképz.	munka	háztartás	közlek.
Alacsony	85	277	151	76	199	57	93
Közepes	93	226	168	97	142	60	91
Magas	89	263	189	69	177	50	84
Átlag	89	255	170	80	175	56	89
Sig.	0,552	0,000	0,063	0,008	0,355	0,167	0,441

	vásárlás	olvasás	televízió	zenehallg.	sz.gép	internet	társas élet	hobbi
Alacsony	93	63	106	108	91	87	159	85
Közepes	91	80	107	107	92	68	171	102
Magas	84	82	87	108	81	66	134	85
Átlag	89	76	100	108	88	73	155	91
Sig.	0,946	0,151	0,007	0,999	0,509	0,043	0,017	0,202

62. ábra Tevékenységek becsült időráfordításai és a modern szabadidő indexének kapcsolata, „A” tábla (percben megadva)

	alvás	higiénia	pihenés	óra	tanulás	önképz.	munka	háztartás	közlek.
Alacsony	412	50	62	216	143	35	35	57	83
Közepes	423	47	74	194	131	32	36	36	85
Magas	420	50	75	202	122	36	45	37	80
Átlag	419	49	71	203	131	34	39	43	83
Sig.	0,550	0,393	0,136	0,293	0,313	0,715	0,591	0,000	0,752

	vásárlás	olvasás	televízió	zenehallg.	sz.gép	internet	társas élet	hobbi
Alacsony	32	49	76	66	35	26	76	36
Közepes	28	48	75	91	53	42	103	31
Magas	33	52	81	85	71	78	101	43
Átlag	31	49	77	82	54	50	95	37
Sig.	0,345	0,864	0,618	0,075	0,000	0,000	0,036	0,140

63. ábra Tevékenységek becsült időráfordításai és a modern szabadidő indexének kapcsolata, „B” tábla (százalékban megadva)

	pihenés	óra	tanulás	önképz.	munka	háztartás	közlek.
Alacsony	75	80	82	40	20	83	91
Közepes	79	78	77	42	22	76	94
Magas	83	81	74	46	25	73	92
Átlag	79	80	77	43	22	77	93
Sig.	0,098	0,535	0,073	0,431	0,485	0,025	0,532

	vásárlás	olvasás	televízió	zenehallg.	sz.gép	internet	társas élet	hobbi
Alacsony	72	63	75	70	49	52	54	34
Közepes	73	66	77	78	61	73	63	39
Magas	67	66	78	79	73	80	64	46
Átlag	71	65	77	76	62	69	61	40
Sig.	0,333	0,835	0,675	0,054	0,000	0,000	0,075	0,062

64. ábra Tevékenységek becsült időráfordításai és a modern szabadidő indexének kapcsolata, „C” tábla (percben megadva)

	pihenés	óra	tanulás	önképz.	munka	háztartás	közlek.
Alacsony	82	268	174	88	178	69	91
Közepes	93	249	170	76	162	48	91
Magas	90	248	165	78	184	51	86
Átlag	89	255	170	80	175	56	89
Sig.	0,382	0,250	0,864	0,454	0,816	0,000	0,776

	vásárlás	olvasás	televízió	zenehallg.	sz.gép	internet	társas élet	hobbi
Alacsony	45	77	101	94	72	50	140	103
Közepes	39	74	97	116	87	58	162	79
Magas	49	79	103	108	97	97	157	94
Átlag	44	76	100	108	88	73	155	91
Sig.	0,072	0,863	0,709	0,291	0,092	0,000	0,297	0,123

65. ábra Tevékenységek becsült időráfordításai és a klasszikus szabadidő indexének kapcsolata, „A” tábla (percben megadva)

	alvás	higiénia	pihenés	óra	tanulás	önképz.	munka	háztartás	közlek.
Alacsony	423	46	68	187	109	29	35	45	82
Közepes	426	49	72	197	131	32	46	40	83
Magas	405	51	71	226	150	41	31	46	83
Átlag	419	49	71	203	131	34	39	43	83
Sig.	0,075	0,185	0,817	0,027	0,029	0,086	0,342	0,369	0,984

	vásárlás	olvasás	televízió	zenehallg.	sz.gép	internet	társas élet	hobbi
Alacsony	31	25	85	82	55	52	114	38
Közepes	30	48	82	83	50	48	89	33
Magas	33	71	64	81	60	52	87	42
Átlag	31	49	77	82	54	50	95	37
Sig.	0,695	0,000	0,006	0,981	0,389	0,805	0,042	0,317

66. ábra Tevékenységek becsült időráfordításai és a klasszikus szabadidő indexének kapcsolata, „B” tábla (százalékban megadva)

	pihenés	óra	tanulás	önképz.	munka	háztartás	közlek.
Alacsony	73	76	71	31	22	73	90
Közepes	81	80	78	40	20	75	93
Magas	83	84	82	57	26	84	93
Átlag	79	80	77	43	22	77	93
Sig.	0,022	0,119	0,017	0,000	0,335	0,008	0,381

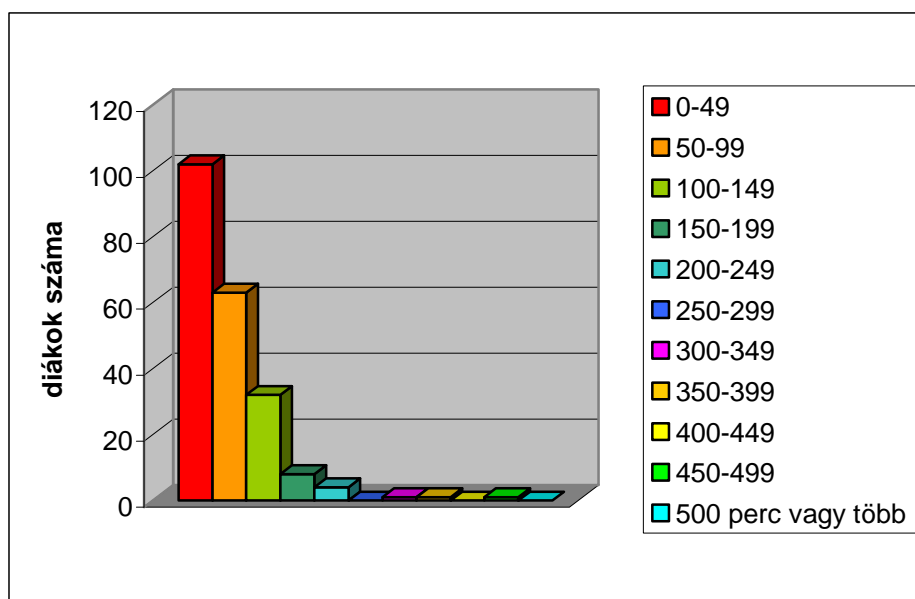
	vásárlás	olvasás	televízió	zenehallg.	sz.gép	internet	társas élet	hobbi
Alacsony	66	42	78	73	64	66	61	37
Közepes	70	66	79	74	57	67	58	36
Magas	75	81	73	82	67	75	66	50
Átlag	71	65	77	76	62	69	61	40
Sig.	0,178	0,000	0,255	0,076	0,075	0,116	0,208	0,005

67. ábra Tevékenységek becsült időráfordításai és a klasszikus szabadidő indexének kapcsolata, „C” tábla (percben megadva)

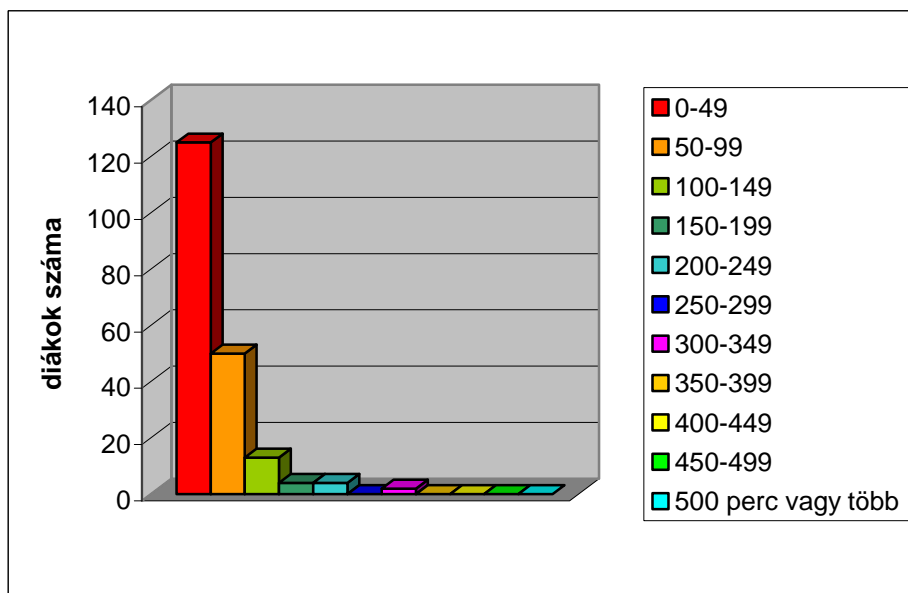
	pihenés	óra	tanulás	önképz.	munka	háztartás	közlek.
Alacsony	93	248	154	94	164	62	91
Közepes	90	248	169	81	227	54	88
Magas	85	270	182	72	120	54	90
Átlag	89	255	170	80	175	56	89
Sig.	0,632	0,157	0,303	0,133	0,010	0,372	0,959

	vásárlás	olvasás	televízió	zenehallg.	sz.gép	internet	társas élet	hobbi
Alacsony	47	61	108	112	86	78	187	103
Közepes	42	72	104	111	87	72	153	92
Magas	44	87	87	99	90	69	132	83
Átlag	44	76	100	108	88	73	155	91
Sig.	0,593	0,064	0,020	0,575	0,909	0,647	0,001	0,269

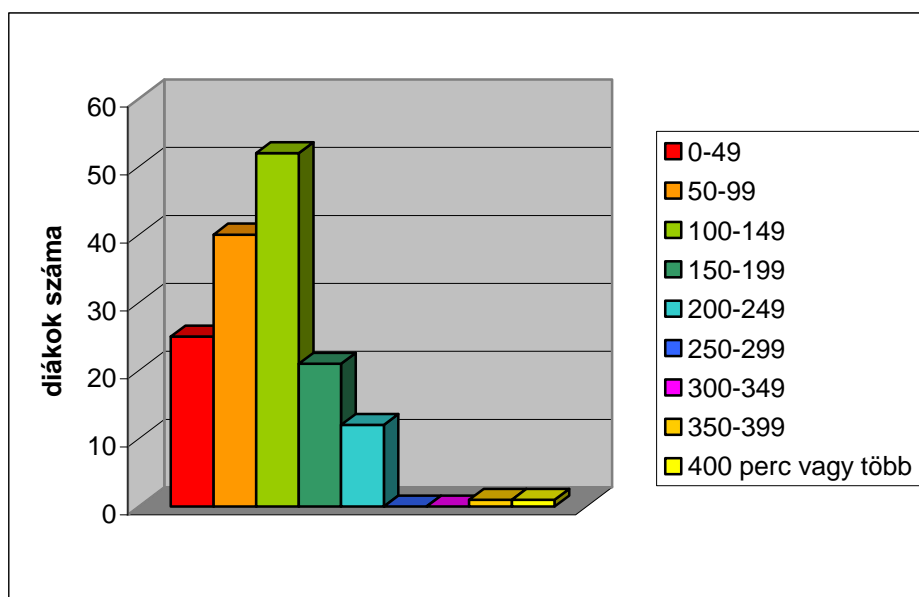
68. ábra A háztartási munka időtartamának eloszlása a modern szabadidős index legalacsonyabb kategóriája esetén

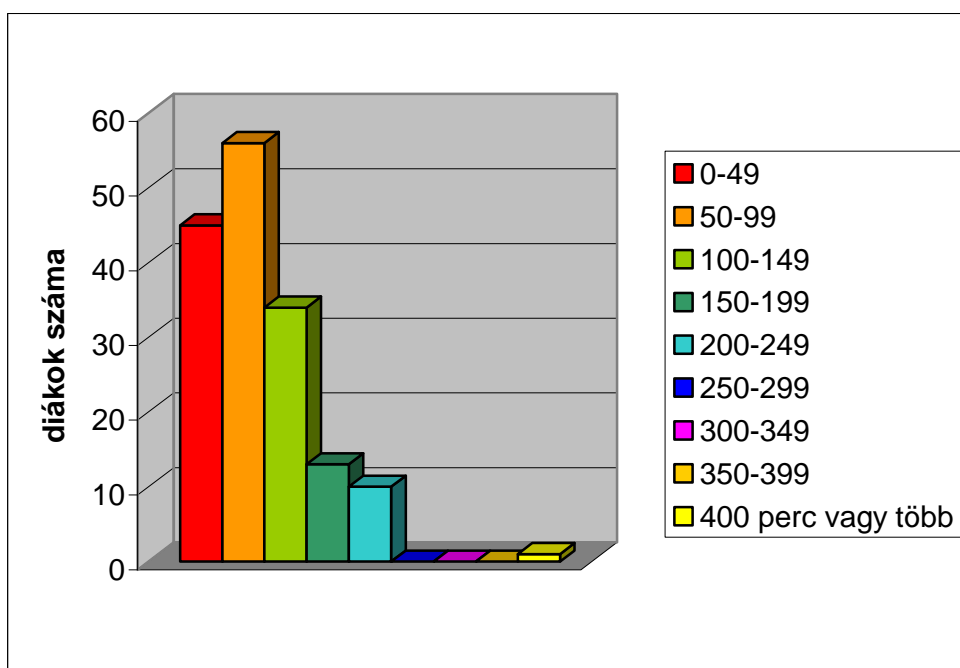
69. ábra A háztartási munka időtartamának eloszlása a modern szabadidős index legmagasabb kategóriája esetén

70. ábra A televíziózás időtartamának eloszlása a klasszikus szabadidős index legalacsonyabb kategóriája esetén

71. ábra A televíziózás időtartamának eloszlása a klasszikus szabadidős index legmagasabb kategóriája esetén

72. ábra Az egyes tevékenységek korrelációs együtthatói I.

	Pihenés	Óra	Tanulás	Önképzés	Munka	Háztartás
Pihenés	1,0000 (0) P= .	-,3349 (11) P= ,263	-,1971 (11) P= ,519	-,2143 (11) P= ,482	,1403 (11) P= ,648	,2883 (11) P= ,339
Óra	-,3349 (11) P= ,263	1,0000 (0) P= .	,6105 (11) P= ,027	,0619 (11) P= ,841	-,3143 (11) P= ,296	-,7626 (11) P= ,002
Tanulás	-,1971 (11) P= ,519	,6105 (11) P= ,027	1,0000 (0) P= .	,1668 (11) P= ,586	-,1388 (11) P= ,651	-,5416 (11) P= ,056
Önképzés	-,2143 (11) P= ,482	,0619 (11) P= ,841	,1668 (11) P= ,586	1,0000 (0) P= .	-,1206 (11) P= ,695	,3328 (11) P= ,267
Munka	,1403 (11) P= ,648	-,3143 (11) P= ,296	-,1388 (11) P= ,651	-,1206 (11) P= ,695	1,0000 (0) P= .	,2296 (11) P= ,451
Háztartás	,2883 (11) P= ,339	-,7626 (11) P= ,002	-,5416 (11) P= ,056	,3328 (11) P= ,267	,2296 (11) P= ,451	1,0000 (0) P= .
Közlekedés	,0184 (11) P= ,952	,3769 (11) P= ,204	,2095 (11) P= ,492	-,0084 (11) P= ,978	-,1950 (11) P= ,523	,0762 (11) P= ,805
Vásárlás	,3096 (11) P= ,303	-,6319 (11) P= ,021	-,3261 (11) P= ,277	-,0247 (11) P= ,936	,2011 (11) P= ,510	,6805 (11) P= ,010
Olvasás	-,2386 (11) P= ,433	-,4419 (11) P= ,131	,0971 (11) P= ,752	,0012 (11) P= ,997	,2183 (11) P= ,474	,1933 (11) P= ,527
Televízió	-,0081 (11) P= ,979	-,2025 (11) P= ,507	-,0076 (11) P= ,980	-,4423 (11) P= ,130	,3699 (11) P= ,213	,1261 (11) P= ,682
Zene	,0316 (11) P= ,918	-,1482 (11) P= ,629	-,0428 (11) P= ,890	-,3427 (11) P= ,252	,5076 (11) P= ,077	-,0811 (11) P= ,792
Számítógép	-,4822 (11) P= ,095	,1457 (11) P= ,635	,3864 (11) P= ,192	,4778 (11) P= ,099	,3122 (11) P= ,299	,1457 (11) P= ,635
Internet	-,2855 (11) P= ,344	-,0476 (11) P= ,877	,2176 (11) P= ,475	,2249 (11) P= ,460	,4279 (11) P= ,145	,1449 (11) P= ,637
Társas élet	-,1280 (11) P= ,677	,0193 (11) P= ,950	-,5540 (11) P= ,049	,0579 (11) P= ,851	-,0727 (11) P= ,813	,0181 (11) P= ,953
Hobbi	-,0605 (11) P= ,844	-,2506 (11) P= ,409	-,2260 (11) P= ,458	,2319 (11) P= ,446	,1211 (11) P= ,694	,5909 (11) P= ,033

73. ábra Az egyes tevékenységek korrelációs együtthatói II.

	Közlekedés	Vásárlás	Olvasás	Televízió	Zene	Számítógép
Pihenés	,0184 (11) P= ,952	,3096 (11) P= ,303	-,2386 (11) P= ,433	-,0081 (11) P= ,979	,0316 (11) P= ,918	-,4822 (11) P= ,095
Óra	,3769 (11) P= ,204	-,6319 (11) P= ,021	-,4419 (11) P= ,131	-,2025 (11) P= ,507	-,1482 (11) P= ,629	,1457 (11) P= ,635
Tanulás	,2095 (11) P= ,492	-,3261 (11) P= ,277	,0971 (11) P= ,752	-,0076 (11) P= ,980	-,0428 (11) P= ,890	,3864 (11) P= ,192
Önképzés	-,0084 (11) P= ,978	-,0247 (11) P= ,936	,0012 (11) P= ,997	-,4423 (11) P= ,130	-,3427 (11) P= ,252	,4778 (11) P= ,099
Munka	-,1950 (11) P= ,523	,2011 (11) P= ,510	,2183 (11) P= ,474	,3699 (11) P= ,213	,5076 (11) P= ,077	,3122 (11) P= ,299
Háztartás	,0762 (11) P= ,805	,6805 (11) P= ,010	,1933 (11) P= ,527	,1261 (11) P= ,682	-,0811 (11) P= ,792	,1457 (11) P= ,635
Közlekedés	1,0000 (0) P= .	,0352 (11) P= ,909	-,1429 (11) P= ,642	,3744 (11) P= ,208	-,0119 (11) P= ,969	,3636 (11) P= ,222
Vásárlás	,0352 (11) P= ,909	1,0000 (0) P= .	,5068 (11) P= ,077	,1116 (11) P= ,717	,2481 (11) P= ,414	-,1177 (11) P= ,702
Olvasás	-,1429 (11) P= ,642	,5068 (11) P= ,077	1,0000 (0) P= .	,2869 (11) P= ,342	,5907 (11) P= ,034	,2010 (11) P= ,510
Televízió	,3744 (11) P= ,208	,1116 (11) P= ,717	,2869 (11) P= ,342	1,0000 (0) P= .	,3076 (11) P= ,307	,4099 (11) P= ,164
Zene	-,0119 (11) P= ,969	,2481 (11) P= ,414	,5907 (11) P= ,034	,3076 (11) P= ,307	1,0000 (0) P= .	-,0297 (11) P= ,923
Számítógép	,3636 (11) P= ,222	-,1177 (11) P= ,702	,2010 (11) P= ,510	,4099 (11) P= ,164	-,0297 (11) P= ,923	1,0000 (0) P= .
Internet	-,1118 (11) P= ,716	,4313 (11) P= ,141	,3204 (11) P= ,286	-,0751 (11) P= ,807	,0155 (11) P= ,960	,4157 (11) P= ,158
Társas élet	-,2351 (11) P= ,439	-,2564 (11) P= ,398	-,3018 (11) P= ,316	-,3271 (11) P= ,275	,1620 (11) P= ,597	-,3467 (11) P= ,246
Hobbi	,4760 (11) P= ,100	,1434 (11) P= ,640	-,0939 (11) P= ,760	,2164 (11) P= ,478	-,3568 (11) P= ,231	,4703 (11) P= ,105

74. ábra Az egyes tevékenységek korrelációs együtthatói III.

	Internet	Társas élet	Hobbi
Pihenés	-,2855 (11) P= ,344	-,1280 (11) P= ,677	-,0605 (11) P= ,844
Óra	-,0476 (11) P= ,877	,0193 (11) P= ,950	-,2506 (11) P= ,409
Tanulás	,2176 (11) P= ,475	-,5540 (11) P= ,049	-,2260 (11) P= ,458
Önképzés	,2249 (11) P= ,460	,0579 (11) P= ,851	,2319 (11) P= ,446
Munka	,4279 (11) P= ,145	-,0727 (11) P= ,813	,1211 (11) P= ,694
Háztartás	,1449 (11) P= ,637	,0181 (11) P= ,953	,5909 (11) P= ,033
Közlekedés	-,1118 (11) P= ,716	-,2351 (11) P= ,439	,4760 (11) P= ,100
Vásárlás	,4313 (11) P= ,141	-,2564 (11) P= ,398	,1434 (11) P= ,640
Olvasás	,3204 (11) P= ,286	-,3018 (11) P= ,316	-,0939 (11) P= ,760
Televízió	-,0751 (11) P= ,807	-,3271 (11) P= ,275	,2164 (11) P= ,478
Zene	,0155 (11) P= ,960	,1620 (11) P= ,597	-,3568 (11) P= ,231
Számítógép	,4157 (11) P= ,158	-,3467 (11) P= ,246	,4703 (11) P= ,105
Internet	1,0000 (0) P= .	-,4564 (11) P= ,117	,1989 (11) P= ,515
Társas élet	-,4564 (11) P= ,117	1,0000 (0) P= .	-,2204 (11) P= ,469
Hobbi	,1989 (11) P= ,515	-,2204 (11) P= ,469	1,0000 (0) P= .

75. ábra A lineáris regresszió-elemzés eredményei a numerikus változók esetében²¹⁰

	alvás	higiénia	pihenés	óra	tanulás	önképzés	munka	házimunka	közlekedés
Konstans	436,56	40,12	69,28	265,45	175,42	113,36	257,84	65,12	81,65
Gazdasági tőke indexe	2,12	0,11	-0,76	-1,46	-6,56	-1,77	-2,51	-0,45	-0,17
Kulturális tőke indexe	-1,76	-0,15	-0,23	-2,61	4,47	-0,35	-2,64	-0,56	-0,60
Modern szabadidő indexe	-0,08	0,43	6,04	-3,54	0,37	-0,72	6,11	-3,37	1,64
Klasszikus szabadidő indexe	-5,17	2,26	-0,81	14,22	1,41	-2,63	-22,90	1,49	1,47

	vásárlás	olvasás	televízió	zenehallgatás	számítógép	internet	társas élet	hobbi
Konstans	31,85	60,99	122,63	139,44	61,67	40,64	185,08	101,62
Gazdasági tőke indexe	0,70	-3,10	-0,25	-5,98	-2,28	-1,01	-0,88	-1,02
Kulturális tőke indexe	0,48	2,06	-1,74	-0,70	-1,06	-2,97	-3,38	0,29
Modern szabadidő indexe	1,61	0,15	1,71	5,91	8,04	11,74	6,22	0,52
Klasszikus szabadidő indexe	-2,53	4,48	-4,00	-2,31	3,13	0,47	-6,84	-2,33

²¹⁰ A táblázat első sora a konstans értékeket tartalmazza, a cellák pedig a regressziós egyenlet B-értékeit. Piros színnel a szignifikáns kapcsolatokat jelöltük.

76. ábra A lineáris regresszió-elemzés eredményei egyetemi-főiskolai karok szerint

	alvás	higiénia	pihenés	óra	tanulás	önképzés	munka	házimunka	közlekedés
Konstans	417,00	48,02	85,24	259,30	185,03	83,75	184,74	56,11	83,69
Agrár	8,12	5,26	7,76	39,83	-46,68	26,83	-63,15	10,37	-9,41
BTK	18,22	3,38	-3,29	-11,15	-15,49	18,56	-23,02	-0,48	7,63
TTK	-1,96	-4,73	7,17	-37,90	-26,64	-15,47	-5,81	-6,78	53,09
Közg. Kar	8,02	-6,58	-6,46	-74,93	-64,79	16,89	140,01	-29,54	-14,67
Orvosi Kar	-37,75	0,22	3,83	-43,02	254,19	-30,42	105,44	-5,86	18,41
Műszaki Kar	1,17	-6,24	18,83	-20,47	17,36	8,29	112,65	-10,24	6,77
Hajdúbösz.	-18,85	9,56	-11,52	47,93	-101,67	-22,12	-72,61	1,47	1,20
Nyíregy. Eü.	24,33	2,86	-2,09	31,42	29,27	3,22	130,11	-1,96	-11,47
Jogi Kar	17,38	0,60	6,96	-33,86	-15,89	-15,12	-59,99	-16,13	-5,99
Partium	1,77	-2,87	-20,46	22,66	-41,74	-12,64	-9,78	9,60	-23,20
Beregszász	-20,73	-2,95	-27,37	91,42	85,76	39,52	-157,61	44,41	-24,66
Nyíregy. F.	6,56	6,35	13,55	-11,93	-53,60	-9,60	-70,70	-1,11	-1,92
KFRTF	-6,29	-4,87	13,08	0,02	-20,08	-7,96	-25,56	6,23	4,23

	vásárlás	olvasás	televízió	zenehallgatás	számítógép	internet	társas élet	hobbi
Konstans	40,47	81,67	95,80	105,09	82,71	71,31	145,30	86,90
Agrár	32,12	-15,17	16,64	-16,64	8,18	-6,31	-2,63	4,50
BTK	-0,25	16,46	-7,03	-2,37	8,57	-0,73	-0,52	2,61
TTK	3,57	-20,90	2,77	17,91	34,83	19,06	25,03	20,39
Közg. Kar	-21,37	-30,00	-5,74	-42,85	-25,65	-0,35	-9,12	-18,20
Orvosi Kar	-1,20	52,27	-29,39	-0,53	29,46	-5,64	-25,54	-5,98
Műszaki Kar	-4,78	-45,72	28,42	73,92	-2,66	62,69	45,61	0,19
Hajdúbösz.	16,00	-11,88	33,50	14,74	-30,33	14,34	-2,50	20,13
Nyíregy. Eü.	-8,70	-7,28	-1,34	-10,41	-20,46	-31,90	-17,34	17,91
Jogi Kar	-6,79	22,83	-34,04	46,39	-29,25	-26,37	-38,10	-57,61
Partium	1,08	-11,11	9,98	12,79	18,45	-3,17	15,21	2,39
Beregszász	-10,62	88,75	-18,24	-55,37	4,21	-1,11	-63,17	15,57
Nyíregy. F.	5,40	-21,06	9,20	1,91	-1,53	-2,31	18,43	0,41
KFRTF	-4,46	-17,20	-4,74	-39,48	6,18	-18,20	54,63	-2,30

77. ábra A lineáris regresszió-elemzés eredményei nemek szerint

	alvás	higiénia	pihenés	óra	tanulás	önképzés	munka	házimunka	közlekedés
Konstans	419,10	47,14	90,80	251,56	166,34	79,21	177,91	50,90	90,70
Lányok	1,42	5,31	-5,04	6,83	9,55	2,59	-15,11	9,78	-3,28
Fiúk	-1,42	-5,31	5,04	-6,83	-9,55	-2,59	15,11	-9,78	3,28

	vásárlás	olvasás	televízió	zenehallgatás	számítógép	internet	társas élet	hobbi
Konstans	41,38	78,48	100,56	107,50	90,23	78,03	157,29	91,70
Lányok	5,60	-5,26	-1,28	1,08	-14,19	-18,51	-7,63	-0,51
Fiúk	-5,60	5,26	1,28	-1,08	14,19	18,51	7,63	0,51

78. ábra A lineáris regresszió-elemzés eredményei településtípusok szerint

	alvás	higiénia	pihenés	óra	tanulás	önképzés	munka	házimunka	közlekedés
Konstans	419,82	49,47	88,61	254,55	169,99	79,82	159,43	55,41	88,65
Falu, tanya	-1,96	1,68	-3,57	9,33	6,12	-7,19	-34,77	4,33	3,36
Kisebb város	9,29	-0,34	-1,32	11,30	-9,33	5,06	-36,77	-0,85	-2,15
Megyeszékhely, főváros	-7,32	-1,34	4,89	-20,63	3,21	2,13	71,53	-3,48	-1,22

	vásárlás	olvasás	televízió	zenehallgatás	számítógép	internet	társas élet	hobbi
Konstans	43,80	76,28	100,19	107,61	87,62	72,36	152,93	91,04
Falu, tanya	-0,52	2,40	-2,62	7,25	-0,78	0,58	-11,80	-4,60
Kisebb város	1,97	5,51	-1,75	-7,34	10,20	-8,73	3,53	7,66
Megyeszékhely, főváros	-1,46	-7,91	4,37	0,09	-9,41	8,15	8,27	-3,05

79. ábra A lineáris regresszió-elemzés eredményei lakóhely szerint

	alvás	higiénia	pihenés	óra	tanulás	önképzés	munka	házimunka	közlekedés
Konstans	423,94	49,76	87,43	252,23	170,58	81,56	192,83	57,16	88,42
Kollégista	-11,65	-2,59	-4,12	19,01	10,12	13,08	-69,55	0,09	10,18
Bejáró	-13,48	2,54	16,22	7,59	31,75	-16,96	-11,25	1,95	0,70
Helybeli	-3,00	0,49	4,07	-10,61	-21,32	-8,83	-22,64	-1,48	-0,50
Albérló	4,51	-1,97	-1,26	-6,90	-15,12	-8,15	0,61	-9,80	-9,99
Saját lakás	23,61	1,53	-14,90	-9,09	-5,43	20,86	102,83	9,24	-0,40

	Vásárlás	olvasás	televízió	zenehallgatás	számítógép	internet	társas élet	hobbi
Konstans	45,10	81,83	101,11	109,75	52,38	77,69	157,09	94,81
Kollégista	1,26	-1,02	2,84	4,08	5,66	-10,02	-7,34	8,42
Bejáró	0,76	18,97	-3,15	-12,76	20,07	4,84	-0,72	2,48
Helybeli	-2,95	-18,87	-5,42	4,56	-2,60	-4,86	-3,01	-19,30
Albérló	-7,35	-19,70	1,67	-18,04	-6,98	-12,17	4,98	-11,74
Saját lakás	8,28	20,62	4,06	22,16	-16,15	22,21	6,09	20,14

80. ábra A lineáris regresszió-elemzés eredményei az édesapa iskolai végzettsége szerint

	alvás	higiénia	pihenés	óra	tanulás	önképzés	munka	házimunka	közlekedés
Konstans	422,54	48,88	89,83	256,21	163,35	78,42	177,36	55,11	89,20
8 általános vagy kevesebb	17,33	-0,01	-1,47	18,54	-43,71	-9,85	31,60	-0,43	-3,25
Szaktanulmányok	-0,22	2,44	-3,60	10,15	7,56	8,35	23,02	4,28	8,50
Szakközépiskola, technikum	-7,61	0,21	-3,92	-1,70	6,12	-2,92	-10,04	1,13	-5,65
Érettségi	-11,68	-0,63	-1,90	20,90	21,12	1,92	-15,21	5,88	4,34
Főiskola	-3,64	0,58	7,91	-24,46	-12,21	-12,01	-40,85	-1,54	-2,04
Egyetem	5,83	-2,59	2,97	-23,43	21,12	14,52	11,47	-9,33	-1,92

	vásárlás	olvasás	televízió	zenehallgatás	számítógép	internet	társas élet	hobbi
Konstans	42,93	71,71	98,46	115,16	90,69	71,72	157,23	83,08
8 általános vagy kevesebb	-2,21	-11,50	-17,29	67,10	20,54	-28,21	-7,45	-46,07
Szaktanulmányok	0,90	3,04	1,52	5,13	-5,77	8,99	5,05	11,10
Szakközépiskola, technikum	1,88	9,53	0,61	-13,01	-0,92	-10,99	-9,36	11,99
Érettségi	-3,77	-10,86	4,95	-41,57	-12,13	17,13	20,04	21,01
Főiskola	2,42	-4,66	-1,26	-3,15	6,77	13,40	1,22	5,25
Egyetem	0,77	14,45	11,47	-14,50	-8,49	-0,31	-9,51	-3,28

81. ábra A lineáris regresszió-elemzés eredményei az édesanya iskolai végzettsége szerint

	alvás	higiénia	pihenés	óra	tanulás	önképzés	munka	házimunka	közlekedés
Konstans	421,76	49,50	86,91	260,87	168,99	81,47	217,31	54,49	91,80
8 általános vagy kevesebb	4,35	0,46	-9,34	16,67	-27,54	9,12	264,38	-2,96	20,19
Szaktanulmányok	9,96	2,62	-11,72	-0,68	-5,89	-6,87	-45,77	-0,26	9,08
Szakközépiskola, technikum	-6,35	-2,27	-5,91	-7,24	16,35	-6,07	-81,17	11,95	-1,61
Érettségi	-13,11	0,15	15,58	-6,07	-0,03	-2,87	-61,37	-0,67	-14,10
Főiskola	2,07	-1,24	6,74	-27,35	-19,29	3,72	-70,24	-4,19	-0,18
Egyetem	3,08	0,28	4,66	24,67	36,40	2,96	-5,82	-3,86	-13,38

	vásárlás	olvasás	televízió	zenehallgatás	számítógép	internet	társas élet	hobbi
Konstans	43,19	79,32	99,77	115,34	86,62	72,20	156,56	91,15
8 általános vagy kevesebb	-4,23	13,73	-5,47	53,35	-12,63	-3,01	34,04	8,26
Szaktanulmányok	1,90	-12,11	0,88	-0,77	12,96	2,38	-2,81	-7,63
Szakközépiskola, technikum	-1,38	1,35	-4,77	-5,40	-4,61	6,83	7,94	11,38
Érettségi	-0,53	-14,67	-1,87	-32,26	4,29	-8,71	-10,69	-1,59
Főiskola	3,82	-0,62	9,29	-3,17	-2,21	1,67	5,10	-4,89
Egyetem	0,42	12,33	1,94	-11,75	2,20	0,84	-33,58	-5,53

82. ábra A lineáris regresszió-elemzés eredményei a gazdasági tőke mértéke szerint

	alvás	higiénia	pihenés	óra	tanulás	önképzés	munka	házimunka	közlekedés
Konstans	419,75	49,17	91,37	256,44	171,77	82,24	169,94	55,33	88,46
Alacsony gazdasági tőke	-10,28	-1,73	-3,56	6,45	25,17	8,85	-18,91	1,63	0,63
Közepes gazdasági tőke	-2,86	1,55	4,20	7,59	-2,55	-1,20	52,21	3,27	2,75
Magas gazdasági tőke	13,14	0,18	-0,64	-14,05	-22,63	-7,65	-33,31	-4,90	-3,38

	vásárlás	olvasás	televízió	zenehallgatás	számítógép	internet	társas élet	hobbi
Konstans	43,00	73,23	100,78	110,13	90,94	73,42	160,31	91,99
Alacsony gazdasági tőke	-1,14	14,35	-1,72	24,20	7,19	-5,85	3,61	7,76
Közepes gazdasági tőke	0,33	-4,61	1,45	-0,99	4,48	14,97	10,98	-1,25
Magas gazdasági tőke	0,81	-9,73	0,27	-23,22	-11,66	-9,12	-14,60	-6,51

83. ábra A lineáris regresszió-elemzés eredményei a kulturális tőke mértéke szerint

	alvás	higiénia	pihenés	óra	tanulás	önképzés	munka	házimunka	közlekedés
Konstans	419,39	49,25	88,82	255,50	169,34	80,91	172,71	55,68	89,38
Alacsony kulturális tőke	0,94	-1,21	-4,31	21,79	-18,64	-4,83	26,17	1,64	3,99
Közepes kulturális tőke	11,40	-1,82	4,56	-29,17	-0,86	16,46	-30,48	4,21	1,67
Magas kulturális tőke	-12,33	3,03	-0,24	7,38	19,50	-11,63	4,31	-5,84	-5,67

	vásárlás	olvasás	televízió	zenehallgatás	számítógép	internet	társas élet	hobbi
Konstans	43,76	75,06	100,05	107,57	88,01	73,53	154,64	90,83
Alacsony kulturális tőke	-0,86	-11,63	6,44	0,12	3,13	13,46	4,10	-6,26
Közepes kulturális tőke	0,30	4,91	7,08	-0,33	3,92	-5,92	16,56	11,66
Magas kulturális tőke	0,56	6,72	-13,52	0,20	-7,05	-7,54	-20,67	-5,40

84. ábra A lineáris regresszió-elemzés eredményei a modern szabadidő indexének értékei szerint

	alvás	higiénia	pihenés	óra	tanulás	önképzés	munka	házimunka	közlekedés
Konstans	419,77	49,15	88,77	254,32	170,43	79,89	174,57	55,30	89,32
Alacsony modern szabadidő index	3,90	1,14	-4,56	9,26	-0,38	6,24	-5,40	9,74	-4,68
Közepes modern szabadidő index	-3,21	-1,74	-1,55	-2,71	13,18	-3,60	6,50	-4,13	2,08
Magas szabadidő index	-0,69	0,60	6,11	-6,54	-12,80	-2,64	-1,10	-5,61	2,61

	vásárlás	olvasás	televízió	zenehallgatás	számítógép	internet	társas élet	hobbi
Konstans	43,94	76,36	100,33	107,41	86,49	69,04	154,26	93,58
Alacsony modern szabadidő index	-3,06	-1,63	-3,11	-5,30	-9,92	-18,13	-20,39	7,55
Közepes modern szabadidő index	1,54	5,06	0,53	0,85	1,22	-5,83	16,73	4,22
Magas modern szabadidő index	1,53	-3,43	2,58	4,45	8,70	23,96	3,66	-11,77

85. ábra A lineáris regresszió-elemzés eredményei a klasszikus szabadidő indexének értékei szerint

	alvás	higiénia	pihenés	óra	tanulás	önképzés	munka	házimunka	közlekedés
Konstans	418,77	49,07	89,33	255,06	168,28	82,70	170,41	56,51	89,55
Alacsony klasszikus szabadidő index	4,55	-3,58	4,07	-7,43	-14,22	11,50	-6,38	5,04	1,13
Közepes klasszikus szabadidő index	8,99	1,61	0,45	-7,47	0,80	-1,29	57,00	-2,99	-1,13
Magas klasszikus szabadidő index	-13,54	1,97	-4,52	14,90	13,41	-10,21	-50,62	-2,04	0,00

	vásárlás	olvasás	televízió	zenehallgatás	számítógép	internet	társas élet	hobbi
Konstans	44,29	73,46	99,80	107,42	87,80	73,15	157,52	92,70
Alacsony klasszikus szabadidő index	2,63	-12,24	8,64	4,50	-2,25	5,23	29,75	10,51
Közepes klasszikus szabadidő index	-2,10	-1,28	4,00	3,81	-0,38	-1,50	-4,45	-1,11
Magas klasszikus szabadidő index	-0,52	13,53	-12,65	-8,31	2,63	-3,73	-25,29	-9,41

86. ábra Az egyes tevékenységeket leginkább meghatározó kategoriális változók listája I.

Orvosi -37,75	Közgáz -6,58	Beregszász -27,37	Közgáz -74,93	Böszörmény -101,67	Orvosi -30,42	Beregszász -157,61	Közgáz -29,54	Beregszász -24,66
Beregszász -20,73	Műszaki -6,24	Partium -20,46	Orvosi -43,02	Közgáz -64,79	Böszörmény -22,12	Anya isk. szakközép -81,17	Jog -16,13	Partium -23,20
Böszörmény -18,85	Fiú -5,31	Saját lakás -14,90	TTK -37,90	NYF -53,60	Bejáró -16,96	Böszörmény -72,61	Műszaki -10,24	Közgáz -14,67
Klassz. sz. idő magas -13,54	Kölcsey -4,87	Anya isk. szakmunk. -11,72	Jog -33,86	Agrár -46,68	TTK -15,47	NYF -70,70	Albérő -9,80	Anya isk. érettségi -14,10
Bejáró -13,48	TTK -4,73	Böszörmény -11,52	Gazd. tőke magas -29,17	Apa isk. 8 általános -43,71	Jog -15,12	Anya isk. főiskola -70,24	Fiú -9,78	Anya isk. egyetem -13,38
alvás	higiénia	pihenés	óra	tanulás	önképzés	munka	házimunka	közlekedés
Apa isk. 8 általános 17,33	BTK 3,38	Kölcsey 13,08	Anya isk. egyetem 24,67	Egészségügyi 29,27	Közgáz 16,89	Orvosi 105,44	Modern sz.idő alacsony 9,74	Anya isk. szakközép 9,08
Jog 17,38	Agrár 5,26	NYF 13,55	NYF 31,42	Bejáró 31,75	TTK 18,56	Műszaki 112,65	Lány 9,78	Kollégista 10,18
BTK 18,22	Lány 5,31	Anya isk. érettségi 15,58	Agrár 39,83	Anya isk. egyetem 36,40	Saját lakás 20,86	Egészségügyi 130,11	Agrár 10,37	Orvosi 18,41
Saját lakás 23,61	NYF 6,35	Bejáró 16,22	Böszörmény 47,93	Beregszász 85,76	BTK 26,83	Közgáz 140,01	Any isk. szakközép 11,95	Anya isk. 8 általános 20,19
Egészségügyi 24,33	Böszörmény 9,56	Műszaki 18,83	Beregszász 91,42	Orvosi 254,19	Beregszász 39,52	Anya isk. 8 általános 264,38	Beregszász 44,41	TTK 53,09

87. ábra Az egyes tevékenységeket leginkább meghatározó kategoriális változók listája II.

Közgáz -21,37	Műszaki -45,72	Jog -34,04	Beregszász -55,37	Böszörmény -30,33	Egészségügyi -31,90	Beregszász -63,17	Jog -57,61
Beregszász -10,62	Közgáz -30,00	Orvosi -29,39	Közgáz -42,85	Jog -29,25	Apa isk. 8 általános -28,21	Jog -38,10	Apa isk. 8 általános -46,07
Egészségügyi -8,70	Nyíregyháza -21,06	Beregszász -18,24	Apa isk. érettségi -41,57	Közgáz -25,65	Jog -26,37	Anya isk. egyetem -33,58	Helybeli -19,30
Albérő -7,35	TTK -20,90	Apa isk. 8 általános -17,29	Kölcsey -39,48	Egészségügyi -20,46	Lány -18,51	Orvosi -25,54	Közgáz -18,20
Jog -6,79	Albérő -19,70	Kult. tőke magas -13,52	Anya isk. érettségi -32,26	Saját lakás -16,15	Kölcsey -18,20	Klassz. sz.idő Magas -25,29	Modern sz.idő Magas -11,77
vásárlás	olvasás	televízió	zenehallgatás	számítógép	internet	társas élet	hobbi
Nyíregyháza 5,40	Bejáró 18,97	Partium 9,98	Gazd. tőke alacsony 24,20	Partium 18,45	Fiú 18,51	TTK 25,03	Nyíregyháza 17,91
Lány 5,60	Saját lakás 20,62	Apa isk. egyetem 11,47	Jog 46,39	Bejáró 20,07	TTK 19,06	Klassz. sz.idő Alacsony 29,75	Böszörmény 20,13
Saját lakás 8,28	Jog 22,83	Agrár 16,64	Anya isk. 8 általános 53,35	Apa isk. 8 általános 20,54	Saját lakás 22,21	Anya isk. 8 általános 34,04	Saját lakás 20,14
Böszörmény 16,00	Orvosi 52,27	Műszaki 28,42	Apa isk. 8 általános 67,10	Orvosi 29,46	Modern sz.idő magas 23,96	Műszaki 45,61	TTK 20,39
Agrár 32,12	Beregszász 88,75	Böszörmény 33,50	Műszaki 73,92	TTK 34,83	Műszaki 62,69	Kölcsey 54,63	Apa isk. érettségi 21,01

88. ábra A kategoriális változók regressziós értékei az egyes tevékenységek szerint

alv.	hig.	pih.	óra	tanulás	önkép.	munka	házim	közl.	vásár	olvas	tévé	zene	szg.	inter.	társas	hobbi
-37,75	-6,58	-27,37	-74,93	-101,67	-30,42	-157,61	-29,54	-24,66	-21,37	-45,72	-34,04	-55,37	-30,33	-31,90	-63,17	-57,61
-20,73	-6,24	-20,46	-43,02	-64,79	-22,12	-81,17	-16,13	-23,20	-10,62	-30,00	-29,39	-42,85	-29,25	-28,21	-38,10	-46,07
-18,85	-5,31	-14,90	-37,90	-53,60	-16,96	-72,61	-10,24	-14,67	-8,70	-21,06	-18,24	-41,57	-25,65	-26,37	-33,58	-19,30
-13,54	-4,87	-11,72	-33,86	-46,68	-15,47	-70,70	-9,80	-14,10	-7,35	-20,90	-17,29	-39,48	-20,46	-18,51	-25,54	-18,20
-13,48	-4,73	-11,52	-29,17	-43,71	-15,12	-70,24	-9,78	-13,38	-6,79	-19,70	-13,52	-32,26	-16,15	-18,20	-25,29	-11,77
-13,11	-3,58	-9,34	-27,35	-41,74	-12,64	-69,55	-9,33	-11,47	-5,60	-18,87	-12,65	-23,22	-14,19	-18,13	-20,67	-11,74
-12,33	-2,95	-6,46	-24,46	-27,54	-12,01	-63,15	-6,78	-9,99	-4,78	-17,20	-7,03	-18,04	-12,63	-12,17	-20,39	-9,41
-11,68	-2,87	-5,91	-23,43	-26,64	-11,63	-61,37	-5,86	-9,41	-4,46	-15,17	-5,74	-16,64	-12,13	-10,99	-17,34	-7,63
-11,65	-2,59	-5,04	-20,63	-22,63	-10,21	-59,99	-5,84	-5,99	-4,23	-14,67	-5,47	-14,50	-11,66	-10,02	-14,60	-6,51
-10,28	-2,59	-4,56	-20,47	-21,32	-9,85	-50,62	-5,61	-5,67	-3,77	-12,24	-5,42	-13,01	-9,92	-9,12	-11,80	-6,26
-7,61	-2,27	-4,52	-14,05	-20,08	-9,60	-45,77	-4,90	-5,65	-3,06	-12,11	-4,77	-12,76	-9,41	-8,73	-10,69	-5,98
-7,32	-1,97	-4,31	-11,93	-19,29	-8,83	-40,85	-4,19	-4,68	-2,95	-11,88	-4,74	-11,75	-8,49	-8,71	-9,51	-5,53
-6,35	-1,82	-4,12	-11,15	-18,64	-8,15	-36,77	-4,13	-3,38	-2,21	-11,63	-3,15	-10,41	-7,05	-7,54	-9,36	-5,40
-6,29	-1,74	-3,92	-10,61	-15,89	-7,96	-34,77	-3,86	-3,28	-2,10	-11,50	-3,11	-8,31	-6,98	-6,31	-9,12	-4,89
-3,64	-1,73	-3,60	-9,09	-15,49	-7,65	-33,31	-3,48	-3,25	-1,46	-11,11	-2,62	-7,34	-5,77	-5,92	-7,63	-4,60
-3,21	-1,34	-3,57	-7,47	-15,12	-7,19	-30,48	-2,99	-2,15	-1,38	-10,86	-1,87	-5,40	-4,61	-5,85	-7,45	-3,28
-3,00	-1,24	-3,56	-7,43	-14,22	-6,87	-25,56	-2,96	-2,04	-1,20	-9,73	-1,75	-5,30	-2,66	-5,83	-7,34	-3,05
-2,86	-1,21	-3,29	-7,24	-12,80	-6,07	-23,02	-2,04	-1,92	-1,14	-7,91	-1,72	-3,17	-2,60	-5,64	-4,45	-2,30
-1,96	-0,63	-2,09	-6,90	-12,21	-4,83	-22,64	-1,96	-1,92	-0,86	-7,28	-1,34	-3,15	-2,25	-4,86	-3,01	-1,59
-1,96	-0,34	-1,90	-6,83	-9,55	-3,60	-18,91	-1,54	-1,61	-0,53	-5,26	-1,28	-2,37	-2,21	-3,73	-2,81	-1,25
-1,42	-0,01	-1,55	-6,54	-9,33	-2,92	-15,21	-1,48	-1,22	-0,52	-4,66	-1,26	-1,08	-1,53	-3,17	-2,63	-1,11
-0,69	0,15	-1,47	-6,07	-5,89	-2,87	-15,11	-1,11	-1,13	-0,52	-4,61	0,27	-0,99	-0,92	-3,01	-2,50	-0,51
-0,22	0,18	-1,32	-2,71	-5,43	-2,64	-11,25	-0,85	-0,50	-0,25	-3,43	0,53	-0,77	-0,78	-2,31	-0,72	0,19
0,94	0,21	-1,26	-1,70	-2,55	-2,59	-10,04	-0,67	-0,40	0,30	-1,63	0,61	-0,53	-0,38	-1,50	-0,52	0,41
1,17	0,22	-0,64	-0,68	-0,86	-1,29	-9,78	-0,48	-0,18	0,33	-1,28	0,88	-0,33	1,22	-1,11	1,22	0,51
1,42	0,28	-0,24	0,02	-0,38	-1,20	-6,38	-0,43	0,00	0,42	-1,02	1,28	0,09	2,20	-0,73	3,53	2,39
1,77	0,46	0,45	6,45	-0,03	1,92	-5,82	-0,26	0,63	0,56	-0,62	1,45	0,12	2,63	-0,35	3,61	2,48
2,07	0,49	2,97	6,83	0,80	2,13	-5,81	0,09	0,70	0,76	1,35	1,52	0,20	3,13	-0,31	3,66	2,61
3,08	0,58	3,83	7,38	3,21	2,59	-5,40	1,13	1,13	0,77	2,40	1,67	0,85	3,92	0,58	4,10	4,22
3,90	0,60	4,07	7,59	6,12	2,96	-1,10	1,47	1,20	0,81	3,04	1,94	1,08	4,21	0,84	4,98	4,50
4,35	0,60	4,07	7,59	6,12	3,22	0,61	1,63	1,67	0,90	4,91	2,58	1,91	4,29	1,67	5,05	5,25
4,51	1,14	4,20	9,26	7,56	3,72	4,31	1,64	2,08	1,08	5,06	2,77	3,81	4,48	2,38	5,10	7,55
4,55	1,53	4,56	9,33	9,55	5,06	6,50	1,95	2,61	1,26	5,26	2,84	4,08	5,66	4,84	6,09	7,66
5,83	1,55	4,66	10,15	10,12	6,24	11,47	3,27	2,75	1,53	5,51	4,00	4,45	6,18	5,23	7,63	7,76
6,56	1,61	4,89	11,30	13,18	8,29	15,11	4,21	3,28	1,54	6,72	4,06	4,50	6,77	6,83	7,94	8,26
8,02	1,68	5,04	14,90	13,41	8,35	23,02	4,28	3,36	1,88	9,53	4,37	4,56	7,19	8,15	8,27	8,42
8,12	1,97	6,11	16,67	16,35	8,85	26,17	4,33	3,99	1,90	12,33	4,95	5,13	8,18	8,99	10,98	10,51
8,99	2,44	6,74	18,54	17,36	9,12	31,60	5,04	4,23	1,97	13,53	6,44	7,25	8,57	13,40	15,21	11,10
9,29	2,54	6,96	19,01	19,50	11,50	52,21	5,88	4,34	2,42	13,73	7,08	12,79	8,70	13,46	16,56	11,38
9,96	2,62	7,17	20,90	21,12	13,08	57,00	6,23	6,77	2,63	14,35	8,64	14,74	10,20	14,34	16,73	11,66
11,40	2,86	7,76	21,79	21,12	14,52	71,53	9,24	7,63	3,57	14,45	9,20	17,91	12,96	14,97	18,43	11,99
13,14	3,03	7,91	22,66	25,17	16,46	102,83	9,60	8,50	3,82	16,46	9,29	22,16	14,19	17,13	20,04	15,57
17,33	3,38	13,08	24,67	29,27	16,89	105,44	9,74	9,08	5,40	18,97	9,98	24,20	18,45	18,51	25,03	17,91
17,38	5,26	13,55	31,42	31,75	18,56	112,65	9,78	10,18	5,60	20,62	11,47	46,39	20,07	19,06	29,75	20,13
18,22	5,31	15,58	39,83	36,40	20,86	130,11	10,37	18,41	8,28	22,83	16,64	53,35	20,54	22,21	34,04	20,14
23,61	6,35	16,22	47,93	85,76	26,83	140,01	11,95	20,19	16,00	52,27	28,42	67,10	29,46	23,96	45,61	20,39
24,33	9,56	18,83	91,42	254,19	39,52	264,38	44,41	53,09	32,12	88,75	33,50	73,92	34,83	62,69	54,63	21,01

	Lakóhely		Településtípus		Gazdasági tőke		Klasszikus szabadidő
	Kar		Apa iskolai végzettsége		Kulturális tőke		
	Nem		Anya iskolai végzettsége		Modern szabadidő		

89. ábra A 2005-ös kutatás teljes kérdőíve

Debreceni Egyetem
„Regionális Egyetem” Kutatócsoport

Sorszám

--	--	--	--

Kar	
Szak/ Szakpár	

KÉRDŐÍV
C.)

Felsőfokú képzésben résztvevő hallgatóknak

Kedves válaszadó!

Szeretnék feltenni Neked néhány kérdést. Kérlek, válaszolj mindegyikre! Minden válasz helyes, ami a valóságot és a Te véleményedet tükrözi. A nevedet ne írd fel a papírra! A válaszadás névtelen és önkéntes. Figyelj arra, hogy a válaszadás egyértelmű legyen.

A Debreceni Egyetem *Regionális Egyetem* Kutatócsoport

D.1. Születési éved? 19_____

D.2. Nemed: 1.fió 2.lány

D.3. Édesapád születési éve: 19_____ D.4. Édesanyád születési éve: 19_____

D.5. Testvéreid száma: _____

E.1.1. Melyik középiskolában érettségiztél?

A középiskola neve: _____

Székhelye: _____

E.1.2. Milyen típusú osztályban szerezted az érettségit?

1. gimnáziumi osztály
2. szakközépiskolai osztály

E.1.3. Érettségi után részt vettél-e szakképzésben?

1. igen → *Tovább az E.1.4. kérdésre!*
2. nem → *Ugrás az E.2.1. kérdésre!*

E.1.4. Milyen típusú szakképzés volt ez?

1. technikus képzés	4. Egyéb, és pedig:.....
2. OKJ-s képzés	0. Nem tudom.
3. AIFSZ képzés	

E.2.1. Melyik évben érettségiztél?

_____ -ben

E.2.2. Milyen volt az érettségi bizonyítványod minősítése?

1. jeles	4. elégséges	7. Nem magyarországi érettségi esetén:.....
2. jó	5. nem emlékszem	
3. közepes	6. nem számoltam ki	

E.2.3. Hány ponttal vettek fel arra a szakra, amelyet most fogsz befejezni?

_____ pont

E.3. Közvetlenül érettségi után kezdted meg főiskolai/egyetemi tanulmányaidat?

1. Igen → *Ugrás az E.5. kérdésre!*
2. Nem → *Tovább az E.4. kérdésre!*

E.4. Ha nem közvetlenül az érettségi után kezdted egyetemi/főiskolai tanulmányaidat, ennek oka az volt, hogy....

1. világot akartam látni
2. nem találtam az érdeklődésemnek megfelelő képzést
3. érettségi utáni harmadfokú képzésre jelentkeztem
4. nem vettek fel sehová
5. magánéleti okokból
6. anyagi okokból
7. Egyéb, éspedig:

E.5. Mely években, milyen felsőfokú képzésekre adtad be eddig a jelentkezésedet?

Kérlek a jelenlegi intézményedet/intézményeidet is tüntesd fel! Azt az intézményt is tüntesd fel, ahová nem mentél el felvételizni!

Jelentkezés éve	Intézmény és kar neve	A képzés helye	Szak/ szakpár Neve	Hányadik- nak jelölted meg?	Tagozat 1: nappali 2: esti 3:levelező	Finanszírozási forma 1: költség- térítéses 2: államilag finanszírozott	Felvették-e? 1:igen 2:nem

E.6. Jártál- e már valamilyen típusú felsőfokú intézménybe ezt a képzést megelőzően?

1. igen → *Tovább az E.7. kérdésre!*
2. nem → *Ugrás az E.10. kérdésre!*

E.7. Ha igen, akkor az intézmény:

a. Típusa: 1. egyetem 2. főiskola 3. AIFSZ (← Karikázd be a megfelelőt!)

b. Neve: _____

c. Szak: _____

E.8. Amennyiben más intézményben/szakon elkezdted tanulmányaidat:

1. sikeresen befejeztél → *Ugrás az E.10. kérdésre!*
2. jelenleg is folytatod → *Ugrás az E.10. kérdésre!*
3. ideiglenesen abbahagytad, évet halasztottál → *Tovább az E.9. kérdésre!*
4. végleg abbahagytad → *Tovább az E.9. kérdésre!*

E.9. Miért hagytad abba?

1. tanulmányi problémák miatt
2. az adott szakma/ szak nem érdekelt
3. nem voltam megelégedve az iskolával, képzéssel
4. anyagi okból
5. magánéleti okokból
6. Egyéb, és pedig:.....

E. 10. Tanultál valaha külföldön?

1. nem —> *Ugrás az E.12. kérdésre!*
2. igen —> *Tovább az E.11. kérdésre!*

E.11. Ha igen, akkor.....

1. Hányszor?
2. Hol?
3. Mikor?
4. Mennyi ideig?
5. Mit tanultál?

E.12. Miért jelentkeztl a felsőoktatásba? Karikázd be a három legfontosabb válasz sorszámát!

1. Azért, mert diplomával jobb állást lehet találni.
2. Azért, mert diplomával könnyebb elhelyezkedni.
3. Azért, hogy büszke legyen rám a családom.
4. Azért, hogy elismert foglalkozásom legyen.
5. Azért, hogy gyarapítsam a tudásom.
6. Azért, hogy kiderüljön mihez van tehetségem.
7. Azért, mert még nem akartam dolgozni.
8. Egyéb, és pedig:.....

E.13. Amikor a továbbtanulásodról döntöttél, elsősorban milyen megfontolásból választottad ezt az intézményt? Karikázd be a három legfontosabb válasz sorszámát!

1. Az intézmény közel van a lakóhelyemhez.
2. Szülők, rokonok véleménye miatt.
3. Itt van olyan szak, amely érdekelt.
4. Úgy gondoltam, hogy ide biztosan felvesznek.
5. Ide vettek fel.
6. Barátaim, osztálytársaim is ide jelentkeztek.
7. Egyéb, és pedig:

E.14. Honnan szereztél először tudomást az általad választott szakról? Csak egy választ jelölj meg!

1. hirdetés útján (újság, kiadvány, szórólap)
2. középiskolámban tanáraimtól
3. a felvételi tájékoztatóból
4. nyílt napon
5. ismeretségi, baráti körömből
6. családom, rokonságom révén
7. egyéb módon, és pedig:

E.15. Miért éppen ezt a szakot választottad? Csak egy választ jelölj meg!

1. Elhivatottságot érzek ez iránt a szak iránt.
2. Érdekel ez a szak.
3. Úgy vélem, ezzel a diplomával jók lesznek az elhelyezkedési esélyeim.
4. Ismerőseim/ barátaim is ide járnak.
5. Könnyű volt bejutni erre a szakra.
6. Kiderüljön mihez van tehetségem.
7. Általános műveltség elsajátítása miatt.
8. Az itt szererezhető diplomával jól jövedelmező állásom lehet.
9. Az itt szererezhető diplomával olyan munkát kaphatok, melyet szívesen végeznék.
10. Egyéb, éspedig:

NY.1.1. Rendelkezel-e valamilyen nyelvvizsgával?

1. Igen,nyelv/nyelvekből.
2. Nem → *Ugrás az M.1. kérdésre!*

NY.1.2. A nyelvvizsga/nyelvvizsgák típusa, foka és a megszerzés éve:

(például: angol, állami középfokú, 'C' típusú)

.....

.....

M.1. Dolgoztál-e, végeztél-e fizetett munkát egyetemi/ főiskolai tanulmányaid idején?

1. igen, rendszeresen végeztem fizetett munkát
2. igen, alkalmanként végeztem fizetett munkát
3. igen, dolgoztam, de nem fizetett munkát végeztem
4. nem dolgoztam → *Tovább az M.6. kérdésre!*

M.2. Ha dolgoztál, az utóbbi 1 évben mennyi volt a szokásos heti munkaidőd?

1. óra
2. változó
3. nem tudom

M.3. Egy átlagos héten / munkaalkalommal mennyi pénzt kerestél ezzel?

1. Ft
2. Nem tudom

M.4. Ha dolgoztál, mi volt ennek az oka? Több választ is megjelölhetsz!

1. anyagi kényszer
2. önmegvalósítás
3. szakmai ambíció
4. a szüleimtől való anyagi függetlenség vágya
5. tapasztalatszerzés vágya
6. kötelező szakmai gyakorlat (ha fizetést is kaptál érte)
7. felkérés a munkaadó részéről
8. egyéb, éspedig:

M.5. Az általad végzett munka...

1. mindig kapcsolódott a jelenlegi tanulmányaidhoz
2. többnyire kapcsolódott a jelenlegi tanulmányaidhoz
3. nem kapcsolódott a jelenlegi tanulmányaidhoz

M.6. Jelenleg végzel-e kereső tevékenységet?

1. igen 2. nem

M.7. Részt vettél-e az egyetem/ főiskola által szervezett állásbörzéken?

1. igen, már több alkalommal
2. igen, egy alkalommal, éspedig a(z) tanévben
3. még nem vettem részt
4. nem emlékszem

M.8. Mi a terved az egyetem / főiskola befejezése után?

1. Folytatom a tanulmányaimat egy másik szakon.
2. Folytatom azt a munkát, amelyet jelenleg is végzek.
3. Amint lehet, azonnal munkába állok.
4. Várom a nyár végéig, és csak akkor állok munkába.
5. Még nem tudom, mit szeretnék csinálni.

M.9. Keresel-e már munkát?

1. Igen 2. Még nem → *Ugrás az M.11. kérdésre!*

M.10. Ha igen, hogyan? Több választ is bejelölhetsz!

1. újságok (napi- és hetilapok) álláshirdetése között keresgélek
2. Interneten
3. barátok, ismerősök segítségével
4. rokonok segítségével
5. a végzettségemnek megfelelő munkaterület képviselőinél érdeklődöm
6. tanárok segítségével
7. állásbörzéken
8. egyetemi hirdetőtáblákon
9. én adtam fel álláshirdetést
10. Egyéb, éspedig:.....

M.11. Véleményed szerint milyenek az elhelyezkedési esélyeid azzal a végzettséggel, amelyet most fogsz megszerezni?

1. nagyon jók
2. inkább jók
3. inkább rosszak
4. nagyon rosszak
5. nem tudom megítélni

M.12. Kérlek, indokold röviden a válaszod!

.....

.....

M.13. Végzettséged mennyire határolja be, hogy milyen területeken tudsz elhelyezkedni?

Jelöld az alábbi skálán, ahol az 1-es azt jelenti, hogy nagyon korlátozottak a lehetőségeid, a 6-os pedig azt, hogy sokféle területen tudod kamatoztatni diplomádát!

1 2 3 4 5 6

M.14. Ha most kezdenéd egyetemi / főiskolai tanulmányaidat, ugyanerre a szakra / szakpárra jelentkeznél?

1. igen, mindenképpen
2. nem, hanem másik szakra, éspedig:
3. nem tudom

M.15. Kérlek, indokold a válaszod!

.....

M. 16. Ha nem találnál elképzelésednek megfelelő munkát, mit tennél?

1. kényszerűségből elvállalnék bármilyen munkát
2. várnék arra, hogy nekem megfelelő lehetőséget kapjak
3. nem tudom

M. 17. Van-e olyan minimális összeg, amely alatt már nem vállalnál el egy munkát?

1. igen, van, éspedig: Ft
2. nincs ilyen összeg
3. nem tudom

M.18. Elvállalnál-e.....? Válaszod karikázással jelöld!

	Szívesen elvállalnám	Csak más lehetőség híján vállalnám	Nem vállalnám el	Nem tudom, hogy elvállalnám-e
a. részmunkaidőben végzett munkát	3	2	1	0
b. időszakos, alkalmi munkát	3	2	1	0
c. távmunkát, otthon végezhető munkát	3	2	1	0
d. meghatározott időtartamra szóló munkát	3	2	1	0

M.19. Kérlek, értékelj az alábbi állításokat aszerint, hogy mennyire értesz egyet velük!

Az 1-es azt jelenti, hogy az adott állítással egyáltalán nem értesz egyet, míg a 4-es azt, hogy teljesen egyetértesz.

1. Nem okozna számomra gondot, ha egy ideig munkanélküliként kellene élnem.	1	2	3	4
2. Inkább segélyekből élek, minthogy olyan munkát végezzek, amelyet nem szeretek.	1	2	3	4
3. Szinte bármilyen munkát elvállalnék, ha biztos és tartós lenne.	1	2	3	4
4. Mindenképpen olyan munkát szeretnék, amelyre jelenlegi tanulmányaim és képzésem felkészítenek.	1	2	3	4
5. Mindenképpen azt szeretném, ha munkaviszonyom állandó jellegű volna, és meghatározatlan időtartamra szólna.	1	2	3	4
6. Ha szükséges lenne, akár több állásban is dolgoznék.	1	2	3	4
7. Szeretném, ha munkaköri feladataim pontosan meg lennének határozva.	1	2	3	4
8. Tanulmányaim folytatása segít majd abban, hogy jó munkahelyet találjak.	1	2	3	4
9. Ahhoz a munkához, amelyet én szeretnék végezni, nem igazán az iskolai végzettségemre lesz szükség.	1	2	3	4

M.20. Egy állást, munkát sokféle szempontból ítéld meg. Kérlek, mondd meg, hogy neked személy szerint mennyire fontos az, hogy...

	Egyáltalán nem fontos	Nem fontos	Fontos	Nagyon fontos
a) magas legyen az elérhető kereset?	1	2	3	4
b) egy állás biztos legyen (kicsi az elbocsátás esélye)?	1	2	3	4
c) jó lehetőségek legyenek a munkahelyi előrelépésre?	1	2	3	4
d) olyan munka legyen, ahol az ember szabadon dönti el, hogy a nap melyik szakaszában, illetve mely napokon dolgozik?	1	2	3	4
e) a munka érdekes legyen?	1	2	3	4
f) a munkahely jó hangulatú legyen?	1	2	3	4
g) a munka sikerélményt nyújtson?	1	2	3	4
h) emberekkel lehessen találkozni?	1	2	3	4
i) a munka hasznos legyen a társadalomnak?	1	2	3	4
j) a munka felelősséggel járjon?	1	2	3	4
k) a munka ne legyen megerőltető?	1	2	3	4
l) a legtöbb döntést önállóan hozhassa meg az ember?	1	2	3	4
m) a munka lehetőséget adjon arra, hogy segíthess másokon?	1	2	3	4
n) barátságosak és segítőkészek legyenek a kollégák?	1	2	3	4
o) a munka teljesítményközpontú legyen?	1	2	3	4
p) a munka mellett a családra is jusson idő?	1	2	3	4
q) a munka mozgalmas és változatos legyen?	1	2	3	4
r) egy csapat tagjaként dolgozhass?	1	2	3	4

M. 21. Milyen szférában dolgoznál a legszívesebben?

1. állami szférában (közalkalmazott, köztisztviselő)
2. magánszférában (vállalkozó)
3. civil/ nonprofit szférában
4. multinacionális cégnél
5. nem tudom

M.22. Kérlek, értékeld, hogy az alábbiaknak mekkora szerepe van abban, hogy ma valaki sikeres legyen!
Az 1-es azt jelenti, hogy egyáltalán nincs szerepe az adott dolognak, az 5-ös pedig azt, hogy nagyon fontos szerepe van.

a) Jó kapcsolatok	1	2	3	4
b) Idegen nyelvek ismerete	1	2	3	4
c) Céltudatosság	1	2	3	4
d) Jó képesség, tehetség	1	2	3	4
e) Szerencse	1	2	3	4
f) Jó iskolai végzettség	1	2	3	4
g) Jó családi kapcsolatok	1	2	3	4
h) Jó anyagi helyzet	1	2	3	4
h) Kellemes megjelenés	1	2	3	4
i) Számítógépes ismeretek	1	2	3	4
j) Kemény munka	1	2	3	4
k) Nemzeti, etnikai hovatartozás	1	2	3	4
l) Előnyös lakhely	1	2	3	4
m) Hogy valaki férfi-e vagy nő	1	2	3	4
n) Az ismeretek egész életen át tartó bővítése	1	2	3	4
o) Alkalmazkodóképesség	1	2	3	4

M.23. Kapsz-e valamilyen segítséget az egyetemről az álláskeresésnél?

1. igen, kapok, mégpedig:.....
2. nem kapok

M.24. Véleményed szerint tudna-e az egyetem segíteni neked abban, hogy sikeresen helyezkedj el a végzés után ? Kérlek, indokold a válaszod !

.....

.....

M.25. Tervezed-e, hogy tanulmányaid befejezése után külföldre még dolgozni?

1. igen, hosszabb távra, országba
2. igen, alkalmasszerűen, országba
3. nem tervezem → *Ugrás az O.1. kérdésre!*
4. még nem tudom → *Ugrás az O.1. kérdésre!*

M.26. Ha szeretnél külföldön dolgozni, akkor....

1. végzettségemmel szeretnék elhelyezkedni
2. nem a végzettségemmel szeretnék elhelyezkedni

O.1. Elfoglaltságaitok mellett van-e időtök - neked és családod tagjainak - arra, hogy olvassatok? Karikázd be a megfelelő válaszhoz rendelt számot!

	nem olvas(ok)	nagyon ritkán	időnként	gyakran
te	1	2	3	4
édesapád	1	2	3	4
édesanyád	1	2	3	4
testvére(i)d	1	2	3	4

O.2. Emlékezeted szerint az elmúlt 12 hónapban hány könyvet olvastál?

_____ db

O.3. Melyik az a könyv, amelyet jelenleg olvasol? Ha most nem olvasol, melyiket olvastad legutóbb?

Szerző: _____

Cím: _____

O.4. Milyen témájú KÖNYVEKET olvasol te és családod a legszívesebben, és kik a kedvenc szerzőitek? Folyóiratot, újságot ne írsz be!

	Kedvenc téma, műfaj	Kedvenc szerzők
Te		
Édesapád		
Édesanyád		
testvéred / testvéreid		

O.5. Kérlek, becsüld meg, hogy mennyi könyved van, illetve mennyi könyve van a szüleidnek! Válaszod karikázással jelöld!

Neked		Szüleidnek	
0-20 kötet	1	0-20 kötet	1
21-100 kötet	2	21-100 kötet	2
101-300 kötet	3	101-300 kötet	3
301-500 kötet	4	301-500 kötet	4
500 kötet fölött	5	500 kötet fölött	5

O.6. Van-e szüleid és a Te tulajdonodban...

Válaszod karikázással jelöld!

	A te tulajdonodban				A szüleid tulajdonában			
	Egy van	Több is van (becsült szám)	Nincs	Nem tudom	Egy van	Több is van (becsült szám)	Nincs	Nem tudom
a. Lexikon	1	db	3	0	1	db	3	0
b. Szótár	1	db	3	0	1	db	3	0
c. Idegen nyelvű könyv	1	db	3	0	1	db	3	0
d. Művészeti album	1	db	3	0	1	db	3	0
e. Komolyzenei hanglemez	1	db	3	0	1	db	3	0
f. Festmény	1	db	3	0	1	db	3	0

O.7. Szoktál-e az Interneten olvasni...

Azt is jelöld be, ha soha nem internetezel! Válaszodat karikázással jelöld!

	Soha	Néha (havonta, vagy ritkábban)	Gyakrabban
a. ...sajtótermékeket?	1	2	3
b. ... szakmai tanulmányokat?	1	2	3
c. ... szépirodalmi alkotásokat (verset, prózát)?	1	2	3

IF.1. Hogyan telt az előző hétköznapiod? Töltsd ki az alábbi táblázatot! Amennyiben valamelyik tevékenységet nem végzed, kérjük húzd ki! Az egyes tevékenységeknél jelöld be, hogy inkább társaságban vagy inkább egyedül végzed!

Tevékenység	Ráfordított idő (percben)	Társas	Egyedül végzett
1. Alvás			
2. Étkezés			
3. Testi higiénia			
4. Passzív pihenés			
5. Órán való részvétel			
6. Tanulás az órákra			
7. Önképző tanulás (pl. nyelvtanulás)			
8. Kereső tevékenység			
9. Háztartási munka			
10. Közlekedés			
11. Vásárlás			
12. Olvasás			
13. Tévézés-videózás			
14. Rádióhallgatás- zenehallgatás			
15. Számítógép-használat (Internet nélkül)			
16. Internet-használat			
17. Szórakozás - társasági élet			
18. Hobby			
19. Egyéb			

F.2. Milyen gyakran végzed a következő tevékenységeket?

Válaszod karikázással jelöld!

Tevékenység	Nem végzed	Naponta	Hetente többször	Hetente	Havonta többször	Havonta	Évente
1. Szörfözés Interneten	1	2	3	4	5	6	7
2. Letöltés Internetről	1	2	3	4	5	6	7
3. Filmek nézése számítógépen	1	2	3	4	5	6	7
4. TV-nézés	1	2	3	4	5	6	7
5. Játék számítógépen	1	2	3	4	5	6	7
6. E-mailezés	1	2	3	4	5	6	7
7. Chatelés	1	2	3	4	5	6	7
8. Szépirodalom olvasása	1	2	3	4	5	6	7
9. Szakirodalom olvasása	1	2	3	4	5	6	7
10. Játék hangszereken	1	2	3	4	5	6	7
11. Művészeti tevékenység (énekar, színjátszás, festés)	1	2	3	4	5	6	7
12. Kertészkedés	1	2	3	4	5	6	7
13. Állattartás	1	2	3	4	5	6	7
14. Barkácsolás	1	2	3	4	5	6	7
15. Szobanövény nevelés	1	2	3	4	5	6	7
16. Nyelvtanulás	1	2	3	4	5	6	7
17. Kézimunka	1	2	3	4	5	6	7
18. Turisztika	1	2	3	4	5	6	7
19. Sétálás	1	2	3	4	5	6	7
20. Strandolás	1	2	3	4	5	6	7
21. Sport	1	2	3	4	5	6	7
22. Sportversenyre járás	1	2	3	4	5	6	7
23. Fotózás	1	2	3	4	5	6	7
24. Autó-motor ápolás, használat	1	2	3	4	5	6	7
25. Egyesületi vagy karitatív munka	1	2	3	4	5	6	7
26. Egyéb	1	2	3	4	5	6	7

MŰ.1. Mely televíziós csatornákat és mely tévéműsorokat szereted leginkább?

csatorna:

TV-műsor:

MŰ.2. Milyen fajta filmeket szeretsz leginkább nézni (moziban, TV-ben, videón, DVD-n)?

.....

MŰ.3. Milyen gyakran jársz ... Válaszod karikázással jelöld!

	Naponta	Hetente többször	Hetente egyszer	Havonta 1-2 alkalommal	Ritkábban	Soha
a. Színházba	1	2	3	4	5	6
b. Multiplex moziba	1	2	3	4	5	6
c. Hagyományos moziba	1	2	3	4	5	6
d. Múzeumba, kiállításra	1	2	3	4	5	6
e. Könyvtárba	1	2	3	4	5	6
f. Könnyűzenei koncertre	1	2	3	4	5	6
g. Internet- kávézóba	1	2	3	4	5	6
h. Hangversenyre	1	2	3	4	5	6
i. Könyvesboltba	1	2	3	4	5	6
j. Művelődési házba	1	2	3	4	5	6
k. Plázába	1	2	3	4	5	6
l. Turkálóba	1	2	3	4	5	6
m. Kocsmába	1	2	3	4	5	6
n. Társasági életet élni	1	2	3	4	5	6
o. Cukrászdába	1	2	3	4	5	6
p. Fesztiválra	1	2	3	4	5	6
q. Bálba, mulatságba	1	2	3	4	5	6

MŰ.4. Milyen gyakran hallgatod az alábbi rádiócsatornákat? *Válaszod karikázással jelöld!*

	Naponta	Hetente	Havonta	Ennél ritkábban	Soha
1. országos közszolgálati rádiók	1	2	3	4	5
2. országos kereskedelmi rádiók	1	2	3	4	5
g. Helyi rádiók	1	2	3	4	5
h. Internetes rádióadó	1	2	3	4	5

MŰ.5. Szoktál-e sajtótermékeket olvasni, milyen gyakran? *Válaszod karikázással jelöld!*

	nem olvasok	nagyon ritkán	időnként	rendszeresen
a. napilapot	1	2	3	4
b. hetilapot	1	2	3	4
c. folyóiratot (havilapot)	1	2	3	4

MŰ.6. Ha igen, mely sajtótermékeket olvasod a leggyakrabban?

- a.) napilap:
b.) hetilap:
c.) havilap:

MŰ.7. Milyen jellegű zenét, illetve mely zenekarok, zeneszerzők alkotásait szereted leginkább hallgatni?

- a.) zenei stílus:
b.) zenekar/ zeneszerző:

LK.1. Hol laksz a tanévben?

1. kollégiumban	5. helyben, saját lakásban lakom
2. bejáró vagyok, vidéken lakom	6. Egyéb, éspedig _____
3. albérletben	
4. helybeli vagyok, a családommal lakom	

LK.2. Mennyiben jellemzik az alábbi állítások az állandó (otthoni) lakóhelyedet? *Válaszod karikázással jelöld!*
1 = egyáltalán nem igaz, 2 = inkább nem igaz, 3 = inkább igaz, 4 = teljesen igaz

1. A település jó megélhetési lehetőségeket nyújt lakóinak.	1	2	3	4
2. A településen könnyen el fogsz helyezkedni a végzettségeddel.	1	2	3	4
3. Otthon elhelyezkedve nagyobb megbecsülésben lesz részed mint más településen.	1	2	3	4
4. A település jól el van látva árucikkkel, szolgáltatásokkal.	1	2	3	4
5. A település jól megközelíthető.	1	2	3	4
6. A település lakói jól tudják érvényesíteni közös érdekeiket.	1	2	3	4
7. A település jó kulturális, szórakozási lehetőségeket nyújt.	1	2	3	4

LK.4.1. Mi az állandó lakóhelyed neve: :.....

LK.4.2. Mely állandó lakóhelyed településtípusa?

1. főváros	5. falu
2. megyeszékhely	6. tanya
3. kisebb város	7. Egyéb, és pedig:.....
4. község	

Amennyiben állandó lakóhelyed településén tanulsz →Ugrás a J.1. kérdésre!

LK.5. Mennyiben jellemzik az alábbi állítások azt a települést, ahol tanulsz?

Válaszod karikázással jelöld!

1 = egyáltalán nem igaz, 2 = inkább nem igaz, 3 = inkább igaz, 4 = teljesen igaz

1. A település jó megélhetési lehetőségeket nyújt lakóinak.	1	2	3	4
2. A településen könnyen el fogsz helyezkedni a végzettségeddel.	1	2	3	4
3. A település lakói könnyen befogadják az idegeneket.	1	2	3	4
4. A településen a fiatalok könnyen tudnak lakáshoz jutni, családot alapítani.	1	2	3	4
5. A település jól el van látva árucikkkel, szolgáltatásokkal.	1	2	3	4
6. A település jól megközelíthető.	1	2	3	4
7. A település lakói jól tudják érvényesíteni közös érdekeiket.	1	2	3	4
8. A település jó kulturális, szórakozási lehetőségeket nyújt.	1	2	3	4

J.1. Tervezed-e még, hogy tanulni fogsz a jelenlegi végzettség megszerzése után?

Válaszod karikázással jelöld!

1. Nem tervezem, hogy ezen kívül még tanuljak.	→Ugrás a J.3. kérdésre!
2. Nem tudom, hogy akarok-e még tanulni.	
3. Szeretnék még továbbtanulni.	→Tovább a J.2. kérdésre!

J.2. Ha szeretnél még tanulni (másoddiploma, doktori képzés, szakmatanulás, újabb szak felvétele) és van is elképzelésed, töltsd ki az alábbi táblázatot!

Ha az adott kérdésre még nem tudod a választ, egy sorban nem szükséges minden mezőt kitölteni. Ha többféle tanulmányt tervezel, több sort is kitölthetsz.

	A tervezett szak / szakirány/doktori képzés	A képzés/ iskola típusa	A megszerezhető vég bizonyítvány	Az intézmény neve
1.				
2.				
3.				
4.				

J.3. Rendelkezel-e már a következők valamelyikével? Nemleges válaszaidat is jelöld!

	Igen rendelkezek	Nem rendelkezek, de tervezem	Nem rendelkezek, és nem is tervezem
Publikációk	1	2	0
TDK dolgozat	1	2	0
Demonstrátori beosztás	1	2	0
Köztársasági ösztöndíj	1	2	0
Szakkollégium	1	2	0
Hatvani ösztöndíj	1	2	0
Egyéb ösztöndíj: _____	1	2	0

J.4.1. Vettél-e fel és/vagy adtál-e le szakot egyetemi, főiskolai éveid alatt?

Válaszod karikázással jelöld!

	Nem →Tovább a J.5. kérdésre	Igen →Tovább a J.4.2. kérdésre
Vettél-e fel szakot?	1	2
Adtál-e le szakot?	1	2

J.4.2. Amennyiben vettél fel új szakot....

1. sikeresen befejezted
2. most is folytatod
3. ideiglenesen abbahagytad
4. végleg abbahagytad
5. Egyéb, éspedig:.....

J.5. Szeretnél-e házasságot kötni?

1. Már házas vagyok.
2. Nem tervezek házasságot,
mert.....
3. Akkor tervezek házasságot kötni, ha
.....

J.6. Mi a véleményed a gyermekvállalásról? A megfelelő választ karikázd be és töltsd ki a hiányzó részt!

1. Még nincs gyermekem, de szeretnék gyermeket.
2. Egyáltalán nem szeretnék gyermeket.
3. Már van gyermekem, és még szeretnék..... gyermeket. → *Ugrás a J.8. kérdésre!*
4. Már van gyermekem, és nem szeretnék többet. → *Ugrás a J.8. kérdésre!*

J.7. Hogyan gondolkozol az első gyermek vállalásáról?

1. Az államvizsga után azonnal szeretnék gyermeket vállalni.
2. Szeretnék néhány évet dolgozni, és utána gyermeket vállalni.
3. Először karriert építek, és azután vállalom gyermeket.
4. Egyáltalán nem akarok gyermeket vállalni.
5. Egyéb, éspedig:.....

J.8. Hogyan gondolkozol a házasságról?

1. Az államvizsga után azonnal szeretnék férjhez menni/megnősülni.
2. Szeretnék néhány évet dolgozni, és utána férjhez menni/megnősülni.
3. Először karriert építek, és azután megyek férjhez/nősülök meg.
4. Egyáltalán nem akarok férjhez menni/megnősülni.
5. Egyéb, éspedig:.....

TS.1. Mi szüleid legmagasabb iskolai végzettsége?

Karikázd be a megfelelő válasz sorszámát!

Édesapám/Nevelőapám	Édesanyám/nevelőanyám
1. nyolc általános iskolai osztály vagy kevesebb	1. nyolc általános iskolai osztály vagy kevesebb
2. szakmunkásképző, szakiskola	2. szakmunkásképző, szakiskola
3. szakközépiskola, technikum	3. szakközépiskola, technikum
4. gimnázium	4. gimnázium
5. főiskola	5. főiskola
6. egyetem	6. egyetem

TS.2. Dolgoznak-e a szüleid?

1. Igen, mindkét szülőm dolgozik. → *Ugrás a TS.4. kérdésre!*
2. Csak édesanyám/nevelőanyám dolgozik.
3. Csak édesapám/nevelőapám dolgozik.
4. Egyik szülőm sem dolgozik.

TS.3. Amennyiben valamelyik vagy mindkét szülőd nem dolgozik, mi ennek az oka?

Válaszod karikázással jelöld!

Édesapád/nevelőapád	Édesanyád/nevelőanyád
1. rokkant vagy öregségi nyugdíjas	1. rokkant vagy öregségi nyugdíjas
2. beteg	2. beteg
3. munkanélküli	3. munkanélküli
4. a háztartásban van rá szükség	4. a háztartásban van rá szükség
5. gyesen van	5. gyesen van
6. meghalt	6. meghalt

TS. 4. Amennyiben egyik, vagy mindkét szülőd dolgozik, mi a foglalkozásuk típusa?

Válaszod karikázással jelöld!

	a) Édesapád / nevelőapád	b) Édesanyád / nevelőanyád
Felsőszintű vezető, hivatalnok vagy értelmiségi	1	1
Középszintű vezető, hivatalnok vagy értelmiségi	2	2
Alsószintű vezető, hivatalnok vagy értelmiségi	3	3
Beosztott szellemi / Irodai alkalmazott	4	4
Nem mezőgazdasági vállalkozó / Önfoglalkoztató	5	5
Mezőgazdasági vállalkozó / Östermelő	6	6
Szakmunkás	7	7
Betanított segédmunkás / Szakképzetlen munkás	8	8
Mezőgazdasági munkás	9	9
Nem dolgozik	77	77
Nem tudom	0	0

TS.5. Előfordulnak-e a következő problémák a te (szűkebb) családban? Többet is megjelölhetsz! Nemleges válaszod is jelöld!

	Nem	Igen	Nem tudom
Mindennapi anyagi gondok	1	2	0
Rideg, szeretetetlen családi légkör	1	2	0
Szüleim rossz viszonya	1	2	0
Szüleim különélése	1	2	0
Kábítószer-fogyasztás	1	2	0
Alkoholizmus	1	2	0
Egyéb:	1	2	0

GS.1. Hány szobás lakásban éltek?_____

GS.2. Van-e a szüleid tulajdonában:

	Egy van	Több is van	Nincs	Nem tudom
a. saját lakás	1	2	0	3
b. nyaraló	1	2	0	3
c. telek	1	2	0	3
d. családi ház	1	2	0	3
e. számítógép	1	2	0	3
f. CD lemezjátszó	1	2	0	3
g. Hi-fi torony	1	2	0	3
h. mobil telefon	1	2	0	3
i. DVD	1	2	0	3
j. személyautó	1	2	0	3

GS.3. Szüleid elmondása szerint anyagilag jobban vagy rosszabbul él-e a családotok, mint kb. 10 évvel ezelőtt?

1. Rosszabbul	3. Jobban
2. Nagyjából ugyanúgy	4. Nem tudom megítélni

GS.4. Az otthoni környezetben a ti családotok...

Karikázd be a megfelelő válasz sorszámát!

1. inkább jómódú
2. inkább átlagos vagyoni helyzetű
3. inkább szegényebb
4. nem tudom megítélni

É.1. Megfelel-e elképzeléseidnek a szüleid élete?

1. igen
2. nem
3. inkább igen
4. inkább nem
5. édes/nevelő anyámé igen
6. édes/nevelő apámé igen
7. nem tudom

É.2. Kérlek, osztályozd 1-4-ig, hogy mennyire fontosak az alábbiak az életedben!

Válaszod karikázással jelöld!

1 = egyáltalán nem fontos, 2 = inkább nem fontos, 3 = inkább fontos, 4 = rendkívül fontos

1. belső harmónia	1	2	3	4
2. hatalom, ellenőrzés mások felett	1	2	3	4
3. szabadság	1	2	3	4
4. társadalmi rend, stabilitás	1	2	3	4
5. érdekes élet, élmények	1	2	3	4
6. anyagi javak, pénz	1	2	3	4
7. a haza, a nemzet védelme, megtartása	1	2	3	4
8. eredetiség, fantázia	1	2	3	4
9. békés világ	1	2	3	4
10. a tiszteletreméltó szokások megőrzése	1	2	3	4
11. vallásos hit	1	2	3	4
12. a család biztonsága	1	2	3	4
13. változatos élet	1	2	3	4
14. igaz barátság	1	2	3	4
15. szerelem/boldogság	1	2	3	4

É.3. Kérlek, osztályozd 1-10-ig, hogy mennyire fontosak az alábbiak az életedben, és írd a sorok végén elhelyezett kockákba!

Az 1-es azt jelenti, hogy egyáltalán nem fontos adott dolog, a 10-es pedig azt jelenti, hogy rendkívül fontos. A közbülső számok átmenetet jelölnek.

1. A családot

2. Munkád, tanulmányaid

3. A szabadidő, a kikapcsolódás

4. A barátok

5. A politika, a közélet

6. Kultúra, műveltség

7. Hited, vallásod

8. A pénz

9. Hogy milyen munkát végzel

10. Hogy magyar vagy

11. Hogy mennyi a szüleid jövedelme

12. Hogy művelt vagy-e

13. Hogy mennyire érzed magad hasznosnak a társadalomban

14. Hogy megvalósuljanak a jövőddel kapcsolatos terveid

KH.1. Van-e a családotban vagy a szüleid barátai között olyan, aki...

Válaszod karikázással jelöld!

	nincs	családotban van	szüeim barátai között van
Doktorandusz hallgató	0	1	2
Diplomás ember	0	1	2
Diplomáját külföldön hasznosító ember	0	1	2
Vallásgyakorló ember	0	1	2
Pap, lelkész	0	1	2
Sikerés üzletember	0	1	2
Vezető beosztású ember	0	1	2
országgyűlési, önkormányzati képviselő	0	1	2

KH.2. Van-e a baráti, ismeretségi körödben, aki... Válaszod karikázással jelöld!

	nincs	baráti körömben van	ismeretségi körömben van
Doktorandusz hallgató	0	1	2
Diplomás ember	0	1	2
Diplomáját külföldön hasznosító ember	0	1	2
Vallásgyakorló ember	0	1	2
Pap, lelkész	0	1	2
Sikerés üzletember	0	1	2
Vezető beosztású ember	0	1	2
országgyűlési, önkormányzati képviselő	0	1	2

KH.3. Kivel tudod megosztani mindennapos gondjaidat? (pl. a tanulással, munkával kapcsolatos problémákra gondolj, jegyzetszerzés, stb.)

Töltsd ki a táblázatot!

Keresztneve	Neme 1 férfi 2 nő	Kora (év) 9 - nem tudja	Ki Ő Neked? 1. szüleid egyike 2. más rokonod 3. szomszédod, lakótársad 4. csoporttársad 5. tanárod 6. lelkeszed 7. egyéb, éspedig.....	Mi az Ő végzettsége? 1. 8 általános 2. szakközépiskola 3. gimnáziumi érettségi 4. főiskolára/egyetemre jár 5. Diplomás 6. egyéb,éspedig..... 9.nem tudja	Az elmúlt fél évben milyen gyakran beszélgettetek? 1. naponta 2. hetente egyszer 3. hetente többször 4. havonta többször 5. havonta 9. nem tudja	Leggyakrabban hol szoktatok találkozni? (város/falu nevét írd!)
01.						
02.						
03.						
04.						
05.						

KH.4. A legtöbb ember egy-egy fontos dolgot időnként megbeszél másokkal. Ha az elmúlt fél évre gondolsz, kik azok az emberek, akikkel a fontosabb intim dolgaikat megbeszélte? Töltsd ki a táblázatot!

Keresztneve	Neme 1 férfi 2 nő	Kora (év) 9 - nem tudja	Ki Ő neked? 1. szüleid egyike 2. más rokonod 3. szomszédod, lakótársad 4. csoporttársad 5. tanárod 6. lelkeszed	Mi az Ő végzettsége? 1. 8 általános 2. szakközépiskola 3. gimnáziumi érettségi 4. főiskolára/egyetemre jár 5. Diplomás	Az elmúlt fél évben milyen gyakran beszélgettetek? 1. naponta 2. hetente egyszer 3. hetente többször 4. havonta többször 5. havonta 9. nem tudja	Leggyakrabban hol szoktatok találkozni? (város/falu nevét írd!)
06.						
07.						
08.						
09.						
10.						

KH.5. Most arról szeretnék kérdezni, hogy kik azok a személyek, akikkel közös programot csinálsz, eljársz szórakozni, összejössz kikapcsolódni, ha van egy kis szabadidőd?

Töltsd ki a táblázatot!

Keresztneve	Neme 1 férfi 2 nő	Kora (év) 9 - nem tudja	Ki Ő neked? 1. szüleid egyike 2. más rokonod 3. szomszédod, lakótársad 4. csoporttársad 5. tanárod 6. lelkeszed	Mi az Ő végzettsége? 1. 8 általános 2. szakközépiskola 3. gimnáziumi érettségi 4. főiskolára/egyetemre jár 5. Diplomás	Az elmúlt fél évben milyen gyakran beszélgettetek? 1. naponta 2. hetente egyszer 3. hetente többször 4. havonta többször 5. havonta 9. nem tudja	Leggyakrabban hol szoktatok találkozni? (város/falu nevét írd!)
11.						
12.						
13..						
14.						
15						

KH.6. Vannak-e a saját korosztályodban olyanok,?

Válaszod karikázással jelöld! A harmadik oszlopba az általad becsült számot írd!

	I. Nincs ilyen ismerősöm —> Tovább a KH.6. kérdésre!	II. Vannak ilyen ismerőseim —> Tovább a harmadik oszlopra!	III. Becsüld meg, hány ilyen ismerősöd van!
1. Akikkel nincsenek titkaitok egymás előtt	0	1fő
2. Akiket a barátaidnak tartasz	0	1fő
3. Aiktól nehéz helyzetben szívesen kérnél tanácsot	0	1fő
4. Akiket névről ismersz, találkozásaitokat tervezitek, megbeszélitek, de nem tartod őket a barátaidnak	0	1fő
5. Akiket névről ismersz, de találkozásaitokat nem szoktátok megtervezni, hanem a véletlenre bízátok	0	1fő
6. Akikkel úgy beszélgetsz, hogy névről nem ismered őket	0	1fő
7. Akiket látásból ismersz, de nem szoktatok beszédbe elegyedni	0	1fő

KH.7. Hogyan fejeznéd be az alábbi mondatot?

Több tulajdonságot is felsorolhatsz, de ne írd többet háromnál!

Az lehet az igazi barátom, aki,.....
.....
.....

KH.8. Hogyan fejeznéd be az alábbi mondatot?

Több tulajdonságot is felsorolhatsz, de ne írd többet négynél!

Szerintem a barátság lényege az,
.....
.....

KH.9. Hogyan ismerted meg a legközelebbi barátaidat?

1. általános iskolában iskolatársak voltunk
2. általános iskola után iskolatársak lettünk
3. az egyetemen/főiskolán találkoztunk
4. egy óvodába jártunk
5. közös hobby, sport révén
6. közös szórakozóhelyre jártunk
7. szomszédok voltunk
8. szüleink/rokonaink egy társaságba tartoztak
9. szüleink egymás rokonai
10. együtt jártunk és később barátok lettünk
11. együtt dolgoztunk
12. nem emlékszem hogyan ismerkedtünk meg
13. Egyéb, éspedig:

V.1. Milyen felekezethez tartozol?

1. római katolikus
2. görög katolikus
3. református
4. evangélikus
5. semmilyen
6. egyéb, éspedig:

V.2. Ki és milyen gyakran jár templomba a családból?

(Tegyel X-et minden sor megfelelő kockájába!)

	Én	édes- apám	édes- anyám	testvé- r(ei)m	anyai nagyanyám	anyai nagyapám	apai nagyanyám	apai nagyapám
hetente egyszer								
hetente többször								
havonta néhányszor								
nagy ünnepeken								
évente egyszer								
soha								
Nincs, meghalt	---							
nem tudom								

V.3. Imádkoztok-e otthon? Tegyel X-et minden sor megfelelő kockájába!

	Én	édes- apám	édes- anyám	testvé- r(ei)m	anyai nagyanyám	anyai nagyapám	apai nagyanyám	apai nagyapám
Igen, közösen								
Igen egyénileg								
Nem								
nincs, meghalt	---							

V.4. Vallásos emberekből áll-e a szüleid baráti köre?

1. igen, kizárólag
2. jórészt igen
3. nagyjából részben nem
0. nem tudom

V.5. Vallásos emberekből áll-e baráti köröd?

1. igen, kizárólag
2. jórészt igen
3. nagyjából részben nem
0. nem tudom

V.6. Járta-e vagy tervezed-e, hogy járni fogsz az egyetemi/főiskolai egyházközség / gyülekezet alkalmaira?

1. nem

2. igen → Tovább a V.6. 1. kérdésnél

V.6.1. Milyen gyakran veszel részt ezeken az alkalmakon?

Köszönjük a válaszadást!

Felhasznált irodalom

Az 1999/2000. évi életmód és időmérleg felvétel módszertani dokumentációja I.
szerk.: Falussy B., Budapest, 2001, KSH

Ahrens, D.: Das vielsichtige Wechselspiel von Technik und Zeit
www.hgdoe.de/pol/ahr/htm;
2006.02.08.15.h.

Albert, B.: Von der vielfalt der Zeit
www.zeitoeekologie.de/werkstattbericht9.pdf;
2005.03.09.12.h.

Aires, P.: Gyermekek, család, halál
Budapest, 1987, Gondolat Kiadó

Baeriswyl, M.: Time is on my side. Vom Zeitwettbewerb zur Zeitkultur
www.verdi.de/mediamaker/2003_-_3/zeitsouveraenitaet;
2005.03.10.14.h.

Barna G.: Idő és emlékezet
In.: Közelítések az időhöz, szerk.: Árvai J. – Gyarmati J.
Budapest, 2002, Tabula Könyvek, Néprajzi Múzeum, 152-171. p.

Bauman, Z.: A globlaizáció. Társadalmi következmények
Budapest, 2001, Szukits Könyvkiadó

Beauvoir, S.: Egy jóházból való úrilány emlékei
Budapest, 1961, Magvető Könyvkiadó

Beck, U.: A kockázat-társadalom, avagy út egy másik modernitásba
Budapest, 2003, Századvég Kiadó

Bergmann, W.: Az idő a szociológiában
In.: Időben élni – történeti-szociológiai tanulmányok, szerk.: Gellériné Lázár M.,
Budapest, 1990, Akadémiai Kiadó, 117-174. p.

Betts, J.: A modern időmérés fejlődése. Az ingától az atomokig
In.: Az idő története, szerk.: Lippincott, K., Budapest, 2002, Perfekt Gazdasági
Tanácsadó- Oktató- és Részvénytársaság, 134-168. p.

Bidlo, D. O.: Rastlose Zeiten. Zur Beschleunigung des sozial vermittelten
Zeitbusstseins
Essen, 2001, Universität Essen

Bloch, M.: Múlt és jelen a mában
In.: Idő és antropológia, szerk.: Fejős Z., Budapest, 2000, Osiris Kiadó, 113-138. p.

Bocsi V. (2005a): Hallgatók idő-felhasználási mintázatai
Educatio, 2005. 2. sz. 429-433. p.

- Bocsi V. (2005b): A hallgatók időfelhasználása**
In.: Régió és oktatás. Európai dimenziók. szerk: Pusztai G., Doktoranduszok Kiss Árpád Közhasznú Egyesülete, Debrecen, 162-172. p.
- Bocsi V (2005c): Globalizáció és időbeliség**
In.: Tájak – régiók – emberek, szerk.: Süli-Zakar I., Debrecen, Didakt Kft, Debrecen, 294-299. p.
- Bocsi V.: Hallgatók életmódjának vizsgálata az idő-felhasználás tükrében**
In.: Régió és oktatás, szerk.: Pusztai G., Debrecen, 2006. Doktoranduszok Kiss Árpád Közhasznú Egyesülete, 261-270. p.
- Bourdieu, P.: Gazdasági gyakorlat és idő – Az algériai parasztok időkezelési attitűdjei**
In.: Időben élni – történeti-szociológiai tanulmányok, szerk.: Gellériné Lázár M., Budapest, 1990, Akadémiai Kiadó, 48-59. p.
- Bourdieu, P.: A társadalmi egyenlőtlenségek újratermelődése**
Budapest, 1978, Gondolat Kiadó
- Brake, M.: The Sociology of Youth Culture and Youth Subculture**
London, 1980, Routledge & Kegan Paul
- Chisholm, L.: Élesebb lencse vagy új kamera? Ifjúságkutatás, ifjúság és társadalmi változás Nagy-Britanniában. A kutatás jelenlegi állása és a megalapozott feltételezések a gyermekkorról és az ifjúságról.**
In.: Civilizációs korszakváltás és ifjúság, szerk.: Gábor K, Szeged, 1993, Miniszterelnöki Hivatal Ifjúsági Koordinációs Titkársága, 49-70. p.
- Clarke, J. et al.: Jugendkultur als Widerstand. Milieus, Ritualen, Provokationen**
Frankfurt am Main, 1976, Syndikat
- Converse, P., E. (1978a): Felmérési terv és felmérési gyakorlat**
In.: Idő a mérlegen, szerk: Szalai S., Budapest, Gondolat Kiadó, 59-88. p.
- Converse, P., E. (1978b): Az időfelhasználás országonkénti változásai**
In.: Idő a mérlegen, szerk: Szalai S., Budapest, Gondolat Kiadó, 174-209. p.
- Craig, L.: Submission to the Commonwealth Parliamentary Inquiry into Balancing Work and Family**
www.aph.gov.au/house/committee/fhs/workandfamily/subs/sub050.pdf;
2005.03.18.10.h.
- Cséfalvay Z.: Globalizáció 1.0 Érvek és ellenérvek**
Budapest, 2004, Nemzeti Tankönyvkiadó
- Dennis, R.: A városok társadalomföldrajza (1730-1914)**
In.: A brit gazdaság és társadalom a XVIII-XIX. században, szerk.: Tímár L. Debrecen, 1999, Kossuth Egyetemi Kiadó, 151-168. p.

Derrida, J.: A király ideje

In.: Derrida, J.: Az idő adománya, Budapest, 2003, Gond – Cura Alapítvány – Palatinus Kiadó, 9-57. p.

Donaldson, M.: Az idő végzete? Óslakos időbeliség és Ausztrália brit megszállása

In.: Idő és antropológia, szerk.: Fejős Z., Budapest, 2000, Osiris Kiadó, 221-246. p.

Dumazedier, J.: A szabadidő kulturális forradalma és a permanens nevelés az ipari társadalomban, In.: A szabadidő szociológiája, szerk.: Falussy B., Budapest, 1976, Gondolat Kiadó, 179-198. p.

Durkheim, E.: A vallási élet elemi formái

Budapest, 2003, L'Harmattan Kiadó

Eberling, M. – Henckel, D. (2005a): Auf dem Weg in die Nonstop-Gesellschaft?

www.difu.de/index.shtml?/publikationen/difu-berichte/2_01/artikel6.shtml;
2005.03.11.16.h.

Eberling, M. – Henckel, D. (2005b): Alles zu jeder Zeit? Die Städtte auf dem Weg in die kontinuierliche Aktivität

www.difu.de/publikationen/difu-berichte/2_02/artikel03.shtml;
2005.03.11.16.h.

Eco, U.: Az idők

In.: Az idő története, szerk.: Lippincott, K., Budapest, 2002, Perfect Gazdasági Tanácsadó- Oktató- és Kiadó Rt., 10-16. p.

Eliade, M.: A szent és a profán

Budapest, 1987, Európa Kiadó

Elias, N.: A civilizáció folyamata

Budapest, 1987, Gondolat Kiadó

Elias, N.: Az időről

In.: Időben élni – történeti-szociológiai tanulmányok, szerk.: Gellériné Lázár M., Budapest, 1990, Akadémiai Kiadó, 15-47. p.

Ellwood, W.: A globalizáció

Budapest, 2003, HVG Rt. Kiadó

Ende, M: Momo

Budapest, 1986, Móra Ferenc Könyvkiadó

Eriksen, Th. H.: Die Tyrannei des Augenblicks

<http://www.geocities.com/iglu01/texte/augenblick>;
2005.03.13.14.h.

Evans-Pritchard, E. E.: Nuer idő

In. Idő és antropológia, szerk.: Fejős Zoltán, Budapest, 2000, Osiris Kiadó, 69-84. p.

- Falusy B.:** Társadalmi idő – szabadidő
In.: Társadalmi idő – szabadidő, szerk.: Harcsa I., Budapest, 1993, Magyar Szabadidő Társaság, 5-9. p.
- Faust, V.:** Zeitalter der Manie
http://www.psychosoziale-gesundheit.net/psychohygiene/pdf/faust3_zeitalter.pdf;
2005.03.03.15.h.
- Fejős Z.:** Az idő – képzetek, rítusok, tárgyak
In.: A megfoghatatlan idő, szerk.: Fejős Zoltán, Budapest, 2000, Tabula Könyvek, 7-24. p.
- Fél E. – Hofer T.:** Arányok és mértékek a paraszti gazdálkodásban
Budapest, 1997, Balassi Kiadó
- Fényes H. – Pusztai G.:** Férfiak hátránya egy regionális minta tükrében
In.: Educatio, 2006. 1. sz. 40-59. p.
- Fónai M.:** Értelmiség és szabadidő
In. Társadalmi idő – szabadidő, szerk.: Harcsa István
Budapest, 1995, Magyar Szabadidő Társaság 88-98. p.
- Forrai I.:** Az idő és az írott emlékezet egy XIX. századi faluközösségben
In.: A megfoghatatlan idő, szerk.: Fejős Z., Budapest, 2000, Tabula Könyvek, Néprajzi Múzeum, 84-102. p.
- Friedman, G. (1971):** A szabadidő és a munka kielégületlensége
In.: A francia szociológia, szerk: Ferge Zs., Budapest, 1971, KJK, 179-222. p.
- Fröhlich I.:** Idő és történelem Izraelben
In.: Közelítések az időhöz, szerk.: Árvai J. – Gyarmati J., Budapest, 2002, Tabula Könyvek, Néprajzi Múzeum, 34-45. p.
- Füstös L. – Tibori T.:** A szabadidő szerkezetváltozásának longitudinális vizsgálata
Budapest, 1995, Magyar Tudományos Akadémia Szociológiai Intézete
- Gábor K.:** Civilizációs korszakváltás és ifjúság
Budapest, 1992, Oktatókutató Intézet
- Gábor K.:** Az ifjúsági kultúra és a fiatalok társadalmi orientációs mintái
In.: Civilizációs korszakváltás és ifjúság, szerk.: Gábor K.
Szeged, 1993, Miniszterelnöki Hivatal Ifjúsági Koordinációs Titkársága, 173-198. p.
- Gábor K.:** A magyar fiatalok és az iskolai ifjúsági korszak. Túl renden és osztályon?
In.: Ifjúság 2000, szerk.: Szabó A. et al.
Budapest, 2002, Nemzeti Ifjúságkutató Intézet, 23-40. p.
- Garhammer, M.:** Pace of Life and enjoyment of Life
Journal of Happiness Studies 2002, Vol. 3. 217-256. p.

- Geertz, C.:** Osztályozó naptárak és a pontos idő
In.: Idő és antropológia, szerk.: Fejős Z., Budapest, 2000, Osiris Kiadó, 103-112. p.
- Geissler, K.:** Vom Tempo der Welt. Am Ende der Uhrzeit
Freiburg, 1999, Herder Verlag
- Gell, A.:** Idő és szociálintropológia
In.: Idő és antropológia, szerk.: Fejős Z., Budapest, 2000, Osiris Kiadó, 13-34. p.
- Gleick, J.:** Gyorsabban
Budapest, 1999, Göncöl Kiadó
- Goudsblom, J.:** Időrezsimek
Budapest, 2005, Typotex Kiadó
- Govaerts, F.:** A nő és a szabadidő ma és holnap
In.: A szabadidő szociológiája, szerk.: Falussy B., Budapest, 1976, Gondolat Kiadó, 332-363. p.
- Granasztói P.:** Munka, szabadidő és szórakozás. Társadalmi idők átalakulása a 19. században és a 20. század első felében
In.: A megfoghatatlan idő, szerk.: Fejős Z., 2000, Budapest, Tabula Könyvek, Néprajzi Múzeum, 103-117. p.
- Gyáni G.:** Az utca és a szalon. Társadalmi térhasználat Budapesten, 1870-1940
Budapest, 1999, Új Mandátum Kiadó
- Häder, M.:** Linear, Zyklisch oder Okkkasional? Ein Indikator zur Ermittlung der Individuell präferierten Form des Zeitbewusstseins
ZUMA-Nachrichten 1996, 39., Jg. 20
- Hall, E. T.:** Rejtett dimenziók
Budapest, 1980, Gondolat Kiadó
- Hammond, N.:** Időszámítás és írás az ősi majáknál
In.: Közelítések az időhöz, szerk.: Árvai J., – Gyarmati J., Budapest, 2002, Tabula Könyvek, Néprajzi Múzeum, 46-56. p.
- Hansági Á.:** Az idő archeológiája, In.: Történelem, kultúra, medialitás szerk.: Kulcsár Szabó E. – Szirák P., Budapest, 2003, Balassi Kiadó, 31-52. p.
- Harcza I.:** A népesség időfelhasználása 1986/87-ben és 1999/2000-ben
Budapest, 2002, KSH
- Heller Á.:** Hol az otthonunk?
In.: Életképes-e a modernitás?, szerk.: Heller Á. – Valastány T. Debrecen, 1997, Latin Betűk, 13-39. p.
- Henckel, D.:** Arbeitszeitflexibilisierung und ihre Auswirkungen auf die Entwicklung im öffentlichen Raum
www.verdi.de/mediamaker/2003_-_3/zeitsouveraenitaet;
2005.03.9.13.h.

- Herrmann, A.:** Temporale Aspekte gesellschaftliche Hegemonieansprüche: Zeitkonzepte zwischen Herrschaft und Emanzipation
www.transforma-online.de/deutsch/transforma2004/papers/herrmann.htm - 52k;
 2005.03.11.15.h.
- Hewener, V.:** Von den guten alten Zeit zur Nonstop-Gesellschaft?
www.vera-hewener.de/html/body_von_der_guten_alten_zeit.html;
 2005.03.15.15.h.
- Hubert, H. – Mauss, M.:** Rövid tanulmány az idő képzetéről a vallásban és a mágiában
 In.: Idő és antropológia, szerk.: Fejős Z., Budapest, 2000, Osiris Kiadó, 35-68. p.
- Hunyadi Zs.:** A kulturális fogyasztás és a szabadidő eltöltésének néhány jellemzője,
 In.: A magyar városok kulturális gazdasága, Szerk.: Enyedi Gy. – Keresztély K., Budapest, 2005, MTA Társadalomkutató Központ, 91-109. p.
- Idő a mérlegen**
 Szerk.: Szalai S., Budapest, 1978, Gondolat Kiadó
- Időfelhasználás 1986 és 1999 őszén**
 szerk.: Harcsa I., Budapest, 2000, KSH
- Imhof, A. E.:** Elveszített világok
 Budapest, 1992, Akadémiai Kiadó
- Ingold, T.:** Munka, idő és ipar
 In.: Idő és antropológia, szerk.: Fejős Z., Budapest, 2000, Osiris Kiadó, 191-200. p.
- Jahoda, M. – Lazarsfeld, P. H. – Zeisel, H.:** Marienthal. Szociográfiai kísérlet a tartós munkanélküliség hatásairól
 Budapest, 1999, Új Mandátum
- Jurczyk, K. – Voss, G. G.:** Entgrenzte Arbeitszeit – Reflexiv Alltagszeit. Die Zeiten des Arbeitskraftunternehmers
www.tu-chemnitz.de/phil/soziologie/voss/aufsaeetze/kjgv-Zeit.pdf;
 2005.03.15.16.h.
- Kalla G.:** Időszámítás és történeti emlékezet Mezopotámiában
 In.: Közelítések az időhöz, szerk.: Árva J. – Gyarmati J., Budapest, 2002, Tabula Könyvek, Néprajzi Múzeum, 26-33. p.
- Kenéz Gyözőné:** A falusi szabadidő kérdései
 In.: A szabadidő szociológiája, szerk.: Falussy B., Budapest, 1976, Gondolat Kiadó, 364-387. p.
- Kiss G.:** Munka és szabadidő
 In.: Kiss G.: Korunk alapszavai, Debrecen, 1997, Nullpont Kulturális Egyesület, 9-37. p.

Kiss G.: A munkaparadigmának, mint az ipari társadalom alapjának és a „normális modelljének” tévesztése és hatása a szabadidő-értelmezésekre
In.: Társadalmi idő –szabadidő, szerk.: Harcsa I., Budapest, 1995, Magyar Szabadidő Társaság, 88-98. p.

Klaniczay G.: Miért aktuális a divat?
In.: Divatszociológia, szerk.: Klaniczay G. – S. Nagy K., Budapest, 1982, Tömegkommunikációs Kutatóközpont, 7-32.p.

Kohli, M.: Társadalmi idő és egyéni idő
In.: Időben élni – történeti-szociológiai tanulmányok, szerk.: Gellériné Lázár M., Budapest, 1990, Akadémiai Kiadó, 175-212.p.

A középiskolák nappali tagozatán tanuló diákok időmérlege 1987 I-II.
szerk.: Fazekas Cs., Budapest, 1990, KSH

Kozma T.: A felsőoktatás szociológiája
Budapest, 2004, Új Mandátum Kiadó

Kozma T.: Felsőfokú képzés és regionális rendszerváltozás
In.: Régió és oktatás, szerk.: Pusztai G., Debrecen, 2005, Doktoranduszok Kiss Árpád Közhasznú Egyesülete, 23-30. p.

Láng P.: Egy budapesti polgárcsalád mindennapjai
Történelmi Szemle, 1986. 1. sz. 80-94. p.

Leach, R. E.: Két tanulmány az idő szimbolikus ábrázolásához
In.: Idő és antropológia, szerk.: Fejős Z., Budapest, 2000, Osiris Kiadó, 85-102. p.

LeShan, L., L.: Time Orientation and Social Class
Journal of Abnormal and Social Psychology 47. 1952. 589-592. p.

Lewis, O.: Sanchez gyermekei
Budapest, 1968, Európa Kiadó

Losonczy Á.: Az életmód az időben, a tárgyakban és az értékekben
Budapest, 1977, Gondolat Kiadó

Luft, U.: Az idő Egyiptomban
In.: Közelítések az időhöz, szerk.: Árva J. – Gyarmati J., Budapest, 2002, Tabula Könyvek, Néprajzi Múzeum, 7-15. p.

Lüdtke, H.: Die Zeit der Soziologie in ihr und herum
www.staff.uni-marburg.de/~luedtkeh/Abschiedsvorlesung.pdf;
2005.03.13.17.h.

Mannheim, K.: A nemzedéki probléma
In.: Ifjúságszociológia, szerk.: Huszár T., Budapest, 1969, KJK, 36-67. p.

Matuschek, I.: Zeit und Devianz
<http://edoc.hu-berlin.de/dissertation/matuschek-ingo.1999-07-19/PDF/Matuschek.pdf>;
2005.03.17.h.

Mead, M.: Der Konflikt der Generationen. Jugend ohne Vorbild
München, 1974, Deutscher Taschenbuch Verlag

Meleg Cs.: Az iskola időarcai
Budapest, 2006, Dialóg-Campus Kiadó

Michler, I.: Mit dem Internet kommt das Ende der Freizet
<http://www.welt.de/daten/2000/09/23/0923wi192541.htx>;
2005.03.14.17.h.

Mills, M.: Demand for flexibility or generation of insecurity? The individualization of risk, irregular work shifts and Canadian youth.
Journal of Youth Studies, 2004. 2. 115-139. p.

Molnár P. – Szegő Sz.: Ifjúság: tanulás és munka a munkanélküliség fenyegetésében.
Társadalmi Szemle, 1997. 1. sz. 3-22. p.

Moksony F.: Gondolatok és adatok. Társadalomtudományi elméletek empirikus ellenőrzése
Budapest, 1999, Osiris Kiadó

Die Neuentdeckung der Langsamkeit
http://www.wolfsburg-ag.de/autovisionale/_downloads/scheucher_041117.pdf;
2005.03.15.16.h.

Opaschowski, H., W.: Zehn Gebote für das 21. Jahrhundert
http://www.zeit.de/reden/gesellschaft/200113_opaschowski;
2005.03.16.17.h.

Pedagógiai Lexikon
szerk.: Báthory Z. – Falus I., Budapest, 1997, Keraban Könyvkiadó

Pócs É.: Ünnepek, rítusok és időszemlélet a parasztság hagyományos kultúrájában In.:
Közelítések az időhöz, szerk.: Árvai J. – Gyarmati J., Budapest, 2002, Tabula
Könyvek, Néprajzi Múzeum, 134-151. p.

Pukánszky B.: A gyermekkor története
Budapest, 2001, Műszaki Könyvkiadó

Rácz J.: Ifjúsági marginalizáció, ifjúsági szubkultúrák
In.: Vesztesek. Ifjúság az ezredfordulón, szerk.: Gázsó F. – Stumpf I., Budapest,
1995, Ezredforduló Alapítvány, 11-16. p.

Rácz J.: Ifjúsági szubkultúrák és fiatalkori devianciák
Budapest, 1998, Scientia Humana

Rager, A.: Die Zeit im Griff – im Griff der Zeit. Zeitmanagement und der Suche nach
einer neuen Zeitkultur. Werkstattbericht

www.zeitoeekologie.de/Werkstattbericht.pdf;
2006.03.15.07.h.

Rezsőházy R.: Társadalmi időszemlélet és gazdasági fejlettség
In.: *Idő a mérlegen*, szerk.: Szalai Sándor, Budapest, 1978, Gondolat Kiadó, 364-376. p.

Riesman, D.: A magányos tömeg
Budapest, 1983, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó

Robinson, J. P. – Converse, P. E. – Szalai S.: A mindennapi élet tizenkét országban,
In.: *Idő a mérlegen*
szerk.: Szalai S., Budapest, 1978, Gondolat Kiadó, 137-173. p.

Schelsky, H.: Ahogy a társadalmunk a fiatalságot és a fiatalkorhoz illőt látja
In.: *Ifjúságszociológia*, szerk.: Huszár T., Budapest, 1969, KJK, 67-84. p.

Scheuch, E. K.: A szabadidőben tanúsított magatartás mint a társadalomban lezajló
strukturális változások következménye és meghatározásának alapja
In.: *A szabadidő szociológiája*, szerk.: Falussy B., Budapest, 1976, Gondolat Kiadó,
199-231. p.

Scheuch, E., K.: Az időmérleg-interjú
In.: *Idő a mérlegen*, szerk.: Szalai S., Budapest, 1978, Gondolat Kiadó, 89-107. p.

Schilling, E.: *Die Zukunft der Zeit: Vergleich von Zeitvorstellungen in Russland und Deutschland im Zeichen der Globalisierung*
Düsseldorf, 2005, Heinrich Heine Universität

Sennet, R.: *Der flexible Mensch. Die Kultur der neuen Kapitalismus*
Berlin, 2000, Siedler Verlag

Sigalova, E.: *Entwicklung der postmodernen Zeitvorstellungen*
<http://www.gradnet.de/papers/pomo2.archives/pomo02.papers/postmodernezeit.htm>;
2005.03.13.18.h.

Simmel, G.: *A pénz filozófiája*
Budapest, 2004, Osiris Kiadó

Sorokin, P. A. – Merton, R. K.: *Social Time. A methodological and Functional Analysis*, In.: *American Journal of Sociology*, 1937. Vol. 5. 615-629. p.

Strzeminska, H.: Iskolai végzettség és időmérleg
In.: *Idő a mérlegen*, szerk.: Szalai S., Budapest, 1978, Gondolat Kiadó, 252-271. p.

Szalai S.(1978a): Bevezetés. Az időmérleg-kutatás elmélete és gyakorlata
In.: *Idő a mérlegen*, szerk.: Szalai S., Budapest, Gondolat Kiadó, 17-29. p.

Szalai S. (1978b): A felmérések megtervezése
In.: *Idő a mérlegen*, szerk.: Szalai S., Budapest, Gondolat Kiadó, 47-58. p.

- Szalai S. – Scheusch, E., K. (1978): A Nemzetközi Összehasonlító Időmérleg
Kutatómunkálat szervezéstörténete
In.: Idő a mérlegen, szerk: Szalai S., Budapest, Gondolat Kiadó, 30-48. p.
- Szilvási L.: Szervezetszociológia
Eger, 2005, EKTF
- Szapu M.: A zürkorszak gyermekei. Mai ifjúsági csoportkultúrák
Budapest, 2000, Századvég Kiadó
- Thompson, E. P.: Az idő a munkafegyelem és az ipari kapitalizmus
In.: Időben élni – történeti-szociológiai tanulmányok, szerk.: Gellériné Lázár M.,
Budapest, 1990, Akadémiai Kiadó, 60-116. p.
- Turton, R. – Ruggles, C.: Egyetértés a véleménykülönbségben: Az időtartam mérése
egy dél nyugat-etiópiai közösségben
In.: Idő és antropológia, szerk.: Fejős Z., Budapest, 2000, Osiris Kiadó, 139-168. p.
- Veblen, T.: A dologtalan osztály elmélete
Budapest, 1975, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó
- Virilio, P.: Háború és televízió
Kaposvár, 2003, Magus Design Stúdió Kft.
- Vitányi I.: Szabadidő és társadalmi átalakulás
In.: Társadalmi idő – szabadidő, szerk.: Falussy B., Budapest, 1995, Magyar
Szabadidő Társaság, 382-386. p.
- Weber, M.: A protestáns etika és a kapitalizmus szelleme
Budapest, 1982, Gondolat Kiadó
- Wilhelm G.: Ázsiai időképek – birodalmak peremén
In.: Közelítések az időhöz, szerk.: Árva J. – Gyarmati J., Budapest, 2002, Tabula
Könyvek, Néprajzi Múzeum, 95-118. p.
- Zinnecker, J. (1993a): A fiatalok a társadalmi osztályok terében
In.: Civilizációs korszakváltás és ifjúság, szerk.: Gábor K., Szeged, Miniszterelnöki
Hivatal Ifjúsági Koordinációs Titkársága, 5-29. p.
- Zinnecker, J. (1993b): Gyermekkor, ifjúság és szocio-kulturális változások az Német
Szövetségi Köztársaságban, In.: Civilizációs korszakváltás és ifjúság, szerk.: Gábor
K., Szeged, Miniszterelnöki Hivatal Ifjúsági Koordinációs Titkársága, 29-48. p.
- Zulley, J.: Biologische Rhythmen und Schlaf
www.verdi.de/mediamaker/2003_-_3/zeitsouveraenitaet;
2005.03.16.17.h.